

PASEKA

ERIK TABERY

Vládneme, nerušit
Opoziční smlouva a její dědictví

PASEKA
PRAHA - LITOMYŠL
2006

Copyright © Erik Tabery, 2006

ISBN 80-7185-446-8

Věnováno Janu Lukasovi a jeho rodině

Prolog

Je chladný listopadový večer 1997 a v pražské Sněmovní ulici se sro-cují davy lidí. Z chodníku sledují rozsvícená okna sídla Občanské de-mokratické strany, v tu dobu jednoznačně dominantní politické síly v České republice.

Na ulici je cítit napětí: právě v těchto chvílích se začíná vzdouvat vlna, která v následujících letech významně pootočí směr novodobých dějin této země. Přesně osm let po pádu komunismu je si česká spo-lečnost vůbec poprvé nucena připustit, že s dosavadním přesvědče-ním o relativní bezúhonnosti nové politické elity je konec. Oblíbený reformní premiér Václav Klaus musí zároveň poprvé ve své hvězdné politické kariéře odpovídat na skutečně nepříjemné otázky.

Za rozsvícenými okny se totiž právě debatuje o výzvě dvou význam-ných tváří strany, Jana Rumla a Ivana Pilipa, aby odstoupilo její vede-ní. Před pár dny se naplno provalilo podezření, že ODS přijímala mi-lionové úplatky za privatizaci a že má zřejmě tajná konta v zahraničí.

Lidé venku zatím hlasitě debatují, každou chvíli někdo něco zakřičí. Když po několika hodinách vychází Jan Ruml, je viditelně zasko-čený. Lidé mu hrozí pěstí, nadávají mu: „Ty hajzle!“ Má štěstí, že k němu nemůže nikdo z demonstrantů: obklopili ho novináři. „Nebo-joval jsem celý život proti komunismu, abych tady zvenku slyšel tako-vé výkřiky a vevnitř se s tím nic nedělalo,“ říká jim Ruml trochu zma-teně. Když se po čase objeví v přízemním okně, ostře nasvíceném pro televizní kamery, Ivan Pilip, nestačí říct ani slovo. Okamžitě příběh-ne nějaký muž a vychrstne mu do obličeje limonádu. Místopředseda ODS se rozpačitě usmívá. „Já pevně doufám, že toto není tvář ODS a že tohle není tvář české pravice,“ řekne tiše. Za chvíli vyslechne z dálky, že by si zasloužil pověsit. Úzkou uličkou na Malé Straně, kde se schází český parlament, létají tíživá slova: „zrádci“, „zaprodanci“,

(7)

„zločinci“. Když Pilip vychází ven, musí počkat na policii, aby mu pomohla bezpečně odejít.

Jednání ODS bylo hodně emotivní, trvalo jedenáct hodin a skončilo dohodou o pádu vlády. Jen na jednoho z debatujících politiků čeká venku nadšený aplaus. „Nic nekončí. Jdeme dál,“ zvolá Václav Klaus těsně předtím, než nasedne do auta. Působí rozhodně, nebojácně a na první pohled všechny ostatní převyšuje.

Druhý den, za deštivého počasí, se na pozvání Klausova kolegy primátora Prahy Jana Koukala schází několik stovek lidí na Václavském náměstí, aby vyjádřili premiérovi podporu. Manželka Livie čte dopis jejich syna: „Tvé svědomí je čisté a tím se od nich odlišuješ. Zkrátka nestrpěli a nemohli strávit, že jsi o něco schopnější a chytřejší než oni, a využili ke svému postupu nechutných praktik. Vyhrál jsi morálně a lidsky, jsem rád, že jsem tvůj syn.“ Objevují se transparenty „Klaus for president“.

S odstupem let se zdá neuvěřitelné, že by obyčejná žádost o to, aby jedna strana a jeden politik přijali odpovědnost za své jednání, mohla vyvolat takovou hysterii, vášeň a otřesy na politické scéně.

Konec roku 1997 je zásadním předělem v novodobé české historii. Společnost s nadsázkou řečeno ztrácí nevinnost, téměř dětskou naivitu, s níž vzhlížela ke svému premiérovi. Že ODS není dokonalá, věděl každý, že by mohla brát úplatky, tomu věřil málokdo. Žádná další vláda už se nebude těšit šedesátiprocentní podpoře, jako se to dařilo koalici ODS, ODA a KDU-ČSL. A právě v tento okamžik se začíná rodit nejen nový Václav Klaus, ale i zárodek paktu, který uzavře se svým dosavadním největším nepřítelem, šéfem české sociální demokracie Milošem Zemanem. Dostane jméno opoziční smlouva.

Proč si právě tato dohoda mezi občanskými a sociálními demokraty zasluhuje ještě dnes pozornost? Protože její následky tuto zemi pronásledují dodnes. Začít lze kdekoli. Například aktuálními skandály, které vypukly na začátku roku 2006. Jen namátkou: napojení mafie na Národní bezpečnostní úřad, vražda podnikatele Františka Mrázka, obvinění úředníků na ministerstvu dopravy z korupce, přistižení zaměstnance ministerstva obrany při přebírání úplatku, rozvrat ve vládní sociální demokracii, nárůst vlivu komunistů nebo oslabová-

(8)

ní kritické role veřejnoprávních médií. To vše má své kořeny v době opoziční smlouvy.

Tato dohoda přinesla do Česka něco naprosto nečekaného a ve světě nevyzkoušeného – vládu kabinetu, který nemusí parlamentu skládat všechny účty. Menšinové nebo naopak koaliční vlády, kde se spojí programově odlišné strany, nejsou neobvyklé. (První variantu lze od konce roku 2005 sledovat v Polsku a tu druhou v Německu.) Problém je pouze tam, kde nejsou jasně definované role. A ty v Česku rozhodně takové nebyly.

ODS nenesla vládní odpovědnost, takže na ČSSD nevyvíjela dostatečný tlak, aby ji korigovala. Na druhé straně ale nebyla ani jasně opoziční silou, protože se zavázala, že nevyvolá hlasování o důvěře kabinetu Miloše Zemana. ODS naopak dostala skrytý podíl na moci: od vlády přijala lukrativní posty ve sněmovně a ve státem kontrolovaných podnicích. A Zemanova vláda získala téměř úplně volné ruce.

V důsledku toho se vyrojila řada korupčních skandálů, čeští politici si rychle osvojili dosud nevidanou aroganci, kterou kritizovala EU i americký Kongres a kvůli níž se zkomplikoval vztah téměř se všemi klíčovými zeměmi v Evropě i s USA. Politici přizpůsobovali k obrazu svému všechny, kdo mají v běžných demokraciích v náplni práce je korigovat: od soudů přes policii a tajné služby až po svobodná média.

Vývoj se nakonec vrátil ke klasické formě demokracie, ale výjimečná léta 1998 až 2002 by v české porevoluční etapě rozhodně neměla zapadnout. Porozumíme-li této době, budeme schopni lépe porozumět i sobě samým. K tomu je ale potřeba se nejprve vrátit o několik let zpátky.

Kde to začalo

Nelze totiž skočit rovnou do roku 1998, aniž se alespoň v krátkosti zastavíme u několika důležitých okamžiků z dob dřívějších. Začneme u roku 1993, který nebyl v novodobých dějinách významný jenom proto, že vznikla samostatná Česká republika. Přinesl také tři momenty, které významně ovlivnily budoucí léta země a vznik opoziční smlouvy.

(9)

Scéna první

Kdo si v pátek prvního ledna v jednu hodinu po poledni pustil k obědu televizi, nespátřil jako tradičně prezidenta s novoročním projevem, nýbrž premiéra Václava Klause hovořícího k poslancům v honosném Vladislavském sále na Pražském hradě. Václav Havel seděl doma a sledoval obrazovku stejně jako ostatní „obyčejní“ lidé, protože 20. července 1992 rezignoval na svůj post ve chvíli, kdy se definitivně rozhodlo o rozpadu Československa.

Pro Klause byla velmi lákavá vidina, kdyby se jeho odvěký konkurent, který mu jako jediný v zemi mohl popularitou a vlivem konkurovat, z politiky stáhl navždy. „Je to socialista. Vždy preferoval kolektivní řešení. Jeho projevy o takzvané občanské společnosti jsou jen poslední verzi této teorie,“ řekl Klaus o pár let později historiku Johnu Keanovi.

Rozdíl mezi oběma muži se dá dobře ukázat na jejich novoročních projevech. Havel sice v roce 1992 chválil vládu za transformaci, ale byl také kritický a varoval, že „různá nomenklaturní bratrstva, včetně příslušníků bývalé státní policie, mají stále pod kontrolou mnoho podniků a úřadů“. To stálo pro Václava Klause mimo pozornost. V jeho svižném a rétoricky velmi dobře předneseném projevu z ledna 1993 zaznívá jen chvála, a to zejména ekonomické proměny, protože se podařilo „uvést do chodu a do značné míry i realizovat ekonomickou reformu, která, pokud jde o šíři a hloubku jejího dosahu, nemá v postkomunistických státech obdoby“.

Červencová rezignace ale vůbec neznamenal, že Havel chce odejít natrvalo. Dal jasně najevo, že se o funkci hodlá ucházet i v novém státě. Proto v říjnu 1992 zaskočila společnost zpráva informační agentury Arteria, že ODS už nepočítá s Havlem na post prezidenta. Klaus to sice okamžitě dementoval, ale jeho místopředseda Petr Čermák řekl médiím naprosto jasně, že „ODS teprve rozhodne, koho podpoří“ a Václav „Havel je jedním z kandidátů“.

Premiér Klaus hledal cestu, jak se zbavit silného oponenta, ale vůbec to nebylo jednoduché. Tradičně kolem šedesáti procent Čechů si Havla přálo znovu za prezidenta a jinou osobnost neviděli. Bylo riskantní si zneprátnit veřejnost a ještě vybudovat obraz Havla mučedníka. Nemluvě o tom, že koaliční partneři z ODA a KDU-ČSL nikoho jiného nechtěli.

(10)

Když se 26. ledna zasedlo k volbě prezidenta, bylo to nedůstojné jednání, plné osobních útoků od pravicových (republikáni) a levicových (komunisté) extremistů. Například republikán Jan Vik prohlásil, že Havla lze volit jen tehdy, „jestli chceme z toho zbytku republiky mít smetiště, kam ostatní Evropa bude vyvážet své cikány a podobně“. Nebo jiný výrok na adresu prezidentského kandidáta: „Alkoholik, i léčený, v roli politického vůdce je daleko nebezpečnější než epileptik, o kterém se to ví. Vždycky podlehne jako narkoman, vždy lže a znovu selže.“

Co ale bylo zajímavé, prezidenta nakonec poslanci zvolili těsnou většinou, když pro něj v tajné volbě hlasovalo 109 z 200 zákonodárců. Vzhledem k tomu, že jen vládní koalice disponovala 118 hlasy, znamenalo to, že pro něj nezvedli ruku všichni. A to jej určitě podpořili i někteří sociální demokraté.

Tento okamžik byl určující. Všichni, a zejména Václav Havel si uvědomili, že vstupuje do naprosto odlišné situace než před třemi lety. Už není prezident „osvoboditel“, neobklopuje jej taková úcta a nadšení, které se těšil těsně po revoluci. Politici mu nedají ani o milimetr navíc, než budou chtít; pochopili totiž, že opanovali pole.

V roce 1993 je Klaus na vrcholu sil. Dva roky předtím úspěšně rozbil Občanské fórum, založil ODS, která v roce 1992 získala 34 %, a sestavil kabinet, jemuž stál v čele. Dokonce i zahraniční média a politici na něj pohlížejí jako na obrovskou hvězdu. „Československo může být první postkomunistickou zemí, která se úspěšně transformuje z řízené ekonomiky do volného trhu, a to díky ministru financí Václavu Klausovi,“ psal například prestižní časopis *Forbes* v roce 1991 v článku nazvaném příznačně „Nesmírně působivá finanční a politická osobnost“. V lednu 1993 zase v časopise *The International Economy* vyšel článek s názvem „Zavádění tržní ekonomiky: vzestup Václava ‚Friedmana‘ Klause“. Šlo samozřejmě o odkaz na liberálního ekonoma a držitele Nobelovy ceny Milтона Friedmana.

Navíc se Václav Havel už do jisté míry okoukal. Stále budil největší zájem za hranicemi Česka, ale tak trochu ze setrvačnosti. Jak na konci roku 1993 napsal týdeník *Economist* v článku „Vezmi mě za tvým lídrem“, politická praxe „nevyhnutelně oslabila romantiku, která ho obklopovala“. A zatímco svět očekával Havlovy rady, jak posouvat lidstvo k lepšímu, ten se musel věnovat domácím starostem.

(11)

A také v Česku si lidé uvědomili, že Havel je nahraditelný, vždyť od jeho demise země postupovala plynule dál. V *Respektu* vyšel v září 1992 komentář vydavatele deníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Bertholda Kohlera, který k tomu napsal: „Společnost se emancipovala od svého ‚otce‘, což Havel může v principu jen přivítat. Původní politický chaos, v němž byla Havlova lidská integrita a mravní autorita nezbytná, zcela ustoupil strukturám moderní, institucionalizované stranické demokracie.“ A v ní se bude muset prezident Havel teprve najít.

Scéna druhá

Přesně měsíc po volbě prezidenta, tedy 26. února, zasedli sociální demokraté k volebnímu sjezdu v Hradci Králové. V dnes už legendárním kulturním domě Střelnice to vypadalo spíše jako na srazu ne příliš movitých důchodců. Šedivý dům obklopený nedopalky od startek a zátek od piva – jaký rozdíl oproti akcím občanských demokratů, kteří zejména v roce 1994 ukázali, jak se dělají setkání ve velkém. Nejdříve uspořádali kongres v nejdražším a nablýskaném tuzemském hotelu Pupp v Karlových Varech a pak sponzorskou večeři pod křišťálovými lustry v nejznámějším českém sále Žofín, kde i státní firmy platily statistické částky za možnost upít ze sklenice společně s Václavem Klausem.

Přesto bylo jednání na Střelnici velmi zásadní, vybíral se tu totiž budoucí lídr sociálních demokratů a potenciální premiér. Do boje se jich přihlásilo hned několik, ale vědělo se, že hlavním adeptem je Miloš Zeman. Už proto, že se mu ve volbách v roce 1992 na poměry strany vedlo mimořádně dobře. Zatímco v průměru sociální demokraté získali jen 6,53 % hlasů, v jeho Jihočeském kraji to bylo 10 % a Zeman obdržel 25 % preferenčních hlasů.

Poprvé na sebe Miloš Zeman výrazněji upozornil svým článkem „Prognostika a přestavba“ ze srpna 1989 v *Technickém magazínu*, který otevřeně popsal nedostatky hroutícího se komunistického režimu. Po revoluci nevyvolával pozornost ani tak jako poslanec ve Federálním shromáždění, ale spíše coby bavič v politických show divadla Semafor. Předěl nastal až po jeho odchodu z Občanského fóra a příchodu

(12)

du do řad sociální demokracie. Tady okamžitě přitvrzuje svou rétoriku. Například v roce 1992 nesouhlasil s jmenováním Václava Klause premiérem, protože „ani Konrád Henlein v roce 1935, třebaže jeho Sudetoněmecká strana byla tehdy nejsilnější, nemohl být pověřen sestavením vlády“. Srovnání s nacistou Henleinem bylo silné stejně jako tvrzení, že Klausovy kroky povedou „k novému Mnichovu a k novému rozbití republiky“.

Na sjezdu v Hradci Králové se vedl střet o zásadní otázku – mají být sociální demokraté jednoznačně opoziční silou, která, jak říkal Zeman, „půjde vládě po krku“? Jeho nejsilnější konkurent na post předsedy Pavel Novák tvrdil opak: „Je třeba hledat cesty, jak realizovat aspoň část našeho programu už v této době, což není možné formou razantní a konfrontační opozice.“

Ve velkém sále, který většinou sloužil jako taneční parket, sedělo u stolů v osmi dlouhých řadách na čtyři sta sociálních demokratů. Naslouchali projevům svých kandidátů. Zatímco Václav Klaus přicházel na novoroční projev v perfektně střiženém obleku s elegantní hůlkou, protože se zranil při sportu, Miloš Zeman se doslova mačkal v nepadnoucím obleku a téměř nikdy neodložil cigaretu a oblaka dýmu. Když ale přistoupil k mikrofonu za malým pultíkem, působil stejně charismaticky a stejně zručně dokázal skládat slova.

Podle znalce sociálních demokratů Alexandra Mitrofanova na delegáty zapůsobil více Zeman, který řekl, že vládu je třeba kontrolovat, kritizovat, a to zejména za korupci. „Zemanův projev ho [Nováka] převýšil. Mnozí delegáti vlastně slyšeli typickou Zemanovu rétoriku poprvé a silně na ně zapůsobil svým dokonalým přednesem, odstupňovanými myšlenkami a přehlednou stavbou. Zeman sklídl největší potlesk,“ píše Mitrofanov v knize *Za fasádou Lidového domu*.

Pro Zemana bylo nesmírně důležité, že si Mladí sociální demokraté vedení Stanislavem Grosseem rozmysleli podporu Novákovi a obrátili svou přízeň právě k němu. Růžolící mladíček Stanislav Gross výborně vycítil, kam se přelévá vliv. Zeman tak nakonec zvítězil, když ze 407 hlasů jich získal 217. Nový předseda zářil štěstím a sliboval kultivovanější rétoriku a bonmoty. Tento slib mu ale nevydržel ani do prvního potáhnutí oblíbené cigarety po sjezdu. Jeho pomalá chůze s nakloněnou hlavou, dvě brady, každá druhá věta začínající slovy

(13)

„Podívejte se“ a zamilovanost do becherovky se brzy staly inspirací pro vtipy, imitátory a karikaturisty. Zároveň ale pro velkou část veřejnosti oplýval kouzlem lidovosti, kterou brzy začali postrádat u Václava Klause.

Politickou scénu i po zvolení předsedou vyhrocoval agresivními výroky, že „po volbách sváže stranické legitimace do kůže příslušníků ODS“ nebo „Představte si Klause, jak prohlašuje: jsem pro samosprávu, pro ombudsmana, proti praní peněz, pro evropskou sociální chartu. To je, jako kdyby Hitler říkal, že má rád všechny Židy.“ Jako jeden z hlavních cílů své kritiky si postupně zvolil cestu transformace. „Kupónová privatizace nevytvořila vlastníky, umožnila pouze ohromné rozkrádání a vznik ekonomických mafií. Kupónová privatizace je podvod století,“ prohlásil například v březnu 1995. Zpočátku jeho výroky tolik nezabíraly, ale právě polovina devadesátých let byla zlomová. V té době si podle agentury STEM myslelo na 54 % lidí, že předlistopadový režim byl stejný nebo lepší než ten demokratický.

Scéna třetí

Zůstaňme ale ještě u roku 1993. Kdo v listopadu zamířil v Plzni na setkání s Václavem Klausem, mohl se stát svědkem, kromě tradičního nadšení, aplausu a květín, i průlomového prohlášení: „Ekonomická reforma v podstatě skončila,“ konstatoval spokojeně Klaus a později dodal: „Je to jako u člověka, který měl zlomenou nohu. Nyní mu srostla, ale on musí dál posilovat.“ Příliš toužil po tom, aby mohl veřejnosti oznámit, že svůj úkol splnil, přitom transformace byla teprve v polovině.

Dlouho se mluvilo o tom, že bude třeba si utahovat opasky, jenže všeobecné očekávání, kdy to nastane, vystřídala zpráva, že to ani nebude zapotřebí. Celkem radikálně se měnily státní instituce, ale sociální výtoby se rušily nepatrně anebo se vytvářely nové. V roce 1993 vláda už v této oblasti příliš změn nechystá. „Je jasné, že doba rekriminací proti paternalistickému státu již přešla a že neoliberální vláda počíná objevovat určité výhody minulého systému,“ napsal v knize *Česká sociální reforma* Vladimír Rys, expert působící na London School of Economics a později člen Mezinárodní sociologické asociace.

Lidé byli nějaký čas ochotni projít obdobím odříkání, když však

(14)

premiér oznámil konec reforem, chtěli si užívat. Jak si situaci zkomplikoval, bylo vidět zejména právě na sociální reformě, která vrcholila v roce 1995. Klaus tehdy konečně začal mluvit o potřebě adresných dávek, udržení regulace růstu mezd či radikálnější reformě důchodového systému. Trpělivost ale už je pryč, množí se demonstrace, stávky a protesty. Odbory, které svými lidmi zaplňují náměstí, jsou silnější a útočnější, což Klaus označuje za „útok na demokracii“. Začínají se emancipovat lidovci, jimž se zalíbila role sociálně citlivějšího člena kabinetu. Takže vláda jde nakonec opačným směrem, zastavuje transformaci Českých drah, ruší omezení růstu mezd, navyšuje ještě rychleji důchody, zvyšuje i minimální mzdu, a to dokonce s alibistickým dovětkem ministra práce Jindřicha Vodičky, že tak vláda činí, „aniž by byla o nutnosti instituce minimální mzdy přesvědčena“. Tím jen podtrhává svou slabost. Deregulaci nájmu a platbu u lékaře už kabinet raději ani nenavrhoval.

Ale ještě zpátky ke Klausovu výroku z listopadu 1993. Je otázka, nakolik cítil potřebu ohlásit nějaký úspěch kvůli tomu, že mu za zády rostl Miloš Zeman, s nímž ho už léta propojovala velká rivalita. Pravděpodobně ještě v té době v nějak razantní úspěch Zemana nevěřil, byť tomu se podle agentury STEM podařilo od ledna vytáhnout ČSSD z 10 na 17 %. Každopádně právě v té době jako by Václav Klaus ztrácel svou politickou odvalu.

V ODS jej lidé jako místopředseda a ministr zahraničí Josef Zieleniec či ministr vnitra Jan Ruml vyzývali, aby pokračoval v razantních reformách a zrušil regulaci nájmu a cen energií, zavedl školné na vysokých školách, razantně řešil zdravotnictví, dokončil privatizaci státních podniků. Nic.

Na kongresu v Koprivnici, který proběhl na konci listopadu 1993, prohlašoval místopředseda ODS Josef Zieleniec, že „přechod z období heroického do období víceméně normálního fungování strany není v žádném případě samozřejmý“. Klaus na to ale reagoval slovy, že program ani strana se nemá zatím měnit, protože ještě nedošlo k tomu pravému ideologickému střetu s opozicí. Ten nastane, až se levice konsoliduje.

V každém případě ohlášeným koncem transformace si Klaus vyrazil z ruky hlavní argument o své nenahraditelnosti. A významně se tak

(15)

oslabil. Ke všemu začal ztrácet i koaličního partnera – lidovce. Těm se nelíbilo, že ODS stále odmítá decentralizaci země a restituce církevního majetku.

Tyto tři významné události roku 1993 předznamenaly důležitý obrat v porevolučním vývoji. Je tu slabší prezident Václav Havel, který si uvědomuje, že se bude muset mnohem výrazněji utkávat s politickými stranami. Pak Václav Klaus, jenž je sice na vrcholu sil, ale je zřejmé, že už ztrácí jasnou vizi a odvalu posouvat svou stranu a zemi ke skutečně tržní podobě. A v neposlední řadě Miloš Zeman, deroucí se kupředu a obrazně řečeno svírající v rukách nůž, aby vládě podřízl krk.

Kdo z nich strhne větší podporu veřejnosti? Kdo ve vzájemném souboji vyhraje? To měly naznačit zejména parlamentní volby v létě roku 1996.

Strmý pád pravice

Když se v červnu ukázaly na televizních obrazovkách konečné výsledky, občanští demokraté zůstali celí zkoprnělí. ČSSD měla pouze o necelá tři procenta hlasů méně než ODS a navíc pravice nemohla sestavit většinovou vládu, protože získala jen 99 mandátů z dvou set a extremistické republikány odmítala. V televizních debatách, které bezprostředně následovaly, bylo už na první pohled patrné, jak je Klaus konsternován, zmaten a výsledkům nechce věřit. Do druhé debaty dokonce odmítl přijít. „Byl to typický šok se všemi fyziologickými příznaky,“ popsal chování svého stranického kolegy Miroslav Macek redaktor týdeníku *Reflex* Miloš Čermákovi.

Šok z Klause viditelně nevyprchával rychle, svědčí o tom jeho článek „O nesamozřejmosti transformace“, který zveřejnil v půlce července. Rozhodně stojí za to se u něj chvíli zastavit. Klaus v něm píše, že problém neúspěchu spočíval v tom, že „jsme nepřesvědčili elitu novinářů, spisovatelů, vědců, pedagogů, lékařů, právníků, aby spolu s námi interpretovali transformační proces jako unikátní, neopakovatelný jev“. Podle premiéra bylo chybou to, že se jeho stoupenci od-

(16)

mitli vyslovit bezvýhradně, a na neúspěchu se tak podepsaly i „nesporně kvalitní novinové analýzy špičkového novináře *Mladé fronty Dnes* se svou povinnou vyvážeností plusů a minusů (aby si novinář nezadal před kolegy)“. Klaus vysvětluje, že hrával basketbal, a „proto dobře vím, jaký rozdíl znamená stejné písknutí v nestejně situaci a jak bezcenné je následně neutrální vyvážení pískání v průběhu celého zápasu“.

Oním špičkovým reportérem myslel komentátora Jiřího Leschtinu, který týden před volbami napsal: „Zásadním přínosem premiéra Klause byla i jeho schopnost namíchat ten nejlépe stravitelný koktejl ekonomických změn a jejich sociální únosnosti. Tato vláda neudělala zásadnější chybu.“ A proto „není důvod“, proč by jí „neměla být dána příležitost“ řídit zemi dál. *Lidové noviny* tehdy tvořili premiérovi osobní přátelé či stoupcí Ladislav Jakl (pozdější Klausův asistent a tajemník), Karel Steigerwald či Bohumil Pečinka. Názor listu jasně popsal Jakl: Jde o to „zda u nás bude pokračovat demontáž ještě velmi silných reziduí socialismu, nebo zda se demontáž zastaví a začne se budovat socialismus nový. Modernější, o to však rafinovanější a pro svobodu nebezpečnější.“ Týdeník *Respekt* před volbami také jasně napsal: „Přes veškeré výhrady k vládě současných koaličních stran stojí svobodný a relativně klidný vývoj v Česku zatím stále ještě na hlavě pro některou z nich.“ Proti byl snad jen levicový deník *Právo*.

A dokonce i intelektuálové v čele s prezidentem vyzývali k podpoře transformace: „Pevně věřím, že voliči dají své hlasy posléze stranám, které chtějí pokračovat v těch všech načatých transformačních procesech,“ prohlásil Václav Havel v rozhlasovém pořadu *Hovory v Lánech*.

Jako by to Václav Klaus neslyšel a i nadále po volbách smutně opakuje, kdo všechno mu házel klacky pod nohy: „Otevření svobody tisku vede k tomu, že se diskutuje, dramatizuje situace, zdůrazňují se spíše problémy než věci, které člověk vidí kolem sebe prostýma očima – a to způsobilo situaci, která tady nastala.“

Tento okamžik je pro události v následujících letech důležitý. Zde se začínají psát první řádky budoucí legendy o reformním muži, kterému zlí intelektuálové, novináři a nechápaví voliči zabránili v zachráně země. A to přesto, že nic z toho není pravda.

(17)

Nechtěný balíček

Patovou situaci po volbách 1996 vyřešil Václav Havel, který přemluvil z výsledků voleb rozradostněného Miloše Zemana, aby podpořil v rámci stability země menšinový kabinet pravice. Jiná možnost vlastně ani nebyla, pokud nechtěl někdo využít hlasů extremistů. Provizorium ale netrvalo dlouho, protože sociálnědemokratický poslanec Tomáš Teplík se rozhodl přejít k ODS. A nebyl sám, v březnu 1997 se k němu po nekonečných sporech s vedením ČSSD přidává Jozef Wagner. „Pan Klaus může říct, že už nemá menšinovou vládu,“ oznámil Wagner a dodal: „Nemám sice naprosto žádný důvod, abych podporoval vládu, kterou jsem léta kritizoval, ale mám daleko méně důvodů, abych podporoval nedemokratickou opozici této země, ať jsou to sládkovci, komunisté nebo sociální demokraté.“

V té době ale už nad pravicovou vládou létaly krkavci, jen si toho nikdo moc nevšiml. Jen za první čtvrtletí schodek rozpočtu narostl na sedm miliard korun, nedařilo se vývozu a stát musel šetřit. V dubnu 1997 tak přichází účet za předčasně ukončenou transformaci – vláda je nucena přijmout první tzv. ekonomický balíček. Tedy například zastavení růstu platů či seškrtnání výdajů státu o pětadvacet miliard.

Ale ani po ohlášení změn se nepodařilo nastartovat obrat, a tak už v květnu vznikl další opravný materiál z dílny vlády – „Stabilizační a ozdravný program vládní koalice“. Kdo si jej tehdy přečetl celý, musel mít dojem, že nahlíží do kritického spisku opoziční strany. Píše se v něm, že za ekonomické problémy může nevymahatelnost práva, přílišná byrokracie, nedostatečná privatizace velkých podniků, špatný bankovní systém a vývoz. Kabinet přiznal odpovědnost za nepřilíživé razantní kroky, „které přispěly ke vzniku měkkého ekonomického prostředí, k neexistenci řádného podnikatelského prostředí a kapitálového trhu a k přežití značné části i neefektivní podnikové sféry“.

ODS poprvé uznala chyby během transformace, a že za to nese také odpovědnost. To bylo do té doby něco naprosto nemyslitelného, dosud padala jen slova o středoevropském tygroví, kterého obdivuje celý svět.

I ve světovém tisku se v tu dobu množí kritika. „Celý smysl českého hospodářského zázraku je zpochybněn,“ napsal v dubnu například

(18)

americký list *The Washington Post*. „Český sen o bezbolestné transformaci byl poražen na hlavu. Bohužel roky byly promrhány a cena za to bude velmi vysoká,“ napsal zase časopis *Business Central Europe*, příloha britského listu *Economist*. Další periodika, jako *Financial Times*, *Economist* nebo *Die Welt*, připomínaly, že lepší byla polská a maďarská cesta, kdy se nechaly zkrachovat stovky státních molochů a hospodářství se rozvíjelo „zdola nahoru a roste s malými a středními podniky“. „Česká cesta je přesně opačná: růst měl být implantován shora dolů. Bankami financované velké finanční jednotky toho však nebyly schopny,“ napsal například *Die Welt*.

Problémy přišly pro pravicovou vládu v nejhorší možný okamžik, průzkumy stále zřetelněji ukazovaly, že nadšení lidí pro liberální ekonomiku byly na začátku devadesátých let anomálií. Dokazuje to například výzkum „Ekonomická očekávání a postoje“, kde v roce 1990 86,8 % Čechů tvrdilo, že soukromému podnikání je třeba nechat naprostou volnost, v roce 1992 si to myslelo už jen 67,8 % a v lednu roku 1997 pouhých 49 %. Podobný sestup je třeba vidět i v postoji vůči platům: zatímco v roce 1990 bylo 88,6 % Čechů ochotno přijmout, že budou velké rozdíly v platech, o sedm let později to bylo už jen 44,6 %. Štěstěna se od pravice začala i jejím zapříčiněním odvracet.

I kvůli tomu byla vnitropolitická situace stále vyhrcořenější – levice cítila svou šanci. Také hned v květnu se sociální demokraté s komunisty pokusili odvolat vládu. Když to neprošlo, zkusili sesadit vyjádřením nedůvěry alespoň jednotlivé ministry. Ani to se ale nepovedlo. Svá křesla pak dobrovolně nabídli Ivan Kočárník, Jan Ruml a Vladimír Dlouhý. Navíc se množí spory uvnitř koalice i samotné ODS. Klaus stále vyčítá menším stranám, že ho donutily v rámci balíčků k silné sebekritice. Josef Lux, ale i Josef Zieleniec zase premiérovi vyčetli, že jim zatajil silně kritickou zprávu Mezinárodního měnového fondu o české ekonomice.

Co je však důležitější, kroky vlády nevedly k žádnému viditelnému zlepšení v českém hospodářství. „Většina toho, co bylo v ekonomice špatně, se nijak nezlepšila a Klausova koalice dělá jen málo pro to, aby dala věci do pořádku,“ komentoval to na začátku října prestižní britský týdeník *Economist*. Proto je podle něj zřejmé, že dny Václava Klause coby premiéra jsou sečteny.

(19)

Skutečná rána ale přichází 23. října, kdy ministr zahraničí a místopředseda ODS Zieleniec svolal mimořádnou tiskovou konferenci do sídla české diplomacie, Černínského paláce. Drobný ministr se symbolicky postavil k mikrofonu před obrovskou kamennou sochu Titána s výhruzně napřenu pěští a oznámil, že odchází ze všech funkcí, protože ztratil možnost ovlivňovat chod strany, a nemůže tak už za ní nést odpovědnost. Navíc se mu nelíbí hospodaření strany. Jako by udeřil kamenný Titán.

Text oznámení Josefa Zieleniece o rezignaci

„Právě jsem oficiálně informoval předsedu ODS Václava Klause o tom, že se vzdávám funkce místopředsedy ODS. Vzhledem k tomu, že moje funkce ministra zahraničí bezprostředně vyplývá z toho, že jsem byl funkcionářem strany, je jen logickým doplňkem tohoto kroku skutečnost, že jsem prostřednictvím premiéra Václava Klause dnes podal demisi do rukou prezidenta republiky, jak stanoví Ústava ČR.

Důvodem pro tento krok je skutečnost, že ve velmi závažných případech byla moje možnost spolupodílet se na zásadních rozhodnutích podstatným způsobem omezoována. V takovéto situaci je obtížné, abych nesl odpovědnost, která přísluší funkci místopředsedy strany, aniž bych měl příslušný podíl na rozhodovacím procesu.

V poslední době se jednalo především o dvě záležitosti. Při jmenování kandidáta ODS na funkci ministra vnitra byla zvolena taková procedura, jejímž výsledkem bylo zásadní omezení možnosti grémia strany ovlivnit úzkou skupinkou lidí předem dohodnutou kandidaturu.

Druhý případ souvisí s hospodařením strany, kdy byla provedena velmi závažná rozhodnutí, a to bez vědomí grémia ODS a bez jeho zmocnění. Jako místopředseda ODS a člen nejvyššího vedení strany jsem byl při zásadních rozhodnutích obcházen, nemohu tedy nést za ně politickou odpovědnost. Jediným možným důsledkem může být v této situaci rezignace na funkci místopředsedy ODS.“

(20)

V ten den zasedala sněmovna, takže bylo dobře viditelné, jaký rozruch Zieleniec způsobil. Po kuloárech postávaly hloučky poslanců ODS a živě rokovaly, kdykoli se vynořil Klaus, obalil ho hrozen novinářů a chtěl vědět, co to znamená.

Je třeba připomenout, že tehdy Zieleniec patřil mezi nejoblíbenější politiky v zemi. A jestli byl někdo v ODS schopen Klausovi konkurovat, pak právě on, vždyť byl považován za jakéhosi ideového otce strany. Je sice pravda, že Klaus založil ODS, ale první impuls k tomu dal právě Zieleniec. Ještě v Občanském fóru na přelomu října a listopadu 1990 vypracoval pro tehdejšího ministra financí a právě zvoleného předsedu OF Klause analýzu politické situace. A v ní mimo jiné stálo: „K prosazení radikální ekonomické reformy je bezpodmínečně nutné vytvořit standardní politickou stranu, která se bude opírat o tzv. střední stav.“ Dokonce mu navrhl název – Občanská strana.

Na nějaké rozjímání ale nebyl čas. Události nabraly neuvěřitelný spád. Čtenáři tehdejšího tisku ani nestačily obracet listy, kolik odhalení na ně vypadávalo, ale to nejdůležitější znělo: za už dlouho probíranými jmény sponzorů ODS Lájose Bácsa a Radjiva Sinhy se ukryval bývalý tenista a nyní podnikatel Milan Šrejber, jenž dal straně sedm milionů korun, a to zřejmě za privatizaci Třineckých železáren. A navíc část vedení strany oznámila, že ODS má prý ve Švýcarsku tajné konto, ze kterého financuje svou politiku. K vyšetřování švýcarské linky příběhu, které velmi brzy zázračně utichne, se ještě dostaneme.

Už druhý den Ivan Pilip a Jan Ruml na improvizované tiskovce na ministerstvu financí s viditelně nervózními výrazy prohlásili: „Vzhledem k tomu, že Václav Klaus jako předseda ODS nedokázal průkazně vyvrátit mimořádně závažná obvinění vznesená proti ODS, vyzýváme jej k okamžité rezignaci na funkci předsedy strany. K tomuto kroku jsme se odhodlali proto, že vývoj posledních hodin ohrožuje důvěru veřejnosti nejen v ODS, ale i základy politického systému.“

Udělali při tom velkou chybu; premiér byl totiž v té chvíli na návštěvě Sarajeva, a tak zavdali příčinu k vytvoření legendy zvané sarajevský atentát. Zaútočili sice ve chvíli, kdy nebyl přítomen, i když je třeba podotknout, že Klausův odlet do zahraničí v tak vážné situaci působil téměř jako úprk. Pak už to šlo ráz na ráz. Následující den po

(21)

vyhlášení Pilipa a Rumla podali demisi ministři za KDU-ČSL a ODA. V půl jedné ráno 30. listopadu Václav Klaus oznámil, že sám abdikuje a jeho vláda tím definitivně končí.

V tu chvíli se bortí český sen. Britský týdeník *Economist* to popsal už svým výstižným titulkem „Konec české éry“. Nešlo jen o to, že se lidem zhroutila víra v reformní vládu, ale padl jeden kult – Václav Klaus. O tomto muži se točily oslavné filmy, psaly nadšené články i knihy, svět ho chválil jako výstavní zboží. A poté, co se ukázalo, že jeho reformní program měl obrovské trhliny, se najednou zjistilo i to, že jeho strana bere úplatky. Během listopadu a prosince najednou tři čtvrtiny Čechů žádali podle agentury STEM Klausův odchod z politiky, přičemž ještě na začátku roku patřil mezi populárnější politiky s padesátiprocentní podporou. I ODS se v preferencích propadla na rekordních 18,5 %.

Havlův rudolfinský projev

Když političtí předáci jednali s prezidentem Havlem o řešení krize, bylo na první pohled patrné, že hlavě státu není dobře. Hodně špatně se mu dýchalo, měl lesklé oči a vypadal vyčerpaně. Přesně rok předtím málem zemřel v nemocnici, když se z komplikovaného zápalu plic vyklubala rakovina. Prezident podstoupil úspěšnou operaci, ale léčba mu vzala hodně energie a oslabil imunitní systém.

Nový zápal plic přišel pro Václava Havla v nejméně vhodnou chvíli, bez jeho účasti by nešla sestavit nová vláda. Doktorři ho nicméně varovali, že jde o život, a dokonce ho vyzvali, aby v lednu nekandidoval na post prezidenta. Přesto nadále vedl jednání – pověřil Josefa Luxe, aby našel premiéra, který získá důvěru. A tomu se to podařilo, když vybral dosavadního šéfa České národní banky Josefa Tošovského, pro kterého výměnou za záruku předčasných voleb zajistil podporu lidovců, ODA, části ODS a ČSSD.

Dne 9. prosince se v pražském Rudolfinu scházejí členové obou komor parlamentu ke společnému jednání. Pokašlávající prezident s nezbytnou sklenkou vody po ruce tu přednáší svůj životní projev, který jasně přetíná vztahy mezi ním a Václavem Klausem. Mimo jiné říká: „Pod hávem liberalismu bez přívlastků, pro nějž bylo kdeco zlo-

(22)

činně levicové, se paradoxně skrývala marxistická poučka o základně a nadstavbě: morálka, slušnost, pokora před řádem přírody, solidari- ta, myšlenka na ty, kteří přijdou po nás, úcta k právu, kultura vztahů mezi lidmi – to všechno a mnoho podobných věcí bylo posláno do nadstavby jakožto lehce posmívané sféry takzvaného ‚koření života‘, aby se posléze ukázalo, že už není co kořenit: základna je protunelována.“

Podle prezidenta se tak stalo kvůli pýše politiků, kteří nechtěli poslouchat žádnou oponenturu. „Opojení svou mocí a svými úspěchy a staronově okouzlení tím, jak skvělým nástupišťem ke kariéře je politická strana, začali mnozí – v prostředí tak lehkovážně beroucím zákon – mhouřit oči nad tím či oním, až se domhouřili ke skandálům problematizujícím sám náš největší důvod k pýše, totiž naši privatizaci.“ Muž s šedým knirkem a brýlemi sedící v první řadě během proslovu ostentativně kroutí hlavou a spíná ruce. Když hodinový projev končí a následuje aplaus a lidé povstávají, Klaus nevstává ani netleská. Oba nejvyšší ústavní činitele už pojí pouze jméno.

Většina médií i politiků se slovy Havla souhlasí, ale hned nato zazní, proč to prezident říká až nyní? Je to kvůli tomu, že je Klaus na kolenu? Je mnohem pravděpodobnější, že to spíše souvisí s prvními slovy prezidenta po operaci plic, kdy málem zemřel: „Trpěl jsem hodně, ale snad mi tím bylo dáno jakési znamení a já budu po uzdravení lepším člověkem.“ Václavu Havlovi je stále zřejmější, že každým dnem může přijít konec. Vždyť i první slova svého rudolfinského projevu psal v nemocnici (a ještě před Klausovým pádem), kde se léčil ze zápalu plic a kde jej doktoři přemlouvají, aby skončil s politikou. Zřejmě si řekl, že nastala možná poslední šance, jak zasáhnout do budoucnosti země, jak popsat její problémy a zanechat jakýsi odkaz možné cesty dál. I proto nedbal ohled na to, že už za měsíc měli zákonodárci rozhodnout o tom, jestli se stane znovu prezidentem. Zjednodušeně řečeno – teď a nebo nikdy.

Nicméně svým projevem a rozhodnutím nepověřit Václava Klause sestavením nového kabinetu vlastně svému rivalovi pomohl. Nenechal ho padnout úplně na dno, protože bylo evidentní, že by se mu vládu sestavit nepodařilo. Rozhodně tím Václav Havel poskytl další argument do Klausovy legendy. Už známe první části skládačky budoucí-

(23)

ho příběhu: Václav Klaus prosadil ekonomickou reformu navzdory všem ostatním politikům, nepochopení ze strany elity pro jeho kroky vedlo k volebnímu neúspěchu v roce 1996 a o rok později se pučisté kolem Rumla, prezident, zaujatá média a intelektuálové včetně katolické církve spikli, aby definitivně odstranili jediného zastávce plných svobod a volného trhu.

Bylo chybné očekávat, že se předseda ODS stáhne, naopak dostal nový impuls. A přes dramatický úpadek stoupců měl něco cennějšího než kdokoli kolem něj – skalní přívržence, kteří ho nikdy a za žádných okolností neopustí. „Navzdory krizi se Václav Klaus může udržet, protože zvláště jeho stoupců z venkova na něj stále přísahají a uctívají ho jako nějakého vůdce sekty,“ napsal v té době v článku „Dopis taťkovi“ německý týdeník *Der Spiegel*.

Jestli prezident našel svůj nový úkol po boji s nemocí, odstupující premiér ho našel po Sarajevu. Cítí potřebu dokončit skládačku a pře-vyprávět nový a kompletní příběh o devadesátých letech, transformaci a hlavních aktérech. Pakliže měl Klaus v roce 1992 jako hlavní téma transformaci, nyní to byla sebeobrana. A začala mimořádně úspěšně. Na prosincovém mimořádném kongresu, konaném v Poděbradech, byl znovu zvolen šéfem strany s 227 oproti 72 hlasům. Takže to není Klaus, ale Jan Ruml s Ivanem Pilipem a dalšími, kdo musí ze strany odejít. Proto jedenatřicet poslanců ODS a noví členové zakládají 17. ledna Unii svobody. Hlavní protihráč Klausovi zůstává – Václav Havel je znovu, byť nejtěsnější možnou většinou a až v druhém kole, zvolen prezidentem.

Volební kampaň 1998

Vzhledem k bouřlivým událostem sklonku roku 1997 se dalo očekávat, že volební kampaň bude značně emotivní a vypjatá. Každá strana viděla v klání i něco navíc než jen soutěž programů. Unie svobody chtěla dokázat, že má své místo na světě a není jen druhou ODS. Ta zase chtěla kritiky přesvědčit, že nepadla na kolena, a že odpadlci udělali chybu, když odešli. Miloš Zeman toužil ukázat Klausovi, že ho dokáže porazit a odsunout pravici do opozice. Komunisté doufali, že

(24)

se potvrdí trend rostoucí popularity. Lidovci si pak chtěli otestovat, že odchod z Klausovy vlády voliči přijali jako oprávněný. Nemluvě o řadě menších uskupení, která čekala na svou šanci.

ODS

Václav Klaus nasadil v kampani neuvěřitelné tempo. Někdy stíhal i dvanáct mítinků za jeden den. Bývalý premiér fungoval také jako největší tahák pro veřejnost. Nebylo neobvyklé, že se Klaus nemohl prodrat skrz davy lidí žádající o podpis či alespoň podání ruky. Také si to uměl dobře zrežirovat. Většina jeho mítinků začínala stejně: nějakou lehce odstranitelnou bariérou se vytvořil mezi pódiem a lidmi volný pás, aby Václav Klaus mohl pokynout divákům, že smějí jít k němu blíž. Téměř vždy to slavilo úspěch, lidé měli dojem, že i přes odpor pořadatelů chce být s nimi v co nejtěsnějším kontaktu a není odtržený politik.

Kampaň stála výhradně na něm. Po odchodu řady známých a populárních politiků ODS do Unie svobody nebyl příliš čas na vybudování nových hvězd. Ostatně většina kandidátů do sněmovny byli lidé, kteří šli do voleb vůbec poprvé – v parlamentu nakonec za ODS zasedne rekordních 56% nováčků. Někteří dokonce vstoupili do strany jen pár měsíců před volbami. Vše se tedy točilo kolem předsedy, který projevoval mimořádné nasazení. Plakáty hlásaly „Kdo si věří, volí Klause!“ či „Doleva, nebo s Klausem?“ Předseda byl zkrátka všude.

Původně bylo strategií strany udržet se vůbec v parlamentu. Po skandálech s financováním a odlivu osobností se Klausova strana pohybovala kolem deseti procent preferencí. Pak ale začala zmatkovat Unie svobody a vyklízet pole (k čemuž se za chvíli dostaneme). Proto 24. května na předvolební stranické konferenci Klaus prohlásil: „Náš cíl, který jsme si kladli řekněme v dubnu, byl už o kousek jiný – být první vpravo. Dnes se mně i tento cíl zdá nedostatečný. Dnes je naším cílem utkat se s nejsilnější levicovou stranou, a tou je Zemanova sociální demokracie.“

Kampaň postavil na tom, že je třeba zemi bránit proti socialistickému nebezpečí. Už na zahajovacím mítinku na pražském Staroměstském náměstí 3. června Klaus prohlásil: ČSSD chce „jeden den konfiskovat majetky, druhý den slyšíme zrušit nezávislost centrální ban-

(25)

ky, třetí den čistky ve státních úřadech, čtvrtý den znárodnování“. Zároveň tu Klaus prohlásil, že chce vládu s Unií svobody a lidovci. Doslova pak řekl, že by si přál, aby „předsedové těchto stran vyslali alespoň stejně vstřícný a stejně příznivý signál, jako vysíláme dnes a denně my“. Vracela se mu stejně příznivá odpověď.

O rudém nebezpečí Klaus a jeho kolegové mluvili na všech mítincích. Prý pouze oni jsou jedinou pevnou hrází proti němu. „Naše země se nachází na přelomové křižovatce,“ říkal například na konci května na mítinku ve Zlíně Klaus. „Před minulými volbami šlo o dolaďování drobných transformačních detailů. Teď jde o obranu svobody a demokracie.“ Nebylo příliš důvodů Klausovi nechuť k socialismu nevěřit, zdálo se naprosto nepravděpodobné, že by ho měl po volbách pomáhat budovat.

Vyvrcholením kampaně ODS bylo bezesporu setkání s voliči na Staroměstském náměstí jen pár dní před volbami. Na čtyři desítky tisíc lidí přišly podpořit zejména Václava Klause, kterému na pódiu vyslovovali uznání mnozí umělci, jako například Jiří Bartoška, Eva Pilarová, Jiřina Jirásková či Karel Gott. Hlavním tahounem ale byla známá stoupenkyně Klause zpěvačka Lucie Bílá. Ta také mimo jiné k lidem volala: „Není nám lhostejný osud této země. Nejsme ani zfanatizovaní, ani žádný fanklub Václava Klause. Pouze chceme podpořit toho, o kom si myslíme, že udrží v této zemi demokracii a svobodu.“ Václav Klaus byl po celou dobu dobře naladěný a zejména Bílá se odvděčil, když do mikrofonu řekl, že „udělala pro demokracii v ČR asi nejvíc ze všech“.

ČSSD

Miloš Zeman vyrazil po Česku v oblíbeném autobuse Zemák a při každé zastávce pokračoval ve svém vyobrazování Česka jako spálené a vytunelované země. „Když někdo ukradne deset tisíc a policie ho chytne, jde do vězení. Když ukradne sto milionů, nebo dokonce miliardu, stane se váženým občanem,“ prohlašoval například na mítincích.

Do předvolebního mumraje přišla v březnu naprosto nečekaná zpráva. Česká televize odvysílala v publicistickém pořadu Nadoraz reportáž o tom, že v roce 1995 vyrazil předseda ČSSD Miloš Zeman

(26)

se svým stranickým zástupcem Karlem Machovcem do německého Bamberku, kde jednal o nabídce čechošvýcarského podnikatele Jana Vízka, že dá straně několik set milionů korun a kompromitační materiály na ODS a ODA, pokud za to poskytne nějaká ministerská křesla a vliv na chod země. Zeman na to reagoval slovy, že si matně nějaká jednání vybavuje, ale že s Vízkem, kterého označil za „psychopata“, „vyrazil po pěti minutách dveře“.

To ale nebylo uklidňující vysvětlení; už fakt, že předseda jedné z nejsilnějších stran objíždí po světě psychopaty a chce od nich za úplatu materiály na konkurenci, bylo více než překvapivé. Ke všemu se časem ukázalo, že těch setkání bylo pět, tedy žádných pět minut. Navíc Machovec původně redaktorům ČT tvrdil, že se na schůzce spolupráce skutečně domluvila. Machovec po těchto prohlášeních na čas zmizel z očí veřejnosti a nebyl k nalezení; když se objevil, začal svá slova brát zpět.

Zeman se snažil kauzu odsouvat do zapomnění a stále opakoval: „Vše se dozvíte za měsíc. Předal jsem materiály řediteli BIS a nechci, aby za sebou někdo zametal stopy.“ V samotné straně byla naprosto nulová ochota cokoliv řešit, sociální demokraté se sice podívovali nad tím, že Zeman před třemi lety nikomu o jednání s Vízkem neřekl, ale jinak vše interpretovali jako spiknutí tajemných sil proti ČSSD. Strana se semkla jako nikdy, dokonce takovým způsobem, že Stanislav Gross, jemuž byl Machovec jedním z nejbližších kolegů, požádal středočeskou ČSSD, aby Machovce vyškrtla z kandidátky, protože je napojen na jakési zpravodajské kruhy.

Nicméně se našlo několik jedinců, kteří žádali Zemanovo vysvětlení a případnou omluvu, například poslanec Lubomír Zaorálek. Předseda ČSSD zareagoval chytře: vzkázal, že se nebude omlouvat, ale pokud mu strana nevěří, tak odejde. Vyvolal tedy hlasování o setrvání ve funkci a získal devadesátiprocentní podporu. Nikdo neřešil ani otázku, jak to, že Zeman před třemi lety nepodal na Vízka trestní oznámení pro podezření z korupce. Svým kolegům jen vysvětlil, proč měl zájem o materiály: „Uvědomte si, že tehdy byla situace, když jsme v roce 1995 obviňovali naši politickou scénu z korupce. Druzí se nás ptali – a kde máte důkazy, a nám tyto důkazy tehdy byly nabídnuty, aniž jsme je vyžadovali.“

(27)

Zeman také prohlásil, že podle jeho právníka Teryngela „celá akce má jednoznačně rumlovsko-fendrychovský rukopis“. Zeman mnohé překvapil a zároveň uklidnil, když oznámil, že dává v souvislosti s Bamberkem trestní oznámení na neznámého pachatele. Tím naznačil, že si je jist svou pozicí a nebojí se vyšetřování. Až později se ukázalo, že trestní oznámení bylo podáno jen na to, kdo s informací vyšel na veřejnost. Policie tedy ani na vteřinu neřešila, jestli Zeman skutečně v Bamberku něco slíbil. „To v podstatě není předmětem tohoto trestního řízení,“ řekl *MF Dnes* vyšetřovatel Martin Hádek, mimochodem muž s blízkými kontakty na ČSSD.

To ale nebyla jediná věc, která na případ vrhala jiné světlo. Zeman se neustále odvolával na dalšího účastníka schůzky, Jaroslava Vlčka, jenž tvrdil, že se o ničem zásadním nejednalo. O tři roky později ale Vlček poskytl *MF Dnes* rozhovor, v němž oznámil, že už nechce nadále Zemana krýt, a že se skutečně jednalo o dosazení Vizkových lidí do sociální demokracie. „V té době jsem stále sázel na to, že Miloš ví, co dělá. Nechtěl jsem ho poškodit,“ vysvětlil *MF Dnes*, proč nevystoupil dříve. Zároveň redaktorům přiznal, že od Vizka dostali informace o černém kontu ODS, které později vedly ke svržení vlády. Věřit sto procentně Vlčkovi je stejně rizikové jako Miloši Zemanovi, oba totiž své výpovědi měnili podle situace.

V každém případě bamberská aféra přinesla do Česka něco naprosto nového – oficiálně se přiznalo, že šéf druhé nejsilnější strany v zemi jezdí po světě, aby získal skandalizující materiály na konkurenty. A za to je ochotný nabízet posty ve státní správě. Jak se později ukáže, nejde o náhodný moment, jakési pomatení smyslů, ale o součást systému. Do politiky vstupují špinavé praktiky, které se v příští vládě stanou normou.

Kufříkové spiknutí

Bamberská aféra byla pro Zemana nepříjemnou událostí a bylo zapotřebí najít protitah. 4. května Miloš Zeman s vážnou tváří vystoupil před veřejností s informací, že se v Česku chystá převrat řízený Janem Rumlem, americkým ministerstvem zahraničí a prezidentem Václavem Havlem.

(28)

Pozornější pozorovatelé politické scény museli mít dojem, že zažívají nepříjemné déjà vu. Už na konci roku 1996 totiž vystoupil Zeman s tvrzením, že má důkazy o tom, že se Ruml chystá zavést policejní stát. Prý dostal v kufříku důkazy, které pak nesl prezidentu Havlovi, aby celou věc sám posoudil. V tu chvíli se ukázalo, jaký nesmysl celá akce byla. Kufřík totiž obsahoval pětadvacet stran, které získal Zemanův bezpečnostní poradce Mikuláš Tomin od jistého Miloše Demétera. Jen pro připomenutí – Tomin byl bývalý šéf Rumlovy inspekce, který dostal výpověď, takže jeho motivace byla naprosto zřejmá. A pokud jde o Demétera, tak to byl zase osmnáctkrát trestaný muž. Kufřík neobsahoval vůbec nic, co by se dalo brát za důkaz o budování policejního státu. Pouze nesouvislé domněnky, pár skutečných zpráv BIS a lži. Zeman se domníval, že jeho tvrzení bude působit důvěryhodně i proto, že se spiknutím BIS přišel kdysi i předseda ODA Jan Kalvoda.

Když se absurdnost kufříku prokázala, Miloš Zeman rychle přišel s novou teorií. Informace dostal proto, aby byl diskreditován on a jeho strana. A za touto akcí měla stát Občanská demokratická strana. „ODS zjistila, že když Kalvoda napadl BIS, jeho strana ztratila preference,“ vysvětlil tehdy bezpečnostní expert ČSSD Jaroslav Bašta. „Takže podobnou úvahu chtěli uplatnit i v případě sociální demokracie.“ Tímto skandálním jednáním Zemana se zabývala policie, ale jak už to u takto důležitých kauz bývá, nedošlo k žádnému závěru.

V květnu 1998 se situace opakuje, tentokrát s dopisem. „Dopis je informací, která – pokud se prokáže její pravdivost – může vážně destabilizovat politický systém v této zemi,“ prohlásil Zeman s dramatickou tváří na tiskové konferenci a pak dodal: „Majoru Martinu Hádkovi předám k vyšetřování záznam z tajné porady u ministra Rumla, které se mimo jiné zúčastnil ředitel Úřadu pro zahraniční styky a informace Oldřich Černý, který tam oznámil, že jeho služba je připravena inspirovat akci vycházející ze zahraničí proti ČSSD.“

Co v onom dopise ze 4. září 1997 mělo být? Ruml v něm údajně žádá Černého, aby vynaložil „maximální možné síly a prostředky“ k zjištění, jak by země NATO reagovaly na „očekávané vnitropolitické události v ČR“. Tím bylo myšleno na abdikaci premiéra Klause, odstranění vedoucích parlamentních funkcionářů (včetně Miloše Ze-

(29)

mana) po „intenzivní mediální diskreditaci“, změnu Ústavy a předčasné volby.

Zeman své tvrzení opřel ještě o písemnou zprávu, kterou měl získat ze slovenského ministerstva vnitra. Tato listina obsahovala informace nejmenovaného agenta, který prý vyslechl na Pražského hradě debatu Václava Havla s Janem Rumlem, Černým a Křížanem (bývalý Rumlův náměstek a otec jedné z autorek reportáží ČT o Bamberku Rebecky Křížanové). Během diskuse mělo zaznít, že americká ministryně zahraničí Madeleine Albrightová varuje, že se v Česku šíří krize, která může mít „v krátké době pro Hrad nejvážnější důsledky“. Proto je prý zapotřebí sesadit Klause a zdiskreditovat Zemana. Pro předsedu ČSSD to znělo krásně. Konečně měl nějaký argument, kterým by ze stolu spláchl aféru Bamberk.

Jenže tato teorie se brzy začala sypat. Pokud jde o údajný Rumlův dopis, tak experti dokázali, že je to obyčejný podvrh. A záhy i slovenské ministerstvo vnitra vydalo zprávu, že jejich údajný spis dokazující spiknutí je padělek. „Jakkoli má prezident pevný úmysl nevyjadřovat se k politickým otázkám, musel se dlouho smát, když se seznámil s těmito dokumenty,“ uvedl tehdy mluvčí prezidenta Václava Havla Ladislav Špaček.

Zeman se ale opět snažil vše otočit a kladl otázku, komu podvržení dokumentů sloužilo. Pokoušel se tvářit jako oběť. Ruml na Zemana podal trestní oznámení, ale znovu vše jen vyšumělo; co ale nevyšumělo, byla Rumlova vášnivá averze k šéfovi ČSSD, což mělo mít vážné důsledky pro celou zemi. Ale k tomu později. Straničtí kolegové sice tu a tam svého předsedu kritizovali, že příliš mluví, ale nikdo nenašel odvahu vystoupit razantněji, nebo ho dokonce vyzvat, aby odstoupil. Zeman věděl, že mu to projde. S nějakou mediální lží namířenou proti oponentům vystupoval od svého zvolení předsedou ČSSD každý rok.

Ale zpátky k předvolební kampani. Jestli Klaus říkal, že chce sestavit po volbách vládu s US a KDU, tak Zeman zmiňoval za ideální partnery lidovce a pak fenomén této kampaně – Důchodce za životní jistoty. Ačkoli tato strana vlastně neměla žádný program, tvářila se jako sociálně citlivá, tudíž ČSSD blízká. Zároveň ale Zeman poprvé otevřeně řekl, že by klidně vládnul i menšinově s podporou komunistů,

(30)

za což by jim nabídl „proporcionální rozdělení funkcí ve vedení sněmovny“.

Sociální demokraté si už dlouho před volbami zakázali vytvořit kabinet spolu s republikány, komunisty či občanskými demokraty. Na začátku dubna pak Zeman na zasedání ústředního výkonného výboru prosadil stejný závazek i vůči Unii svobody. Dokonce tehdy řekl, že když to neprojde, tak rezignuje. „Dokud budu předsedou sociální demokracie, mohu garantovat, že k žádné takové koalici nikdy nedojde,“ prohlásil okamžitě Zeman. To samé pak zopakoval v různých variacích ve všech rozhovorech. „Unie svobody je podle mého názoru tunelářská firma“, řekl například *MF Dnes* a ještě dodal: „mně se dělá špatně od žaludku, když čtu volební program Unie svobody“.

Menší strany a prezident

Jednoho horkého odpoledne na začátku června zamířil už viditelně unavený lídr Unie svobody v Severomoravském kraji Petr Matějů na předvolební setkání s vysokoškoly v ostravském klubu Atlantik. Když ale nahlédl do sálu, čekaly ho tam jen prázdné židle a zapnutý mikrofon. Nepřišel mu ani jeden posluchač. Matějů je viditelně zaskočen, chvíli se rozhlíží, jako by přemýšlel, co dělat. „No nic, tak půjdeme na pivo,“ prohlásí nakonec lakonicky ke svému doprovodu a mizí ze sálu.

Prázdné sály nebyly pro Unii svobody typické, ale malý zájem voličů o kampaň ano. Stejně jako mimořádně špatná příprava agitace, kdy regionální manažeři mnohdy ani nedokázali lidem sdělit, že se nějaký mítink koná. Důsledek faktu, že unionisté vážně podcenili budování místních stranických buněk. Byla to organizace vzniklá shora, a tak ačkoli disponovala ministry, poslanci a senátory, nenalákala příliš mnoho členů (kolem dvou tisíc).

Rozačítá ale byla celá kampaň, které chybělo nějaké srozumitelné heslo. Slogany jako „Nová volba“ či „Normální je nelhat“ nebyly příliš konkrétní, a navíc v době, kdy panovala celková nedůvěra v politiku, ani účinné. Strana ale vlastně ani neměla jasno, proti komu se chce vymezovat. Nechtěla tolik napadat ODS, protože to byl potenciální koaliční partner, a navíc se politici US obávali, že by to voliči bra-

(31)

li jako účelový atak na stranu, v níž řada unionistů ještě nedávno seděla. Zároveň však netoužili vypadat jako béčko ODS, takže řadu bývalých politiků z ODS odsunuli stranou, nové osobnosti však ještě neměli.

Zřejmě největší chybou bylo to, že strana neměla výrazného lídra. Předseda Jan Ruml sice dokázal působit bezprostředním dojmem a vyřazoval i silné charisma, ale například se rozhodl nekandidovat do sněmovny. Vysvětloval to jako potřebu soustředit se na budování strany, ale pro veřejnost to bylo naprosto nečitelné.

Ještě méně srozumitelné bylo jeho prohlášení, že i kdyby vyhrál volby, tak nebude premiérem. „Nemám na tento post dostatečnou odbornou kvalifikaci. Nemám vysokoškolské vzdělání a ani neumím dobře cizí jazyky,“ prohlásil Ruml. To byla sice sympatická a v Česku nezvyklá sebekritika, ale pro veřejnost matoucí. Když například Sofres-Factum položila otázku, koho byste chtěli za předsedu vlády, tak 27 % si vzpomnělo na Klause, 13 % na Josefa Tošovského, 6 % na Zemanu a jenom dvě procenta uvedla Rumla. Přitom v té době měla US kolem 18 % preferencí.

Tento rozpor si unionisté uvědomili až těsně před volbami. „Ukázalo se, že červenové volby nebudou o politických programech, ale o určitých symbolech. Takový Václav Klaus je prostě symbol určité etapy. Unie si dosud podobný symbol nedokázala vytvořit,“ přiznal dva týdny před volbami v *MF Dnes* Jan Ruml. Pokud šlo o povolební koalici, Ruml jasně prohlásil: „Se Zemanem do koalice nikdy nepůjdu.“ Ke Klausovi projevil mnohem větší vstřícnost. „Jsem schopen se s Klausem dohodnout, ale musíme si spolu sednout a napsat si analýzu minulého vývoje. Bez toho nemůžeme na ničem stavět.“

Lidovci měli situaci o poznání klidnější, neboť strana si byla vědoma, že pět procent se jí podaří překročit určitě. KDU-ČSL tehdy sázela především na to, že si ji lidé vyberou jako menší zlo, protože nebudou chtít podpořit ani ODS, ani ČSSD. Kampaň lidovců byla zřejmě nejspolejší, přesně v duchu dechovky, která na většině mítinků vyhrávala.

Větší rozruch tak snad zajistil jen slib tehdejšího ministra vnitra Cyrila Svobody, že pokud strana získá dvojciferný počet hlasů, tak se ostříhá dohola. Své straně skutečně zřejmě moc nevěřil.

(32)

Předseda Josef Lux jasně dával najevo, že po volbách je pro něj ideální sestavit koalici se sociálními demokraty a unionisty. Co se do dnes podařilo utajit, byl nápad Josefa Luxe, aby šla do voleb Tošovského vláda jako jeden blok. Byla to předzvěst pozdější Čtyřkoalice. Lux to nabídl Janu Rumlovi a Tošovskému s tím argumentem, že popularita kabinetu a jednotlivých ministrů je tak velká, že to může znamenat jedině vítězství ve volbách. Oba muži ale odmítli. Ruml s tím, že Unie svobody před pár měsíci vznikla odchodem z jedné strany, a přejít hned do další by znamenalo její konec. Tošovský se prý zase chtěl vrátit na post guvernéra České národní banky, ale naznačil ochotu převzít po volbách nějakou významnou funkci.

Vykreslování předvolební mapy komplikovaly nadhodnocené preference nové strany Důchodci za životní jistoty, s níž chtěl, jak už bylo řečeno, Zeman sestavit vládu. Šlo o naprosto nečitelnou stranu, která oscilovala mezi komunismem, socialismem a šilenstvím. Například Jiří Velehradský, kandidát za důchodce do sněmovny, na mítincích opakoval svou absurdní tezi, proč je proti NATO. „Koncem války mi v Plzni Američané dávkou samopalů z letadla zabili tetu. A víte proč? Ten, co střílel, byl černoch a chtěl si prostě zastřílet na bílé. Bojím se černochů v NATO. Do konce života na tetu s ustřelenou hlavou nezapomenu.“ Podobných nesmyslů byla stranická vyjádření plná.

Naopak se ukazovalo, že do sněmovny zřejmě nezasednou republikáni Miroslava Sládka. Ten měl sice na mítincích často dost diváků, ale většinou šlo jen o zvědavce. Tato xenofobní, rasistická a populistická strana naštěstí do voleb příliš nezasáhla. Ze sněmovny tak zmizely podobné výroky, jako ten od poslance Šmucra z roku 1996, že „do područí Německa nás žene údajná česká vláda složená z příslušníků nám cizích národností, a to Židů, Poláků a bývalých Sudeťáků“.

Zato bylo naprosto jisté, že uspějí jiní extremisté – komunisté. Jejich věrní stoupenci zaručovali účast v každé sněmovně. Mítinky a vyjádření komunistů připomínaly zlatou éru po druhé světové válce, kdy se bojovalo proti imperialismu a Američanům; nyní se k tomu přidaly výpady proti NATO, Evropské unii a především proti porevolučnímu vývoji. „Československo bylo dřív vyspělou zemí. Ve světě znali naše strojírenství a díky zemědělství jsme nemuseli nakupovat potraviny. Dnes ale musí lidé dokonce vybírat popelnice, protože ne-

(33)

mají co říct,“ burácel na mítincích Miroslav Grebeníček. Heslo komunistů bylo jasné: „Příčina je v režimu.“

„Kategoricky prohlašuji, že spekulace o tom, že ODS bude po volbách tolerovat menšinovou vládu ČSSD – s jakýmikoli partnery –, jsou neopodstatněné a nesmyslné.“

Václav Klaus

Vyjednávání o vládě

Samotné volební dny byly sledovány s velkým očekáváním. A ve své podstatě dopadly skvěle. Do sněmovny se nedostali republikáni a důchodci. Nešlo ani tak o chybu předvolebních průzkumů jako o to, že si voliči na posledních chvíli rozmysleli, koho volit. Výsledky voleb umožňovaly sestavení pravicového kabinetu ODS, KDU-ČSL a US s většinou 102 hlasů, ale také levostředového ČSSD, KDU-ČSL a US s majoritou 113 mandátů. První nabízel výhodu týmu, který by snad konečně postoupil v liberalizaci pracovního a podnikatelského trhu, druhý zase sliboval odříznutí všech klientelistických vazeb, které se napojily na ODS, a vyzkoušení si socialistů u moci. Po revoluci se dlouho zdálo téměř nepředstavitelné, že by mohla vládnout levice.

Prezident Václav Havel tři dny po volbách vyzval předsedu vítězné strany Miloše Zemana, aby neodkladně zahájil politická jednání o budoucí vládě. Pokud by se mu podařilo sestavit vládu, bylo by to poprvé v českých dějinách, kdy se opozice ujala vlády demokratickou cestou.

Tímto okamžikem začal kolotoč vyjednávání a zvrátů. Jako první přišla na řadu Zemanova velkorysá nabídka pro lidovce a Unii svobody. Koaliční partneři by od ČSSD získali polovinu křesel ve vládě, post premiéra, ministra financí a zahraničí. Miloš Zeman tedy udělal přesně to, co oznámil už v dubnu při obědě Václavu Havlovi. Tehdy ho informoval o tom, že si uvědomuje, že většinovou vládu nesestaví bez Unie svobody. Protože by s ním ale Ruml nešel do jednoho týmu, nechtěl Zeman vůbec do kabinetu zasednout.

(34)

Ruml ale Zemanův návrh ihned odmítl, nedokázal překlenout osobní nevráživost k šéfovi ČSSD. „Když nám tu nabídku dal, vzal jsem Mlynáře za takovou plentu a řekl jsem mu, že nás to ani nesmí napadnout přijmout. Museli jsme dodržet svůj slib, že se socialisty do vlády nepůjdeme. Takže ihned na místě jsme odmítli,“ vzpomíná dnes Ruml. „A dodnes nevím, jestli to nebylo mé nejhorší politické rozhodnutí v životě.“

Později se objevily spekulace, kterých se následně chytil i Miloš Zeman, že nabídka na koaliční vládu nebyla myšlena vážně. Předseda ČSSD prý věděl, že ji Ruml určitě odmítne, takže se nebylo čeho obávat. Jenže například Vladimír Špidla, který se jednání s Rumlem a Mlynářem také účastnil, vždy říkal, že byla myšlena naprosto seriózně. Dává to logiku i v tom, že pokud by chtěl Zeman jen blufovat, nenabídl by tak velkorysé rozložení sil ve vládě. Je zřejmé, že Zeman tehdy prostě doufal, že koaliční kabinet by navždy odsunul jeho přítele a soka Klause do druhé politické ligy.

Ještě než se o rozhodnutí Rumla dozvěděla veřejnost, informoval o tom Josefa Luxe. Ten se mu to snažil vymluvit, ale marně. Dokonce v půl druhé ráno probudil telefonem Václav Havla, aby se pokusil Rumla přesvědčit ke změně postoje. Prezident skutečně na šéfa Unie svobody vytrvale naléhal. Ale marně. Za předsedou Unie svobody pak chodila celá plejáda lidí blízkých prezidentovi a domlouvali mu. Dokonce jej navštívil i kardinál Miloslav Vlk.

Výraznějším zastáncem vstupu do vlády byl v Unii svobody pouze Vladimír Mlynář, který viděl v tak velkorysé nabídce šanci, ačkoli i on na veřejnosti říkal, že se socialisty se vládnout nedá. V zákulisních jednáních byl však vždy přehlasován.

Ne Unie svobody rozladilo nejen některé sociální demokraty, ale i lidovce Josefa Luxe, kteří naopak chtěli Zemanovu nabídku akceptovat. „Nás mrzí, že US neuměla překročit ideologické bariéry, kterými se obestavěla. Jsem přesvědčen, že velká koalice sociálních demokratů, Unie svobody a křesťanských demokratů by uměla vytvořit stabilní vládu,“ prohlásil předseda Lux.

Návrh Miloše Zemana padl ještě několikrát, ale unionisté byli neústupní. Unie svobody, a zejména Jan Ruml, opřela svou neústupnou vyjednávací strategii o předpoklad, že Zemanovi se vládu sestavit ne-

(35)

podají, druhý pokus dostane na starost Václav Klaus, a s ním se pak obě menší pravicové strany dohodnou na koalici.

Jenomže tato strategie podcenila Klausovu nechuť jít s lidoveckými „hady“ a unionistickými „zrádci“ znovu do spolku. Proto jim také nabídl velmi kruté podmínky: ODS bude mít v pravicové vládě premiéra a tři pětiny ministrů, koaliční poslanci navíc nebudou moci podávat pozměňovací návrhy proti vládním předlohám zákonů. KDU a unie tento návrh odmítly jako „čisté vydírání“ a lidovci navíc situaci příliš neulehčili, když prohlásili, že už s občanskými demokraty do vlády nepůjdou, pokud ji povede Václav Klaus.

Vzeme-li za pravdivý výrok Václava Klause pro *Lidové noviny*, který listu poskytl brzy po uzavření opoziční smlouvy, tak ODS vlastně nikdy o pravicové vládě neuvažovala. Předseda ODS v *LN* totiž tvrdil, že když po volbách kreslil možné scénáře, tak viděl jen koalici ČSSD, KDU-ČSL a Unie svobody, nebo menšinovou vládu lidovců a socialistů. „A právě jako alternativa k prvním variantám by se možná některé obrysy dnešního řešení našly na papíře psaném už 23. června,“ řekl tehdy Klaus. V knize Miloše Zemana *Jak jsem se mýlil v politice* se píše něco podobného: „Ještě před volbami 1998 jsem se několikrát sešel s Václavem Klausem. Nediskutovali jsme ovšem budoucí opoziční smlouvu, ale obecnou politickou situaci v naší zemi. Shodli jsme se na nebezpečnosti malých stran, které jsou tak trochu politickými prostitutkami, protože jdou téměř s každým.“ Když tedy nevyšel Zemanovi plán na vymazání Klause z politické scény, rozhodl se alespoň vyřídit účty s menšími partajemi.

To ale veřejnost nevěděla, a tak byla zaskočena, když Klaus už deset dní po volbách učinil nečekaný a vzhledem k jeho předvolebním výrokům překvapující krok: nabídl Miloši Zemanovi podporu menšinové vlády ČSSD. To značně překvapilo menší parlamentní strany.

Unionisté a lidovci se proto okamžitě dohodli a nabídli ODS, aby sestavila menšinovou vládu, kterou oni podpoří. Grémium Klausovy strany ale odmítlo s tím, že v takovém případě by bylo rukojmím menších partají.

Prezident Havel se v tuto chvíli rozhodl vstoupit do vyjednávání aktivněji. Považoval ze všech alternativ vládu ČSSD, KDU-ČSL a Unie svobody za nejlepší, proto ještě jednou předsedu sociální de-

(36)

mokracie prosil o trpělivost: „Požádal jsem pana předsedu [Zemana], aby se neunáhloval, aby nechal některé strany dozrát, aby jim dal čas k prozkoumání mínění jejich členstva, jejich voličů, aby jim dal čas k analýze nabídek, které v této fázi dostaly.“ Apeloval i Josef Lux, kterému se sice ještě podařilo Zemana přemluvit, aby unionistům zopakoval nabídku, ti ale trvali na tom, že do vlády půjdou jedině s ODS. Ta však myslela už na spolupráci s ČSSD, ostatně debaty o znění jejich smlouvy už byly v plném proudu.

Klíčové mezníky opoziční smlouvy

Uzavření spolupráce ODS a ČSSD

Dne 9. července tak v Poslanecké sněmovně podepsaly obě strany „Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice“, která je více známá pod jménem opoziční smlouva. Svůj obrat ODS voličům vysvětlila jako nezbytnost diktovanou úsilím zajistit obyvatelstvu „stabilitu a klid k práci“. Miroslav Macek to řekl přiměřeně: ODS doufá, že se ČSSD u vlády „historicky znemožní“.

O čem se v dohodě psalo? ODS umožní ČSSD „sestavit vládu České republiky“ a za to získá právo „obsadit místa předsedů obou komor Parlamentu České republiky“. I proto se této smlouvě mezi jejími odpůrci říkalo smlouva o pozicích. K tomu sváděl i další bod dohody: „Opoziční strana získává právo zastávat místa vedoucích kontrolních orgánů Poslanecké sněmovny (Komise pro kontrolu BIS, Komise pro kontrolu Vojenského obranného zpravodajství), předsedy rozpočtového výboru Poslanecké sněmovny a prezidenta NKÚ.“ Ve skutečnosti si ale ODS a ČSSD (ta přece jen obsadila drtivou většinu) rozdělily místa ve všech orgánech, kam mohl stát někoho jmenovat.

Ovšem nejkritizovanějším místem smlouvy se stal následující bod: „Výše jmenované strany se zavazují, že v průběhu volebního období Poslanecké sněmovny žádná z nich nevyvolá hlasování o nedůvěře vládě ani nevyužijí ústavních možností vedoucích k rozpuštění Poslanecké sněmovny, a budou-li takové návrhy předloženy jiným politickým subjektem, nepodpoří je hlasováním.“ Opozice se tak vzdala své

(37)

nejmocnější zbraně. Přitom každá demokracie je postavena na ostrém střetu mezi vládou a opozicí. Občanští demokraté s oblibou tvrdili, že udělali jen to, co sociální demokraté v roce 1996, tedy že konstruktivně nechali vládnout konkurenci, která vyhrála volby. Právě v tomto bodě se však případy z let 1996 a 1998 zásadně lišily. ČSSD se ostatně odvolat Klausovu vládu pokoušela hned několikrát.

S důležitým poselstvím přišel záhy po podpisu Miloš Zeman: „Nelze vyloučit, že [tato smlouva] bude platit i po volbách v roce 2002.“

Uzavření dohody mezi ODS a ČSSD bylo bezesporu překvapením, ale především pro ty, kteří ještě politiku vnímali jako střet různých názorových ideologií. To ale u Václava Klause skončilo na podzim roku 1997. Nyní už bylo cílem pouze zůstat nějakým způsobem u moci, ale ne s lidovci a unionisty. Miloš Zeman byl pro Václava Klause čitelný, věděl, že když se s ním na něčem dohodne, tak to bude platit, protože nebude chtít podtrhnout vlastní vládu. Možná to ani tak nebyla smlouva o pozicích, jako smlouva o klidu dvou předsedů.

Vyjednávání o sestavení kabinetu bylo velkou prohrou zejména pro prezidenta Havla, který nakonec investoval hodně energie do vytvoření stabilní koaliční vlády. A bylo veřejným tajemstvím, že by mu bylo bližší uskupení menších stran s ČSSD než s ODS. „Cítím jako svou povinnost vyjádřit už teď obavy, jež mám z veskrze nestandardního řešení, kterým je smlouva levicové strany po léta bojující proti vládě údajných pravicových tunelářů s pravicovou stranou vyhlašující mobilizaci proti levici, která údajně usiluje o návrat k socialismu,“ komentoval to brzy po podepsání dohody prezident.

Ještě větší neúspěch ale vývoj znamenal pro Unii svobody a lidovce. Její politici také označili pakt za protiústavní. „Tato dohoda je snahou nahradit starý článek ústavy o vedoucí úloze KSČ vedoucí úlohou těchto dvou stran,“ prohlásil například Lux. Lidovcům a unionistům se nezdála pasáž dohody, že ODS nikdy nevyvolá hlasování o nedůvěře, podle nich tak vláda není nikomu odpovědná. Uvažovalo se dokonce o podání ústavní stížnosti.

Začala horečná jednání, co podniknout. Ještě ten den, co se podepsala opoziční smlouva, proběhlo na Hradě jednání mezi Václavem Havlem, Josefem Luxem a Janem Rumlem. Schůzka ale měla jednoznačný závěr – je to nestandardní smlouva, ale rozhodně ne proti-

(38)

ústavní. Proto se Jan Ruml a Josef Lux rozhodli svou pozornost napnout spíše na veřejnou kritiku. „V této chvíli nastal skutečný důvod k mobilizaci všech demokratických sil v České republice,“ komentoval tento pakt Ruml.

Zatímco lidovci a unionisté nevěřičně kroutili hlavami, komunisté slavili. Už fakt, že se s nimi ke konzultacím několikrát sešel Miloš Zeman, byl velký posun. Předseda KSČM Miroslav Grebeníček doslova řekl, že je čeká „cesta z politické izolace“. Nemýlil se, hned po podepsání dohody mezi Klausem a Zemanem se s Grebeníčkem sešel šéf ČSSD. „Dohodli jsme se, že dostaneme s patřičným předstihem text programového prohlášení vlády a že po prostudování tohoto dokumentu bychom se šli k pracovnímu jednání,“ konstatoval spokojeně šéf komunistů. Grebeníček si dokázal velice jednoduše spočítat, že jestli budou chtít sociální demokraté něco ve sněmovně prosadit, budou muset jednat i s KSČM. A to byla ideální příležitost. Bylo to první pozvání k velké politice od roku 1989, a jak už dnes víme, rozhodně ne poslední.

V každém případě 19. srpna kabinet Miloše Zemana získal ve sněmovně důvěru, když poslanci ODS opustili sál. Tým se skládal ze samých mužů a ti byli většinou v důchodovém věku. Zatímco průměr Tošovského vlády byl čtyřiačtyřicet let, u Zemanovy to bylo o deset let více. Většina členů vlády také prošla komunistickou stranou. „Proč nemáme ve vládě žádné ženy?“ ptal se řečnický Zeman. „Protože jsme vládou sebevrahů!“ V týmu zasedli lidé jako Miroslav Grégr (ministr průmyslu), který chtěl obnovit státem řízené hospodářství, Ivo Svoboda (ministr financí), jenž se ve funkci stranického pokladníka proslavil snad jen utajováním sponzorů ČSSD, dezorientovaný Egon Lánský (místopředseda vlády pro zahraniční politiku). Vedle nich tu ale byl i nesporný odborník na justici Otakar Motejl (ministr spravedlnosti), rozumný ekolog Miloš Kužvart (ministr životního prostředí) či schopný ekonom Pavel Mertlík (místopředseda vlády pro ekonomiku).

„Jsem přesvědčen, že tato vláda bude vládnout špatně.“
Václav Klaus.

(39)

Tajné usnesení č. 513

Jakmile se sociální demokraté přesunuli do Strakovy akademie, zdálo se, že skutečně přichází policejní stát, před nímž neustále varoval Miloš Zeman. Ze všech stran zaznívalo, že je zapotřebí vyrazit na tuneláře, padouchy, práskače a darebáky. „Státní služba je postavena na loajalitě a žádný ministr nemá prostředky, aby důsledně dozíral na loajalitu svých podřízených. Až jich pár zavřeme, vznikne tady jiná atmosféra,“ řekl třeba *Právu* pár dní po uvedení do úřadu ministra bez portefeje, který měl na starosti Akci čisté ruce a tajné služby, Jaroslav Bašta.

Ještě dva týdny před získáním důvěry ve sněmovně, tedy 5. srpna, přijal kabinet tajné usnesení č. 513, ve kterém stálo, že vláda se chystá „projednat návrhy na nové personální obsazení funkcí ve statutárních a kontrolních orgánech organizací a obchodních společností“ se státní účastí. Nadneseně by se tomu dalo říkat příprava na malý puč. 2. září pak vláda přijala dodatek, v němž zaúkolovala Bezpečnostní informační službu, aby prověřila všechny reprezentanty státu v podnicích. „Budou kontrolováni úplně všichni zástupci státu,“ přiznal Miloš Zeman novinářům. Takový úkol by ale mohl paralyzovat tajné služby, protože by nedělaly nic jiného, než obcházely úřady.

Dalo se ještě uvažovat, že jde o sympatickou snahu vypátrat podvodníky a zavést poctivou správu země, brzy se ale ukázal pravý opak.

Vláda totiž vůbec nečekala na výsledky šetření BIS a začala nahrazovat dosavadní reprezentanty státu svými lidmi. Rychlost této výměny byla strhující, už během dvou týdnů vládnutí dosadila ČSSD své lidi do Ostravsko-karvinských dolů a České pojišťovny. Během několika dalších týdnů rozprostřela své lidi do České konsolidační agentury, Českého Telecomu, ČEZ, Fondu národního majetku, Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, Rady České televize, Rady Českého rozhlasu, dozorčí rady Českých drah, inspekce Českých drah, firmy Savak, Unipetrolu, Sokolovské uhelné, Pozemkového fondu, Státního zemědělského intervenčního fondu, Podpůrného a garančního fondu, Nejvyššího kontrolního úřadu, Čepro, Všeobecné a zdravotní pojišťovny, řady nemocnic, tajných služeb, okresních úřadů, Komerční banky, Českých aerolinií, České pošty atd. A to je řeč jen o státních institucích a podnicích. Dosazovalo se i do méně viditelných postů, sem

(40)

lze zařadit například případ asistenta Miloše Zemana Jaromíra Kuči, jehož žena byla jmenována ředitelkou školského úřadu v Karviné, a to bez požadovaného výběrového řízení.

Ovšem královnou v kumulaci funkcí byla bezesporu náměstkyně ministra průmyslu Milada Vlasáková, kterou na úřad vytáhl Miroslav Grégr. Poznali se spolu v podniku Desto Děčín, které ministr předtím šéfoval a již přivedl ke krachu. Vlasáková byla před revolucí komunistkou a vlivnou normalizační funkcionářkou v Ústí nad Labem. Po nástupu na ministerstvo se proslavila tím, že zasedala v patnácti různých dozorčích radách či komisích. Pokud se nějakého ekonoma zeptáte, aby vám dal příklad okamžitého vstupu státu-ČSSD do velkých podniků, zmíní vám datum 5. ledna 1999. Tehdy Vlasáková přišla na jednání vedení ČEZ, pozdravila kolemsedící, vytáhla z tašky seznam a oznámila, že odvolává dozorčí radu a představenstvo, které okamžitě nahrazuje svými lidmi. Mimo jiné i některými sociálními demokraty. Sama se pak stala předsedkyní dozorčí rady ČEZ, ale k tomu ještě například Chemopetrolu, Unipetrolu, Revitalizační agentury a Benziny a seděla i v čele prezidia Fondu národního majetku. Čistku provedla například i v Transgasu, kam ale nominovala do čela Alenu Vitáskovou, jak později zjistil týdeník *Respekt*, někdejší spolupracovníci StB.

Ne že by se takové rozdělování postů nedělo i v minulosti, ale nyní to dostalo neuvěřitelný rozměr a v drtivé většině šlo o zasloužilé straníky a ne odborníky. Navíc sociální demokraté podobné praktiky do voleb rozčileně napadali. Jedno z hesel Miloše Zemana před volbami znělo, že vyhází všechny úředníky, kteří měli místa „jen díky členství v ODS“, a vystřídá je „skutečnými odborníky“.

Tím vlastně skončila celá Akce čisté ruce, prostě se zástupci předchozích vlád (řada lidí z ODS ale směla díky smlouvě zůstat) nahradili novými lidmi.

Kabinet sice okamžitě pro boj s tuneláři a korupčníky zřídil Koořdinační a analytickou skupinu, kterou vedl ministr bez portfeje Jaroslav Bašta. Nebylo to příliš šťastné rozhodnutí, protože šlo o skupinu, která sbírala informace z ministerstev, státních institucí i od veřejnosti. Fungovala tedy jako jakási politická policie. I z toho důvodu byla už v květnu 2000 zrušena. Za dobu své existence předala policii 107 případů a v 17 z nich bylo vzneseno obvinění.

(41)

Že to s bodem ve svém programu týkajícím se „prověření podezřelých finančních operací včetně minulých privatizačních kauz“ nemyslí sociální demokracie zase až tak vážně, dokazovalo například i to, že Zemanova vláda jmenovala šéfem dozorčí rady Fondu národního majetku bývalého poradce Václava Klause a v té době poslance ODS Martina Kocourka. Přitom právě jej kdysi tvrdě kritizovala za neprůhledné privatizace, kdy neprobíhala žádná veřejná soutěž. Ostatně Zeman měl Klausovi slíbit, že kdyby se něco našlo na jeho lidi, dopředu jej upozorní.

Je třeba také připomenout vyšetřování zahraničního konta ODS, které stálo u pádu vlády Václava Klause. Pozornějším čtenářům novin či divákům televize by v roce 2006 jméno Ludvík Otta maximálně evokovalo automobilové závody, jichž se tento pán účastní. Na konci devadesátých let to ale byla klíčová politická postava. Pan Otto pracoval v ODS coby tajemník Libora Nováka, který měl na starosti financování strany. Vyšetřování policie zjistilo, že z kont ve švýcarské bance Credit Suisse přišlo na Ottovy účty pětáctýřicet milionů korun. Policisté měli podezření, že konečná částka by mohla být ještě vyšší. I forenzní audit prokázal, že Otto poskytl ODS přímo třináct milionů korun a dalších dvanáct milionů prostřednictvím různých služeb. Situace se zdála tak jasná, že Otto dokonce skončil ve vazbě. Jenže po parlamentních volbách 1998 vyšetřování naprosto utichlo. Když se *Respekt* v roce 2004 zeptal vyšetřovatele případu Ladislava Martínka, jak se případ vyvíjí, odpověděl: „Případ Ludvíka Otty? Už si nevzpomínám, o co v něm vlastně jde. Abych mohl odpovědět na otázku, v jakém stavu je současné vyšetřování, musím si spis pročíst. Mám těch spisů moc.“

Samozřejmě že policie řadu případů ekonomické kriminality vyšetřovala, ostatně od roku 1996 jejich počet stále stoupal. Takže rostl i za vlády Miloše Zemana. Bylo to však výsledkem normální práce policie. Pokud by jí do toho vláda nezasahovala, bylo by to i rychlejší. Většinou zůstalo jen u slov, která měla evokovat úspěchy. Dokazuje to příklad výroku Jaroslava Bašty, který veřejnosti oznámil, že někdejšímu ministrovi pro privatizaci Tomáši Ježkovi hrozí vězení, protože při privatizaci Čokoládoven překročil zákon. Prý na něj už bylo podáno trestní oznámení pro podezření ze spáchání trestného činu porušování po-

(42)

vinností při správě cizího majetku. Jenže to vůbec nebyla pravda a v červnu 2004 soud odsoudil Zemanovu vládu k omluvě a symbolickému odškodnění ve výši deseti tisíc korun.

Není pochyb o tom, že Akce čisté ruce byla podobná Reaganovým Hvězdným válkám. Americký prezident v osmdesátých letech vypustil dezinformaci, že Spojené státy jsou střežené speciálním raketovým deštníkem, který zničí jakýkoli útok. Na Sověty to jako varovný signál fungovalo skvěle. Fiktivní Akce čisté ruce zase úspěšně působila na občanské demokraty a veřejnost, první držela v neustálé nejistotě, druhé v naději, že se konečně všechny zločiny vyřeší.

Senátní volby – první neúspěch opoziční smlouvy

V pondělí 26. října 1998 v podvečer se na pražské Letné začínají scházet stovky lidí. „Klaus je pravda, cesta a život,“ hlásá jeden z mnoha transparentů. Na improvizované tribuně se pomalu začínají radit představitelé ODS – jsou tu místopředsedové Miroslav Macek či Libuše Benešová i pražský primátor Jan Koukal –, kteří se otáčejí k vysoké konstrukci lešení zahalené plátnem.

Pak ale přichází Václav Klaus. Za nadšeného aplausu a podpory řady kulturních osobností zahajuje kampaň do Senátu a obcí. „Ve Strakově akademii sedí socialistická vláda a chystá pro nás staronové experimenty, utopie a iluze,“ volá předseda ODS. „Pozvedáme hlas, jsme jedinou politickou silou, která se může vzepřít socialistickému hazardu.“ Pak padá plachta, pod níž se skrývá gigantický, pětadvacet metrů dlouhý portrét Václava Klause, za nímž je v rozostřeném záběru Miloš Zeman. Text vedle premiérovy hlavy zní: Myslíme jinak.

Show to byla bezesporu působivá, ale rozhodně ne citlivá. Ze stejného místa totiž na Pražany v padesátých letech shlížel jeden z největších diktátorů v dějinách lidstva, J. V. Stalin. Nakonec se nápad vlastně obrátil proti ODS, protože to připomínalo nové budování kultu osobností. Ke všemu Zeman na billboardu vypadal, jako by Klausovi něco šeptal do ucha. „Že by další dohoda?“ vtipkovali lidé. Když pak vítr několikrát tvář předsedy ODS potrhá, bylo to vlastně vysvození. Tím spíše, že šlo podle úřadů o černou stavbu.

(43)

Proč se ale občanští demokraté pustili do tak velkolepé akce? Senátní volby byly prvním testem, jak veřejnost přijala opoziční smlouvu. ODS chtěla dokázat, že zvolila správně. A že lidé rozumějí komplikovanému poselství: Držíme socialisty u moci, ale jsme hrázi proti socialismu.

Pro Senát to byla hvězdná chvíle, konečně mu někdo přikládal význam a projevoval o něj zájem. Vždyť tato instituce málem ani nevznikla, protože občanským demokratům připadala jako další krok k decentralizaci moci, a také řada sociálních demokratů mluvila o jeho zbytečnosti. V roce 1996 proběhly první volby do horní komory parlamentu, které už menší účastí voličů (35 % oproti 76 % při hlasování do sněmovny v témže roce) naznačovaly, že veřejnost názory politiků na zbytečnost Senátu přejala.

Kampaň ODS budila největší rozruch, a to nejen kvůli billboardu. Byla totiž silně emotivní. „Chcete, aby Vás v Senátu zastupoval člen naší strany Milan Kondr, který vždy vystupuje zásadově a přímočaře, nebo zástupce strany lidové, která svou obojakost a bezzásadovost prokazuje každým svým činem?“ napsal voličům například Václav Klaus.

Za pozornost stojí i *Volební noviny ODS 98*, kde jsou třeba sociální demokraté, tedy partneři Klausovy strany, vykreslováni jako typy, které jsou dobré „jen ke strašení dětí“, lidovci jsou „křesťanskosocialističtí levicoví luxovci“ a unionisté ti, „kteří ještě nedávno přísahali na modrého ptáka a dnes bojují svůj boj o politické přežití“. Všichni jsou proti ODS, a když nekandiduje Václav Klaus, tak se „veřejným nepřítelem č. 1 musí stát v nadcházející předvolební kampani“ Jan Koukal.

Naproti tomu nalézt nějakou kampaň sociálních demokratů byl téměř nadsadový úkol. Miloš Zeman ve prospěch svých lidí vystupoval minimálně, nezaznělo žádné srozumitelné téma, které by lákalo pozornost. To se podařilo, ale s opačným dopadem, než se plánovalo, snad jen v okamžiku, kdy sociální demokraté vyzvali své voliče, aby tam, kde proti pravici kandiduje KSČM, podpořili komunisty. Doufali, že stejně se ve prospěch ČSSD zachovají i komunisté.

Neúspěch ODS a ČSSD nečekal nikdo. „Největší šance má ODS“, „Poslední průzkumy: ODS vyhraje první kolo senátních voleb“, „Senátní volby v rukou ODS a ČSSD“ – to je jen pár titulků z tehdejšího

(44)

tisku. Veškerá debata se nesla pouze v rovině, jak velký zisk tato dvě uskupení čeká. O to větší pak byl údiv, když se předposlední víkend v listopadu zveřejnily výsledky ze všech sedmadvaceti obvodů. ODS přišla oproti dosavadnímu složení Senátu o tři mandáty, protože nyní uspělo jen devět kandidátů, a co bylo ještě překvapivější, prohrála i v Praze, kde se dosud zdálo, že je její místo neotřesitelné. Někdejší primátoři Koukal a Kondr jen nechápavě koukali na novináře, když se jich ptali na komentář k neúspěchu. Koukal přišel se specifickým vysvětlením své prohry – lidem nevádí sarajevská zrada. „Ukázalo se, že veřejnost to vnímá jako něco, co do politiky patří, a že se očekává jistá míra nekorektnosti v politickém světě.“ Ačkoli to bylo myšleno ironicky vůči voličům, byla to celkem správná poznámka. Sázka na to, že lidé v sobě udržují obraz „Sarajeva“ coby zločinu, který má být potrestán, prostě nevyšla. A to dokonce ani v Praze, o které se s ironií říkalo, že v ní vyhraje i Klausova tenisová raketa.

Sociální demokraté na tom byli ještě hůř, přišli totiž o tři mandáty a stejný počet obhájili. Pro vládní stranu to byla chmurná zpráva, okamžitě se v tisku objevily názory, že tak masivní vyjádření nedůvěry je na podání demise vlády. Miloš Zeman to ale odmítl, viděl chybu pouze v regionech, které vybraly špatné kandidáty. A proto chtěl, aby létaly hlavy. „Pokud jde o defekalizaci, mohl jsem použít přijatelnější výraz detoxikaci, protože fekálie je jen jeden z druhů toxických zplodin. Každá strana nebo firma se musí umět zbavovat neschopných, nikoli tím, že je vyloučí, ale např. tím, že je přeřadí na nižší funkce. Každá strana nebo firma, která to nedokáže, je neúspěšná,“ prohlásil Zeman.

Vulgárními výrazy na adresu svých stranických kolegů vůbec nešetřil. „Nejhorší je ten Nový Jičín. To bych rád věděl, jakého debila jsme tam postavili,“ prohlásil například Zeman. To samozřejmě vyvolalo velkou kritiku od Grosse až po samotné kandidáty. Václav Pecina, který usiloval o senátorský post na Liberecku, za to předsedu odsoudil: „Zeman by si měl uvědomit, že pokud bude tímto způsobem jednat se členy své strany, tak za ČSSD nejen nebudou napříště žádné osobnosti kandidovat, ale odmítnou to dokonce všichni slušní lidé.“

Hvězdnou chvíli slavilo nové uskupení, které si pracovně říkalo Čtyřkoalice. Zástupci lidovců, unionistů, ODA a DEU se domluvili,

(45)

že ve čtyřech toho zmůžou víc, a rozhodli se spolupracovat. Poprvé si to vyzkoušeli právě při výběru kandidátů do Senátu, což jim hned vyneslo třináct křesel. Mezi nimi byl třeba i předseda Unie svobody Jan Ruml či šéf ODA Daniel Kroupa. Sice to o jeden hlas nestačilo na „odebrání“ ústavní většiny ODS a ČSSD, díky níž mohly měnit Ústavu, ale i tak to byl úspěch mimořádný.

Co se to vlastně stalo? Ukázalo se, že k senátním volbám chodí především ti voliči, kteří mají o politiku a chod země velký zájem (přišla jich jen pětina). A ti evidentně vycítili, že je třeba vyrovnávat síly. Nešlo o vítězství programu či nejlepších kandidátů, ale o projev nespokojenosti veřejnosti s neprůhlednou politikou. Čtyřkoalice mohla oslavovat nebývalý úspěch, ale ten si v tuto chvíli ještě nezasloužila. S trochou nadsázky řečeno, šlo jen o první zasetí na hojnou sklizeň. Tedy pokud se nezmění počasí.

Fischer ruší klid

Tažení opoziční smlouvy dostalo ještě tvrdší ránu 28. srpna 1999. Nedlouho předtím totiž zemřel bývalý disident a senátor ODS Václav Benda, jenž vykonával mandát za Prahu 1. Tato tragická událost měla i vážný politický dopad. Sociální a občanskí demokraté v horní komoře sice disponovali ústavní většinou, ale pouze rozdílem jednoho hlasu. Pokud by o Bendův okrsek přišli, hrozilo jim, že už neprosadí změny Ústavy, které byly jedním z klíčových cílů jejich paktu. Právě proto zejména ODS, která je v Praze tradičně silná, doufala, že uvolněný post po Bendovi znovu obsadí někým ze svých řad.

Kampaň se konala v atmosféře narůstajícího odporu k politickým stranám. Veřejnou diskusi zaplňovala debata o výzvě Impuls 99 (viz samostatná kapitola), která varovala před přílišným uzavíráním stran před veřejností. Všechny strany na to zareagovaly tím, že nominovaly nezávislé osobnosti. ODS herečku Jiřinu Jiráskovou, Čtyřkoalice bývalého redaktora Hlasu Ameriky a prezidentova kancléře Ivana Medka a ČSSD šéfa jazzové sekce a premiérova poradce Karla Srpa. Jenže do voleb se rozhodl vyrazit i Václav Fischer, podnikatel v cestovním ruchu. Jeden z nejúspěšnějších v Česku, ale i v Německu, kam v době totality emigroval.

(46)

Už první výzkumy veřejného mínění ukázaly, že zdejší strany mají problém. Do čela žebříčku popularity a šanci na zvolení se vyhoupl právě Fischer, a to mimo jiné i díky dobře zvolenému heslu kampaně: „Jediný skutečně nezávislý kandidát“.

Během předvolebního tažení vydala ODS volební leták „proti hazardnímu výkyvu doleva“ s prohlášením Václava Klause, kde mimo jiné stálo: „Jak už se stalo smutnou tradicí, jste v těchto dnech ohlušování mediální vichřicí ve prospěch všech, kdo jdou proti ODS. Za své podnikatelské zájmy lobbující pan Fischer rozmařile utrácí ve své kampani nevídané miliony, aby pravicově laděné Pražany zmátl. Jestliže dnes někde politicky stojí, pak to rozhodně není na pravici. A co pan Medek kandidující za Unii svobody a lidovce, kteří nevědí, jakou nejjednodušší cestou vstoupit do socialistické vlády? A kterým je ideově zcela jedno, na čí straně jsou?“ Útočnost nebyla až tak překvapivá jako to, že pravicová strana kritizuje úspěšného podnikatele za to, že si umí vydělat peníze a pak je investovat do kampaně. A mimochodem byly po volbách zveřejněny náklady na kampaň - Václav Fischer na ni věnoval tři miliony, ODS dva. Nicméně Klausova strana ještě přitvrdila a v novinách se objevil její inzerát: „Snad si myslí, že když do římského senátu bylo možné zvolit koně, projde do našeho Senátu jeho cestovní kancelář.“

Václav Fischer postavil kampaň zjednodušeně řečeno na úsměvu. Sliboval, že bude zastupovat „všechny voliče“, a prohlašoval, že není svázán stranickými pouty a do politiky nejde kvůli penězům, které už má. Byla to vlastně populistická, byť výhradně pozitivní kampaň. A zafungovala. Fischer se stal jednoznačným vítězem - získal už v prvním kole 70 % hlasů a stal se senátorem. Kandidát ČSSD dosáhl na neuvěřitelné jedno procento. Takový debakl tu ještě nebyl.

Boj o jedno senátní místo vyvolal celospolečenskou debatu o opoziční smlouvě. V médiích se objevily desítky různých názorových článků, a to i od politiků. Například poslanec a nestor ČSSD Zdeněk Jičínský napsal do *Práva* článek „Pryč s opoziční smlouvou! A co potom?“, v němž varoval před rušením paktu: „Většina občanů nehodnotí současnou situaci především prismatem tzv. opoziční smlouvy, jak to činí různí politikové a média, ale podle hospodářského stavu země a jeho dopadů na jejich vlastní život.“

(47)

V článku Zdeněk Jičínský také vysvětlil, proč je třeba i nadále s ODS spolupracovat. „Kdyby měla nynější vláda brzy skončit, což nelze zcela vyloučit, mělo by to nepříznivé důsledky pro naši jen velmi zvolna se vzpamatovávající ekonomiku, ale také pro ČSSD. Její volební preference totiž klesají především kvůli neutěšené hospodářské situaci, za niž nenese odpovědnost.“

Ještě zajímavější text „Nutnost renesance ODS“ vyšel v *MF Dnes*, kde místopředseda ODS Miroslav Macek tvrdě kritizoval vlastní stranu. „Troufám si tvrdit, že touto volbou vyslali pražští voliči další jednoznačný signál: Chceme naději. Naději, že dnešní nevládní různého druhu zmizí, naději, že bude líp. A tuto vůli po pozitivní změně a z ní vyplývající naději jim ODS nepředvádí.“ Podle Macka byla třeba „renesance ODS“, což znamená „pocitivý návrat k pozitivní politické práci, jejíž jedinou náplní bude každodenní vysvětlování alternativního vládnutí“. Především ale bylo podle Macka nutné „přestat se bát mluvit o možnosti předčasných voleb“.

Co taková slova vlastně znamenala? Změnilo se něco zásadního v ODS? Ve straně zavládl chaos, už proto, že to byly v krátké době druhé senátní volby, v nichž ODS příliš neuspěla. Navíc se stále častěji mluvilo o užší spolupráci Unie svobody, KDU-ČSL, ODA a DEU, ve straně tedy panovala obava, že se opoziční smlouva může straně vymstít. O její prospěšnosti bylo navíc podle agentury STEM přesvědčeno jen 27 % lidí. Proto se najednou začaly ozývat do té doby nebývalé hlasy: „Dnes je patrné, že opoziční smlouva je horší řešení než všechny předchozí koaliční vlády,“ prohlásil například šéf sněmovního klubu ODS Vlastimil Tlustý. Jenže podobné výroky byly spíše rétorickým cvičením. Macek jako už tolikrát předtím testoval terén a Tlustý si spíše nahlas povzdechl.

Přesto se Macek přiblížil názorům stále větší části členů ODS v regionech. Do pražského sídla začaly chodit dopisy, v nichž členové z různých koutů země žádali nějakou činnost, která by stranu u veřejnosti zachránila. Například ODS v Litoměřicích navrhla, aby se ukončila opoziční smlouva, pokud nebude do prosince schválen nový volební zákon. Z Kadaně zase členové ODS napsali, že jsou nespokojeni s tím, že je jejich strana díky opoziční smlouvě spojována s „chrobným projevem“ vlády.

(48)

Pražské vedení pod vlivem Václava Klause ale uvažovalo jinak, což je vidět z článku „Plíživá démonizace“, který tehdy napsal Jan Zahradil. Za úspěchem Fischera prý stojí jen dobrý marketing, nebylo to hlasování o opoziční smlouvě, to se jen „nikým nevolené“ elity snažily Fischerovo vítězství využít v boji proti stranám. „Plíživé demonizaci velkých politických stran je třeba čelit. Není to totiž žádné tažení za kvalitnější demokracii, ale prostý mocenský kalkul. Nikdo netvrdí, že politické strany jsou dokonalé instituce. Pro politiku jsou však nezbytným, užitečným, časem prověřeným nástrojem.“

O rušení stran nebylo řeči, debata se vedla především o tom, jak je reformovat, přiblížit veřejnosti. Neochotou naslouchat těmto varováním ale občanští demokraté jen dál eskalovali odpor řady lidí k politickým uskupením. Tento příkop mezi voliči a stranami se nepodařilo překonat ani šest let poté a stále je to největší politický problém Česka.

Médiokracie podle Železného

Neúspěchem se ale ČSSD a zejména ODS nemusely trápit dlouho. Jen pár dní po senátních volbách přilétl dar shůry. Podařilo se jim totiž definitivně na svou stranu získat nejsledovanější televizi v zemi. Příběh TV Nova je do jisté míry i metaforou devadesátých let v této zemi a vrchol i pád jejího šéfa Vladimíra Železného se datuje právě do období, které zde probíráme.

Česká republika se počátkem roku 1993 rozhodla vpustit do televizního éteru první komerční stanici. O licenci pro alternativu k veřejnoprávní televizi se bojovalo ve výběrovém řízení. V něm vyhrála společnost CET 21 (Central European Television for 21st Century) šesti respektovaných intelektuálů (sociolog Josef Alan, spisovatel a politik Fedor Gál, psycholog Peter Hunčík, režiséři Peter Kršák s Vlastimilem Venclíkem a bývalý mluvčí předsedy vlády Petra Pitharta Vladimír Železný). Jejich projekt sliboval jakousi kombinaci History Channelu a BBC, tedy stanici s převahou kvalitního zpravodajství, dokumentů a analýz. „I komerční televize může být seriózní,“ prohlásil v roce 1993 Jan Vávra, kterého coby bývalého šéfredaktora *Českého deníku* a ředitele Rádía Alfa najali zakladatelé na post šéfa zpravo-

(49)

dajství. Za svůj vzor Vávra označil zprávy „jedné z nejsolidnějších veřejnoprávních stanic světa – BBC“.

Vladimír Železný se k tomuto projektu dostal vlastně až jako poslední, když už se jen hledal schopný vyjednávač, který by radu přesvědčil, že jde o nejlepší projekt. Tehdy si Kršák vzpomněl na svého bývalého kolegu a vyhlášeného debatéra z předrevoluční slovenské televize Železného. Přijal ho do týmu a slíbil podíl, pokud vše dokáže vyjednat. A ten to také dokázal.

A to přesto, že Daniel Korte, šéf Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, která má hájit pravidla hry v éteru, týdeníku *Respekt* přiznal, že od počátku úspěchu komerční televize s intelektuálním programem nevěřil. Nic s tím ale neudělal. „Nebyl jsem tam od toho, abych vznášel námitky. Byl to jejich projekt a já si říkal, ať to tedy zkusí,“ řekl tehdy Korte. Vstřícnost rady tím ale nekončila. Jen chvíli poté, co udělila licenci intelektuálnímu projektu, rozhodla, že zas až tak intelektuální být nemusí. Do licenčních podmínek totiž zanesla, že program se může změnit podle „vkusu většinového diváka“. Tuto náklonnost rady ozřejmilo později například to, že Korte po odvolání z ní začal pracovat pro Novu.

První kamery, zaměstnance a vůbec veškeré vybavení zaplatil americký investor Ronald Lauder a jeho společnost CEDC (později CME) a Česká spořitelna. Investoři samozřejmě projevíli zájem i o podíl na licenci, jenže rada rozhodla na nátlak politiků, že licenci nesmí vlastnit ani spoluvlastnit zahraniční investor. A tady je základ budoucího problému.

ODS viděla v šestici intelektuálů své nepřátele už od samého počátku. „Pro mě je celá ta věc zásadním ohrožením demokracie a možná i podstaty tohoto státu. Je nepřijatelné, aby sdělovací prostředky ovládali zkrachovaní politici, a navíc ze Slovenska (Fedor Gál). Jsem zásadně proti tomu, aby vysoký exponent Občanského hnutí (Železný), které totálně prohrálo volby, se stal jedním z hlavních členů této společnosti. Udělám vše pro to, aby toto rozhodnutí bylo změněno,“ komentoval například udělení licence místopředseda ODS Petr Čermák. ODS za pomoci dalších parlamentních klubů skutečně odvolala radu, v jejímž čele stál Korte, a nominovala tam řadu sobě blízkých lidí. Zpětně zrušit udělení licence se ale už nepodařilo.

(50)

Nova byla od narození zázračné dítě - během prvních tří měsíců se stala nejsledovanější televizí, její programy si pouštělo šedesát až sedmdesát procent diváků. Samozřejmě toho dosahovala s čistě komerčním programem seriálů, zábavy, erotiky a povrchního zpravodajství. Cílem už nebylo BBC, ale co největší sledovanost, udržovaná zprávami o vraždách, nehodách a násilí. „Zabití taxikáře kolegou je pro společnost důležitější než názory poslanců na zásady nějakého zákona,“ vysvětloval změny rok po zahájení vysílání Vávra. Ducho zpravodajství možná nejlépe ilustrují slavné slogany moderátorů Televizních novin: „Co mobily... bůček nám zdražili.“ Nebo přechod mezi reportáží o operním pěvci a reportáží o teroristickém útoku: „Tak to byl tenor a teď si dáme teror...“

Politici nic nenamítali. Naopak, projevovali eminentní zájem dostat se na obrazovku. A Železný se rozhodl poprvé otestovat svůj nově nabytý vliv - přerušoval filmy reklamou, ačkoli to zákony neumožňovaly. Oťukávání terénu pro něj dopadlo úspěšně - místo toho, aby dostal pokutu, poslanci raději změnili zákon tak, aby mu vyhovoval.

Vladimír Železný se na postu ředitele našel, trávil v televizi skoro všechnen čas, účastnil se porad a mluvil do všeho - od zpravodajství po nákup filmů a seriálů. Zatímco dříve působil jako nevkusně oblékaný vědátor, nyní to bylo zosobnění pravého opaku - nejluxusnější obleky, drahá auta, vybraná společnost. V Československé televizi, v *Technickém magazínu* nebo v kanceláři premiéra Pitharta vždy zůstával ve stínu ostatních. A všichni na něj vzpomínají s velkým respektem. Teď v Nově pomalu vystoupil na světlo coby schopný manažer, který využíval známosti a kontaktů, aby posiloval pozici své televize na trhu. Dokonce lobbboval za to, aby veřejnoprávní televize přišla o možnost vysílat reklamu, ale jít tak daleko si politici netroufli.

Pro ovlivňování veřejného mínění používal Železný pořad *Volejte, řediteli*, který neměl ve světě obdobu. Bylo to takové kouzelné okénko, kde Železný uděloval rady - od toho, co je dobré k jídlu, přes oblečení až po politiku. Vytvářel si tak unikátní pouto s diváky, ztotožnil Novu a její populární pořady se sebou samým, čímž se stával vlastně jedním z protagonistů telenovel či seriálů.

Vliv Novy nabyl takových rozměrů, že na podzim 1995 Železný s klidem veřejně prohlásil o stále poslouchanějším Rádiu Alfa, že „je

(51)

to naše sesterská stanice“. Něco takového ale odporovalo zákonům, protože jeden majitel nemohl mít zároveň televizi a rádio. Byla to legislativní pojistka, jak zabránit koncentraci mediální moci v jedné ruce. Když se o propojení dozvěděla rada, rozhodla se zahájit správní řízení. Členové poslanecké komise pro sdělovací prostředky jí ale jednoznačně řekli, že nesmí zasáhnout. Impérium začínalo být nedotknutelné.

V ten samý rok získávají soukromé televize od politiků další nebývalý dárek. Poslanci odsouhlasili změnu mediálního zákona, do níž prosadili bod, že je možné zrušit podmínky, za nichž televize získaly licenci. Zákon vešel v platnost 1. 1. 1996 a hned 2. 1. 1996 Nova úspěšně požádala o zrušení všech licenčních závazků.

V té době se CME dozvídá, že společnost Motoinvest problematického finančníka Pavla Tykače chce využít faktu, že Američané nesmějí držet licenci, a usiluje o odkup podílů od původních šesti zakladatelů. Tím by se vlastně Tykač zmocnil celé televize. CME ve snaze o protitah dává peníze Železnému, aby podílníky vyplatil a strážil pro Američany nejcennější poklad – licenci. Jejich důvěra v Železného byla tak obrovská, že aby vyhověli žádosti rady, zbavili se i posledního přímého vlivu na licenci ve společnosti CET 21. CME plně vlastnila jen Českou nezávislou televizní společnost (ČNTS), která zajišťovala servis, tedy vysílací techniku a zázemí.

Železného ambice nadále rostly a začal pokukovat po další soukromé televizi – Primě. V létě roku 1997 se finančně napojil na Investiční a poštovní banku, která vlastnila licenci Primy a byla úzce propojená se sociálními, ale především občanskými demokraty (k tomu v dalších kapitolách). Hned nato se do čela Primy stává bývalá ředitelka výroby a techniky Novy Kateřina Fričová. Začíná kooperace obou televizí, která se projevuje například tím, že vysílají ve stejnou chvíli reklamu. Divák tak při přepnutí neměl šanci komerčním šotům uniknout.

Česko se ocitlo v dosud nepoznaném světě. Kolem Železného se vytváří mediální síla, která sahá do každé domácnosti. Vždyť jen jeho televize zasahují dvě třetiny diváků, z reklam plynuly ročně více než čtyři miliardy korun a ještě měl k dispozici rádio. V té době pouze jediný muž kritizuje tuto koncentraci moci a porušování mediálních

(52)

zákonů. Jmenuje se Petr Štěpánek a sedí v Radě pro rozhlasové a televizní vysílání za ODS. Nikdo mu ale nevěnuje pozornost.

Zlom nastává na podzim roku 1997. Vláda se otrásá v základech. Korupční skandály ji nakonec svrhnu a pátrá se i po tom, jestli ODS nemá konto ve Švýcarsku. Nova přichází se šokující, ale především nepravdivou informací – Václav Klaus si za úplatky koupil ve Švýcarsku vilu.

Odstupující premiér na tiskové konferenci dramatickým tónem oznámil, že Novu zažaluje o sto milionů korun a na tom bude důsledně trvat. V tu chvíli se najednou probouzí i spící Růženka – Rada pro rozhlasové a televizní vysílání – a jde tvrdě po Nově. Poslanci ODS, kteří dosud televizi kryli, začali kritizovat okolnosti, za nichž Nova získala licenci. Když tuto otázku dostal Josef Josefík, který v té době šéfoval Radě a jenž v ní seděl i v roce 1993, tak odpověděl: „Na některé otázky není dnešními očima odpověď.“ Celý nervózní říkal, že už se „nemá koukat do minulosti“, že je třeba zasáhnout proti dnešní Nově. A skutečně, najednou začalo vadit provázání Novy s Rádiem Alfa: rada mu neprodloužila licenci a rádio skončilo. Najednou začalo vadit nekorektní zpravodajství i Železného manipulace ve Volejte řediteli. Rada zahájila správní řízení s Novou. „Vladimír Železný dostal jasný signál, že mu nebude procházet všechno,“ zhodnotil pohromu Novy spokojeně Štěpánek.

Pouhých čtrnáct dní před volbami 1998 ale proběhlo nečekané jednání mezi Klausem a Železným, na němž došlo k mimosoudnímu vyrovnání sporu o sto milionů. Nova se ve zpravodajství krátce omluvila za lživou informaci o švýcarské vile. Proč ale Klaus tak najednou odstoupil od žaloby? Kam zmizelo jeho odhodlání? Detaily dohody obou pánů jsou dosud utajeny. Je ale jasné, že od této chvíle končí jakákoli aktivita ODS proti Železnému a zpravodajství Novy je jednoznačně na straně ODS.

O změně názorů svědčí i to, že dosud statečný Štěpánek, který napadal Železného praktiky, se dostává na černou listinu. Necelý měsíc po dohodě Klause a Železného vydává výkonná rada ODS následující prohlášení: „Grémium ODS se znepokojením sleduje pokusy RRTV zavést licenční politikou novou cenzuru nad médii. Grémium ODS dále prohlašuje, že člen RRTV Petr Štěpánek, nominovaný před

(53)

pěti lety ODS, jedná a rozhoduje v Radě pouze sám za sebe.“ Onou cenzurou bylo ještě před chvílí ODS schvalované správní řízení kvůli pořadu Volejte řediteli a násilí na obrazovce.

Respektu k tomu pak poradce Václava Klause Ladislav Jakl řekl jasně: „Ano, já jsem to celé inicioval. Rada je možná nezávislá na vládě, ale rozhodně ne na politických stranách. Nemůže přece trvale a dlouhodobě prosazovat jinou mediální politiku, než jakou prosazují strany. To by asi narazila.“

Radní rozhodně narazit nechtěli. A navíc se nesnažila jen ODS. Moderátor diskusního pořadu Sedmička Jan Vávra měl v tomto čase zavolat tehdejšímu šéfovi poslanců sociální demokracie Stanislavu Grossovi, aby i on na radní zatlačil. Když se v listopadu hlasovalo o tom, jestli se vysíláním Volejte řediteli porušují zákony, skončilo to 8:1 ve prospěch Novy. Proti pořadu vystoupil jen někdejší kameraman a disident Stanislav Milota. Josefík, Štěpánek a všichni ostatní, kteří ještě tři měsíce předtím hovořili o tomto pořadu jako o skandálním, najednou poslušně mlčeli.

Po změnách, které přinesly volby v roce 1998, Železný vycítil, že jeho vliv na politiku a vůbec dění v zemi je nedozírný, a definitivně propadl pocitu své výjimečnosti a nenahraditelnosti. Skromný, pracovitý intelektuál se mění v ambiciózního a po moci toužícího muže. Do jeho plánů se mu už nehodili američtí investoři, kteří mu přece jen bránili v úplném rozletu. Navíc jim z Novy plynuly všechny peníze. Pravda, Železný byl jeden z nejlépe placených manažerů v zemi, ale Nova byla zlatý poklad. Tak proč by se o něj měl dělit? Snažil se tedy CME pomalu vytlačovat z televize. Vzhledem k její důvěře v Železného to dlouho nebylo vůbec těžké. Teprve až na jaře 1999 Američané usoudili, že Železný se jim vymyká z rukou, a v dubnu ho odvolali z postu ředitele.

Ten si okamžitě spočítal, že všechny plusy jsou na jeho straně: dvě nejsilnější strany, typicky český chlad k cizím firmám a především – měl v rukou licenci. Nyní se mu hodilo někdejší rozhodnutí mediální Rady zakázat zahraničním investorům, aby vlastnili licenci na vysílání televize.

V srpnu přišel s naprosto nečekaným tahem – přetáhl většinu zaměstnanců dosavadní Novy a vytvořil si novou Novu se sídlem na praž-

(54)

ském Barrantově. Kde na to vzal peníze? Nejdříve od IPB, tedy od banky víceméně propojené s ODS i ČSSD a navíc s televizí Prima. Když pak ČNB zjistila, že IPB je nesolventní, a je třeba uvalit na ni nucenou správu, objevil se nový problém, ale i tentokrát si Železný poradil. Několik set milionů korun vložil do televize státní podnik Sokolovská uhelná. Mimochodem v dozorčí radě jak IPB, tak Sokolovské uhelné figuroval poradce Klause Jiří Weigel. Internetovému deníku *Aktuálně* se v roce 2006 podařilo odhalit, že si jej týden po uzavření opoziční smlouvy najala japonská firma Nomura, která vlastnila IPB. Weigel nejdříve novinářům zapíral a prohlásil: „nikdy jsem nebyl poradcem Nomury“, ale když vyšlo najevo, že na to jsou písemné důkazy, tak to nejen přiznal, ale sdělil ještě pozoruhodnější informaci: „Byl jsem požádán Nomurou... abych dohlédl na prodej televize Prima.“ Takže poradce šéfa ODS měl další přímý vliv na soukromou stanici.

Symbolickým završením převzetí Novy bylo, že prvními hosty Sedmičky se stali Václav Klaus a Miloš Zeman, kteří si potom šli se Železným připít. Měli co slavit. Proč ale nezasáhla mediální rada? V září zasedla na návrh jednoho z členů, Stanislava Miloty, k hlasování o odebrání licence, protože Nova opakovaně porušovala řadu mediálních zákonů – minimálně v pořadu Volejte řediteli jednostrannou propagandou. Hlasování ale nakonec opět skončilo ve prospěch Železného, pro odebrání licence zvedlo ruku jen pět z třinácti radních. „Hovořit dnes o nezávislosti rady je iluzorní,“ řekl tehdy jeden z členů rady Oldřich Tomek. „Politický názor na odebrání licence Vladimíru Železnému se mění každým okamžikem. Podle informací, které jsem měl na posledním zasedání, byla jedna ze smluvněopozičních stran pro zahájení správního řízení, druhá proti. Tak zahájeno nebylo.“

Radní se později hájili tím, že jim zákony neumožňovaly cokoli dělat, že museli vše jen mlčky sledovat. To je samozřejmě nesmysl, protože proč by jinak rada vůbec existovala, a navíc svými předchozími rozhodnutími stávající situaci vytvořila. Podle zákona mohou radní do podobných případů zasáhnout, jestliže je v ohrožení zahraniční investice. Nic ale neudělala. Tedy vlastně ano, ale naprosto opačným směrem, který je vlastně důkazem spolupráce rady se Železným.

Ten totiž v listopadu, tedy čtvrt roku po odstříhnutí Američanů, požádal radu o změnu majetkových poměrů ve společnosti CET 21.

(55)

Důvod byl prostý: v té době už běžela mezinárodní arbitráž mezi ním a Američany ohledně jejich sporu o porušení vzájemných dohod. Arbitři zasedající v Amsterdamu také vydali předběžné opatření, aby Železný, coby většinový majitel CET 21, obnovil exkluzivní smlouvu s ČNTS. Tedy aby vysílání i nadále řídili Američané.

Železný se potřeboval zbavit svého podílu, aby na něj už arbitři nemohli. Dokonce i mediální komise ve sněmovně, která byla na straně Železného, vydala stanovisko, že rada nesmí s podíly dělat nic, dokud se vše nevyřeší. Jenže radní už v prosinci schválili Železnému přesun jeho podílů na blízké lidi.

Od této chvíle už televize funguje jako stranická pobočka, a to zejména ODS. Je to silný pomocník, vždyť její Televizní noviny denně sledovaly dva až tři miliony lidí a diskusní pořad Sedmička tři čtvrtě milionu. Je tedy i bez dalších analýz zřejmé, že měla velký vliv na veřejné mínění. A to zejména v českém případě, kde sedm lidí z deseti bezvýhradně televizím důvěřuje, a kde jí navíc díky omezenému množství licencí konkurovala jen ČT a spřátelená Prima.

Není to Super?

Klaus si byl této výjimečnosti natolik vědom, že když policie zadržela Železného kvůli podezření z páčání daňových podvodů a jiných deliktů, otevřeně se ho zastal. Prý se stal obětí v době, kdy dochází k „jakési třídí odvetě, k boji proti kapitalistům a podnikatelům“. Přímou podporu Železnému vysvětlil Klaus tak, že se „chová loajálně“ k lidem, kteří se vůči němu „chovají hezky“, a že na tom „nevidí nic špatného“.

V krátké době to bylo hned druhé médium, které ODS získala. 25. dubna totiž spatřilo světlo světa první vydání bulvárního deníku *Super*, který byl straně více než nakloněný. Nebylo divu, za jeho vydáváním totiž stál lobbista Vladimír Motlík. „Motlík je člověk, jehož názory musíte vnímat. Dlouze jsme spolu například diskutovali o regulaci kapitálového trhu,“ prohlásil o něm Václav Klaus.

Tohoto podnikatele, který zastupuje vlivnou vídeňskou společnost EPIC, bylo kolem šéfa ODS vždy plno. Hráli spolu tenis, jezdili na lyže a debatovali o světě. Pro Motlíka tato známost otvírala na mnoha

(56)

místech dveře. Stal se významným hráčem během privatizace a v květnu 1998 například získal bezprecedentní smlouvu s pražským magistrátem – vedeným ODS –, že bude spravovat městské cenné papíry. Tím měl doslova prsty na tepu města, vždyť takto věděl o každém pohybu s majetkem Prahy, nemluvě o tom, že podle dohody dostávala jeho společnost pravidelně čtyři miliony korun ročně a procenta ze všech dohodnutých obchodů.

ODS vždy snila o tom, že bude mít vlastní list, ale obávala se, že veřejnost by stranické médium nepřijala. Motlík byl ideální cesta. Zavedl *Super*, u kterého se zdálo, že přiláká největší pozornost čtenářů. Aby byl úspěch ještě jistější, propojili ho nepřímo s televizí Nova, která vysílala na list dnes a denně reklamu. Snad nejvíc se tento bulvár proslavil tím, že o prázdninách 2001 zveřejnil fotografie Petry Buzkové nahoře bez. V listopadu 2001 k němu Václav Klaus *Lidovým novinám* řekl: „Nejsem bojovník za bulvár, nicméně myslím, že míra bulvárnosti není jediné měřítko, dle kterého lze hodnotit média... Jeho politická neutrálnost obnažuje politickou neneutralnost jiných médií.“

Říkalo se, že *Super* je tu hlavně kvůli volbám, měl se postarat o dobrou reklamu. Tyto spekulace se jasně potvrdily, když téměř přesně měsíc po parlamentních volbách v roce 2002 *Super* skončil.

Motlík ale měl prý ještě jeden plán. Protože si jej francouzská společnost EDF, která měla největší šance na privatizaci elektrárenského gigantu ČEZ, vybrala jako konzultanta, měl by nárok na několikamilionový podíl z prodeje. V ODS se tehdy uvažovalo, že by se část těchto peněz použila na nákup podílu v televizi Nova. Tím by byla pod kontrolou strany úplně. O této transakci se v kuloárech ODS mluvilo celkem často, i když se nikde nedala její relevance ověřit. Pravda je, že po ní začal pátrat novinář Jiří Leschtina, a když o ní napsal, z obchodu se raději ustoupilo. Nebylo ostatně ani důvodu se dál snažit, když už se situace v Nově vyřešila, a to ku prospěchu ODS.

Vraťme se ale ještě k Železnému. Jeho přichylnost k ODS a Zemanovi byla dobře viditelná například v době výzvy *Děkujeme, odejděte*. Pokud by v té době diváci sledovali pouze Televizní noviny na Nově a nečetli noviny nebo neposlouchali rozhlas, nedozvěděli by se o kritice Klause a Zemana téměř nic. Agentura InnoVatio, která provádí analýzy sdělovacích prostředků, tehdy došla k zajímavým zjištěním.

(57)

Porovnála například vysílání České televize a Novy, z čehož vyplynulo, že ČT odvysílala sedmáct reportáží o Klausovi, přičemž deset obsahovalo i kritické citace autorů výzvy. Vedle toho Nova v této souvislosti vyslovila jméno Klaus jen čtyřikrát a pokaždé neutrálně. A tak tomu bylo i v jiných případech, především však předseda ODS dostával nebývalý prostor.

Analýzy již zmiňované společnosti InnoVatio z volebního roku 2002 ukázaly, že reportáže Novy sice přímo neoslavovaly ODS, ale ukazovaly jejího hlavního konkurenta - Koalici - v nejhorších barvách. Sociální demokraté dopadali neutrálně, horší obraz na Nově měl prezident a Evropská unie. Železný ve svém pořadu jasně řekl, že pokud bude chtít, využije televizi proti vstupu do Unie. Nova udržovala při životě i právě ODS vyvolanou diskusi o Benešových dekretch, národních zájmech a údajnému ohrožení Čechů z ciziny.

Když ODS dotlačila ostatní strany ve sněmovně k deklaraci o neměnnosti Benešových dekretů, ohlásila moderátorka Novy vítězoslavně: „Ode dneška už se lidé nemusí bát o své domovy.“ Slova o rozhodném kroku poslanců doprovázel záběr na Václava Klause ve sněmovně. Dne 19. května 2002 položila moderátorka Jana Bobošíková v diskusním pořadu Sedmička sugestivní otázku ministrovi vnitra Stanislavu Grossovi: „Myslíte si, že v takové vládě, která bude tvrdě odmítat jakoukoli revizi poválečného uspořádání, která bude tvrdě odmítat zrušení Benešových dekretů, která bude tvrdě odmítat prolomení restituční hranice před 25. únorem 1948, ob stojí i lidovci, když jejich představitelé jezdí na sudetoněmecké srazy a když tam lidovci také vítají účast českých duchovních?“ Nebo další výrok: „Jestliže si vzpomene me na určitá historická fakta, kdy špičky církve uzavřely konkordát s Hitlerem, který umožňoval spolupráci katolíků s nacistickým režimem, kdy špičky katolické církve schvalovaly fašistické povstání ve Španělsku, kdy církev zlehčovala holocaust a kdy Vatikán dokonce válečným zločincům obstarával falešné doklady. Myslíte si, že za těchto okolností může být právě katolická církev důvěryhodným nositelem smíření mezi Čechy a Němci?“

Nova před volbami také každý den zveřejňovala průzkumy veřejného mínění. 19. dubna se její výzkumníci ptali, zda Koalice vydrží i po volbách, o deset dní později se kladla otázka, zda za rozpadem Čtyřko-

(58)

alice stály opravdu dluhy ODA. Za dalších pět dní se Nova ptala, zda Koalice skutečně přinesla do politiky nové tváře. Na otázkách by nebylo tolik zvláštního, kdyby se Nova stejně často ptala i na ostatní strany. Otázky ke Koalici navíc komentovali právě zástupci konkurence.

Každodenní průzkumy měla i druhá soukromá televize - Prima (podle InnoVatia rovněž na straně ODS a proti Koalici). Pokud divák jejích televizních zpráv (každý den zhruba milion lidí) sledoval rovněž Novu, musel nabýt dojmu, že podobné otázky už někde slyšel. Nemýlil se. Průzkumy pro obě televize totiž dělala stejná agentura Median.

V neděli před volbami pořádala Nova televizní diskusi s Vladimírem Špidlou a Václavem Klausem (stejná dvojice byla týden předtím na Primě) a večer pak na ČT byl Václav Klaus s Milošem Zemanem. ODS a ČSSD obsadily i diskusi na Primě. Podle některých průzkumů veřejného mínění, například Sofres-Factum, téměř polovina Čechů přiznala, že televizní debaty mají vliv na jejich volební rozhodování. Politici, kteří uzavřeli opoziční smlouvu, mohli ještě naposledy slavit. Vyplatilo se jim, že pomáhali Vladimíru Železnému a že za generálního ředitele České televize vybrali uctivého Jiřího Balvína.

Jak se ODS a část ČSSD Železnému odvděčily? Především mu připravily zákon, který mu automaticky na další roky prodlužoval licenci. Nemusel za to platit ani procházet nějakým výběrovým řízením. Muž, který se mu o tento dárek nejvíce zasloužil, byl poslanec ČSSD Miroslav Kučera, jenž zákon napsal Nově přímo na tělo. Veškeré snažení jeho stranického kolegy a ministra kultury Pavla Dostála, aby takový zákon neprošel, vycházelo do ztracena.

Kučerův zákon odmítal rozdělení volby členů RRTV mezi sněmovnu, Senát a premiéra. Měla zůstat i nadále čistě v rukou sněmovny, tedy politických sekretariátů. Pro změnu výběru radních byli pouze unionisté a lidovci.

Nečekaný nepřítel

Politicky byla Nova téměř neporazitelná, avšak do hry zasáhl krutý trh. Vladimír Železný sice měl svou televizi, ale vůbec se mu nevedlo,

(59)

jak si představoval. Díky podnikateli Jiřímu Šmejcovi sice získal peníze na rozjezd nové Novy například z IPB, ale ten velkou část sumy používal na své obchody. Ani samotné televizi se nedařilo nijak skvěle, nemluvě o tom, že podle amsterodamské arbitráže musel ještě Železný za porušení dohod poslat CME miliardu korun. Zdálo se, že se od něj odvrátí i věřitelé, například úvěrující ABN Amro Bank vyzvala zadavatele reklamy, aby posílali peníze rovnou jí. A ke všemu Česká republika prohrála s CME arbitráž ve Stockholmu, protože nedokázala ochránit zahraniční investici.

V tom se na scéně, jen pár dní po volbách 2002, objevuje mocná finanční společnost PPF, která kupuje od tří původních zakladatelů televize podíly v CET 21, takže se stává čtvrtinovým vlastníkem licence. Železný zuří a kategoricky odmítá podíl PPF uzнат. Už ale není tak mocný jako dřív, nemá finanční krytí, a tak tlaku podléhá. Rozhodování mu ulehčí nabídka PPF, že uhradí jeho dluhy a napumpuje do televize peníze. Železný je nucen souhlasit.

Stalo se tak i proto, že výsledky voleb pro něj znamenaly obrovskou ránu. Jeho sázka na pokračování opoziční smlouvy nevyšla. Miloš Zeman dlel na Vysočině a Václav Klaus se potácel coby řadový poslanec po parlamentu. Vládu sestavili lidé, které před pár týdny urážel. Ještě chvíli měl oporu v Radě pro rozhlasové a televizní vysílání, ale té hrozilo odvolání, protože nesla odpovědnost za mezinárodní skandál.

Železný si uvědomil, že je zle. Nejenže hrozil protitah od politiků, ale navíc mu hrozila trestní stíhání kvůli podezření z daňových podvodů při dovozu obrazů do České republiky a poškozování věřitele, tedy CME. Bylo třeba hledat unikové řešení, a Železný se rozhodl kandidovat do Senátu, kde by získal proti stíhání imunitu. Vybral si znojemský obvod, kde vlastní vinice a kam vyrazil s heslem: „Já za vás budu křičet. A když křičí Železný, je to slyšet!“ Získal vydatnou pomoc, postavili se za něj občanští demokraté a komunisté.

V té době také došlo k bezprecedentní situaci: během volební kampaně mohl nadále vystupovat ve svém pořadu Volejte řediteli. Nikdo jiný z kandidátů takovou výhodu neměl. Rada jej znovu podržela a stala se nejlepším volebním manažerem. Její členové, jako bývalý normalizační novinář a poradce Klause Petr Žantovský, již zmiňova-

(60)

ný Štěpánek, pravá ruka Ivana Langera Alena Macková a další, to všechno byla jistota mocenského klidu. Železný také objel všechny vesnice ve svém obvodu a jednoznačně vyhrál.

Radost ale televiznímu mágovi pokazili kolegové senátoři v lednu následujícího roku. Rozhodli se ho totiž vydat ke stíhání policií. Nejdříve Železný tvrdil, že vlastně vydání uvítá, aby mohl dokázat nevinu, pak ale prosil o ponechání imunity, protože je prý obětí politického a policejního komplotu. Senátoři jej přesto jasnou většinou vydali. Kryt jej nechtěla už ani ODS.

Ještě větší ránu dostává v březnu 2003, kdy mezinárodní arbitráž ve Stockholmu vydala své druhé rozhodnutí. V létě 2002 uznala Česko vinné a nyní vydala verdikt o trestu – Češi musejí zaplatit CME deset miliard korun za to, že poškodili její investice. Kauza se znovu dostala na přední stránky novin. Když se radě připomněl paragraf, podle kterého mohla zasáhnout, tedy že „rada může podmínky licence bez souhlasu provozovatele vysílání změnit, pokud je to nezbytné k dodržení mezinárodních závazků“, reagoval na to šéf rady Martin Muchka nezapomenutelnými slovy: „Tento výklad v dnešní době asi lze takto přijmout, ale v roce 1999 tento výklad prostě vypadal trochu jinak.“ Ano, zmizelo politické krytí. Každý, kdo zasedal v radě v letech 1998 až 2003 a nic proti Železného machinacím neudělal, pomohl svým spoluobčanům od deseti miliard korun.

Změnu rozložení politických sil si uvědomuje i PPF, a tak když švédský odvolací soud potvrdil verdikt stockholmské arbitráže, stal se Železný nevídanou osobou. Politici mluvili o možnosti odebrání licence, protože Železný stále zneužíval Volejte řediteli, nebo dokonce o spolučásti Novy na zaplacení deseti miliard CME. Jen pár dní po rozhodnutí odvolacího soudu, 14. května 2003, už jej ochranka ani nepouští do kanceláře. „Očekáváme, že nesmyslné spojování televize Nova s arbitráží jednou provždy skončí. To byl také hlavní důvod, proč byl pan Železný ze své pozice odvolán,“ řekl k tomu Petr Dvořák z PPF.

Na konci roku 2004 přichází překvapivá informace: americký investor CME se vrací – za 85 % televize zaplatil v hotovosti 12,4 miliardy korun a ještě převedl na PPF 14 % vlastních akcií v hodnotě přibližně 2,7 miliardy.

(61)

Železný se ale ani teď nevzdává. Nabízí se mu nová šance, jak si zajistit imunitu před soudem – Evropský parlament. V červnu 2004 se konají volby, do nichž míří se sdružením nezávislých kandidátů, ale především s Janou Bobošíkovou, která ještě nedávno vysílala na obrazovkách Novy diskusní politický pořad. Průzkumy veřejného mínění ihned naznačují, že ona je tím hlavním tahákem pro voliče. Přesto se zdálo, že jejich šance na zvolení jsou mizivé. Pravda, měli výhodu ve volebních pravidlech, která pro hlasování do EP stanovila celou republiku jako jediný volební obvod. Stačilo tedy, aby přišlo málo voličů, a preference by se zvětšily. A přesně to se stalo. Vladimír Železný zasedl do Evropského parlamentu.

Ale tady se stalo to samé co v Senátu. Policie požádala o vydání, a když se poslanci seznámili se spisem, ani na chvíli nezaváhali a vydali ho. Je tedy třeba hledat další imunitu. Pouhý žert? Nikoli, Vladimír Železný kandiduje v červnových volbách 2006 do sněmovny.

Na přístupu k médiím a zejména těm televizním je dobře vidět největší úskalí či jakási nevyzrálost české demokracie. Když bylo na začátku devadesátých let u moci Občanské hnutí, chtělo mít mediální rady pod sebou, a ODS protestovala. Pak se k moci dostala sama ODS a vytvořila rady s vlastní dominancí, což zase kritizovali sociální demokraté. Když ti se dostali k moci, kde je držela ODS, rozdělili si dozorčí orgány mezi sebe, což kritizovali lidovci a unionisté. A ve chvíli, kdy se i oni dostali do vlády, znovu si na základě stranického klíče dosadili zasloužilé kolegy do mediálních rad. A bylo by pošetilé očekávat, že se toto kolečko nebude opakovat. Tím ale zemi vystavují riziku, že jednou se někdo nepokusí o skryté zasahování do televizí jako dosud, ale prostě je ovládne a zavede mediokracii. Varováním může být moc někdejšího premiéra Itálie Silvia Berlusconiho, který nejdříve ovládl komerční televize, pak velké firmy a banky, kterým zakázal dávat reklamy do novin k němu kritických. Sám si poté koupil řadu deníků a časopisů a po volebním úspěchu získal i kontrolu nad veřejnoprávní televizí, odkud propustil oponenty. V souvislosti s tím začal měnit zákony, jež by mu takovou koncentraci moci posvětily. A takovou sílu jde ve volbách porazit velmi těžko.

(62)

Vznik tolerančního patentu

To ale ještě předbíháme, chronologický postup jsme opustili v létě 1999. Když občanští demokraté na konci tohoto roku sčítali ztráty a zisky, vyšlo jim, že těch neúspěchů bylo přece jenom až moc. Až na zdar s televizí Nova to byl vlastně jeden debakl za druhým. Bylo tedy zapotřebí zlepšit skóre, a když jim nechtěli pomoc unionisté a lidovci, bylo nutné sepsat nějakou novou dohodu se sociálními demokraty. Měli k tomu výborný nástroj – rozpočet, který nebyl ani na začátku roku schválen a hrozilo provizorium, tedy omezené fungování státu.

ODS tedy vyvolala tzv. smírčí řízení se sociálními demokraty a chtěla zpřesnit dohody. V půlce ledna se tak vyjednávali, které tvořili dva místopředsedové a předsedové z každé strany, sešli v Hrzánském paláci na Hradčanech. Snad jediným důvodem k rozbrojům bylo to, že Zeman během jednání kouřil jednu marlborku za druhou, což Klause pobuřovalo. Jinak bylo dohadování úspěšné a účastníci se shodovali, že nebylo ani komplikované.

Výsledkem bylo, že občanští demokraté schválí rozpočet a za to dostanou tzv. toleranční patent. To znamenalo, že se sociální demokraté zavázali k urychlené změně volebního zákona, který vymaže menší strany, k omezení pravomocí prezidenta a centrální banky. ODS byla zase nucena podpořit i některé socialistické návrhy. Zřejmě nejsympatičtější na dohodě byla pasáž nutící ČSSD k snižování deficitu rozpočtu tak, aby byl v roce 2003 vyrovnaný. Bohužel zůstalo jen u slibů. Nicméně i tento pakt je zřejmě nejlepším dokladem, že šlo o vládu vlastně koaliční, protože byl vypracován společný program, rozdělena křesla ve státních institucích a padla i dohoda o rozpočtu.

Smlouva byla podepsána 26. ledna v kanceláři šéfa sněmovny Klause. Za častého cvakání rotujících fotografií a za hradbou neotevřených minerálek. Pak si přes stůl Zeman s Klausem vyměnili smlouvy, podali si ruce a šlo se domů.

Jak se ODS zaplétala do své touhy měnit ústavní systém v zemi, je vidět například na tom, že se v patentu zavázala podpořit zřízení fondu bydlení. Prostřednictvím něj chtěla vláda financovat výstavbu bytů, ale pravomoci fondu, nakládání s penězi a kontrolu nad nimi dlouho nikdo neznal. I proto při prvním čtení zákona v listopadu 1999 byla ODS jasně proti, a dokonce navrhla jeho zamítnutí. Základní argu-

(63)

menty ODS ve sněmovně zněly, že „hrozí zvyšování korupce“ a „je nedostatečná možnost kontroly hospodaření fondu zvenčí“. „Je to o tom, zda víc státu a regulace, nebo více svobody jednotlivcům,“ vysvětloval postoj předseda Klaus. Dva měsíce poté se opoziční smlouva rozšířila o již zmiňovaný bod: „ODS umožní vznik Státního fondu pro rozvoj bydlení.“ Všechna kritika byla zapomenuta, proti hlasovali jen tři poslanci ODS.

Václav Klaus o rozšíření smlouvy s ČSSD do stranických listů po podpisu napsal, že je to menší zlo, to větší prý leží jinde: „Vidím ho v možné menšinové vládě sociálních demokratů s lidovci (s tichou podporou komunistů). Teprve to by znamenalo vytvoření výrazné politické síly.“ Klaus překvapivě otevřel své karty úplně, když dal jasné najevo, že „jejímu vzniku chceme zabránit za jakoukoli – pro nás přijatelnou – cenu.“

Předseda ODS ve stejném článku také celkem upřímně napsal, proč si jeho strana nepřeje předčasné volby. „Při relativním mediálním úspěchu kritiky reality devadesátých let naší země mimopolitickými, mimostranickými seskupeními nedávné doby, inspirovanými zejména lidmi kolem Hradu a pana prezidenta, pro nás není výhodné pustit se do předčasných voleb, protože cítíme, že by mohly ohrozit naši relativně ideologicky dobře strukturovanou politickou scénu – komunisté, socialisté, lidovci, unionisté a ODS – a mohly by nás vrátit o deset let zpět, na samotný začátek. Mohly by nás vrátit do éry Občanských fór či hnutí, do temných zákoutí nepolitické politiky (znamenajících dojednávání věcí na hradech, dřevících a amáliích). Mohly by nás zásadně otočit doleva.“ Jenže Česko už vlevo bylo.

Tím, že Klaus řekl, že bude u moci držet sociální demokraty za každou cenu, vzal své straně řadu vyjednávacích pák. ODS například ještě nedávno žádala, aby došlo k výrazné obměně vlády, a to ještě před přijetím rozpočtu. V půlce ledna například Mirek Topolánek prohlásil: „Poměrně razantní výměna ve vládě – ne pouze obětní beránek –, to je základní premisa vyjednávání.“

Jenže Miloš Zeman se rozhodl ukázat, kdo je tu pánem, a některé ministry odvolal až po schválení rozpočtu. Navíc prostřednictvím *Lidových novin* naznačil: „Naši voliči mají plné právo očekávat, že nejspíše do konce volebního období dojde i k tomu, že tuneláři skuteč-

(64)

ně skončí za mřížemi. A bude-li tomu tak, nemohu vyloučit určité nové turbulence, které by vznikly tehdy, kdyby se prokázalo, že tito tuneláři byli spojeni s některými politickými strukturami.“

V kuloárech to jen zašumělo, protože si to řada politiků vysvětlila jako varování, že pokud nebude ODS po vůli, dostane pěkně za vyučenou. Ještě týž týden strana Václava Klause prohlásila, že rozpočet podpoří okamžitě.

Tím ODS umožňovala financovat „socialistické experimenty“, proti nimž jinak verbálně brojila jako proti „zločinu“. Od roku 1998 do roku 2002 se zvýšil státní dluh o více než dvojnásobek: na bezmála 360 miliard korun. Systémových změn, které by to vykompenzovaly, se ale veřejnost nedočkala.

Pád vypelichaného lva – IPB

V politických kuloárech se často mluví o tom, že opoziční smlouva vznikla dávno před rokem 1998, a to ve chvíli, kdy se ODS a ČSSD v první polovině devadesátých let provázaly s Investiční a poštovní bankou. Vždyť obě strany si od IPB vypůjčily kolem sto padesáti milionů korun a v jejích orgánech zasedala například místopředsedkyně ODS Libuše Benešová či poradce Václava Klause Jiří Weigel. Ostatně Miloš Zeman chtěl ekonoma IPB Klacka jako vicepremiéra své vlády.

IPB byla typickým produktem divokých porevolučních časů. Protože rozbíhající se ekonomika potřebovala peníze, a stát nepustil do země zahraniční kapitál, musely vše platit státní banky. Vytvářelo to zdání volného trhu, ale ve skutečnosti vlastně stát dotoval podniky. Nebyvale upřímně tuto strategii popsal Václav Klaus. „Důvodem toho, že jsme se nehrnuli do privatizace velkých českých bank, nebyla ideologická obava z privatizace. Šlo o naprosto praktickou obavu z toho, že se zprivatizovaná banka začne chovat velmi obezřetně,“ řekl v listopadu 1998 *Lidovým novinám* a dodal: „Měl jsem vždy obrovskou obavu, že se zprivatizované banky začnou chovat tímto způsobem, a ve snaze hrát svou velmi úzce definovanou kartu vznikne další blokáde poskytování úvěrů.“ Tím, že se banky neměly chovat podle zájmu trhu, ale podle zájmu vlády, vzniklo nebezpečné prostředí.

(65)

A protože regulační kontroly státu byly velmi špatné, řada bank zkrachovala.

IPB byla od začátku politická banka, která plnila přesně to, co si vláda a zejména ODS přála. Například pomáhala vydávat deník *Telegraf*, který byl vlastně stranickým listem ODS. V roce 1994 byl chvíli šéfredaktorem Pavel Šafr, který svůj vyhazov popsal České televizi: „Tehdy to bylo tak, že náměstek Investiční a poštovní banky Libor Procházka mě zavolał do banky, zavolał mě k sobě a tam mi před svědky sdělil, že vedení ODS se nelíbí, jakým způsobem vedu deník *Telegraf*. Řekl, že ten deník děláme příliš nezávislý, a že se to ODS nelíbí. Konkrétně uvedl, že se to nelíbí Petru Čermákovi, tehdejšímu výkonnému místopředsedovi, s kterým je v pravidelném styku.“

IPB za svou ochotu stát tam, kde bylo potřeba, získávala lukrativní zakázky. Například bez výběrového řízení jí kabinet Václava Klause dohodil správu Restitučního investičního fondu, který přijímal z privatizovaných společností tři procenta akcií. Banka za to snaživě podporovala kdejaký projekt, který měl dokazovat úspěšnost české cesty budování kapitalismu.

Tuto praxi přesně popsal bývalý ministr financí Ivan Pilip, a to v zajímavém rozhovoru v *Právu* ze začátku července 2000. Mimo jiné v něm zaznělo: „Prostřednictvím velkých bank můžete výrazně ovlivňovat ekonomiku. Politická strana, která má vazby na velké banky, může snáze realizovat svou hospodářskou politiku, a z toho samozřejmě vyplývá i její silnější mocenská pozice.“

Pravda je, že IPB ochotně platila „českou cestu“ a poskytovala finanční úvěry lidem, jako byli neúspěšní byznysmeni Václav Junek či Lubomír Soudek. Jen Junek nadělal v Chemapolu dluhy přesahující dvacet miliard korun, ale peníze z IPB plynuly i nadále. Ta podporovala nejen kapitány průmyslu, politické strany, ale také komerční televize. Podařilo se jí získat kontrolu nad licenci televize Prima a finančně se pak provázala i s televizí Nova. V roce 1999 dokonce Železnému, když se zbavil amerických investorů, pomohla rozjet novou Novu.

Vláda sice v roce 1996 rozhodla o privatizaci IPB do rukou japonské Nomury (obchod se definitivně uzavřel za vlády Tošovského v roce 1998), ale na praktikách se vůbec nic nezměnilo. Zřejmě i proto, že privatizace byla ze strany státu provedena značně neprofesionál-

(66)

ně, ale mimo jiné i proto, že se téměř nevyměnil management banky. Důvěryhodnost IPB se začala mezi odborníky propadat, objevovaly se spekulace, že banka nemá dostatečné finanční krytí.

Na konci roku 1999 Česká národní banka zahájila kontrolu finančních rezerv IPB a vybraných úvěrů. Závěry byly naprosto zdrcující, bance chybělo minimálně čtyřicet miliard k zabezpečení úvěrů. Při analýze 186 vydaných půjček v hodnotě 60 miliard korun jich zástupci ČNB označili 105 za pochybné a nebezpečné, což dohromady dávalo více než 28 miliard. Dále banka překračovala povolený limit pro zahraniční investice či financování vlastních společností. Zkrátka banka stála ne na dvou, ale na jedné, a ještě nalomené noze.

Ke všemu docházelo k neprůhledným převodům pohledávek na Kajmanské ostrovy a přesouvání nejlukrativnějších položek, jako byla třeba licence Primy, na IPB Group Holding, která byla mimo dosah banky. Česká národní banka odhadla, že pokud majitelé do IPB nevloží peníze, brzy zkrachuje. Ve zprávě centrální banky se proto psalo: „IPB postupuje nebezpečně a provádí obchody způsobem, který poškozují zájmy vkladatelů a ohrožuje bezpečnost banky.“

Vedení banky ale doufalo, že nikdo nenajde odvahu proti ní něco podniknout. Vždyť byla provázána s nejvyššími politickými kruhy, a byla zadobře i s premiérem, protože jeho poradce Miroslav Šlouf (viz samostatná kapitola dále) s lidmi v IPB obchodoval. Naopak očekávala, že jí stát pošle peníze, aby zabránil kolapsu. Vláda o tom i chvíli přemýšlela a na jaře 2000 vstoupila do vyjednávání s Nomurou. Ministr financí Mertlík tehdy podle svých slov bankéřům navrhl, aby „předali státu za symbolickou cenu akcie a umožnili státu získat i manažerskou kontrolu banky. Následně, pokud by výnos z prodeje akcií strategickému investorovi převýšil náklady státu na sanaci banky, obdrželi by adekvátní podíl na výnosu z prodeje akcií.“ Jenže to Nomura odmítla a státu nabídla předání klidně i většinového podílu, ale banku by nadále řídila ona a zisk by šel i do jejích kapes. To by ale znamenalo, že by vláda neměla nad bankou kontrolu, ačkoli by zaplatila všechny náklady na očištění IPB. Ministr to zavrhl.

Banka se snažila najít strategického partnera, který by jí z problémů pomohl, a vstoupila do jednání s ČSOB a konsorciem Allianz/Uni-Credito. Obě společnosti projevily velký zájem, ale chtěli od minister-

(67)

stava financí slyšet, že jim stát finančně pomůže. Mertlík zopakoval nulový zájem vlády podpořit soukromý podnik, což oba potenciální partnery odradilo. V květnu 2000 ČSOB ministru financí Mertlíkovi nabídla převzetí IPB, pokud padne. Ten to odmítl jako nemožné, protože jde o soukromou banku.

Informace o problémech banky se začaly šířit ve veřejnosti. Něco uniklo z IPB, něco naznačovali vládní úředníci i ČNB, a novináři si dali dohromady, že je tu velký problém, a psali o tom. Víru v banku tak začali ztrácet i vkladatelé (celkem jich byli tři miliony a do banky vložili desítky miliard) a během jediného týdne v červnu 2000 vybrali dvacet miliard korun. Hrozilo, že se třetí největší banka v zemi, kde byly vklady za více než dvě stě miliard korun, zhroutí, a lidé a podniky tak přijdou o své úspory. IPB nepřímo ovlivňovala třetinu země, vždyť vlastnila například takový kolos, jako je Spolana Neratovice, a u Škody Plzeň byla jedním z největších věřitelů. Zároveň banka spravovala účty České pošty, která vyplácí důchody. Podobně měla vážný vliv na Všeobecnou zdravotní pojišťovnu. Pád banky by tedy mohl znamenat vážnou destabilizaci země.

O krizi už otevřeně referovala média, což situaci ještě komplikovalo. Pouze Prima a Nova, které byly financované z této banky, vysílaly do posledního dne, že „IPB v krizi opravdu není“ či že „Klienti IPB mohou být klidní.“

V noci z 15. na 16. června jsou narychlo do Strakovy akademie sezváni ministři, kteří museli zrušit všechny dohodnuté aktivity. Zasedání se po několika měsících účastní i guvernér ČNB Josef Tošovský. Pro ministry má jedinou zprávu: je třeba zasáhnout, což znamená uvalit na banku nucenou správu. Jako argument vytahuje i dopisy od vedení IPB, že kvůli nedůvěře veřejnosti dochází k velkým výběrům hotovosti, a banka už nemá peníze. Připomíná i přesouvání výhodných pohledávek mimo dosah banky. Zeman a jeho tým stojí před nelehkým rozhodnutím, ale nakonec kroku ČNB dávají svůj souhlas.

V pátek v 10.30 volá ministr financí do Střediska cenných papírů, aby IPB zablokoval účet, a do centrály IPB v Praze vbíhají zakuklení policisté se samopaly, kteří dohlížejí na to, aby se neodnášely žádné dokumenty. Guvernér ČNB i ministr financí uklidňují veřejnost, že peníze vkladatelů jsou pod kontrolou, a skutečně fronty od bankoma-

(68)

tů a poboček mizí. Protože stále hrozil pád banky, a tím otřes hospodářství, rozhodla se vláda už dva dny po uvalení nucené správy předat pohledávky ČSOB (původně byly ještě ve hře UniCredito a Allianz, ale neměly bankovní licenci a odmítly okamžitě převzít závazky), která měla podle vlády takové zázemí, že by mohla převzetí unést. Na otázku týdeníku *Respekt*, jestli musela ČNB tak spěchat s předáním banky ČSOB, odpověděl šéf bankovního dohledu ČNB Pavel Racoča: „Kdybychom vypsali výběrové řízení, ještě před jeho koncem bychom kvůli poklesu kapitálové přiměřenosti museli ze zákona odebrat IPB licenci... Muselo se jednat rychle a ČSOB byla jako jediná připravena převzít banku z minuty na minutu, měla k dispozici lidi apod.“

Ještě týž večer, kdy je vyhlášena nucená správa, se setkávají představitelé Čtyřkoalice. Bývalí členové ODS, jako například Ivan Pilip, se totiž domnívají, že po tomhle kroku se musí opoziční smlouva rozpadnout. Svým kolegům má sdělit, že IPB byla pro občanské demokraty poklad, jehož ztrátu neunesou.

Chvíli se zdálo, že jim vývoj dává za pravdu. Zatímco domácí a zahraniční experti a média většinou postup české vlády a centrální banky chválili, ODS byla zuřivostí bez sebe. Václav Klaus postup úřadů označil za „bankovní loupež za bílého dne a za asistence státu“. Viděl v tom další snahu ČNB o přebírání moci ve státě, a dokonce hovořil o dalším sarajevském atentátu. Dne 22. června vydalo grémium ODS prohlášení, kde mimo jiné stálo: „Nechceme přitom na této události levně politicky profitovat. Jsme dokonce přesvědčeni, že nešlo o akt jedné politické strany proti jiným, ale že byla napálena a podvedena sama vládnoucí strana.“ Výroky Klause i grémia ukazují, že to ODS skutečně vnímala především jako útok na sebe. Tím vlastně přiznávala propojenost s IPB. ODS dokonce žádala okamžité zrušení postupu státu a uvažovala o podání trestního oznámení.

„Snahou je zneplatnit celou transakci, což by ovšem znovu obnažilo všechna nedozírná rizika, která se již jednou podařilo dostat pod kontrolu,“ napsal v *MF Dnes* viceguvernér ČNB Oldřich Dědek a podivoval se nad tím, že zrušení postupu vlády a centrální banky požaduje ODS, která tvrdí, že hájí národní zájmy. „Jaká daleko rozumně-

(69)

ší a daleko levnější řešení měly tyto osoby v rukávě? Události kolem IPB asi posunuly někam jinam těžiště různých mocensko-politických zájmů. Této rovině problému však ČNB při hledání východisek z krizové situace nevěnovala sebemenší pozornost.“

Jaké tedy ODS nabízela řešení? Jako jeden z mála se ho pokusil popsat Vlastimil Tlustý: „Myslím, že pokud měla vláda v záměru vstoupit do celého procesu a poskytnout záruku, pak to měla udělat mnohem dříve. Kdyby totiž čtrnáct dní předtím řekla, že se zaručí za desetinu úvěrů, pomohlo by to stabilizaci situace. Banka navíc mohla být prodána v řádném výběrovém řízení.“ Tato strategie by určitě byla možná, pokud by ale neprobíhal audit, který měl 26. června zveřejnit nesolventnost banky, na což by ČNB musela reagovat odebráním bankovní licence. Nastal by tedy krach. Před zásahem centrální banky se navíc mluvilo o tom, že vedení IPB chce samo na sebe uvalit konkurs, což by opět znamenalo obrovské a okamžité náklady pro stát, pokud by nechtěl ohrozit chod země. A v neposlední řadě stát nemohl podle výzvy Tlustého udělat výběrové řízení na nového kupce, protože banku nevlastnil.

A proč ODS nevyověděla opoziční smlouvu s ČSSD, když jí takhle podle ní podrazila? Podle těžko ověřitelných informací měl tehdy Václav Klaus ve vedení ODS prohlásit, že bitvu o IPB už prohráli, a pokud vypovědí pakt s ČSSD, prohrají i bitvu politickou, protože se po volbách nedočkají od sociálních demokratů protislužby.

Převzetím IPB se později zabývala i poslanecká komise, která byla k vládě značně kritická. Souhlasila sice se zásahem vlády, ale ne s předáním IPB do rukou ČSOB. Předseda komise Kalousek, který se s bývalými manažery IPB přátelil, dokonce podal na Mertlíka trestní oznámení, protože prý před komisí lhal. Ale to nic neměnilo na tom, že kabinet Miloše Zemana postupoval v tu chvíli zřejmě nejlépe, jak to šlo. Že se později řada sociálních demokratů napojila na ČSOB, je už jiná otázka. Časový tlak se během jednání o IPB ukázal jako výhoda, protože se uvažování nemohlo rozmělnit při vyjednávání s ODS a pod různými vlivy premiérových poradců. I když je nepochybné, že pro Zemana to byla mimořádná příležitost, jak omezit moc svého spojence. Navíc měl Klause prokouknutého a tušil, že proti němu nic nepodnikne.

(70)

Rozhodně byl pád IPB pro zemi důležitý ještě z jednoho hlediska: byla to poslední bankovní instituce, která přímo propojovala politické strany s finančními domy. S jejím odchodem odešel i divoký kapitalismus a slovu bankéř se vrátila prestiž.

V půlce března 2006 rozbouřila politické vody zpráva, že Česká republika prohrála v arbitrážním řízení spor s Nomurou. Ta totiž napadla postup státu, který prý neubrání její investici. V době uzávěrky této knihy byla známa pouze tato fakta z verdiktu arbitrů: stát neudělal chybu, když v bance zasáhl. Udělal chybu, že předtím oddlužil a vyčistil Komerční banku a Českou spořitelnu, než ji prodal soukromým investorům. Podle arbitrů tím česká vláda zvýhodnila jiné firmy a ne IPB. To je bezesporu pravda, další důsledek bankovního socialismu.

Volební zákon

Vydávat se do spleť klíčků zákonů a paragrafů není nikdy nic příjemného. Mnohdy ale v sobě toto počínání ukrývá takový význam a náboj, že může změnit celou společnost. Zejména pokud jde o změnu ústavy, volebního řádu či nezávislost institucí. Co si kdysi vynutili komunisté silou – tedy vládu jedné strany –, se dá při troše šikovnosti zařídít i legální změnou pravidel. Jako příklad se s oblibou uvádí Chorvatsko, kde se po pádu komunismu volilo do roku 1996 třikrát, a pokaždé podle jiného řádu, který vyhovoval vládní straně Chorvatské demokratické společnosti. Nejde ale jen o postkomunistické země. Pravidla se účelově měnila ve Francii či Spojených státech. Když Ronald Reagan končil v Bílém domě, přiznal jednu velkou chybu: nepodařilo se mu skoncovat s „národní hanbou – neustálými změnami počtu volebních obvodů“. Narážel tím na fakt, že o vítězi voleb rozhoduje do značné míry už předem právě volební zákon.

Do roku 1998 politici v Česku mezi sebou urputně válčili, neměli se v lásce, ale ctili jasně vymezené hřiště. Po vzniku opoziční smlouvy se situace mění. Je tu síla, která si najednou uvědomila, že má moc hrací plochu upravit k obrazu svému a nastavit nová pravidla. Ze společné analýzy představitelů ODS a ČSSD vyplynulo, že nejvíce škodí plynulé hře prezident, opoziční strany a Česká národní banka.

(71)

Dne 23. října 2000 se z Českých Budějovic do Prahy řítí po silnici sanitka. Jedenapadesátiletý Jiří Pospíšil, z kterého trčí hadičky a jenž nedávno prodělal infarkt, ale nemíří na rozhodující operaci srdce. Dokonce ani nejede do nemocnice, jeho cílovou stanicí je Senát. Při příjezdu do Valdštejnského paláce se míjí se svou stranickou kolegyní Dagmar Lastoveckou, která stejně jako on opustila teprve před pár hodinami nemocnici, naštěstí však po svých. Co se to v horní komoře parlamentu děje tak zásadního, že se svázejí nemocní lidé? Blíží se hlasování o nejdůležitějším bodu opoziční smlouvy – změně volebních pravidel, k níž je zapotřebí souhlasu obou komor.

V tuto chvíli je třeba se trochu vrátit v čase a připomenout si, co po podepsání opoziční smlouvy prohlásil Miloš Zeman: „Nelze vyloučit, že (tato smlouva) bude platit i po volbách v roce 2002.“ Šlo jen o to vyřešit, jak se zbavit menších stran, které tuto vidinu mohly zkomplikovat.

Nejjednodušší bylo změnit volební systém, ale v tom byl problém. ČSSD a ODS by pro zavedení většinového systému potřebovaly v obou komorách ústavní většinu, a tu v Senátu po vítězství Václava Fischera ztratily. Přišlo se tedy s plánem, který měl být jakousi fintou na Ústavu – upravit dnešní zákon pozměňovacími návrhy tak, aby se dalo rétoricky tvrdit, že je stále poměrný, ale důsledky by měl jako většinový.

Poměrný a většinový systém

Co to vlastně poměrný a většinový systém je? V prvním případě jde o to, že složení sněmovny odráží proporcí hlasů, které strany získaly ve volbách. Má tedy výhodu v tom, že přesněji zastupuje názory ve společnosti. Čistý poměrný systém ale v Česku například neexistuje, protože je tu pětiprocentní hranice pro vstup do sněmovny. Tato pojistka je do jisté míry diskriminační, na druhé straně brání přílišné fragmentaci sněmovny.

Naproti tomu většinový systém u nás funguje pro volby do Senátu, má menší obvody, za které se do sněmovny dostává jeden (případ Česka) nebo malý počet zákonodár-

(72)

ců. Systém je buď jednokolový, nebo dvoukolový. V prvním případě se stává zákonodárcem ten, kdo získal nejvíce hlasů, v druhém případě postupují kandidáti s největším počtem volebních preferencí do dalšího kola, kde se mezi nimi rozhoduje. Tento systém má zase tu výhodu, že díky omezenému počtu kandidátů se volič může mnohem lépe orientovat, kdo je jaká osobnost. Voliči jsou však zároveň nuceni mnohem více vybírat podle menšího zla, když například proti sobě stojí zástupce demokratických stran a zástupce extremistů.

Sociální a občanskí demokraté se do změny politického systému pustili s velkou vervou a všimli si i – na první pohled – drobností. Tak například vláda v lednu roku 2000 přišla s novelou zákona o sdružování v politických stranách a hnutích, v níž prosazovala, aby strany měly nárok na státní příspěvek za získané hlasy pouze tehdy, pokud by v prvních volbách, kterých se účastní, překročily tři procenta a v dalších volbách se už dostaly do sněmovny. Dosud stačilo prostě překročit tři procenta. V důsledku novely by od státu nedostala peníze ani jedna neparlamentní strana.

Poslanec ODS Marek Benda vedle toho pozměňovacím návrhem prosadil, že se stranám sedícím ve sněmovně zvyšuje příspěvek za mandát každého poslance z pěti set tisíc korun na milion. Také se zavedla státní podpora za krajského zastupitele ve výši čtvrt milionu. Je třeba připomenout, že strany už předtím nebyly žádné chudinky. Například ČSSD jen za získané hlasy v roce 1998 dostala od státu 174 milionů korun.

Co tato kombinace návrhů znamená? Velmi mnoho. Dnes o úspěchu a neúspěchu stran výrazně rozhodují i kampaně, a tedy peníze. A tady se vládním a Bendovým nápadem vytvářel z už beztak velmi bohaté sorty parlamentních stran nedosažitelný klub. Pro zvedly ruku jak zástupci ODS a ČSSD, tak i lidovců a unionistů.

Přilepšování stranám ale nešlo samo o sobě. Už dva měsíce po předložení tohoto návrhu přišla vláda s novelou volebního zákona, který už mimoparlamentní uskupení odsouval do zapomnění defini-

(73)

tivně. Podle tohoto nápadu vznikalo místo stávajících osmi pětaticet volebních obvodů – čímž bylo v některých okrscích k získání mandátu zapotřebí utřít minimálně deset procent hlasů, ale v obvodech jako Teplice či Brno-město by to bylo dokonce téměř devatenáct procent. Navíc se upravila přepočítávací metoda hlasů na mandáty takovým způsobem, že to jednoznačně posilovalo velké strany. A pak se tu objevila i jedna pasáž namířená proti Čtyřkoalici – pro kandidující koalice je třeba získat za každou stranu pět procent hlasů.

Kdyby se aplikoval navrhovaný systém už na volby v roce 1998, byly by výsledky následující: ČSSD by si polepšila ze současných 74 mandátů na 100, ODS ze 63 na 88, vedle toho KDU-ČSL by už neměla 20, ale jen 6 poslanců, Unie svobody by klesla z 19 na pouhé 2 a komunisté by se zredukovali z 24 na 4 zákonodárce.

Zároveň také novela měnila dosavadní praxi, že každé uskupení, které ve volbách překročilo jedno procento preferencí, mělo nárok na státní příspěvek na úhradu volebních nákladů, a to za každý hlas ve výši devadesáti korun. Strana by tedy, aby získala nárok na dotaci, musela obdržet minimálně procenta dvě, avšak především, a to kvůli pozměňovacímu návrhu Jiřího Václavka (ČSSD), se příspěvek snižoval z devadesáti korun na třicet.

Na první pohled by se to mohlo zdát jako sympatické šetření státních financí, ale nesmí se zapomínat, že vedle toho si strany zdvojnásobily příjmy za získané mandáty, takže by se ještě dramatičtěji rozevřely nůžky mezi financováním parlamentních a neparlamentních stran. A to ještě není všechno: nový volební zákon přinášel i povinnost zaplatit kauci za každý volební obvod ve výši 40 000 korun. Což znamenalo celkem téměř půldruhého milionu. To je samozřejmě pakatel pro parlamentní strany, které si zvýšily příjmy, ale pro konkurenci, již finance seškrtyly, by to znamenalo vážnou bariéru. Všechna tato pravidla měla jediný cíl – vymazat menší uskupení ze scény.

Návrh vyvolal v médiích velkou diskusi a jak stoupeneci, tak odpůrci měli na svých stranách uznávané osobnosti. Například levicový publicista a šéfredaktor *Listů* Václav Žák v *Právu* napsal, že větší počet stran Česku neprospívá „ani náhodou“, protože ve vládách pak sledujeme „rozmazanou politickou odpovědnost“. „Taková názorová ‚pluralita‘ je jen zdánlivá, a pokud by ji nový volební zákon zlikvidoval

(74)

val, nebylo by jí třeba želeť," napsal Václav Žák. Podle renomovaného politologa Miroslava Nováka by také bylo dobré změny schválit. „Jsem pro tyto změny proto, že pokud by k nim došlo, mohly by přispět k lepšímu fungování celého českého politického systému.“ Naopak respektovaný politolog z Vysoké školy ekonomické Michal Klíma ve své knize *Kvalita demokracie v České republice* napsal, že jde o výsledek smlouvy „kartelové povahy“, která má „za cíl omezit konkurenci na politickém trhu“. Jak se ukáže v dalších kapitolách, velká úskalí spočívala i jinde, zejména v nestabilitě stranického systému.

Jako první se k debatě o zákonu dostali senátoři. Jejich rokování se očekávalo s velkým napětím, na rozdíl od zvyšování peněz pro strany byly totiž proti volebnímu zákonu lidovci a unionisté. Navíc se několik senátorů za ČSSD nechalo slyšet, že budou proti. Zeman jim za to pohrozil vyloučením ze strany. A tím se dostáváme ke dni, kdy do Senátu přivázejí nemocné zákonodárce.

Diskusi otevírá zostra šéf klubu ODS Mirek Topolánek: přesvědčuje horní komoru, že zákon konečně přinese „konkurenční model demokracie“, který voličům dokáže, že to jsou oni, „kdo ovlivňuje směřování jejich země“. Dalším řečníkem je Jan Ruml ze Čtyřkoalice, který naopak publikum vyzývá: „Vážení kolegové, hodme ten zákon do koše, abychom, až se naše děti budou ptát, co jsme udělali pro svobodu a demokracii, mohli říci: dělali jsme, co jsme mohli.“ V podobném duchu se nese celá více než osmihodinová debata. U pultu se střídá pro a proti, všechny projevy se ale značně podobají. V zákulisí to zatím vře a nervozita obou táborů stoupá. O půl sedmé se i nezasvěcení dozvídají proč.

Na scénu totiž vystupuje jeden ze sociálnědemokratických rebelů Miroslav Coufal. „Mé rozhodnutí bylo až do včerejška neotřesitelné a neovlivnitelné. Včera jsem se však dozvěděl o možném scénáři pádu vlády, ustavení úřednické vlády...“ Sálem se rozléhá ironický smích zástupců Čtyřkoalice. Už je jim jasné, že Coufal ustoupil. Ten se ale nenechá přerušit a pokračuje: „...což by mohlo zastavit naše přibližování k EU, počínající hospodářský vzestup a i vyšetřování IPB.“ Proto Coufal novelu podpoří.

V kuloárech hloučky čtyřkoalicičků vyprávějí, že mezi zástupce ČSSD přišel Jan Kavan s „dokumentem“, že na Hradě je už připrave-

(75)

na úřednická vláda. Coufal ale odmítá potvrdit, od koho své informace získal, a samotný Kavan se kryje před médii v té části Senátu, kam je veřejnosti vstup přísně zakázán.

Další dramatický moment přichází o hodinu později, kdy si bere slovo předseda lidoveckého klubu Jiří Šenkýř. „V posledních hodinách se v prostředí Senátu začaly šířit cílené dezinformace. Byl jsem zplnomocněn předsedou KDU-ČSL sdělit všem, že KDU-ČSL neuzavřela žádné veřejné, ani tajné dohody s kýmkoliv o osudu stávající vlády.“ Jen chvíli poté ovšem vystupuje další rebel z ČSSD, Ivan Havlíček. „Budu proti, protože vyděračům se nesmí ustupovat, a pokud se tak učiní, bude to velice špatná známka pro naši demokracii,“ řekl o svém postoji k novele ještě před dvěma dny.

Teď tise a roztřeseně říká do mikrofonu: „Vím jistě, že ať budu dnes hlasovat, jak budu hlasovat, v obou případech budu hlasovat špatně. V obou případech něco zbojím. S těžkým srdcem a s určitou chandrou v duši já zákon podpořím.“

Zdá se, že je rozhodnuto. Přesto proslovy pokračují a slovo si bere další z odpůrců zákona uvnitř ČSSD, František Vízek. Ve svém rovněž emotivním projevu reaguje na Havlíčka. „Vyvolalo to ve mně vzpomínku na rok 1968, kdy státní představitelé, kterým jsem věřil, začali ustupovat a měnit se před očima,“ říká Vízek. „Všechno bylo zdůvodňováno jakýmsi nedozírnými následky. Potom jsem rok co rok, celých dvacet let, o těchto nedozírných následcích přemýšlel... Chci vám sdělit, že ty nedozírné následky, kterým jsem nevěřil, jsem už objevil. Ty nedozírné následky normalizace jsou tady. Zanechala stopy v nás.“ O půl jedenácté debata končí. Hlasuje se. ODS je pro, Čtyřkoalice a komunisté proti. K nim se přidali čtyři senátoři za ČSSD – Richard Falbr, Milan Štěch, František Vízek a Peter Morávek. Jaroslav Musial se zdržel hlasování a Egon Lánský s Františkem Mezihorákem byli nepřítomní. Stoupenci zákona jsou spokojeni.

V poslanecké sněmovně volební změny prošly jednoduše, protože strany ODS a ČSSD disponovaly drtivou přesilou. I zde se ale v řadách ČSSD našlo sedm odpadlíků. Zástupci Unie svobody, lidovci a komunisté na protest proti zákonu opustili jednací sál.

Stoupenci opoziční smlouvy slaví. Podařilo se jim prosadit oba návrhy, tedy finanční zvýhodnění parlamentních stran i změnu voleb-

(76)

ních pravidel. Teď už nestálo rozdělení moci nic v cestě. Tedy ne tak docela. Ještě týž den, kdy parlament obě novely schválil, poslal prezident Václav Havel podání Ústavnímu soudu proti většině nových paragrafů. „Jsem přesvědčen, že ten systém musí být otevřený, aby zrcadlil pluralitu společnosti, její měnící se atmosféru, zájmy lidí. Že musí umožňovat proměny politických subjektů, popřípadě jejich zanikání a vznikání nových,“ vysvětlil Václav Havel například v deníku *Právo*.

Soudci k jednání zasedli v lednu následujícího roku. 24. ledna bezesporu všichni politici s napětím čekali na verdikt z Brna. Dokonce i v jednací síni byl nezvyklý počet lidí, který určitě přesáhl stovku. Mezi diváky zasedla řada představitelů Čtyřkoalice v čele s předsedou KDU-ČSL Janem Kasalem. Samozřejmě byl přítomen i prezident Havel coby autor podnětu. V závěrečné řeči prohlásil: „Cítil jsem, že nemohu mlčet k pokusu legálně odcizit právní systém ústavně zaručeným principům a tím i podstatě demokracie.“

Rozhodnutí soudu bylo nekompromisní – zákon je protiústavní, protože omezuje svobodnou politickou soutěž. Podle soudců totiž kombinace vysokého počtu volebních obvodů a přepočítávací mechanismus hlasů na mandáty představují „ve svém souhrnu již jakýsi hybrid; s takovým hybridem však Ústava nepočítá, neboť rozlišuje pouze poměrné zastoupení a většinový systém“. Soudci tedy tyto pasáže zrušili, stejně jako volební kauce a snížení příspěvku za volební hlasy. „Stanovení kaucí zavádí a priori diskriminaci tím, že některým stranám znemožňuje zavedením majetkových (finančních) podmínek, aby se účastnily voleb,“ uzavřeli soudci. Odmítli odstranit jen pasáž o potřebě zisku pěti procent za každou stranu ve volební koalici, takže Čtyřkoalice by musela získat procent dvacet. Podle soudu je to „účelové“, ale není v rozporu s Ústavou.

Tento verdikt byl vážnou ranou pro občanské demokraty, kterým se plány měnily v prach. A to měla ODS, ale vlastně s ní všechny parlamentní strany dostat ještě jednu ránu. Jak už bylo řečeno, soud rozhodoval i o změně financování stran.

Soudci nakonec usoudili, že zvýšení peněz za mandát poslance a senátora je potvrzením zřejmé „tendence proti volné soutěži všech politických sil, neboť zvýšení podpory parlamentních stran je doprovázeno současným omezením stran méně úspěšných“. Soudci spočí-

(77)

tali, že podle nových pravidel by strana, která získá tři procenta hlasů, dostala od státu jen tři miliony korun, zatímco strana, která by zaujala pouze o polovinu více voličů, by si přišla na 77 milionů korun, tedy pětadvacetinásobně více. „Strany mají být zakotveny ve společnosti, nikoli ve státě,“ konstatovali soudci, proto nemá státní rozpočet obstarávat chod stran, ty podle soudu „musí mít základ v podpoře členské a voličské základny“.

Mnozí politici ihned rozhodnutí napadli. „Jsem velmi zklamán nálezem Ústavního soudu a obávám se, že by se dal také interpretovat jako útok na parlamentní politické strany v České republice,“ komentoval to například místopředseda ODS Ivan Langer. Verdikt ale nebyl vlastně překvapivý, už v roce 1997 Ústavní soud konstatoval: „Zvyšování hranice omezovací klauzule nemůže být neomezené, takže například desetiprocentní klauzuli lze již považovat za takový zásah do proporcionálního systému, který ohrožuje jeho demokratickou substanci.“ A pokud jde o financování stran, tak dokonce už v roce 1994 soud uzavřel: „Politické strany nemohou plnit svou funkci, jsou-li odkázány na milost státu nebo se na podporu státu spoléhají více než na podporu občanů.“

Naopak zástupci lidovců a unionistů to schvalovali. Když ale opadly první vášně a první státní slova politiků, nastala nebyvalá shoda. Už tři dny po verdiktu, kdy tedy poslanci nemohli znát argumentaci Ústavního soudu, která se vydává písemně, si schválili devět set tisíc korun za mandát. Tedy oproti minulému návrhu si snížili příjem jen o sto tisíc. Což šlo naprosto mimo základní myšlenku rozhodnutí Ústavního soudu. „Vidíme, stručně řečeno, že když se něco chce, jde to rychle jako legislativní procesy v nejvyspělejších zemích. Což říkám ironicky,“ kroutil hlavou soudce Vladimír Čermák.

Navíc změnu pravidel přilepili poslanci k normě o dluhopisech na pokrytí českého dluhu vůči Německu, což rozhodně nepřidalo k průhlednosti českého zákonodárství. Jedinou výhodou novely bylo to, že každá strana, která překročí ve volbách tři procenta hlasů, má nárok na roční příspěvek ve výši dvou set tisíc korun za každou desetinu procenta navíc, maximálně ovšem deset milionů korun.

Ve svých argumentech sněmovní diskutéři zapomněli na fakt, jak vlastně mandátová dotace vznikla. V polovině devadesátých let se

(78)

politickým stranám zakázalo podnikat, a kompenzací za to měl být právě příspěvek za poslance a senátora. Přestože poslanci brzy svým stranám podnikání zase povolili, dotaci ze státní kasy ponechali beze změn. Dnes je tedy stranictví výnosný byznys, i když díky Ústavnímu soudu o něco méně. Každopádně prorazit do parlamentu je pro ne-parlamentní strany i nadále velmi těžké.

Centrální banka musí poslouchat

Pro většinu smrtelníků je sousloví centrální banka téměř zaručeným uspávadlem. Pro politiky naopak zdrojem maximální pozornosti. Česká národní banka je nesmírně důležitý hráč na politické scéně, ačkoli to není politická instituce. Sleduje totiž inflaci, určuje výši úrokových sazeb, dohlíží na hospodaření ostatních bank a komentuje hospodářský vývoj země. Když něco prohlásí guvernér banky, má to téměř stejný dopad jako výrok premiéra. V otázkách koruny dokonce vyšší.

Václav Klaus neměl ČNB příliš v lásce od druhé poloviny devadesátých let, kdy podle něj brzdila české hospodářství a za všechny ekonomické krize mohla právě ona. I experti se shodují, že centrální banka pod vedením Josefa Tošovského skutečně udělala několik chyb, ale rozhodně na ni nelze svalovat veškerou vinu, což ostatně dokazovalo i prohlášení vlády ke stabilizačním balíčkům. Klausova nedůvěra se ale ještě zvýšila ve chvíli, kdy jej na postu premiéra nahradil právě guvernér Tošovský, který se navíc těšil slušné popularitě u veřejnosti. Definitivní ranou pro něj byl postup ČNB při krizi v Investiční a poštovní bance.

Na centrální banku se s nejistotou díval už před volbami 1998 i Miloš Zeman a jeho sociální demokracie. Obávali se, že je banka složená především z ekonomických liberálů, kteří budou brzdit její levicovou politiku. Ještě v opozici proto vedení sociální demokracie několikrát projednávalo, co dělat s případným odporem České národní banky. Ke konkrétním závěrům se ale nedošlo, a prostě se čekalo, jak se vyvine situace.

Aby centrální banka mohla plnit svou roli, musí být nezávislá na vládě, protože je to zjednodušeně řečeno jakýsi četník, který díky tomu, že není závislý na přízni voličů, může dělat i nepříjemná roz-

(79)

hodnutí. Tedy korigovat zadlužování a rozhazování ze státního rozpočtu třeba vyššími úrokovými sazbami. A to se právě nelíbilo ani ODS, ani sociálním demokratům. Jejich praxe, pomalu zaváděná v politice, mířila i do bankovní sféry: to je náš prostor, tady nám do toho nikdo nebude mluvit. Díky této filosofii se Česká národní banka nešťastně dostala do politických střetů hned dvakrát.

Poprvé to bylo ve chvíli, kdy se ODS a ČSSD dohodly na novele zákona o ČNB, která přinesla hned několik zásadních změn. Mezi nejdůležitější patřilo to, že členy bankovní rady měla prezidentovi navrhnout vláda, rozpočet centrální banky by se rozdělil na dvě poloviny a o jedné z nich by rozhodovali zákonodárci, a především zaváděla povinnost ČNB dohadovat se s vládou na inflačním cíli a na režimu kurzu vůči zahraničním měnám. Když se to shrne – banka by se stala detašovaným pracovištěm ministerstva financí.

Ke změně se kriticky postavila většina médií, samotná banka i Evropská komise, která v hodnotící zprávě o přístupu ČR do Unie napsala: „Evropská komise přisuzuje zvláštní význam udržení nezávislosti České národní banky... Novela zákona je neslučitelná se Smlouvou o ES, pokud jde o nezávislost ČNB. Existují dvě oblasti neslučitelnosti: ustanovení požadující, aby samostatný provozní a investiční rozpočet byl schválen parlamentem, a povinnost konzultovat a dohodnout s vládou vytyčení inflačního cíle.“

Oponenti z řad lidoveckých a unionistických poslanců zase připomínali, že novela jde hned v několika bodech proti Ústavě. Například podle ní jmenuje bankovní radu prezident bez návrhů kohokoli jiného, ale nový návrh do výběru zahrnuje vládu.

Novela se nelíbila ani senátorům, a tak když se hned několik zástupců ODS nedostavilo na zasedání horní komory parlamentu, byla celá novela zamítnuta.

Jenže vládní a smluvněopoziční poslanci se jí nechtěly vzdát. Na konci října se tedy znovu pokusily prosadit zákon přehlasováním Senátu. Argumentace politiků v tomto případě stojí za pozornost, odehrála se tu totiž bitva s vítězným argumentem, že zákon je sice skutečně neústavní, ale není protiústavní. „To znamená – určité rozdíly v díkci v porovnání s Ústavou, které nejsou dle mého přesvědčení protiústavní v tom směru, že by byly v rozporu s duchem ústavy, ale

(80)

s textem ano,“ prohlásil například ministr financí Pavel Mertlík. Vlastimil Tlustý pak postup největších stran vysvětlil. Jsou si stoprocentně jisté, že projde jejich změna Ústavy, která mění i pravomoci prezidenta a další body související s ČNB. „Domnívám se, že náš ústavní pořádek unese, když bude schválen zákon o ČNB a několik týdnů poté bude provedena nezbytná formální úprava,“ prohlásil doslova Tlustý. Takový přístup k Ústavě vsutku jen těžko hledá srovnání. Bylo to tím závažnější, že změny Ústavy nakonec neprošly, ale zákon o ČNB zástupci ODS a ČSSD prosadili. Dostal se tak do rukou prezidenta, který po prostudování změn podal v prosinci roku 2000 stížnost k Ústavnímu soudu. Na verdikt bylo ale třeba si ještě několik měsíců počkat.

My se ale během tohoto čekání nudit nebudeme. V té době totiž už vrcholil druhý boj o centrální banku. Poslední říjnový den roku 2000 rezignoval na post guvernéra ČNB Josef Tošovský. *Hospodářským novinám* to vysvětlil tak, že splnil, co bylo potřeba, a „kromě toho jsem v ČNB již téměř 11 let a to je doba, kdy změna svědčí jak mně, tak instituci“. Zároveň ale přiznal, že to, „co podstatně přispělo k mému odchodu, jsou sílíci politické tlaky“. Podle informací ze zákulisí byl skutečně hlavním důvodem mimořádný tlak zejména ze strany ODS a Václava Klause, který v něm stále viděl nebezpečného soka. I zahraniční média, jako třeba *Financial Times*, psala, že „rezignoval poté, co dva roky snášel ostré politické útoky“, což mimochodem nepřidávalo na kreditu země.

Rozhodně odcházel člověk, který se výrazně podílel na budování České republiky, vždyť v čele banky, tehdy ještě federální, stanul už v roce 1990. Ačkoliv za normalizace vstoupil do KSČ, po revoluci se projevoval jako moderní ekonom. Samozřejmě i on měl podíl na tom, že tu vznikly neživotaschopné banky, které pak jedna po druhé krachovaly. Zároveň ale po rozbití Československa pomohl zařídit plynulý přechod měny a také prosadil do zákonů plnou nezávislost ČNB, kterou se nyní strany snažily změnit.

Načasování rezignace bylo klíčové. Odešel dva měsíce předtím, než měl začít platit výše popsaný zákon o ČNB, který zaváděl, že guvernéra nevybírá prezident, nýbrž vláda. Václav Havel tento zákon napadl u Ústavního soudu, ale nechtěl čekat, až rozhodne, protože mezitím

(81)

by mu vláda nadekretovala Tošovského nástupce. Zrušil svou dovolenou v Portugalsku a po krátké konzultaci s vybranými odborníky se okamžitě rozhodl vybrat na post guvernéra banky Zdeňka Tůmu a za viceguvernéra Ludka Niedermayera.

Toto rozhodnutí ale mimořádně zaskočilo Tošovského, který chtěl za svého nástupce Oldřicha Dědka. Popravdě řečeno však nebylo dlouho zřejmé, proč chce právě jeho a ne Tůmu. Vždyť to byli ekonomové podobného ražení, mladí, s výborným rozhledem a kultivovaným jednáním. Až později se začalo rýsovat, že šlo vlastně čistě o osobní spor. Tošovský Tůmovi zazlíval podporu Kysilkovi, který jej v čele ČNB zastoupil v době, kdy byl premiérem. Také se domníval, že to byl právě Tůma, kdo zveřejnil informaci, že bude pracovat v Evropské bance pro obnovu a rozvoj. Navíc z tohoto prestižního angažmá sešlo, takže mohl cítit i jistou zatrpkllost. V každém případě všechny zaskočil, když prezidenta varoval, aby vybral „morálně vyzrálého kandidáta“ a „nekontroverzního“ ekonomu.

Tošovský šel dál, vlastně i na jeho popud se konalo mimořádné zasedání vlády, kterého se účastnil a jež řešilo jedinou věc: jak zabránit Tůmovi přijít do čela ČNB. Jako jeden z varovných argumentů zmiňoval Tůmovu účast při podpisu dřevíčské výzvy. Což byla ironie, protože tu podepsal i Tošovského adept Dědek, a navíc oba do této iniciativy přivedl právě on. Tůmovi se připomínala i účast v diskusním fóru Lípa, které sdružuje řadu odborníků zleva (Jan Mládek) i zprava (Karel Dyba) a tu a tam debatuje o stavu země. „Mám velmi silné pochybnosti, zda bude preferovat zájmy české ekonomiky a zda nebude spíše preferovat zájmy těchto skupin,“ prohlásil Zeman.

Ten také rozhodl, že není možné jmenovat guvernéra bez jeho kontrahace, a případ slíbil předat Ústavnímu soudu k posouzení. Takový podnět vyšel ze Strakovy akademie v českých dějinách vůbec poprvé. Zeman a záhy i Klaus se do prezidenta pustili s velkou vervou: „Pan prezident tím přijímá plnou odpovědnost za rozhodnutí, které může vést ke zhoršení vývoje české ekonomiky,“ prohlásil Zeman. A Klaus k tomu dodal: „Boj prezidenta o moc ve státě je legitimní a my jej přijímáme. Je však neštěstím pro české hospodářství, když do svého boje zatahuje ČNB a z této instituce... dělá nástroj k dosažení svých politických cílů.“

(82)

Ačkoli politici z ODS a ČSSD hovořili o Havlovi jako o mocipánovi, zapomněli, že ten tak stejně postupoval v roce 1993 a 1998, a nikomu to nevadilo. Respektive v roce 1993 došlo k dodatečnému podpisu premiéra, což se ale pak zpětně bralo jako chyba. A Klaus tehdy sám prohlásil, že „myšlenka, že by premiér mohl něco vetovat, jmenovat nebo určit, je skutečně úsměvná věc“. Když mu novináři tento výrok připomněli, Klaus ihned otočil: „Dnes se mi jeví zpětně, že podpis premiéra je nezbytný.“

Havel se dostal do defenzivy. „Já nebojuji za své pravomoci – bojuji, jestli to lze nazvat bojem, za respekt k vnitřní logice Ústavy, k rovnováze ústavních institucí, za respekt k hodnotám, které ústavní systém ztělesňuje,“ řekl *Právu* Havel. Jestli ale bylo co prezidentovi vyčítat, tak především to, že nevedl o adeptech do čela ČNB větší debatu na veřejnosti. I když měl na rozhodování oproti předchozím letům mnohem méně času.

Jak už bylo řečeno, cokoliv se děje kolem centrální banky, vzbuzuje zájem analytiků i trhu. Po roztržce okamžitě oslabila koruna, a to o třicet haléřů vůči euru. Politici si v tu chvíli neuvědomovali, jak ohrožují kredit Česka v zahraničí. Řada médií za hranicemi samozřejmě sporu věnovala velkou pozornost, zejména slovům premiéra Zemana, že Tůma bude „neštěstí“ pro ekonomiku, a Klause, že byl tímto výběrem šokován. „Eskalace sporu může poškodit stabilitu a nezávislost centrální banky,“ napsal například britský prestižní deník *Financial Times*.

S napětím se čekalo na verdikty Ústavního soudu. Ten měl projednávat jednak prezidentovu stížnost na novelu zákona o ČNB a jednak žádost vlády o posouzení, kdo vlastně guvernéra banky navrhuje.

Začneme nejdříve u druhého bodu, který byl i z hlediska přístupu soudu komplikovanější. Soudci totiž řešili především otázku, jak podnět vlády uchopit. Ta chtěla slyšet, jestli lze do budoucna podmiňovat jmenování guvernéra kontrasignací premiéra, ačkoli se to v minulých letech nepožadovalo. A právě tato otázka minulosti a budoucnosti byla pro soudce nejtěžším oříškem. Nakonec se nejtěsnější možná většina členů Ústavního soudu rozhodla případ neposuzovat. A to proto, že „navrhovatelé dosavadní postup prezidenta republiky, který od roku 1993 svá rozhodnutí o jmenování guvernéra a viceguvernéra

(83)

předsedovi vlády ke spolupodpisu nepředkládal, nezpochybňují, jsou však přesvědčeni o tom, že tento postup je třeba do budoucna změnit," píše se v odůvodnění. „Za uvedeného stavu tak podle názoru Ústavního soudu nelze hodnotit návrh navrhovatelů jinak než jako žádost o podání výkladu normy pro futuro, tedy jako žádost o abstraktní výklad normy, kteréžto oprávnění však Ústavnímu soudu... nepřísluší.“

Zbývajících pět soudců – Zdeněk Kessler, Vojen Güttler, Jiří Malenovský, Ivana Janů a Miloš Holeček – v závěru konstatovalo, že se případem měli zabývat, protože „v souzené věci jde o spor o rozsah kompetencí státních orgánů“. Předseda soudu Zdeněk Kessler pár dní po verdiktu publikoval v tisku důležitý článek *Ústavní alchymie*, kde popisoval, jak komplikované je hledání rozhodnutí. A tím spíše ve společnosti, kde dochází „k nešťastné politizaci celé záležitosti“ a kde jsou „hledány za způsobem hlasování jednotlivých soudců i soudu jako celku pohnutky, které s ústavněprávním rozměrem sporu nesouvisí“. Zároveň připomněl, že „mnohdy nelze nalézt černobílé řešení kolize mezi ‚dobrým‘ a ‚špatným‘ názorem, ale že jde o svízelné hledání pravdy ve složité ústavněprávní realitě“. Každopádně rozhodnutí soudu znamenalo úspěch prezidenta, kterému nebylo vzato právo jmenovat členy bankovní rady bez kontrasignace premiérem.

Při projednávání zákona o ČNB ale soud rozhodl. Potvrdil, co bylo zřejmě už při projednávání v Poslanecké sněmovně, tedy že nelze měnit Ústavu oklikou. „V právním státě není možné, aby se Ústava dodatečně přizpůsobovala jí odporujícím zákonům.“ A to ani tehdy, když jsou některé pasáže zákona měněny kvůli evropským normám. Soudci si v odůvodnění také píchli do politiků, když napsali, že Česko může „usilovat o včlenění do rodiny evropských demokracií na prvním místě tím, že jako právní stát bude respektovat svou Ústavu“. Proto zrušil všechny sporné paragrafy o kontrole poslanců nad rozpočtem banky, o jmenování bankovní rady ČNB prezidentem na základě doporučení vlády či o vlivu kabinetu na určování inflačního cíle a kurzu měny vůči cizím měnám. Při všech těchto bodech soudci připomněli, že by byla vážně narušena nezávislost banky.

To byla samozřejmě pro Václava Klause vážná rána. Prohrál – ať šlo o volební zákon či zákon o ČNB. A to především „díky“ Ústavní-

(84)

mu soudu. Klaus si tudíž neodpustil poznámku, že soud je „třetí sněmovnou parlamentu jmenovanou Václavem Havlem“.

Smysl nezávislých centrálních bank v poslední době nejlépe popsal americký novinář Fareed Zakaria v knize *Budoucnost svobody*, kde připomněl, že ve stále komplikovanějším světě jsou instituce nezávislé na proměnlivých politikách klíčové. Proto by měli lidé centrální banky „vítat a nikoli je omezovat“, napsal Zakaria a dodává: „Centrální banky by měly získat větší moc, což je proces, k němuž už dochází. Stejně nezávislé postavení by měli mít i soudci. Aby byl posílen soudní systém a boj proti korupci, měly by všechny organizace, které prosazují zákony, získat větší nezávislost.“

Prezidentovi přes prsty – omezení pravomocí

28. leden 2000 mohl vstoupit do dějin jako den, kdy byla sněmovnou schválena největší změna Ústavy od jejího vzniku v roce 1992. Úpravy nejdůležitějšího zákona země jsou všude na světě doprovázeny velkou diskusí, každé slovo se váží třikrát, aby se neudělala chyba. Například když chtějí ve Španělsku poslanci schválit změnu ústavy, musí ji, než vstoupí v platnost, potvrdit i nově zvolený parlament. Je to pojistka proti účelovým změnám prosazovaným lidmi, jež jsou právě u moci.

Na konci ledna to ale ve sněmovně vůbec nepůsobilo svátečně. Předseda lidovců hovořil o „šáškárně, které nebude asistovat“ a jeho protějšek z Unie svobody Karel Kühnl prohlašoval, že se „Ústava stala politickým trhacím kalendářem“. A když se nakonec o změnách hlasovalo, zůstali v sále sněmovny pouze zákonodárci z řad sociálních a občanských demokratů. Proti hlasoval Lubomír Zaorálek a Zdeněk Koudelka z ČSSD, Jiří Payne z ODS a nezařazená poslankyně Marie Machatá. Co se to vlastně dělo?

Jednou z nepsaných dohod opoziční smlouvy byly změny pravomocí prezidenta, které měly doprovodit ještě další úpravy Ústavy. „Přinese to zpřesnění ústavních procedur například při jmenování vlády po volbách i nové vymezení pravomocí prezidenta tak, aby si jakýkoli prezident nemohl vykládat Ústavu příliš volně. Přesně tohle byl problém některých kroků současného prezidenta,“ řekl *MF Dnes* Jan Zahradil. Šlo

(85)

o unikátní okamžik, kdy se základní listina měnila kvůli obavě z jednoho muže, který navíc končil své poslední volební období.

Nejdůležitější změny v Ústavě podle opoziční smlouvy

- 1.** Prezident musí po vyhlášení výsledků voleb do sněmovny nabídnout složení vlády nejsilnější straně. Ta musí do třiceti dnů oznámit složení vlády. Pakliže strana nabídku odmítne, nebo pokud návrh nezíská ve sněmovně podporu, opakuje se tento proces s druhou nejsilnější stranou. Jako třetí má sestavovat vládu předseda sněmovny.
- 2.** Prezident už nejmenuje celou bankovní radu ČNB. Zhruba stejným dílem se o své právo musí podělit se sněmovnou a Senátem.
- 3.** Prezident vyhláší volby do obou komor parlamentu a do zastupitelstev územních samosprávných celků. Neučiní-li tak třicet dní před koncem volebního období, vyhlásí volby do sněmovny její předseda, do Senátu a územních samosprávných celků předseda Senátu.
- 4.** Prezident nadále jmenuje prezidenta a viceprezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu, podle novely ale pouze na návrh poslanců.
- 5.** Prezident jmenuje předsedu a místopředsedu Nejvyššího soudu, podle novely ale pouze na návrh Senátu.
- 6.** Prezident napříště nesmí zastavit trestní řízení. Nadále ale smí zrušit nebo zmírnit rozsudek.
- 7.** Pokud prezident nemůže ze závažných důvodů vykonávat funkci, parlament může rozhodnout o jeho sesazení.
- 8.** Poslanci, senátoři, ústavní soudci a prezident mají přijít o doživotní imunitu.
- 9.** Kraje by napříště nemohly předkládat návrhy zákonů.

Nejdůležitější byly pro občanské a sociální demokraty body změnicí pravidla při jmenování nové vlády a výběru vedení České národní banky. Motivem mělo být rozhodnutí Václava Havla pověřit na konci roku 1997 hledáním budoucího premiéra Josefa Luxe.

(86)

Největší kritika se ale na změny Ústavy obrátila proto, že vznikla za zdmi stranických sekretariátů ODS a ČSSD, takže se o nich nevedla důsledná veřejná debata. Nebyl připuštěn ani jeden pozměňovací návrh opozičních stran, šlo o to prosadit je silou.

V *MF Dnes* vyšel k tomuto tématu rozhovor s ústavním soudcem a jedním z autorů Ústavy z roku 1992 Vojtěchem Ceplem. Varoval, že je třeba Ústavu měnit pouze tehdy, když „nastanou nové naléhavé skutečnosti“, ale tento návrh zapomíná, že mezi „jednotlivými mocemi existuje určitá souvztažnost, která by se nevhodným způsobem porušila“. A následně pak ukázal příklad vychýlení rovnováhy sil. „Prezident je důležitým prostředkem při hledání politického konsensu. Jeho funkce se nedá do všech detailů právně znormovat – mimo jiné proto, že mohou nastat nepředvídatelné situace, které už doufám celý národ umí nazpaměť: například kdyby v roce 1935 platilo to, co se teď navrhuje, tak by podle výsledků voleb býval musel být premiérem jmenován Konrád Henlein.“

Až za rok, tedy v březnu 2001, se k projednávání změn Ústavy dostal Senát, bez jehož souhlasu by úprava Ústavy nemohla platit. Překvapivé bylo, že hned v úvodu, kdy měl slovo zástupce předkladatelů Zdeněk Jičínský (ČSSD), o změně pravomocí prezidenta při jmenování vlády prohlásil: „Já sám bych dával přednost obecnější dikci asi v tom smyslu, jak ji zná řada ústav, že hlava státu při jmenování vlády tak činí se zřetelem k výsledkům voleb nebo že respektuje výsledky voleb a na jejich základě prostě provádí onu kandidaturu, ale to je prostě výsledek diskusí.“

Senátoři nakonec jednoznačně změny Ústavy smetli ze stolu. Kromě pravomocí prezidenta se jim nelíbilo ani omezení vlivu Senátu ve chvíli, kdy se sněmovna rozhodne rozpustit. Tak skončila největší snaha o změnu Ústavy za existence samostatné České republiky. Kdyby návrhy prošly, Václav Havel by už podruhé za svou kariéru podal demisi. Svým poradcům oznámil, že nebude prezidentem figurkou, a raději odejde.

Že je dobře, že tento bod neprošel, dokázal paradoxně sám Václav Klaus na začátku roku 2006. V roli prezidenta se už nechal slyšet, že si rozhodně nenechá nadekretovat, jakou vládu bude jmenovat. „Jasně jsem dal najevo při svém dvojím jmenování vlád, že s menšinou

(87)

vládou s touto podporou (komunistickou) se smířit nehodlám," řekl v lednu 2006 *Hospodářským novinám*. Kdyby prošly jím navrhované změny, musel by mlčky uvést k moci kohokoli.

Vzhledem k tomu, že pokus o změnu Ústavy byl poslední pokus o velkou „systémovou“ změnu, kterou ODS a ČSSD chystala, lze shrnout jejich dopady, které jsou veskrze pozitivní. Bylo by velkou chybou přejít fakt, že v tomto ohledu zafungovaly všechny kontrolní mechanismy a pojistky. Především svůj smysl poprvé dokázal tolik vysmívaný Senát. Nebýt jeho, změny Ústavy by prošly. Oproti první republice, kde horní komora parlamentu vlastně jen kopírovala tu dolní, získal český stát schopnou instituci, která nejenže zastavila zásadní účelové změny, ale navíc v desítkách případů dokázala zrušit či opravit chybně napsané zákony. Zatím se ale nepodařilo napravit chybu politické elity z první poloviny devadesátých let, která odmítala Senát ihned zavést, ačkoli byl zmiňován v Ústavě. Kvůli tomu a zpochybnujícím řečem si veřejnost nedokázala horní komoru parlamentu vzít za svou, a volební účast je velmi tristní (v roce 1996 přišlo 35,3 % voličů, 1998 42,37 %, 2000 33,72 %, 2002 24,10 % a 2004 28,97 %).

Kontury demokratického státu také pomohl vykreslit Ústavní soud, který svými verdikty definoval Česko jako společnost s otevřeným politickým systémem, do kterého mají volný přístup i nové strany. Nepodařilo se mu sice stranám vysvětlit, že se mají více propojovat s veřejností než se státem, jeho závěry však jasně ukazují, kudy je dobré se vydat.

Předností soudců Ústavního soudu bylo i to, že dokázali soudní spravedlnost popsat srozumitelným jazykem, který byl jasný i právním laikům. V řadě nálezů také dal Ústavní soud přednost právům jednotlivce či svobodě projevu. Česká republika měla štěstí, že v jejím prvním Ústavním soudu zasedli takové mimořádné osobnosti jako Zdeněk Kessler, Vojtěch Cepl, Vladimír Klokočka, Antonín Procházka či Vladimír Čermák.

K roli prezidenta se dostaneme později.

Čtyřkoalice dobyla Senát

Neexistují volby, které by neměly celostátní dopad, a je jedno, jestli se jim říká komunální, krajské či senátní. O to větší je jejich význam ve

(88)

vypjatých dobách. Historicky první hlasování o krajských radnicích a rozhodování o tom, jestli ODS a ČSSD ztratí v horní komoře parlamentu i prostou většinu, dávaly podzimu roku 2000 zvláštní nádech. A to tím spíše, že v oněch senátních volbách usilovali o křesla i lidé jako Miroslav Šlouf, Petr Štěpánek, Libuše Benešová či Jan Kavan – tedy svým způsobem symboly opoziční smlouvy.

Sociální demokraté rozhodně neměli šťastnou ruku při výběru kandidátů, vedle už zmíněné pravé ruky Zemana a bývalého komunistického aparátčíka Šloufa či Kavana nominovali ještě téměř neviditelného ministra obrany Vladimíra Vetchého, nepopulární náměstký pražského primátora Ottu Kechnera a Jiřího Paroubka, hlas minulosti Valtra Komárka, podsedického obdivovatele Zemana Roberta Kopecného, Zemanovu poradkyni Světlanu Navarovou a další nepříliš výrazné osobnosti.

Nedávalo to příliš smysl: po úspěšné výzvě Děkujeme, odejděte, která žádala nový politický styl a nezprofanované tváře, sázejí sociální demokraté na ministry a premiérový poradce. Podle informací z Lidového domu byly důvody výběru špatných kandidátů především dva – za prvé sociální demokraté začali trpět absencí nových osobností, protože se na jejich vzniku vůbec nepracovalo, a za druhé regionální buňky ČSSD chtěly vzbudit pozornost premiéra zájmem o jeho lidi.

Občanští demokraté si význam voleb uvědomovali s větší citlivostí a s výjimkou senátora Zdeňka Klausnera a člena mediální rady Petra Štěpánka nenasadili kontroverzní osobnosti. V drtivé většině šlo o místní starosty či lékaře. Václav Klaus také podnikl turné po všech volebních krajích, aby své kandidáty podpořil. Jak se později ukázalo, možná právě to byla chyba, protože magnetická pole se proměnila, a Klaus už nepřitahoval, nýbrž odpuzoval.

Na představitele měst a obcí vsadila hodně i Čtyřkoalice, která je ještě doplnila o zasloužilé muže a ženy, jako byl bývalý šéf statistického úřadu Edvard Outrata, vysokoškolský učitel Josef Jařab, exministr zahraničí Josef Zieleniec či ředitelka Motolské nemocnice Helena Rögnerová. Stejně jako v předešlých senátních volbách však bylo rozhodující, že za těmito lidmi stál projekt jménem Čtyřkoalice. Právě v době konání voleb byla na vrcholu svých sil, ještě jednotná, srozumitelně artikulující své návrhy v opozici vůči spolupráci ODS

(89)

a ČSSD. Jestli tedy byl úspěch čtyřky během posledních voleb překvapivý, tentokrát se víceméně očekával.

Podobné předpoklady platily i pro krajské volby, byť komunální volby napovídaly, že občanští demokraté jsou u voličů populární právě v samosprávě. Zřejmě voliči dokázali odhlédnout od pražské politiky. Naproti tomu sociálním demokratům se nikdy v podobných volbách nedařilo. Nemají tak pevné zakotvení ve společnosti a lidé je volí do sněmovny i z protestních důvodů, aby neuspěla pravice. To v komunálních volbách nefunguje. Miloš Zeman sice slíbil vítězství v deseti ze čtrnácti krajů, ale tomu věřil snad jen on.

Přesto toto celkem jasné rozložení sil však volby způsobily další rozruch. V krajských volbách zvítězila jednoznačně ODS a Čtyřkoalice. Do druhého kola senátních voleb postoupili dva nezávislí kandidáti, pouze čtyři sociální demokraté, osm komunistů, osmnáct občanských demokratů a devatenáct čtyřkoaličnicků, přičemž Josef Zieleniec byl zvolen už v prvním kole.

V Lidovém domě zavládlo naprosté zděšení. Senátní volby se sice socialistům nikdy nedařily, ale takový debakl byl až na hranici potupy. Zřejmě toto zoufalství vedlo Miloše Zemana k vážnému rozhodnutí: sešel se v Kramářově vile s Miroslavem Grebeníčkem, aby projednali podporu svých kandidátů před druhým kolem – další průlom v legalizaci komunistů. To vyvolalo poměrně velkou nevoli sociálních demokratů, ale pouze několik jí projevilo veřejně. Nejtvrdí byla Petra Buzková: „Jsem přesvědčena, že pokud Miloši Zemanovi opravdu záleží na prospěchu ČSSD, odstoupí z funkce jejího předsedy.“ Zeman byl v té době na zasedání střeoevropských premiérů ve Varšavě a po svém návratu prohlásil: „Byla obohacena historie České republiky. Po sarajevském atentátu je zde pokus o varšavský atentát.“ Zeman se snažil dohodu s komunisty o podpoře popřít, ale to šlo velmi těžko, proč jinak by se s Grebeníčkem tak narychlo scházel. Také Jan Kavan se chlubil, že mu Zeman u komunistických voličů zajistil podporu.

Rozhodně ochota spojovat sociálnědemokratické a komunistické hlasy vedla k ještě větší ochotě voličů podpořit své středopravicové kandidáty.

Takže nakonec uspěl jeden nezávislý kandidát, ODS vyhrála v osmi obvodech a Čtyřkoalice v neuvěřitelných šestnácti (s Zieleniecem

(90)

z prvního kola v sedmnácti). Levice a extremisté neuspěli ani jednou, takže jestli první kolo bylo pro ČSSD debaklem, tohle už se ani nedalo vyjádřit.

První Zemanova reakce byla ještě sebekritická. „Přejímám plnou odpovědnost za to, že se nám nejen v senátních volbách, kde to bohužel bývá zvykem, ale i v krajských volbách nepodařilo zdvihnout naše voliče,“ řekl předseda ČSSD pro *Lidové noviny* a ještě dodal: „Již před delší dobou jsem prohlásil, že v dubnu nebudu kandidovat na funkci předsedy... Moje okamžitá rezignace by byla jen teatrálním gestem.“

Podle řady sociálních demokratů se právě tady zrodilo Špidlovo odhodlání nepokračovat v opoziční smlouvě, pokud se stane příštím předsedou. Uvědomil si, že je to sice dar, který drží vládu u moci, ale před voliči znamená neúnosné břemeno. Ostatně změnu orientace Špidla nastínil bezprostředně po volbách: Je zapotřebí zamířit „k větší otevřenosti. K většímu pochopení, jak vznikají rozhodnutí. K lepší práci, která odůvodní ta rozhodnutí. Politika se prostě stala do určité míry ne úplně srozumitelnou a to vedlo k těmto důsledkům,“ řekl Vladimír Špidla pro *MF Dnes*.

Větší odpor se ale obrátil proti Šloufovi a samotnému Zemanovi. Od slovenských po německé hranice zaznívalo, že byla chyba ČSSD, že ho nominovala. „Kandidatura pana Šloufa nám nepřispěla,“ konstatoval i jindy opatrný Stanislav Gross. Jeho kolega a pravá ruka ze středočeské ČSSD Richard Dolejš dodal: „Právě dosavadní styl Zemanovy politiky byl jedním z důvodů neúspěchu ve volbách.“ Bývalý předseda ČSSD Jiří Horák v novinách napsal, že Zeman sice vytáhl stranu nahoru, ale s „provokujícím politickým stylem, někdy doprovázeným vulgarizujícími prvky, a jeho podporou ‚šloufismu‘, které většina našich občanů, včetně sociálních demokratů, rezolutně odmítla“. Bývalý Zemanův poradce a sociolog Oto Novotný napsal do *Práva* článek „Zásadní ne spolupráci s komunisty“, v němž kritizoval úvahy Zemana a jeho kolegů o součinnosti s komunisty. „Skutečnost, že někdo dnes v soc. dem. ještě vážně uvažuje o úzké spolupráci s komunisty, je vskutku na pováženou.“ Podle Novotného vede cesta přesně opačným směrem. „Znovunabytí důvěry v soc. dem. v širokých vrstvách veřejnosti nelze přiblížit nadbíháním pár procentům těch, kteří v roce 1998 stranu volili a dnes přeběhli ke komunistům. To nejsou

(91)

lidé, o které se může ČSSD dlouhodobě opřít, kterým může dát realistickou perspektivu.“

Zvýšená kritika premiéra a jeho poradce vedla Miloše Zemana ke změně strategie a už nechtěl mluvit o osobní odpovědnosti za prohrané volby, ale o odpovědnosti lidí jako Buzková či Zaorálek, kteří kritizují vedení a odmítají se podvolit většinovému proudu. Na to v *Právu* reagoval nebývale silně Zaorálek článkem „Jakou jednotu potřebuje ČSSD?“ „Já se například odmítám disciplinovaně seřadit pod vlajkou sociální demokracie, kterou drží v rukách Miroslav Šlouf, jenž se stal emblémem a charakteristickým kandidátem ČSSD v těchto posledních volbách.“ Podle Zaorálka jsou podobní lidé ničitelé sociální demokracie: „Veřejný obraz Miroslava Šloufa je totiž výsměchem našim řečem o čistých rukách a pořádku, který chceme zavést v této zemi. Navrhuji opačný postup: Neuzavírat stranu, nebudovat zákopy proti nepřátelům.“ Co bylo ale důležitější, Zaorálek se postavil za ukončení spolupráce s Václavem Klausem: „Z výsledku voleb vidíme, jak se nám tato spolupráce s ODS vyplatila. Nyní jde o to odmítnout tento vadný koncept.“

Dne 26. listopadu zasedlo v Lidovém domě předsednictvo strany, aby projednalo výsledky voleb a rozhodlo, co bude dál. Bylo to jedno z nejvzrušenějších jednání vedení sociálních demokratů. To se automaticky rozdělilo na Zemanovce – kromě předsedy ještě například ministři Kavan a Grégr – a zastánce nového stylu Grosse, Zaorálka a silněji než kdykoli předtím Špidlu. Ti vytýkali nominaci Šloufa, hrubý Zemanův styl, akci proti Petře Buzkové Olovo (k té důkladně později) a ignorování názorů veřejnosti.

Předseda znovu využil svůj chytrý tah s ohlášeným odchodem z politiky a řekl, že je zbytečné teď cokoli měnit, protože už za pár měsíců se bude volit nové vedení strany. Žádal ale jasné potvrzení opoziční smlouvy. Toho se také dočkal, protože nikdo se nechtěl stát impulsem k pádu vlády. Tím byla největší krize opoziční smlouvy zažehnána, ačkoli v tomto okamžiku se rozhodlo, že bude na jedno použítí.

(92)

Brožík tramvají do stanice touha

Na jednom z posledních zasedáních sněmovny rozhodovali poslanci o klíčové instituci v zemi - Nejvyšším kontrolním úřadě. Respektive vybírali jeho prezidenta a viceprezidenta. O tom, kdo má stanout v čele úřadu, nebylo pochyb. Dosavadní šéf NKÚ Lubomír Voleník měl takovou autoritu, že nebylo představitelné hledat náhradu, byť by to byl člen ODS.

Otázkou tedy zůstávalo, kdo se stane jeho zástupcem. Je nutné zdůraznit, že jde o instituci, která má sledovat všechna porušení pravidel při nakládání s veřejnými prostředky. Měli by tam tedy být ti nejčistší a nejschopnější lidé. Protože byl Voleník občanský demokrat, měl být jeho zástupce podle opoziční smlouvy sociální demokrat. A tak strana vybírala, až vybrala místopředsedu sněmovny Františka Brožíka.

Tento poslanec ČSSD se proslavil pouze tím, že odmítal předložit majetková přiznání, jak mu ukládal zákon, a také stejně dlouho odmítal respektovat nařízení, že poslanci ČSSD nesmějí být v různých dobře placených dozorcích radách. Sociální demokracie v Plzeňském kraji, odkud Brožík pochází, jej za to potrestala zařazením na nevolitelné místo pro volby do sněmovny v roce 2002. Miloš Zeman se chtěl ale věrnému kolegovi odvděčit a zařídil mu místo v jedné z nejrespektovanějších organizací - NKÚ. Byla to svým způsobem urážka této instituce, která má hlídat a odhalovat ty, kdo porušují pravidla. Tedy lidi, jako byl navržený poslanec ČSSD.

Brožíkova radost však byla předčasná. Prezident Václav Havel jej právě kvůli jeho minulosti odmítl do funkce jmenovat, čímž tuto instituci evidentně ochránil od problémů. Brožík se ale neztratil, dostal teplé místočko ve vedení Pozemkového fondu, odkud jej spolu s dalšími na podzim 2005 vyhodil ministr zemědělství Zgarba po provalech obrovských spekulací s pozemky.

Usazování zasloužilých členů do různých státních institucí a dozorcích rad je morem české politiky. Tak například ačkoli neuspěl Brožík, neznamenalo to konec politiků v NKÚ, právě naopak. Na jeho místo byl zvolen bývalý poslanec ČSSD Dušan Tešnar. Bývalý šéf senátorského klubu lidovců Jiří Šenkýř se zase stal členem Rady pro rozhlasové a televizní vysílání stejně jako bývalí zákonodárci ODS Ire-

(93)

na Ondrová, František Pejřil či poslanec KSČM Dalibor Matulka. Někdejší místopředseda ČSSD Vladislav Schrom se stal členem představenstva OKD. Současní i bývalí poslanci úplně obsadili Českou konsolidační agenturu. Někdejší lidovecký poslanec Karel Mach dostal po odchodu ze sněmovny post šéfa Pozemkového fondu. Na stejné místo později ODS vyslala Jiřího Drdu. Dřívější pražský primátor a neúspěšný kandidát do Senátu Jan Koukal nejdříve dostal post zástupce hlavního města v Bruselu a možná se stane i českým velvyslancem v Rakousku. Bývalý ministr obrany Jaroslav Tvrdík získal místo šéfa Českých aerolinií. Šéfem antimonopolního úřadu se zase stal sociální demokrat Martin Pecina. Stejně často se neúspěšní kolegové používají jako náměstci či poradci ministrů a v poslední době i soudců. Prezident Václav Klaus do Ústavního soudu vybral bývalého místopředsedu vlády Pavla Rychetského, lidoveckého poslance Miloslava Výborného či senátorku ODS Dagmar Lastoveckou. Za šéfa Nejvyššího soudu vybral bývalého ministra a kandidáta na post prezidenta Jaroslava Bureše. Někdejší poslanec a senátor Jiří Vyvadil byl zároveň, byť s pozastaveným členstvím, soudcem Nejvyššího soudu, radcem premiéra a náměstkem ministra spravedlnosti.

Je to takový uzavřený kruh, kde je důkazem nejvyšších kvalit právě politická aktivita. Ukázalo se to ještě jednou na případě Nejvyššího kontrolního úřadu. Na tom, že se NKÚ spolu s Ústavním soudem dlouhá léta těšil největší důvěře zdejších občanů, se rozhodujícím způsobem podepsal jeho první šéf Lubomír Voleník. Právě on byl všeobecně známou zárukou nezávislosti instituce, jejíž kontroloři už během svého dozoru nad utrácením veřejných financí odhalili podvody a nedostatky v řádu stovek miliard korun (jenom za rok 2004 zjistili kontroloři chyby při nakládání s veřejnými penězi ve výši 57 miliard korun). Bohužel Voleník v červnu 2003 zemřel, a tak se rozhořela debata, kdo bude šéfem úřadu po něm.

Veřejnost očekávala, že poslanci při výběru Voleníkova nástupce navážou na osvědčenou tradici a budou hledat podobně pevného a morálně inspirujícího člověka. Politická reprezentace však na první místo požadovaných schopností nového šéfa položila loajalitu a stranický dres. ODS navrhla svého poslance Miroslava Beneše, komunisté zákonodárce Karla Vymětala, socialisté svou poslankyni Jitku Kup-

(94)

čovou, lidovci někdejšího poslaneckého kolegu Pavla Šafaříka a unionisté nikoho. Všichni čtyři jmenovaní se proslavili pouze svou stoprocentní stranickou loajalitou. „Poslanecký klub dává přednost někomu ze svých řad, někomu, kdo je na jedné lodi,“ vysvětlil tehdy nomináční zásady šéf poslaneckého klubu ČSSD Petr Ibl. „Politici přece nejsou zločinci, kteří nesmějí zastávat různé veřejné funkce,“ doplnila ho místopředsdkyně ODS Miroslava Němcová.

Hra o politika v čele NKÚ trvala neuvěřitelných osmadvacet měsíců a ochromovala chod úřadu, nikdo však nechtěl ustoupit, každá strana tvrdila, že jejich kandidát musí zvítězit. Nakonec zvítězil lidovecký zástupce hejtmana v kraji Vysočina František Dohnal.

Špidla bere nůžky

V úvodu byli jako hlavní postavy těchto let představeni Václav Havel, Václav Klaus a Miloš Zeman. Je ale zapotřebí přidat ještě jednoho významného aktéra, který se vynořil z ničeho nic – Vladimír Špidla. K jeho profilu se ještě dostaneme při rozboru ČSSD. V tuto chvíli je důležité zejména to, že jako primární cíl viděl koaliční vládu, protože cítil, že veřejnost už něco podobného opoziční smlouvě odmítá. Napřel proto veškerou sílu, aby se vymezil vůči Václavu Klausovi.

A tuto strategii využil stoprocentně. Václav Klaus už byl zvyklý na to, že v televizních debatách proti němu nastupuje jen ten protivník, kterého si vybere. Je to nešvar zdejších televizí a rádií, že na tuto hru přistupují. Díky tomu se Klaus v televizi objevoval téměř výhradně s Milošem Zemanem, s nímž se ale poslední roky spíše pošuchovali, než argumentačně napadali. A najednou se proti němu posadil člověk, který nechtěl vypadat jako bratři v triku, a pustil se do něj se vši energií. Klaus byl natolik zaskočený, že televizní debaty prohrál.

TV, Prima, diskusní pořad, 2. 6. 2002

Moderátorka: Máte už nějaké jasnější představy o tom, s kým byste mohli konkrétně naplnit své sliby v příštích čtyřech letech?

(95)

Vladimír Špidla: Říkám to zcela jasně, není mým záměrem vykonávat vládní agendu v koalici s Václavem Klausem...

Moderátorka: A s kým tedy? Je třeba reálná opoziční smlouva - ČSSD a komunisté?

Vladimír Špidla: Není plán vytvářet jakoukoliv opoziční smlouvu, to je aranžmá, které považuji za odložené.

Moderátorka: Takže je reálné, že ČSSD půjde do koalice s komunisty?

Vladimír Špidla: ČSSD, pokud zvítězí a bude mít odpovídající hlasy, tak má tři volby. Sestavit koaliční vládu na základě programu, je otázka, s kým to bude. Myslím si, že jste jasně poznali, že s Václavem Klausem by to bylo velmi obtížné. S komunisty jsme nikdy neuvažovali ani stínem, máme na to i oficiální usnesení svého bohumínského sjezdu, a není ani stín pochyb o tom, že s nimi nepůjdeme do vlády, ani s nimi nebude vytvářet opoziční smlouvu jakéhokoliv typu...

Moderátorka: A kdo je pro vás, pane předsedo, přijatelný?

Václav Klaus: Já jsem sice nepochopil, kdo je přijatelný tady pro pana předsedu Špidlu. Já si myslím, že předvolební chvíle není chvílí, abychom něco takového říkali. Já myslím, že každý z nás by dával polibek smrti těm druhým, kdyby říkal, že by chtěl mít koalici s tím nebo oním. My jsme odsouzení ke koalici, já to považuji za velmi nešťastné, já považuji za velmi nešťastné, že se podařilo zbojkotovat naše, a teď bych řekl, společné návrhy na dílčí změnu volebního zákona, který by umožnil, aby se eventuálně mohla vytvářet vláda bez koaličních problémů. A já mohu usilovat jenom o to mít natolik rozhodné vítězství ve volbách, aby si ODS mohla vybírat.

Moderátorka: A je pro ODS reálná tichá dohoda s komunisty?

Václav Klaus: Ale dobře víte, že něco takového vůbec nepadá ani vteřinu v úvahu, takže to ani nemám potřebu dementovat, protože je to tak evidentní, že nikoliv. Ale...

(96)

Moderátorka: Člověk nikdy neví před volbami, co bude po nich, proto se ptám.

Václav Klaus: No, tak to zavádíte občany, teď vaše posluchače. Já myslím, že taková otázka nikdy pro ODS nestála. Já bych myslel, že teď je potřeba, aby ta tři seskupení, která zde jsou, se jasně vymezila, aby jasně řekla, v čem je síla jejich, co jsou hlavní myšlenky a tak dále. A já myslím, že my to děláme...

Vladimír Špidla: Po volbách bude koalice, za kterou se sociální demokracie nebude muset červenat.

Špidlova úvaha o koalici dávala logiku. Vždyť ty nejdůležitější věci neprosadili sociální demokraté s občanskými demokraty. Vznik kraje, přijímání legislativy potřebné pro vstup do Evropské unie, zákon o referendu, svobodný přístup k informacím, vznik ombudsmana, zákon o státní službě, to všechno jsou normy, které rozšířily práva veřejnosti, zajistily stabilitu země a depolitizovaly státní správu, a všude bylo zapotřebí Unie svobody a lidovců. Mimochodem to jen potvrzuje, že tato koalice měla vzniknout už v roce 1998.

Špidlova jasně sdělená garance, že se nebude opakovat opoziční smlouva a že se nebude vládnout s komunisty, poprvé umožnila sociálním demokratům dostat mezi své stoupence výrazněji i intelektuály a kulturní osobnosti. Aby svůj odklon od ODS ještě více zvýraznil, poslal na konci dubna 2002 Václavu Klausovi dopis, v němž jasně deklaroval, že opoziční smlouva byla vypovězena, a ať nikdo nečeká protislužbu.

Korupce

Miloš Zeman velice dobře vycítil, že klíč k přízni voličů je boj s korupcí, tuneláři a vůbec všemi podvodníky, jichž se tu vyrojila celá řada. Založil na tom celou volební kampaň, a to pod heslem Akce čisté ruce. Padlo tolik slov o potírání korupce, že by mohly konkurovat projevům Zdeňka Nejedlého. Dokonce už když byl sestaven kabinet, se-

(97)

psala vláda plán boje s korupcí a znovu slíbila tvrdý postup. „(Vláda) se bude snažit celkový rozsah korupce v zemi co nejvíce omezit, a to i tím, že zásadním způsobem možnosti korupčního jednání ztíží a učini takové jednání příliš nákladným, nevýhodným a nebezpečným,“ stálo v programu.

V praxi se šlo ale zcela opačným směrem. Vláda Miloše Zemana totiž například vypsala výběrové řízení, jak jí předepisuje zákon, jen na každou pátou veřejnou zakázku. A samozřejmě, kde nejsou jasná pravidla, šustí naplněné obálky. Není tedy divu, že Evropská komise stále dokola vyzývala, ať se konečně začnou dodržovat normy a přijímat zákony, které na rozdíl od řeči dávání úplatků skutečně omezí. „Trvá potřeba jasného politického vedení a příkladů, které by měly přicházet od všech politiků a které by vytvořily příznivější prostředí pro uplatnění protikorupčních opatření a zmobilizovaly skeptické veřejné mínění,“ stojí například v hodnotící zprávě Evropské komise z roku 2001. V závěru se tam říká, že „v boji proti korupci a organizovanému zločinu nebylo dosaženo podstatného pokroku“.

Miloš Zeman ještě coby opoziční lídr vyvolal vášně a očekávání, které nikdy nemohl zkrotit a naplnit. Rozhněvaní voliči chtěli vidět politiky ODS a velkopodnikatele, jak jdou do vězení s pouty na rukou. Nic takového se nestalo, tedy pokud se mezi ně nepočítá ministr financí ČSSD Ivo Svoboda či poradce ministra pro místní rozvoj ČSSD Petra Lachnita Zdeněk Munzar, kteří oba skončili ve vězení kvůli tunelování.

Vývoj ukázal, že tým Miloše Zemana při řešení korupce nejen nepokročil, ale vlastně udělal pravý opak. V žebříčku míry rozšířenosti korupce vypracovaném Transparency International Češi za jeho vlády vytrvale klesali: z 25. místa v roce 1996 na 47. místo z 91. v roce 2001. Podle průzkumu společnosti SC&C z roku 2002 se každý druhý Čech domníval, že za poslední čtyři roky se korupce v Česku zvýšila.

Kabinet Miloše Zemana sice přijal několik zákonů, které mohly napomoci omezení podezřelých finančních machinací a uplácení, ale k radikálnějším změnám se vláda neodhodlala nebo jí neprošly, jako například omezení imunity zákonodárců či zpřísnění zákona o konfliktu zájmů. Pro menšinovou vládu bylo nemožné najít partnera, s nímž by to prosadila.

(98)

Na pocitu naprosté zkorumpovanosti země se však velkou měrou podílel samotný kabinet. Až s nebývalou lehkostí odbýval upozorňování médií, hlasy z Transparency International či z Nejvyššího kontrolního úřadu, že tu dochází k rozsáhlému porušování pravidel při zadávání veřejných zakázek, čímž země přichází o desítky miliard. „Sama vláda dává špatný příklad zejména v oblasti zadávání veřejných zakázek. Až do červnových voleb v roce 2002 se politickomocenská rovnováha opírala o nepsanou dohodu, podle níž dvě hlavní politické strany zachovávaly vzájemnou diskrétnost o případném podezření z korupce ve vlastních řadách, a nedostávalo se politického konsensu v otázce vytvoření efektivní protikorupční politiky,“ píše se v analýze Open Society Institute, který v roce 2002 sledoval korupci ve všech zemích, jež se chystaly na vstup do Evropské unie.

Ačkoli všichni politici vzpomínali na „úžasného“ a „nejlepšího“ šéfa Nejvyššího kontrolního úřadu – který má hlídat hospodaření státních institucí – Lubomíra Voleníka, za jeho života mu příliš nenaslouчали. Vládních kauz si nevěšili ani jeho straničtí kolegové z ODS. I proto si v březnu 2002 Voleník postěžoval v médiích: „V demokratických zemích se zprávy NKÚ používají jako podklad k prosazení úspor ve státním rozpočtu. U nás se loni o naše zprávy opřel při jednání ve sněmovně, pokud vím, jen jeden poslanec.“

Přitom jeho úřad například odhalil, že ministerstvo pro místní rozvoj mělo v době vlády Petra Lachnita zmatky v účetnictví v hodnotě osmi a půl miliardy korun či že ministerstvo dopravy za Jaromíra Schlinga mohlo ve své společnosti Ředitelství silnic a dálnic ušetřit téměř dvě miliardy, kdyby zadávalo veřejné zakázky podle pravidel. Takových nálezů byly desítky. Voleník marně nabízel řešení: „Jakmile existují státní úředníci a státní finance, tak je tady samozřejmě korupce a je tady problém se zadáváním veřejných zakázek. Jedním z prvků, který může významným způsobem omezit prostor pro vznik korupce, je průhlednost,“ řekl například v Radiožurnálu.

Vláda to ale viděla opačně – a možnost rozhodovat podle svých vlastních nekontrolovatelných kritérií se snažila zachovat až do posledních okamžiků své existence.

Pokud jde o protežování jistých firem vládními úředníky nebo členy kabinetu, příkladů je více než dost. Místopředseda vlády Pavel

(99)

Rychetský například v roce 2001 přišel s nápadem, jak pomoci vládě s privatizací Komerční banky. Sedl ke stroji a napsal dopis Všeobecné zdravotní pojišťovně, že by bylo dobré, kdyby převedla své účty do Komerční banky. Šéf Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže Josef Bednář tehdy prohlásil, že i na tuto transakci se vztahuje zákon o veřejných zakázkách. Rychetský to ale popřel a redaktorům České televize řekl: „Zájem státu je dát Komerční bance co nejsolidnější postavení. Už dva roky ji pipláme, očišťujeme, protože ji budeme prodávat.“ Připomínky novinářů, že jde o porušení zákona, přivedly místopředsedu do varu: „Podívejte se, nechte toho, opravdu,“ pohrozil do kamery. „Je to krajně neseriózní to vaše jednání. Naprosto neseriózní.“

Dva měsíce předtím, tedy v listopadu 2000, *MF Dnes* zjistila, že premiérův asistent Jaromír Kuča a poslanec Zdeněk Žák radí za stálý plat i šéfovi Českých drah Daliboru Zelenému. List v té souvislosti citoval zprávu generální inspektorky Českých drah (a mimochodem také členky ČSSD) Květoslavy Kořínkové, podle níž Zemanovi lidé ovlivňují vyhlášení vítězů zakázek. Například požadovali, aby jednu zakázku za čtyři sta milionů korun získala straně blízká firma Subterra, ačkoli skončila v řízení až druhá. „Při šetření vyšlo najevo, že Subterra byla lobbisticky podporována od některých členů ČSSD. A to jak odboráři, tak i poslanci, a bohužel i pracovníky Úřadu vlády,“ napsala Kořínková ve zprávě.

V létě roku 2001 dalo ministerstvo vnitra Podniku výpočetní techniky veřejnou zakázku na počítače pro krajské úřady. Novinářům se pak podařilo zjistit, že podmínky pro výběr dodavatele sestavoval na ministerstvu bývalý šéf pražské divize PVT Svatopluk Hrzán. I v této čtvrtmiliardové zakázce byla vypuštěna veřejná soutěž. Mimochodem služeb Podniku výpočetní techniky využilo i ministerstvo dopravy a opět bez výběrového řízení mu zaplatilo sto milionů korun.

Podle zástupců Nejvyššího kontrolního úřadu se tady zákon o veřejných zakázkách obcházel i podvodnou fintou, při níž zadavatel vytvořil takové podmínky soutěže, aby mohl vyhrát pouze jeden zájemce. Tato metoda se často ilustruje „obchodem desetiletí“ – privatizací ČEZ. Vláda postupně vyřadila jednoho zájemce za druhým a často s banálním vysvětlením, tak například britská společnost Internatio-

(100)

nal Power musela z kola ven jen proto, že měla připomínky ke smlouvě. To samé ale učinila i francouzská EdF, která navíc dala přihlášku pozdě, ale mohla pokračovat. Problém byl pouze v tom, že od první vteřiny výběrového řízení všichni věděli, že Grégr chce Francouze. Ostatně se provalilo, že se během soutěže konala v Paříži tajná schůzka českých politiků s vedením EdF, kde bylo jasně řečeno, že se mají nač těšit. Z privatizace naštěstí kvůli zmatkům sešlo úplně.

Ministr průmyslu Miroslav Grégr se mimo jiné vyznamenal obcházením zákona při výběru poradce pro privatizaci Unipetrolu. Aniž by věděl, co nabídnou druzí, ukázal na britskou investiční banku HSBC. Následně to pak vysvětlil sám premiér: „Výběrová řízení na poradce, kteří mají roli asistenčních firem, věc jenom prodlužují.“ Takže se proces díky vládě podařilo zkrátit, v zahraničí nám však ten úspěch vynesl pěknou ostudu. „Tato málo transparentní záležitost otevírá dveře korupci,“ napsaly například *Financial Times*.

Na této privatizaci se znovu ukázala problematičnost smluvněopoziční chobotnice. Proti skandálnímu postupu vlády totiž ODS nic moc nenamítala. Právě naopak, když se *Respekt* zeptal poslance ODS Martina Kocourka, co by říkal na přímý prodej bez soutěže, řekl že by se z toho „nezbláznil“. Když se na to samé zeptaly *Literární noviny* Mirka Topolánka, odpověděl jim. „Přímý prodej je špatný, ale horší by bylo, kdyby se to neprivatizovalo.“ Jak si vysvětlit takovou vstřícnost ODS? Hlavním poradcem EdF při privatizaci byl Vladimír Motlík, tedy muž, kterého jsme už zmiňovali v souvislosti s vydáváním deníku *Super* na podporu ODS a představovali jako přítele Václava Klause. Bylo veřejným tajemstvím, že by se privatizace ODS finančně vyplatila.

Jak obcházet veřejné zakázky, vymyslelo i ministerstvo školství. Stalo se tak při hledání společnosti, která by uvedla v život akci nazvanou Internet do škol. Přihlášeno bylo šest firem, ale pět z nich ministerstvo školství vyloučilo ze hry pro formální nedostatky. Například firma Contactel vypadla proto, že na své žádosti neměla jisté razítko otištěno dvakrát, ale pouze jednou. Jediným soutěžícím, a tudíž pak samozřejmě i vítězem se stal opět Český Telecom ve spojení s firmou AutoCont On Line. Ta dokonce dostala za průzkum počítačové vybavenosti ve školách 150 milionů korun. Přitom odborníci se

(101)

shodli, že to šlo udělat zdarma. Tento „průzkum“ navíc téměř nikdo neviděl. Když o něj například požádal Český statistický úřad či Úřad pro veřejné informační systémy, tak byli odmítnuti. Podle posledních informací se policejní vyšetřovatelé chystají obvinít ministerské úředníky, že již zmiňovaných 150 milionů korun nebylo vyplaceno oprávněně.

Ještě větší částky nekontrolovaně poletovaly v případě deblokace ruského dluhu. Ten činil sto miliard a vláda rozhodla, že ho někomu prodá. Ekonomové se těšili na zajímavou soutěž nabídek, ministři však raději rozhodli sami a přiklepli obchod podezřelé společnosti Falcon Capital, která za dluh podle skoupých údajů vlády nabídla dvacet miliard korun. Další podrobnosti smlouvy byly tajné. Přitom se ukázalo, že firma Falcon Capital je naprosto neprůhledná a hrozilo i napojení mafie.

Samozřejmě je na místě otázka, proč žádné kontrolní mechanismy ministerstev nebránily takovým podvodům a obcházení pravidel. Odpověď je jednoduchá – úředníci slepě plnili zadání svých šéfů anebo se prostě báli, že když na něco upozorní, dostanou výpověď. A nebyl to lichý strach. Na konci roku 1999 zjistily *Lidové noviny*, že ministerstvo průmyslu přiděluje naprosto bez kontroly dotace firmám, které slíbily investovat v severních Čechách, v oblasti zatížené nezaměstnaností. Šéf odboru revitalizace a restrukturalizace František Černý tehdy ministrovi napsal: „Hrozí nebezpečí částečného nebo úplného vyčerpání dotačních prostředků... aniž bude realizován projekt v souladu se... zákonnými postupy a nezbytnými souhlasnými vyjádřeními příslušných orgánů a institucí.“ Úředník ale udělal zásadní chybu, neuvědomil si, že zakázka za ministerstvo posvětila Grégrova pravá ruka Milada Vlasáková. Černý dostal okamžitou výpověď.

Korupční prostředí ale nemusí být vytvářeno pouze prostřednictvím veřejných zakázek. Cestu ukázal například ministr zemědělství Jan Fencel. Ten dokázal zařídit kompenzace za vymyšlené sucho do okresů, kde hospodařil jeho syn. Stejně tak obratně uměl nakoupit výhodně položenou půdu od Pozemkového fondu, jež jako ministr reprezentoval. Jeho kolega Petr Lachnit zase mimo jiné ve vládě protežoval podnikatele Romana Groliga, který finančně dotoval Lachnitovu firmu Alfa Horizont. Pro Groliga nechtěl nic menšího než státní

(102)

garanci na sedmnáctimiliardový úvěr pro jeho společnost Distribuční centrum Ostravsko.

Jsou ale i méně nápadné formy korupce. Například situace, kdy si ministr nechá zaplatit soukromou firmou pobyt v zahraničí. To třeba učinil ministr kultury Pavel Dostál. V červenci 2001 mu úřední cestu do Rakouska hradila Erste Bank. V dubnu roku 2000 zase vyrazil na výlet do Spojených států Vlastimil Tlustý a to za peníze firmy Microsoft. Pohled na Las Vegas či Grand Canyon mu jistě přinesl řadu zážitků. Po návratu každopádně Tlustý spolupodepsal návrh zákona, který zaváděl možnost odečíst si z daní ročně až 35 tisíc na pořízení domácího počítače. Přitom celá ODS byla proti, a sám Tlustý byl otcem myšlenky, že různé odpisy jen zaplevelovávají daňový systém.

Nejdražší dálnice v Evropě

Příkladem je spousta, ale u jedné zakázky se zastavme důkladněji. Jde o stavbu dálnice D47, která měla propojit Ostravu a Polsko. Tato betonová řeka se stala symbolem korupčního chování vládního aparátu, což mimochodem tak vnímala i Evropská unie.

Dálnice D47 byla jedním z předvolebních slibů Miloše Zemana, takže jakmile ČSSD usedla do Strakovy akademie, spustil ministr dopravy Antonín Peltrám přípravu na vypsání veřejné zakázky. Zájem projevil osm soukromých investorů. „Spolu s ministrem dopravy Antonínem Peltrámem se snažíme přesvědčit Evropskou unii, aby na stavbu přispěla. Uděláme všechno pro to, aby sjednocená Evropa dopravní spojení zaplatila,“ prohlásil Miloš Zeman na začátku roku 1999. A sehnat peníze od Evropské investiční banky se vůbec nezdálo problémem: unie zpracovala analýzu a prohlásila, že stavba by měla vyjít na padesát miliard a že je ochotná s placením takové sumy pomoci. Měla víceméně jedinou podmínku, na které trvala u všech projektů, na nichž se podílela – vypsání veřejné soutěže na stavitele dálnice. „Na ministerstvo přišlo hned několik dopisů z Evropské komise, že doufají, že stavba projde řádnou soutěží, protože jinak bychom nemohli dostat ani korunu z evropské kasy a ztratili bychom i dobré jméno,“ říká dnes bývalý ministr dopravy Antonín Peltrám.

(103)

V rámci obchodu s ODS - Klausova strana žádala výměnu části ministrů - byl ale tento muž na začátku roku 2000 vyměněn, a tak se jednání na chvíli pozastavila. O to větší překvapení nastalo, když na podzim stejného roku Miloš Zeman prohlásil: „Ve státním rozpočtu nemáme na dálnici peníze. Soukromý podnik Housing & Construction (H&C) - dceřiná společnost firmy Shiran Group - ji postaví za své a my ji do třiceti let splatíme.“ Výsledná částka měla ovšem podle prvních odhadů činit neuvěřitelných 125 miliard korun, tedy více než dvojnásobek původních plánů. Později se ukázalo, že konečná částka by prolomila i hranici 200 miliard. Při takové sumě už je těžké si představit, co vlastně znamená. Ale třeba ministerstvo kultury by z ní mohlo žít čtyřicet let.

Zřejmě jen málokdo by protestoval, pokud by vláda udělila veřejnou zakázku bez výběrového řízení třeba ve chvíli, kdy by hrozila nějaká přírodní katastrofa. Nic takového se ale netýkalo stavby dálnice D47.

Je třeba znovu připomenout, že zatímco v případě spolupráce s evropskými institucemi by nás kilometr dálnice stál půl miliardy korun, ve vládou zvoleném projektu by to bylo pětikrát tolik. „Ten projekt byl naprosto nesmyslný. Stát by na tom strašně prodělal. Už dnes se u nás stavějí silnice nejdraž v Evropě, ale tohle by byl výsměch. Navíc H&C nikdy předtím silnice nestavěl, neměl zajištěný souhlas vlastníků pozemků na trase, přitom se vláda zavázala, že v případě jakéhokoli zdržení bude platit firmě penále atd.,“ říká Peltrám.

Samozřejmě že všichni si začali klást otázku: Proč to vláda dává jedné firmě? Proč tak pospíchá? Proč poškozuje kredit země v zahraničí tím, že obchází evropská pravidla? „Na výběrové řízení není dost času,“ odsekával pokaždé lakonicky Miloš Zeman. Jeho argument se ale záhy ukázal jako nepravdivý. Bývalý ministr financí Pavel Mertlík *MF Dnes* sdělil důležitou informaci: spěchající vláda sice stavbu zadala jedné předem vybrané firmě, ale na výběr poradce na uzavření této zakázky byla vypsána soutěž. „Ta přitom zabere stejně času, jako kdyby souběžně s ní běžel konkurs na firmu, která bude dálnici stavět,“ řekl Mertlík. „Nejde to dohromady.“ Ministr financí tomu odmítal sekundovat a z kabinetu raději odešel. Dá se říct, že to byl jediný konkrétní výsledek celé stavby dálnice.

(104)

Jak se podařilo zjistit týdeníku *Respekt*, za vládou přišlo hned několik firem, které nabídly, že celou dálnici postaví za stejných podmínek jako H&C, ale za mnohem méně peněz. Například belgická PGB Consultants předala projekt na stavbu za padesát miliard korun. Ministr Schling, který přišel po Peltrámovi, je během pár minut vyhodil. Bylo dávno rozhodnuto.

Miloš Zeman na kontraktu trval, a to přesto, že jej od toho zrazoval ministr financí, opozice, renomovaná poradenská firma Mott MacDonald, kterou si sama vláda najala, a dokonce i přes varování vlastního ministra Jaroslava Bureše, jemuž dal Zeman smlouvu k posouzení: „Realizační dohoda neodpovídá českému právnímu řádu. Je neurčitá, jsou v ní nepřesné pojmy a lze podotknout, že podle paragrafu 37 občanského zákoníku je neplatná. Projektová společnost H&C ani svým základním kapitálem, ani neprůhlednou a ničím negarantovanou strukturou vlastnických práv a výkonných práv akcionářů není dostatečným garantem zakázky tak velkého rozsahu. Z návrhu dohody vyplývá, že její zpracování bylo jednoznačně v režii H&C a na stanovisko poradce české vlády, firmy Mott McDonald, nebyl brán zřetel.“ Ani na tyto oficiální pochyby Zeman neslyšel. Dokonce jen mávl rukou nad tím, že mu ještě na jaře roku 2002 jeho nejvěrnější ministr Schling napsal: „Stát by měl přistoupit na poněkud jinou koncepci smlouvy. A měl by znovu prověřit finanční model.“ Premiér k dopisu doplnil jen pár slov: „Nesouhlas, odevzdat Úřadu vlády.“ S podpisem smlouvy pak pospíchal, aby to stihl jen pár dní před volbami.

Proč se to celé dělo? Firmu H&C dohodil Zemanovi jeho dlouholetý přítel, asistent a původní kandidát na ministra dopravy Jaromír Kuča. Ministrem se nestal proto, že kdysi způsobil dopravní nehodu, od níž ujel. Ke všemu to ale byl známý lobbista. Schling si jej nakonec vzal za poradce, což se Kučovi mohlo vyplatit. Firma H&C totiž slíbila, že do stavby zapojí i české firmy, mimo jiné společnost Tchas, kterou neřídil nikdo jiný než Kučův syn. Ačkoli policie ani během pět let trvajících vyšetřování na nic nepřišla, nelze udělat jiný závěr, než že šlo o korupční projekt. Proč by jinak na něm část kabinetu trvala, když jí od něj zrazovali snad všichni experti v zemi? Podle některých členů vlády jim měl Schling sdělit, že za celým projektem stáli poradci premiéra a on jen musel plnit úkol.

(105)

Proti projektu byl ve vládě kromě Bureše, Rychetského ještě Gross a Špidla. Posledně jmenovaný se také po zvolení premiérem rozhodl celý kontrakt zrušit. Podle nového projektu, který už podpoří Evropská investiční banka, by měla stavba stát 57 miliard korun.

Gripeny

Výběrové řízení bylo de facto zrušeno i v jednom z největších plánovaných obchodů českých dějin – nákupu bojových letadel za 100 miliard korun. První úvahy o něm se začaly objevovat už v roce 1993, kdy vláda Václava Klause projednávala materiál „Záměr výstavby vzdušných sil v letech 1993–1997“. Na jaře roku 1997 pak kabinet vydal souhlas se zahájením nákupu. Jenže pád vlády a následné politické turbulence vše oddálily.

Pak přišel tým Miloše Zemana a v říjnu 2000 se rozhodl vypsát výběrové řízení na nákup čtyřiačtyřiceti stíhaček. Na veřejné soutěži ale od začátku něco nesesedělo. Ministr obrany Vetchý vyrazil do Švédska navštívit firmu Saab, která pomáhá vyrábět letadla jednoho z účastníků řízení na nákup gripenů. Tuto stíhačku vytvořilo britsko-švédské konsorcium Aerospace-Saab a o českou zakázku projevovalo mimořádný zájem. Jeden ze základních důvodů byl, že toto letadlo v té době nepoužívala ani jedna členská země NATO. Dostat se do výbavy jednoho z členských států znamenalo zařadit se mezi velké hráče. Problém však spočíval v tom, že tato společnost nedodávala letadla kompatibilní se softwarem NATO, takže byla nepoužitelná pro společné zásahy. Přesto Vetchého návštěva výroby očividně okouzli. Když se vrátil do Prahy, podepsal jeho kolega Miroslav Grégr se společností Aerospace-Saab dohodu o offsetovém programu, který sliboval, že firma investuje do Česka tu samou částku, kterou od státu za letadla obdrží. (V případě offsetů jak známo nejde o přímou investici, ale o to, že firma zadá různé zakázky i českým firmám.)

Postup ministra Grégra všechny překvapil. Ještě neskončilo výběrové řízení, a už s jedním z účastníků podepsal smlouvu o offsetech. A pak přišel další chyták: vláda vydala jako podmínku pro uzavření kontraktu, že nabídka musí být v češtině. Na první pohled nevinný paragraf, ale proč jej vůbec kabinet navrhoval, když to není běžné?

(106)

Důvod je jednoduchý. Druhý největší zájemce o český tendr nabízející stíhačky F-16 byl ze Spojených států a tamní legislativa zakazuje podávat nabídky v cizích zemích v jiném než anglickém jazyce.

To samozřejmě vyvolalo ostrou kritiku a v květnu 2001 nakonec i odstoupení všech čtyř dalších firem z výběrového řízení. Ředitel americké Agentury pro obrannou a bezpečnostní spolupráci Tom Walters, jehož úkolem je kontrolovat vývoz amerických zbraní do zahraničí, pro polský deník *Rzeczpospolita* prohlásil: „V zákulisí se dělo mnoho podivných věcí a výběrové řízení bylo nastaveno v podstatě na jediný typ letadla. Nebyla to férová soutěž – o jejím výsledku bylo rozhodnuto předem.“ S českou vládou ale nehnul ani mezinárodní skandál. V říjnu téhož roku rozhodla, že výběr byl v pořádku a že vítězem soutěže je Gripen. Měla jiný problém: kde sehnat základní sumu 77 miliard na nákup stíhaček? Vyrazila tedy do sněmovny, aby jí zákonodárci peníze schválili.

Padalo hodně argumentů. Od těch, že to od nás požaduje NATO, což nebyla pravda, jak do Česka přijel osobně sdělit šéf aliance George Robertson, až po emotivní příklady, kdy úřadující ministr obrany Tvrdík obhajoval před poslanci gripeny a přitom připomněl, že i Česko může někdo napadnout: „V zemi, kterou kdysi kdosi nazval Utopia, by nic z toho asi nebylo třeba. U nás, ve světě, v 21. století, po 11. září říkám – nevím, prostě nevím.“ „My si prostě neumíme představit, že ochrana českého vzdušného prostoru bude svěřena jiné vládě než vládě ČR,“ prohlásil zase bývalý náměstek ministra obrany Miroslav Kalousek. Ostatně letadla Gripen v Česku prosazovala společnost Omnipol, kterou řídí Richard Háva, Kalouskův blízký přítel.

Základním argumentem odpůrců bylo, že věnovat 77 miliard na stíhačky v době, kdy se země zadlužuje, neklesá nezaměstnanost a nejsou peníze třeba na základní vybavení škol, je zkrátka příliš. Navíc když nabídky konkurence byly téměř o polovinu nižší. Petr Nečas z ODS, která byla proti tendru, připomínal, že investovat takové peníze jen do jedné složky armády je nesmysl, když nefungují ty ostatní.

K závěrečnému jednání zasedli poslanci poslední den před volbami, tedy 13. června 2002. Zdálo se, že to nebude problém. Nakonec se ale vyslovili proti dva lidovci, Vilém Holáň a Tomáš Kvapil, a navíc do sálu nepřišel socialistický poslanec Radim Turek, který se na stra-

(107)

nu zlobil, že jej nedala na volitelné místo do parlamentu. Tento detail znamenal konec nákupu stíhaček.

Jednání parlamentu doprovázelo vyšetřování policie. Na ni se obrátil senátor Michael Žantovský, kterému kdosi volal z telefonní budky na mobil a nabízel padesát milionů korun pro jeho stranu ODA, pokud podpoří nákup gripenů. „Trestný čin podplácení se stal, ale pachatel je neznámý. Šetření skončilo odložením věci,“ řekl novinářům vyšetřovatel Zdeněk Zelenka v červnu 2003. S podobným zážitkem se později svěřil i senátor ODS Přemysl Sobotka, ale policii nic nehlásil.

Po volbách 2002 nápad oprášil nový kabinet ČSSD, KDU-ČSL a US. Když začala jednání, přirtila se do země velká voda, která plány na nákup stíhaček spláchla společně s částí Prahy. Nebyly už peníze.

Celá akce nakonec skončila tím, že vláda Vladimíra Špidly rozhodla, že stíhačky nekoupí, ale pronajme. Konalo se nové výběrové řízení, do kterého mezi jinými znovu vstoupila i společnost Gripen. Ta nabídla na rozdíl od konkurence čtrnáct nových strojů vybavených veškerou technikou, jež je potřebná ke spolupráci s NATO. V ceně byly i kompletní opravy letadel. Za tuto nabídku požadovala dvacet miliard korun. Proti tomu stála především konkurenční nabídka dvanácti starších letadel F-16 za patnáct miliard. Společnost British Aerospace-Saab ale byla ochotná nabídnout i offsety (tentokrát to nebyl požadavek vlády ale vlastní iniciativa) v podobě slibu, že investuje zpátky do Česka 25 miliard korun. S tímto plánem soutěž vyhrála.

Tentokrát bylo protestů méně. Akce byla přece jen o mnoho desítek miliard levnější než ta předchozí, a navíc to vypadalo, že vyhrála dobrá nabídka. Byla ale i nejlepší? Těžko říct. Vláda totiž odmítla zveřejnit přesné znění smlouvy s British Aerospace-Saab a nabídky konkurence. A co víc, šéf komise, která vybírala dodavatele letadel, Radek Novotný, odešel po uzavření kontraktu do firmy Letecké opravy Malešice, které se mají starat o údržbu letadel, a mají tedy zajištěn lukrativní obchod.

A to už vzbuzuje velké pochybnosti. Tím spíš, že řada kritiků i nadále tvrdí, že Česko coby malá země a člen NATO stíhačky vůbec

(108)

nepotřebuje. Vláda to ale viděla jinak. „Svého času jsem mobilizoval Českou republiku. V době útoku na americké obchodní centrum jsem přesouval různé rakety a stíhačky, abych například chránil Temelín. Od toho okamžiku vím, že prostě nadzvukové letectvo potřebujeme,“ namítal tehdejší premiér Špidla v televizi Nova.

Rozruch kolem gripenů jen připomněl, že se zakázkami pro armádu byl v Česku vždy mimořádný problém. Jednou z největších afér byl nákup tří a půl tisíce padáků VTP-100 za stovky milionů korun, který ministerstvo obrany uzavřelo v roce 1997. Tehdy armáda nakoupila více než sedm stovek padáků od společnosti Anex Cirus. Jenže při jednom výskoku zahynul voják, a jak později ukázaly desítky různých expertiz, bylo to vinou špatné konstrukce padáku. S tím vyplavalo na povrch, že firma dostala zakázku jenom proto, že měla kontakty na lidovecké předáky, kteří ministerstvo řídili. V den podpisu smlouvy dokonce ani ještě nebyla zaregistrována v obchodním rejstříku. Případ vyšetřovala policie, která obvinila několik zaměstnanců ministerstva, ale nikdy ho nedotáhla k jasnému konci.

Důkladné vyšetření by si zasloužila i jiná kauza. Armáda se rozhodla modernizovat své tanky a zakázku za několik miliard získala italská společnost Officine Galileo. Jenže následně si ministerstvo rozmyslelo vybavení armády, a už nechtělo dvě stě kusů, ale pouhých třicet. Tím stát přišel o obrovské peníze. Stejně jako když si vláda pořizovala bulharské rakety pro mígy, a pak zjistila, že jsou nekompatibilní. Oba poslední obchody zajišťoval již v souvislosti s gripeny zmíněný Richard Háva, tedy přítel Miroslava Kalouska, který měl na ministerstvu zakázky na starosti. Nikdy se neprokázala korupce, ale rozhodně šlo o střet zájmů. Pozdější ministr obrany Michal Lobkowicz v roce 1998 prohlásil: „Šokovalo mě, jak se tady obcházel zákon o veřejných zakázkách. Ze sedmi set zakázek uzavřených v roce 1997 byly na základě veřejné soutěže uzavřeny pouze čtyři. Zbytek dostaly předem oslovené firmy.“

Špatně nastavená pravidla pro zakázky zůstala i za dalších náměstků a ministrů. Na začátku února 2006 policie zatkla majitele firmy Trade Fides Libora Hledíka ve chvíli, kdy předával úplatek ve výši milionu korun řediteli odboru infrasktruktury ministerstva obrany Miroslavu Beňovi. Firma Trade Fides získala v minulosti od minister-

(109)

stva zakázky ve výši čtyř miliard korun. Podle statistiky ministerstvo obrany vypsallo v posledních letech řádné výběrové řízení pouze v sedmi procentech případů. Jindy přímo určila vítěze. Pro korupci neexistuje příhodnější prostředí.

Shrnutí korupce

Je velmi pravděpodobné, že když se v Česku podaří výrazně omezit korupci, celá země se stane silnější. Rovnice je jednoduchá: když si lidé myslí, že se věci nedají prosadit bez uplácení, nemají příliš chuť se pouštět do podnikání či jiných projektů. Anebo mají chuť, ale zároveň pocit, že musí také nabízet. Pak už to působí i jako psychologický problém, který dojem z míry korupce zvyšuje. Pokud Zeman v tomto směru v něčem zemi pomohl, tak v tom, že na rozdíl od Václava Klause říkal, že korupce je problém. Praktickými kroky se ale podílel na jejím rozšíření ještě více než jeho předchůdce.

Cest z kruhu korupce je celá řada. To minimální, co jde udělat, je maximální rozšíření kontroly zadávání veřejných zakázek.

Podle Transparency International je na rozdíl od Česka jedna z nejmenších mír korupce na světě ve Švédsku. Většinou se to vysvětluje tím, že tamní lidé jsou prostě jinak vychovaní, mají jinou kulturu. To určitě platí. Švédové ale na svém boji s korupcí pracují jako nikdo jiný.

Zde skutečně platí pravidlo, že co není zakázané, je veřejné. Stačí už to, že veškerá komunikace členů vlády je na požádání k dispozici. Pouze pokud obsahuje strategické a bezpečnostní informace, je nedostupná.

Na zlepšení obrazu politiků pracují i samotné strany. Když jsem o švédském boji s korupcí psal do *Respektu*, poslankyně Susanne Ebersteinová mi připomněla, že jedinou šancí, jak veřejnost přesvědčit, že politika není neprůhledné korupční hnízdo, je otevřenost. „Lidé mnohdy vnímají jako tzv. korupci státem i to, když mají politici přílišné výhody,“ přidala Ebersteinová jeden důležitý aspekt. Proto sestavila pro svou sociálnědemokratickou stranu přísná pravidla. Politici nesmějí na výjezdy brát příbuzné, měli by si vybírat nejlevnější dopravní prostředky a nesmějí přijímat dary.

(110)

V roce 1995 se vicepremiérka Mona Sahlinová vydala v nočních hodinách při pracovní cestě koupit čokoládu a dětské pleny. Zjistila, že u sebe nemá hotovost, a tak použila vládní kartu. Když se to provalilo, omluvila se, že zapomněla částku zpětně uhradit, a odešla dobrovolně z vlády. Je třeba ale připomenout, že švédským politikům se upřímnost vyplácí, protože voliči příznání umějí ocenit. Důkazem budiž to, že Mona Sahlinová se po čase opět vrátila do politiky a vlády.

Pokud jde o zadávání veřejných zakázek, všechna zadání rozhodnutá vládou či jednotlivými ministerstvy, od kancelářských banalit po velké stavby, řeší ve Švédsku jedno oddělení. Díky tomu jsou jak veškeré práce hrstky úředníků, tak i samotná výběrová řízení pod větší kontrolou. Veřejná soutěž se vyhláší i na vládních internetových stránkách, kde si pod kolonkou „veřejné zakázky“ mohou firmy najít všechny požadavky úřadu. Zároveň se mohou zájemci přihlásit do „sítě“ podnikatelů, kterým informace o zakázkách chodí přímo do počítače.

Když komise někoho vybere, musí všechny ostatní informovat o důvodech své volby. Někdy totiž nezvolí nejlevnější nabídku, ale podle jejich názoru tu nejlepší, a to může být sporné. Pokud konkurenty vysvětlení neuspokojí, mohou rozhodnutí napadnout formou stížnosti u správního soudu a za řízení neplatí žádné poplatky.

Nejčastějším českým problémem u veřejných zakázek je pozdější navyšování ceny - firma ve výběrovém řízení nabídne nejnižší cenu, ale krátce po vítězství prohlásí, že odhalila nečekané problémy, a požaduje více peněz. Souhlas se zdražením zakázky pak často signalizuje korupci. Tato praxe ve Švédsku nefunguje. Jestliže má dojít ke zvýšení ceny, je to čistě problém firmy. Navýšení tedy ano, ale na její vrub. Podobně striktní postup platí při obcházení veřejného výběrového řízení. Soutěž se dle švédských pravidel nemusí vyhlásit jen při ohrožení lidských životů a živelních pohromách. I tak ale státní správa musí své rozhodnutí písemně zdůvodnit.

Proti korupci a za zprůhlednění rozhodovacího systému se bojuje po celém vyspělém světě. Ve snaze zvýšit důvěryhodnost politiků založili například ve Velké Británii v roce 2000 úřad Standards Board for England. Ten shromažďuje informace o majetku, který měli městští zastupitelé a radní v době nástupu do úřadu. Politici musí napsat, jaké měli dosud zaměstnání a obchodní aktivity. Jsou rovněž povinni

(111)

uvést jména zaměstnavatelů a všech obchodních partnerů. Pokud zastupitel pracoval pro nějakou firmu, která vydělává nad pětadvacet tisíc liber ročně, musí rozepsat všechny partnery a firmy, s nimiž obchodoval. Dokonce musí uvést i pozemky, které on či jeho firma využívá či pronajímá. Dále musí uvést svou činnost v charitě, různých odborných skupinách a všechny aktivity, které nějak souvisejí s veřejným zájmem.

Údaje zaslané regionálními politiky se nezveřejňují, ale jsou k dispozici pro případ nějakého problému či podezření. V tom případě si může úřad politika předvolat a vést proti němu řízení.

Stejná praxe platí i pro zástupce veřejnosti v parlamentu. Zde to ale nekontroluje Standards Board, nýbrž parlamentní ombudsman. Informace o příjmech či darech jsou na internetu. U premiéra Tonyho Blaira je tak možné si například přečíst: „Květen 2003, moje žena s rodinou odletěla na týdenní dovolenou na Bermudy. Během této dovolené navštívila Bermudskou advokátní asociaci, která zaplatila její letenku. Všechny ostatní cestovní a letecké náklady byly zaplacený mojí ženou společně s ostatními výdaji, a to včetně ubytování v místní vládní budově.“ Pokud by nějaký britský zákonodárce neodevzdal své majetkové příznání, hrozí mu řada trestů včetně ztráty mandátu.

V Česku platí velmi slabý zákon o střetu zájmů, který nutí poslance a senátory předkládat majetková příznání v parlamentu, kde jsou k dispozici jednou měsíčně veřejnosti. Politici ale permanentně svá příznání neodevzdávají a své pochybení většinou napravili až na nátlak médií. Jejich lhostejnosti se nelze divit, protože jim nehrozí žádný postih, maximálně se jejich jméno zmíní na zasedání parlamentu. V době, kdy tato kniha šla do tiskárny, se ale rozhodovalo o zákonu, který měl praxi konečně zpřísnit.

Špinavé kauzy

Šloufovo království – poradci premiéra

Dne 14. května 2002 se ve Fotbal klubu na pražském Strahově nad pivem a obloženými chlebíčky sešla zajímavá společnost. Premiér Miloš Zeman, kontroverzní podnikatel Radim Masný, různí bývalí

(112)

představitelé předlistopadové KSČ (jako třeba poslední předseda SSM a nyní vlivný lobbista Martin Ulčák), sociálnědemokratičtí poslanci a ministři (například Robert Kopecký či Petr Lachnit), ale také herečka Helena Růžičková. Kdo dokázal spojit tak pestrou sešlost?

Muž, který v tom nemá konkurenci a je rovněž přítomen – Miroslav Šlouf. Tento bývalý komunistický funkcionář a současný poradce premiéra Zemana se domluvil s bývalým novinářem Josefem Petřem, že o něm napíše oslavnou publikaci. Povedlo se. A nyní, obklopení fotbalovými vlaječkami a vyzbrojeni různými pochutinami tu hosté slaví zrod knihy *Miroslav Šlouf, démon je*.

Takřka v tu samou chvíli, kdy Zeman bouchá šampaňským a polévá Šloufovu tvář na obálce knihy, dochází k utajenému setkání předsedy ČSSD Vladimíra Špidly s americkým velvyslancem Craigem Stapletonem. Ten chce slyšet především jednu věc: Bude i pro vás pracovat Miroslav Šlouf? Vladimír Špidla říká jasně, že ne. Velvyslanec odpovídá, že je to dobře, protože Šlouf pro ambasádu představuje bezpečnostní riziko.

Tak trochu připomíná postavu Leonarda Zeliga ze stejnojmenného filmu Woodyho Allena. Zelig fascinuje Američany tím, že je zachycen kamerami při nejdůležitějších událostech třicátých a čtyřicátých let minulého století. Každý chce vědět, kdo je ten tajemný a neznámý muž. A stejné je to se Šloufem. Kam se člověk otočí, zahlédne alespoň stín tohoto pána. Bankrot H-Systemu, vydírání státního úředníka v případě Štířín, vznik pamfletu Olovo, šířícího pomluvy o sociálnědemokratické političce Petře Buzkové, zadržnutá restrukturalizace Českých drah, privatizace bank a státních podniků, destabilizace českých bezpečnostních složek, sporné řešení ruského dluhu, kauza Chemapol, pád IPB, problematická cesta českých podnikatelů do Husajnova Iráku, podvody Karla Srby, sekretáře šéfa české diplomacie – to jsou jen namátkou jedny z největších afér z přelomu století. U všech alespoň na chvíli stojí on – Miroslav Šlouf je bezesporu podnikavý muž.

Narodil se půl roku po únorovém převratu 1948 a díky třídně uvědomělé rodině mohl studovat vysokou školu ekonomickou. Tam vstoupil do Socialistického svazu mládeže (SSM) a záhy se stal šéfem obvodního výboru.

(113)

V knize *Miroslav Šlouf, démon je se* píše, že když se v roce 1968 dozvěděl o okupaci Sověty, tak se zhrozil. „Moje první slova byla: Kam si, mami, máme jít pro zbraně?“ Zbraň nedostal, zato v prověrkách schvalujících pobyt okupačních vojsk uspěl na výbornou. *MF Dnes* citovala z posudku ÚV KSČ z roku 1982: „Soudruh Miroslav Šlouf je dlouholetým, zkušeným mládežnickým funkcionářem. Má dobré teoretické i praktické předpoklady k výkonu svazáckých funkcí. Je typem koncepčního a řídicího pracovníka. Ve svěřených funkcích se osvědčil. V kolektivu spolupracovníků je oblíben pro svoji upřímnou a kamarádskou povahu. V krizovém období let 1968–69 se nezúčastnil žádných protisocialistických a protisovětských akcí.“

Takový kádrový posudek otvíral dveře do míst zapovězených řadovým lidem – mohl dělat kariéru, která dávala jistotu bytu, cestování do zahraničí, vyššího platu, podpultového zboží a především moci nad ostatními lidmi. V knize o sobě to vysvětluje jako přípravu nového Pražského jara. „Narážel jsem samozřejmě na řadu problémů a formalností. Vždy jsem si říkal, to je v tom, že oni to nad tebou špatně řídí. Když tam budeš, tak to budeš dělat lépe. A zase jsem šel o stupeň nahoru.“

A vystoupal hodně vysoko. Do komunistického parlamentu, stal se předsedou ONV Prahy 7 a pravou rukou jedné z nejhorších postav normalizačního komunismu, Antonína Kapka. Když se KSČ v roce 1988 rozhodovala, koho vybere za předsedu ONV, vedoucí tajemník OV KSČ Karel Vondra prohlásil: „Vždycky patřil mezi osoby, které poctivě pracují, mezi soudruhy, kteří zodpovědně plní své úkoly.“

Miloš Zeman tvrdil, že Šlouf byl naopak odvážný člověk, který jednal s disidenty a snažil se jim pomoci. Signatář Charty 77 Rudolf Battěk ale popisoval jeho chování jinak: „Když jsme v roce 1988 připravovali první veřejnou manifestaci povolenou úřady, uvažovalo se o prostranství před Veletržním palácem. Po dlouhém dohadování nás Šlouf skutečně přijal, ale k žádosti se nevyjádřil a odkázal nás na správu veletržních prostor,“ řekl Battěk *Lidovým novinám*. Demonstrace se nekonala.

Miloš Zeman také jako důkaz Šloufovy slušnosti uváděl, že jej revoluční Česká národní rada zvolila místopředsedou této instituce.

(114)

Musel tedy být mimořádně schopný a čestný. Místopředsedou se skutečně stal, je ale nutné připomenout, že tehdy se o rozložení sil ve vedení ČNR rozhodlo předem u tzv. kulatého stolu. Bylo dohodnuto, že v předsednictvu rady zasednou po čtyřech zástupci Československé strany lidové a Československé strany socialistické, osm členů KSČ a jedenáct poslanců bez stranické příslušnosti. Kdo konkrétně obsadí post ve vedení ČNR, záleželo na stranách. To, že si komunisté jako svého zástupce vybrali i Šloufa, dokazuje, jak velkou důvěru v něj strana měla.

Šlouf se snažil zapojit i v novém režimu. 6. března 1990 od řečnického pultu prohlásil: „Já osobně – a dovolím si to říci tak trochu lidověji – držím palce panu předsedovi vlády. Snad mně dr. Pihart odpustí, chtěl bych, aby ten stejný nebo podobný kabát, který dnes náhodou máme na sobě, nebyl jen symbolický.“

Šloufovo vystoupení v ČNR bylo vůbec poutavé. V něm dal najevo, jak se mu nelíbí kritické poznámky kooptovaných kolegů (tedy těch, kteří přišli do ČNR až po revoluci) vůči komunistickým poslancům. Je prý potřeba zapomenout na minulost, jako se církvi nepřipomíná inkvizice, jako ne všichni Američané mohou za Hirošimu či gruzinský národ za Stalina. „Mohou opravdu všichni komunisté v různých obdobích za své vedení? Vždyť mnoho z nás věřilo. Věřili jsme tomu, co nám bylo předkládáno,“ zdůrazňoval Šlouf.

Také svým kolegům připomněl, že bez lidí, jako je on, by se žádný převrat nekonal. „Kdyby dnes nebo zítra nebylo demokracie, nebude ani komunistická strana. Proto je pro nás demokracie životní nutností a pro demokracii je také životní nutností komunistická strana... Pociťili jsme na vlastní kůži, my komunisté, kam vede jednostrannost. Tak už si, prosím vás, nespílejme, ale společně pracujme.“

Šlouf pracoval, když se ale komunistická strana neustále pohybovala na hranici přežití, pochopil, že zde kariéru neudělá, a v roce 1991 z ní vystoupil. Podle svých slov proto, že je nereformovatelná. Každopádně se dal na podnikání, během něhož prošel několika firmami. Největší zájem později vyvolaly informace o jeho spolupráci s H-Systemem, tedy společností, která podvedla téměř 1 200 klientů, jimž slíbila postavit rodinné domy, což nesplnila. Firma je tak připravila o miliardu korun; stejnou sumu dlužila i Komerční bance.

(115)

Průlom ve Šloufově porevoluční kariéře přichází na konci roku 1995, kdy se stává tajemníkem Jaroslava Bašty, který byl tehdy předsedou pražské ČSSD. „Pan Šlouf je člověk ochotný pracovat a jako takového ho беру,“ řekl Bašta *MF Dnes* v lednu 1996. Odtud už je jen krok k Zemanovi, kterého Šlouf seznámil se svým nápadem vyrazit na volební kampaň před parlamentním kláním v autobuse. Ten by nesl stranické barvy a dalo by se s ním vyrazit do všech koutů v zemi. „Když jsem viděl návrh kampaně od reklamní agentury, která počítala hlavně s billboardy a mítinky, na něž by Miloš Zeman většinou dojížděl z Prahy, cítil jsem, že tomu něco chybí,“ řekl Šlouf týdeníku *Respekt* v červnu 1996. „Pak jsem si vzpomněl na volební autobus polského prezidenta Kwasniewského.“

Jednoduchý nápad pomohl Miloši Zemanovi uspět ve volbách. Prý v něm objeli na osm set mítinků. Šlouf si se Zemanem během cesty vytvořil silné pouto. Vždyť spolu trávili od 1. března do 29. května dne i noci, předseda ČSSD nebyl schopen bez své pravé ruky cokoli udělat, protože přesně nevěděl, kam se jede, co bude další program. Vše bylo rozpočítané na minuty, Šlouf rozhodoval i o tom, kdy předseda uvidí svoji manželku, zajišťoval přísun cigaret, piva i tlačanky. Zeman každý večer padal vyčerpáním a odpočinek trávil zase se Šloufem.

Pouto bylo tak pevné, že když Miloše Zemana zvolili po volbách předsedou sněmovny, udělal ze Šloufa šéfa své kanceláře. A to přes mohutnou kritiku ze strany médií i politiků. Stačí si jen připomenout pár tehdejších titulků: „Zemanův rudý sekretář“, „Obavy ze Šloufa v ČSSD sílí“, „Šloufa si vybral Zeman, ne strana“, „Nenápadný půvab bývalých bolševiků“, „Zemanova personální otrlost“, „Zeman zaměstnal dalšího funkcionáře KSC“, „Profesionální aparátčík Šlouf“, „Poslanci žádali Šloufův odchod“.

Nový šéf sekretariátu do Zemanova týmu přitáhl i další bývalé aparátčíky. Například někdejšího tajemníka KSC na Praze 4 Karla Heřmana. Stejně tak přilákal i Jaroslava Novotného, který se měl v budoucnosti proslavit vyděračským skandálem. Uvnitř ČSSD se ale příliš hlasů proti Šloufovi neozývalo. Proč? Ve svém článku to v říjnu 1996 objasnil komentátor *Práva* a přední znalec situace v ČSSD Alexander Mitrofanov: „Mám za to, že první útok na Šloufa uvnitř strany by byl předzvěstí útoku na dnes zdánlivě neotřesitelnou Zemanovu pozici.“

(116)

Situace se začala měnit po prvních senátních volbách, které skončily pro ČSSD velkou prohrou. Poprvé se mezi důvody této porážky objevuje i jméno Miroslava Šloufa - poškozujíc prý pověst sociální demokracie. Například podle povolební analýzy místopředsedy ČSSD Karla Machovce se „slovo osádky Zemáku stává zákonem“ a dochází k „pomalému prorůstání nedemokratických metod bývalé komunistické strany do metod a stylu práce ČSSD“. Jenže jako vždy se veškerá kritika rozbíjela o Miloše Zemana, který se odmítal Šloufa zbavit. Byl to přece věrný pomocník, ochotný udělat pro svého šéfa všechno - výkonný, s kontakty, informacemi a stoprocentně Zemanovi zavázaný.

Toto spojení mířilo i do dalších voleb, tentokrát v roce 1998. Opět tu byl autobus Zemák a jeho manažer Šlouf, který nyní osádku dovezl až do Strakovy akademie. Před Šloufem se otevřela příležitost, kterou neměl ani v dobách totality: stanul v čele poradců premiéra země. Dostal se k nejtajnějším informacím, k lidem, kteří měli vliv a nebo ho mít potřebovali. Byl vlastně pojítkem mezi premiérem a těmi druhými.

Postavení poradců premiéra je mimořádně významné. Například jeden z nich, většinou šéf či jeho zástupce, může být přítomen i zasedání vlády. Je tedy u zdroje politického dění. Jsou dva druhy poradců, jedni na politickou aktivitu a pak druzí na rutinu: připravují pro premiéra stanoviska k zákonům či aktuálním problémům. Každý týden se poradci scházeli v prvním patře u velkého kulatého stolu k poradě, kterou řídil Šlouf nebo Novotný.

Vliv poradců je všude na světě velký, a proto je třeba je znát, vědět, kdo ovlivňuje nejmocnější lidi v zemi. A proto bylo velmi znepokojivé, že Úřad vlády dlouho jména poradců tajil. „Smiřte se s tím, že ne každá informace vám musí být poskytnuta,“ odmítal dlouho Zeman otázky novinářů, kdo mu vlastně radí. Až posléze se zejména díky reportérům Sabině Slonkové a Jiřímu Kubíkovi začalo odhalovat, kdo to v premiérově týmu je. Šlouf znovu sahal především po lidech, které znal už před revolucí jako oddané komunistické kádry: Libor Trubelík, předlistopadový šéf SSM v Brně a tamní předseda KSČ, Zdeněk Vystoupil, před rokem 1989 profesionální voják a člen KSČ, Vratislav Šíma, absolvent vysoké školy politické, funkcionář ÚV SSM a specia-

(117)

lista na propagandu. Stejně angažmá je i v životopise Jana Beldy. Jiného poradce, Jaroslava Supu, si zase Šlouf vybral na základě osobní zkušenosti ze společného podnikání na začátku devadesátých let.

Systém dosazování svých lidí měl propracovaný tak dokonale, že je distribuoval i do jiných úřadů. Ministru Kavanovi například poslal do Černínského paláce Karla Srbu, který byl pak odsouzen za osnování vraždy zmíněné novinářky Slonkové, a ministru pro místní rozvoj Lachnitovi zase doporučil na místo poradce Munzara, který byl poté odsouzen pro tunelování. Ministr Václav Grulich prohlásil, že šéf poradců premiéra a jeho lidé se snaží dosazovat své spřízněnce do policejních funkcí a zasahují do práce bezpečnostních složek. Podobně ministr dopravy Antonín Peltrám oznámil, že za ním Šlouf posílá lidi, aby jim dal místa v dozorčí radě Českých drah. Záznamy rozhovoru s podnikatelem Lubomírem Soudkem zase ukazovaly, že se Šlouf snažil pomoci podnikateli Martinu Mosingerovi do Fondu národního majetku. S Mosingerem, který na sebe upozornil zejména spoluprací se Soudkem ve Škodě Plzeň a zastupováním menších akcionářů Telecomu, se Šlouf seznámil v telekomunikační komisi ČSSD.

Vedle toho ještě Šlouf fungoval jako čistič problémů. Když se například provalilo, že Chemapol poskytl ČSSD zdarma tankovací karty, bylo potřeba to nějak vyřešit. Šlouf tedy vyrazil za jedním ze Zemanových věrných, Jaroslavem Vlčkem, který už Zemanovi pomohl v kauze Bamberk, a naznačil mu, že by bylo dobré, aby to vzal na sebe. „Prosba vzešla od šéfa jeho poradců Šloufa. Přijel a řekl, že Miloš je předsedou vlády a není vhodné, aby se k tomu přihlásil, když tam šlo o daňový únik. Řekl jsem mu, že po zkušenostech, které mám s kauzou Bamberk, to na sebe vzít nehodlám,“ řekl tehdy Vlček *MF Dnes*.

Aktivity Šloufa se objevovaly na všech frontách. Sám médiím přiznal, že se angažoval ve prospěch Chemapolu, kterému hrozil krach. „Mluvil jsem o záchraně holdingu nejen s podnikatelem Radimem Masným, ale i se zástupci bank, s poradci ostatních ministrů a dalšími. Státní úředník má dát dohromady takové podklady, aby se jeho šéfům dobře rozhodovalo,“ prohlásil Šlouf. Masný stojí za pozornost: byl sponzorem ČSSD stejně jako (jak už bylo řečeno) holding Chemapol.

(118)

Šlouf se podílel i na organizaci tajné cesty českých podnikatelů a vládních úředníků do Iráku (detailněji se k tomuto skandálu dostaneme v kapitole o zahraničních vztazích), což vedlo opozici k tomu, že chtěla zřídit parlamentní vyšetřovací komisi, která by aktivity poradců prošetřila. ODS tehdy ale ČSSD podržela a odmítla to. O tom, kde všude se šéf poradců angažoval, by se dalo pokračovat na mnoha stránkách.

Protesty proti Šloufovi se začaly šířit i ve veřejnosti. Portrét s popisem totalitní minulosti tohoto muže se objevil i ve Špálově galerii na výstavě umělecké skupiny PodeBal s názvem Malik urvi, kde visely snímky bývalých komunistů a agentů StB angažujících se po revoluci ve veřejném životě.

Zeman a Šlouf nicméně chtěli dokázat, že šéf poradců je sice nepřijatelný pro média a intelektuály, ale přijatelný pro veřejnost. Šlouf se rozhodl ucházet o senátní křeslo, a to na podzim 2000. O jeho kandidaturu projevil zájem hned několik oblastí, a vskutku se ani nelze moc divit. Šlouf byl proslavený kontakty na nejrůznější místa, a tudíž mohl krajům leccos nabídnout. Nicméně se našla řada sociálních demokratů, která v tom viděla problém. Byly to ale stále stejné tváře – třeba Petra Buzková nebo Lubomír Zaorálek.

Šlouf měl podporu na nejvyšším postu – u premiéra Miloše Zemana. Zatímco senátních kampaní se příliš neúčastnil, Šloufa přijel podpořit hned dvakrát. „Mnoho závistivých impotentů dokáže jenom kritizovat, protože neumí nic jiného. A je jedno, jestli jsou to Rakušané, kteří sami nedokázali uvést do provozu svoji jadernou elektrárnu a teď nám závidí Temelín, anebo jsou to domácí, kteří sami nedokázali nic zorganizovat,“ prohlásil například v závěru kampaně Zeman.

Zjevil se ale i nečekaný nepřítel. Předseda odborů KOVO Jan Uhlíř napsal odborářům, aby nepodporovali Šloufa, protože tak vysoce postavený komunista musel souhlasit s Biľakovým poučením z krizového vývoje, kde se schvaloval vstup spřátelených vojsk do Československa v roce 1968. „Bohužel ne podle zákonů, ale pro mě podle morálky je pan Šlouf vlastizrádce a kolaborant. A kdo zradil pro své snadné živobytí jednou, může zradit i podruhé,“ napsal v dopise Uhlíř a ještě dodal: „Mám důvody být přesvědčen o tom, že zvolení premiérova poradce Šloufa do Senátu by výrazně posílilo právě ty

(119)

mafiánské praktiky, které již v řadě případů přímo postihly prosté zaměstnance.“

Šlouf ale nezháležel a objížděl každou obec ve volebním obvodu. A sliboval, kde a co se dalo. Tu lidem s pýchou oznamoval, že v Chrudimi díky němu vznikne centrála mobilního operátora Oskar, čímž zajistil pracovní místa, v Havlíčkově Brodě zase starostovi slíbil vládní podporu pro vybudování průmyslové zóny. Na kampani Šloufa se podílel i Karel Srba. Ačkoli šéf poradců vložil do kampaně hodně prostředků a měl silné spojení, ve volbách naprosto pohořel.

Tím se prolomila hráz a v ČSSD skončilo už tak velmi křehké příměří. Rada sociálních demokratů si uvědomila, že pokud se Šloufovi nevzeprou nyní, ztratí strana přízeň voličů. Spustila se nebyvalá kritika téměř od všech představitelů ČSSD. Vyčítali nejen nominaci do Senátu, ale vůbec působení na Úřadu vlády. „Odmítám se disciplinovaně zařadit pod vlajku sociální demokracie, kterou drží v rukou Miroslav Šlouf. Veřejný obraz Miroslava Šloufa je totiž výsměchem našim řečem o čistých rukou a pořádku, který chceme zavést v této zemi,“ prohlásil hned po volbách Zaořálek. Později se však k tomuto známému kritikovi přidali další. „Řeknu to natvrdo: jsem ochoten věřit tomu, že pan Miroslav Šlouf je vynikající organizační mozek, že ohromným způsobem pomohl v chodu kanceláře premiéra. A bylo by to asi nespravedlivé, ale politicky jediné možné, podle mě nemá v té funkci, rozumějme ve funkci šéfa poradců, být,“ řekl *MF Dnes* Pavel Rychetský.

Šlouf ale na vládě zůstal až do voleb 2002, kdy mu Špidla dal jasně najevo, že s ním nepočítá. Nový premiér vsadil především na lidi, které Zeman ve straně zatlačoval do pozadí. Nicméně Šlouf si zachovával dobré kontakty, například jeho asistentka a pravá ruka Edita Drápalová se stala v nové vládě vedoucí protokolu ministra zemědělství Jaroslava Palase.

Šlouf sám nadále fungoval jako lobbista. Na veřejnosti se jen tu a tam objevoval po boku Miloše Zemana, když propagoval své knihy. Začátek roku 2006 však znamenal návrat. Média přinesla informaci, že Šlouf pomáhá s kampaní Jiřímu Paroubkovi a ministru zdravotnictví Davidu Rathovi. Paroubek zároveň oznámil, že by Zemana rád nominoval na post prezidenta. Pokud slib splní, Miroslav Šlouf se vrátí do nejvyšších sfér politiky.

(120)

Vydírání v kauze Štiřín

Nepochybně i kritici Miloše Zemana očekávali, že v tak významné funkci, jakou je premiér, přestane vymýšlet konspirační teorie a ubere ze své rétoriky. Jenže už brzy po vstupu do Strakovy akademie se z jeho úst začali rojit idioti, žumpy a další urážky. Bylo tedy jen otázkou času, kdy přijde i s nějakou teorií spiknutí. Přišlo to přesně 24. června 1999, kdy se premiér postavil před novináře a stejně jako rok předtím v kauze spiknutí Jana Rumla s vážnou tváří prohlásil: „Na ministerstvu zahraničí bylo v minulosti uzavřeno na šedesát smluv jak s jednotlivými novináři, tak s mediálními agenturami, které sloužily k osobní prezentaci předminulého ministra zahraničí. Dnešní ministr zahraničí tyto smlouvy zrušil a řekl mi, že z těch ušetřených peněz bude financovat výdaje na jedno středně velké velvyslanectví.“

Nejeden přítomný žurnalista zůstal konsternovaně stát. Pokud by to byla pravda, šlo by o gigantický příklad korupce novinářů ze strany Josefa Zieleniece. Ale už po tiskovce žurnalisté mezi sebou vtipkovali: „To nebude tak žhavé, vždyť to říká Zeman.“

Samozřejmě všichni chtěli znát konkrétní důkazy, jména novinářů a agentur. Pobíhali tedy za Zemanem a Kavanem a snažili se z nich dostat něco konkrétního. Oba politici se ale najednou snažili nějakému jasnému vyjádření vyhnout a situaci jen mlžili. Například čtyři dny po Zemanově obvinění Kavan prohlásil: „Existují zde až stovky smluv mezi ministerstvem a různými právníckými či fyzickými osobami v oblasti médií a propagace. Bylo by naivní předpokládat, že na ministerstvu jsou smlouvy znějící na jména novinářů zavazujících se k vytváření pozitivního image ministra.“

To už všem začínalo být jasné, že jde skutečně jen o další výmysl, který se nedá doložit. Jak se později ukázalo, Kavan Zemanovi mezi čtyřma očima řekl, že by se nedivil, kdyby si Zieleniec platil novináře. Vůbec přitom nečekal, že s tím Zeman vystoupí před veřejnost. Když to potom premiér udělal, nastalo naprosté šílenství. Jak se z toho dostat ven? Jak si aspoň trochu udržet reputaci? A tak se přišlo na to, že by se nějaké důkazy proti Zielenieci mohly vyrobit.

Šlo jen o to, kdo to zařídí. Už zoufalému Kavanovi se prý ozval jeho kolega z ministerstva zahraničí Karel Srba, který prohlásil, že se o vše postará. Kontaktoval premiérova poradce Novotného a řekl mu, že by

(121)

bylo dobré trochu vystrašit ředitele zámku Štiřín, který patřil pod ministerstvo zahraničí, Václava Hrubého. Ten by mohl dokumenty vyrobit a přitom by to působilo důvěryhodně. Novotný slíbil, že to zařídí, jako nikdo z jeho kolegů měl praxi přímo z komunistických zastrašovacích školení. Zvedl tedy telefon a obrátil se na Hrubého.

Ten si ale rozhovor nahrál na diktafon.

Telefonát 1 (11. srpna 1999)

Novotný: Novotný.

Hrubý: Dobrý den, Hrubý.

N: Dobrý den. Pane Hrubý, už jste se vypřemejšlel, nebo ještě ne?

H: No, tak...

N: Zůstáváte na svém?

H: Můžete mě ještě nechat...

N: (...) teď není vhodná situace, zavolejte mně večer domů, jo.

H: Dobře.

Telefonát 2 (11. srpna večer)

N: Novotný.

H: Dobrý večer, Hrubý.

N: No, pane Hrubý, dneska odpoledne mně volal sám velký pan Srba.

H: Ano.

N: A, no prostě, řekl mně, ptal se mě, jestli jsem vám ty podmínky vyřídil, já jsem říkal, že ano (...) Buď vlastně, když uděláte, řekl bych, to, co se samozřejmě dá nazvat mezi námi dvěma jako vydírání, a to znamená, uděláte ten dopis, jo...

H: Ano.

N: Tak samozřejmě vy máte pokoj, klid, a dokonce dostanete i prachy. Neříkám, že zejtra, ale prostě ještě v letošním roce.

(122)

H: Ano.

N: Když to neuděláte, nezachráníte ani sebe, ani tu Kněžinkovou, teda Knížkovou, jo.

H: Já právě nevím, jestli pan ředitel Srba ví, co se vlastně na mně jako žádá, víte ono...

N: No ne, podívejte... on mně mimo jiné řekl dneska, že na něj tlačí ministr, já tomu sice dvakrát nevěřil, ale pak jsem se zdržel v práci, a tam jsem povídal o jinejch věcech s Mirkem Šloufem [šéf poradců premiéra Zemana]... Dnes mně volal Kavan a říkal mi, tak hele, jak to teda vyřídil, to s tím Štířínem, jo, čekáme na závěry.

H: Ano.

N: Takže jako spíše se potvrdilo, že ten ministr o tom ví.

H: To jsem se právě chtěl zeptat, jestli o tom ví.

N: Ví o tom, jo, ví o tom, jo. Nesporně ví o tom (...) Když to zesumarizuju, bylo by dobrý, prostě teda takový dopis připravit, samozřejmě s vlastním podpisem a s hlavičkovým papírem a nějakým razítkem, jestli máte, a doručit zítra do sekretariátu pana vrchního ředitele Srby, a pak jaksi vůči své osobě očekávejte klid a vůči teda Konferenčnímu centru, řekněme, vstřícný postoj...

H: Pokud se týká... jak jsme říkali... ohledně té věci, toho, vlastně, bývalého ministra, že jo.

N: To jako bych, že platí dál, jako... skutečně, objeví-li se tam ten pan ministr, tak snažte se tvářit zdrženlivě, nebo prostě pokud možno...

H: No jako ohledně těch novinářů...

N: No, né, tak jestliže se tohleto... se to nestalo, jo, prostě... Jestliže takovou situaci jste vy sám popřel, ten dopis vám... vy, vy dobře víte, že se na tom ministerstvu prohledávají úplně všechny faktury, jo... Jo, můžu vám říct, že prostě oni se obrátili i na jiné složky ministerstva a tam... všichni usilovně, ale řekl bych poctivě, hledají, aby něco našli, jo. Protože ono tady jde spíš o krk tomu Kavanovi, mezi námi děvčaty. No, takže taková je situace, jo.

(123)

Telefonát 3 (mezi 9. až 11. zářím)

N: Novotný.

H: Dobrý večer, pane inženýre. Hrubý. Tak já nevím, jestli už víte, jak jsem dopad.

N: No, to víte, že já to odrazem sleduju.

H: Přestože si myslím, že jsem se ve všech těch věcech, co se týká paní Knížkové, co se týká pana ministra, panu Srbovi snažil vyhovět, nabídnul jsem mu, že vlastně budu dělat všechno pro to, aby nějaké ty důkazy sehnal, i přesto se to všechno otočilo takhle proti mně.

N: No, já bych to řek asi takhle. Podívejte se, v tom červnu, když jsme se o tom poprvé bavili, tak nebyla na stole ta aféra s tím Zielencem, když to takhle nazvu, jo. A vy jste se vlastně dostal jako nechtěně do té velké hry, jo. A co si budem povídat, prostě teďka vlastně dokonce i ten Srba vlastně bojuje za takřkajíc svůj život, protože vlastně Kavan chce po něm, aby on mu sehnal ty důkazy, a on teda to zase chce po dalších svezích podřízených, že jo, včetně vás. A v podstatě mně teda on to definoval asi tak, že ten dopis, kterej tenkrát víceméně jsem vám říkal, co by tam mělo bejt napsaný, že teda byl zase trošku jinačí, ale že teda pokud jde o ten problém toho Zielence, tak že jste mu nepomohl vůbec, takhle to definoval on. A že vlastně mu přímo Kavan nařídil, prostě, aby teda vás z té funkce odvolali. Takhle mně to přímo řek, jo.

H: Ne, to jsem úplně...

N: Mirek Šlouf mluvil s Kmoníčkem, s Kavanem i s tím Srbem, jo, a všichni jako řekli, že bohužel, že je to, řek bych, velká hra, nedá se v tom jako nic jinýho dělat, jo. Jak Kavanovi, tak Srbovi teče do bot, oni takový ty důkazy, který by teda hlavně zbaštili ti novináři, nemaj, a tak hrajou jakoby trošku o čas a samozřejmě mlátěj kolem sebe. Je to vyšší moc, těžko v tomhleto smyslu můžu pro vás něco udělat, jo. Dokonce Kavan řek, že mu je úplně jedno, jaksi kdo na čem má prostě zájem, on prostě tady v první řadě musí jako se zachránit on a ostatní ho nezajímá...

(124)

Hrubý vše zveřejnil a samozřejmě nastalo pozdvižení. To je ale také vše, co se odehrálo. Pouze 3. listopadu 1999 poradce Zemana Novotný rezignoval. „Premiér mne o to požádal a já to přijmu,“ řekl tehdy Novotný *Lidovým novinám*. Samozřejmě že tento krok byl na místě, i když šlo jen o mlžící manévr. To se ukázalo o chvíli později. Zeman zajistil pro věrného služebníka post ve státním podniku Čepro, kde měl plat sto padesát tisíc korun měsíčně.

Ovšem symbolickou tečku za celou akcí udělala zdejší policie a justice. Policejní ředitel Jiří Kolář rozhodně sliboval, že se vše důkladně prošetří a k výslechu budou muset i premiér Zeman a ministr Kavan. Vyšetřovatel Jiří Braborec po téměř roce pátrání konstatoval: „Po seznámení se s obsahem telefonátů toto opravdu naznačuje, že Hrubý byl vyzýván ke krokům, kdy nesplněním mu bylo uváděno, že bude muset odejít z funkce, což se stalo... Pan Hrubý to mohl vnímat jako nátlak na svou osobu, požadavky pociťovat jako vydírání.“ Dokonce i nejvyšší státní zástupkyně Marie Benešová novinářům řekla: „Znám to skutkově pouze z tisku a televize, ale mám ten pocit, že co jiného už by mělo být vydírání než toto?“

Jenže brzy se odhodlání a jasná stanoviska začala vytrácet. Státní zástupci nakonec došli k překvapivému závěru, že Novotný dával Hrubému pouze přátelskou radu.

Po tomto zjištění nastal obrat a aktivita zdejší spravedlnosti. Policie začala řešit stížnost Karla Srby, že je Hrubý označil za vyděrače. Těžko si přitom přát lepší důkaz než přímou nahrávku, kde ostatně sám Novotný svůj a Srbův postup za vydírání označuje. Případ vyšetřoval Otakar Verner, který si nikdy k výslechu nepozval ani Zemana, ani Kavana. Zřejmě i proto záhy povýšil na radu odboru koncepce na ministerstvu vnitra. Stejně jako Karel Srba, z něhož se stal generální sekretář na ministerstvu zahraničí.

V létě 2001 soud rozhodl, že Hrubý musí Srbovi zaplatit 50 tisíc korun a zveřejnit omluvu, protože poškodil jeho dobré jméno. Hrubý tedy v *Právu* otiskl následující text: „Protože se mi nepodařilo prokázat, že mne pan Karel Srba skutečně vydíral, když jsem dostával jen ‚přátelské rady‘, co mám učinit, abych nebyl odvolán z funkce ředitele Konferenčního centra Štířín, jsem nucen publikovat neupřímně mí-

(125)

něnou omluvu člověku, kterého si nevážím.“ Jediným odsouzeným v této kauze tak byl muž, který byl vydírán.

Na začátku ledna 2000 se Kavan rádoby omluvil: „Vnitroministerská kontrola přímé důkazy o zneužití smluv a vědeckých projektů k osobní prezentaci bývalého ministra Josefa Zieleniece nenalezla. Proto se panu Zielenieci omlouvám.“ Neopomněl ale dodat: „Osobně si své pochybnosti o korektnosti vztahů Josefa Zieleniece s některými novináři uchovávám.“

Šťastnější konec měla jiná kauza lživého nařčení z korupce. Miloš Zeman prohlásil, že novinář Ivan Brezina bere peníze od různých vlivových skupin. Prý o tom premiéra informoval šéf ČEZ Černý. Novinář se proti tomu ohradil a žádal omluvu. Miloš Zeman ale tvrdil, že se nemá za co omlouvat, protože pouze sdělil informaci, kterou mu předal Černý. Brezina se tedy obrátil na soud a dlouho prohrával, protože soudy konstatovaly překvapivou věc – můžete zveřejňovat lži, pokud je máte z druhé ruky. Až na sklonku roku 2005 Ústavní soud rozhodl, že se Zeman musí za své lhaní omluvit, protože se nelze omlouvat na někoho jiného.

Nepohodlný agent musí pryč

Skandálů ale přibývalo a mnohé si nezadaly se špionážními filmy. K pochopení jednoho z nich je třeba se vrátit na konec roku 1997. Tehdy agent specializovaný na boj s terorismem Roman Hrubant dostal od šéfa BIS Karla Vulterina úkol, aby vypátral, kdo ze služby vynáší informace do sociální demokracie, konkrétně jejímu bezpečnostnímu expertu Jaroslavu Baštovi (bývalý náměstek ředitele ještě federální BIS). Podezření měl Vulterin už delší dobu: vyrozuměl to z různých Baštových vyjádření, která naznačovala, že toho ví více než ostatní. Konkrétnější podezření získal ve chvíli, kdy Miloš Zeman přišel se svým prvním konspiračním kufříkem. Ten vůbec nedokazoval Zemanovo tvrzení o policejním státě, obsahoval však několik pravých dokumentů z dílny BIS.

Ačkoli šlo o mimořádně těžký úkol, postupným sběrem dat se Hrubantovi v únoru následujícího roku podařilo vypátrat, že informace skutečně vynášejí tito důstojníci: Tomáš Kadlec, Petr Zeman, Martin

(126)

Hejl a Ivan Tříška. Schylovalo se k velkému skandálu – sociální demokraté mají své lidi v BIS a využívají jejich služeb.

Jenže politické události byly rychlejší, v červnu vyhrála volby sociální demokracie a sestavila menšinovou vládu. V ní zasedl i Bašta, tedy muž, jehož konexe Hrubant vyšetřoval. A navíc coby ministr dostal na starosti právě tajné služby. Jen o pár týdnů později byla celá akce odvolána a nedlouho poté je z místa sesazen i Vulterin. Tady by mohla celá kauza skončit – jako prostý zásah shůry.

Avšak o rok později, v září 1999, vtrhla k Hrubantovi policie a odvedla jej do vazby. Agent BIS měl podle obvinění přes rok vydírat tři podnikatele, čímž si prý přilepšil přibližně o čtyři miliony korun a čtyři nová auta Škoda Octavia. Na obviněních ale od počátku něco nesešlo. Svědci byli do jednoho bývalí či současní trestanci a ke všemu měnili stále dokola výpovědi – například jednou to byly octavie, pak zase felicie. Vedle toho nikdo nikdy nespatriil ony ukradené peníze ani auta.

Velkým štěstím agenta Hrubanta bylo, že se o jeho případ začala zajímat média, ale vůbec neměl štěstí, že jeho případ dostal na starosti vyšetřovatel Martin Pavlík. Stále dokola odmítal upozornění, že případ se neopírá o žádná fakta. Pavlíkovi se vytrvalost vyplatila, neboť v průběhu šetření, které včetně soudních přeličení trvalo skoro tři roky, mu byla hned dvakrát zvýšena šarže.

Co bylo ale ještě podivnější, byl osud oněch čtyř vynašečů informací z Bezpečnostní a informační služby. Za vlády ČSSD udělali strmé kariéry: Kadlec se stal šéfem Národního bezpečnostního úřadu, Hejl jeho bezpečnostním ředitelem, Tříška šéfem Kadlecovy kanceláře a Zeman dokonce dostal post ředitele rozvědky.

Není zřejmě třeba dodávat, v jak nepříjemné situaci se Hrubant ocítl. Stáli proti němu nejmocnější muži v zemi a vyšetřovatel, který evidentně cítil potřebu se jim zalíbit. Roman Hrubant měl však to štěstí, že jeho kauza připutovala na stůl Petra Brauna.

Ten byl evidentně přípravou procesu ze strany vyšetřovatelů a státního zastupitelství zaskočen. Velmi často připomínal právě protichůdnost výroků svědků, navíc neexistoval proti Hrubantovi jeden jediný důkaz. Nastala dokonce netradiční situace, kdy státní zástupce svou obžalobu z ničeho nic otočil a žádal Hrubantovo propuštění s verdiktem nevinen.

(127)

Při soudním přelíčení šéf inspekce BIS Jan Panaš nerad odhalil, kdo mu dal tip na údajné kriminální aktivity Hrubanta. Byl to Jiří Gregor z Útvaru pro boj s organizovaným zločinem, osobní přítel někdejšího policisty Josefa Douchy. Dnes toto jméno upadlo v zapomnění, ale v první polovině devadesátých let neustále zaměstnávalo média. Doucha velel středočeské policii, ale záhy se objevilo podezření, že spíše s kriminálníky a mafiány spolupracuje. I policie se například domnívala, že informoval ruskou mafii před zásahem komanda v pražské restauraci U Holubů v roce 1995.

Jak se Doucha znal s iniciátorem Hrubantova vyšetřování Gregorem? Samozřejmě z policie. Jejich blízké přátelství se projevilo v roce 1996, kdy byl Gregor obviněn ze zpronevěry a zneužití pravomoci veřejného činitele. Tehdy Doucha, přeřazený už na podřadnější místo na vnitru, do médií prohlásil, že jde o vykonstruovaný případ, a na podporu Gregora odešel od policie. Nové místo si našel v advokátní kanceláři bývalého milicionáře Jiřího Teryngela, která mimochodem hájila Gregora. Jedněmi z prvních klientů advokáta Douchy se stali ruští mafiáni zadrženi při razii U Holubů.

Proč je toto propojení důležité pro naše vyprávění? O pár let později, v době Hrubantova zatčení, pracovala advokátní kancelář dva Doucha a Teryngel pro vládu ČSSD. Objevilo se tedy podezření, že celá akce proti Hrubantovi vznikla u Douchy, aby ČSSD pomohl ochránit její vlivné muže. Gregor odmítl oznámit, kdo mu dal na Hrubanta udání, což jen potvrzuje obavy, že to byl někdo, koho musel krýt.

Soudce celý proces zrušil a Hrubanta osvobodil. „Nešlo jen o to, že svědci byli nevěrohodní a zpravidla s kriminální minulostí. Rozhodující byly rozpory v jejich výpovědích, a to velmi zásadní,“ řekl soudce Braun. Velký úspěch, avšak je třeba připomenout, že Hrubant strávil skoro rok a půl svého života ve vazbě a celý případ se táhl téměř tři roky. A konec odvážného a pak obětovaného agenta? Pracuje jako vrátný v jednom z pražských hotelů.

Jasná indicie, že objednávka na Hrubantovu likvidaci mohla přijít od některých představitelů sociální demokracie, nechávala klidnou i smluvní ODS. Jedním z důvodů mohlo být i to, že vyšetřovatel Hrubantova případu Pavlík byl přítelem stínového ministra vnitra Ivana Langera. Společně pracují i v advokátní kanceláři a v médiích se spe-

(128)

kulovalo o tom, že si Langer po případném úspěchu ve volbách 2006 vezme Pavlíka s sebou na vnitro.

Policie ani žádná jiná bezpečnostní složka neřešila, kdo a proč se Hrubanta pokusil zlikvidovat. Stopu jim mohl naznačit jiný případ, který vypadal jako udělaný přes kopírák.

Na konci roku 1998 se do rukou policie dostal celník Petr Balín podezřelý z přijímání úplatků. Když ho vyšetřovatelé vyzvali, aby si zavolal obhájce, dostavil se Doucha. Z běžného případu se záhy stala kauza s celostátním dopadem. Balín po čase prohlásil, že ho nějací policisté rok předtím unesli a výhrůzkami z něj dostali tři miliony korun. Doucha požádal policii o předložení fotografií možných pachatelů a rovnou si řekl o seznam lidí z útvaru V4, který měl za úkol bojovat s mafií. A neřídil jej nikdo jiný než jistý Zdeněk Macháček, který před třemi lety vedl zásah policie v restauraci U Holubů a jenž na Douchu sesbíral důkazy, že spolupracuje se zločinci.

Doucha vyrazil i za ministrem vnitra Václavem Grulichem a požádal o přísný zásah. Ministr souhlasil a elitní policisté Zdeněk Macháček a Milan Mikeš skončili ve vazbě. A to přesto, že měli stoprocentní alibi a Balín si pletl své výpovědi. Během vyšetřování nastala nebyvalá věc: Doucha se účastnil všech výsledků, a dokonce směl klást otázky obviněným. Evidentně využil svých stále živých kontaktů na policii, které bylo lhostejné, že může jít o pomstu na Macháčkově. Několik let se táhnoucí případ skončil jednoznačným verdiktem, že jsou policisté nevinni. „Ano, rozpory ve výpovědích svědků byly zřetelně vidět už během přípravného řízení, ale v plné nahotě se projevily až při procesu. Případ by měla znovu a řádně prošetřit inspekce ministra vnitra,“ prohlásil soudce Roman Dočkal. Nic se nešetřilo. Ale...

Válka o bezpečnostní složky

Aktéři výše popsaného případu zasahují i do následujícího. Na začátku roku 2000 premiér Miloš Zeman vystoupil s nečekaným prohlášením, že Služba policie pro odhalování korupce a závažné hospodářské trestné činnosti (SPOK) a Útvar pro boj s korupcí i organizovaným zločinem (ÚOOZ) pracují špatně. Zeman tvrdil, že jsou „nezbytné velmi razantní změny na ministerstvu vnitra právě v oblasti těchto dvou pracovišť, ne-

(129)

boť analýza jejich efektivity ukazuje, že se nedostatečně účinně podílejí na boji proti ekonomické kriminalitě a že jejich výkonnost není nijak zářivá“. Onu analýzu v tu chvíli ani nikdy poté neukázal. A to ani členům bezpečnostního výboru sněmovny, kteří mají přístup k tajným informacím. Nebylo se tedy o co opřít. Ministerstvo vnitra naopak sdělilo, že všechny jejich materiály dokazují velkou efektivitu útvarů.

Ostatně statistika naznačovala přesný opak, než tvrdil premiér, například SPOK dokázala od roku 1995 každý rok odhalit o pětinu více gaunerů (viz tabulka). A podobný nárůst úspěšnosti měl i ÚOOZ. V březnu 2000 tiskový mluvčí prezidenta Ladislav Špaček prohlásil: „Ze všech podkladů i z osobních poznatků nabyt prezident přesvědčení, že v naší zemi existují síly, které mají zájem na destabilizaci obou významných policejních složek.“ Bylo veřejným tajemstvím, že ony síly mají být podle prezidenta Šlouf a Doucha. Zejména v souvislosti s případem Zdeňka Macháčka. Zeman mu ale jen odsekl: „Domnívám se, že prezident by se měl vyjadřovat k tomu, čemu rozumí.“

Takový střet mezi oběma politiky tu ještě nebyl. Možná by se dalo mávnout rukou nad tím, že jde jen o nekonkrétní spor dvou politiků, pak se ale za prezidenta nečekaně postavil ministr vnitra Václav Grulich.

Výsledky Služby policie pro odhalování korupce a závažné hospodářské trestné činnosti

	počet ukončených případů celkem	počet případů předaných k trestnímu postihu
1992	8	2
1993	69	7
1994	118	31
1995	141	51
1996	102	67
1997	147	126
1998	155	135
1999	205	158

zdroj: ministerstvo vnitra

(130)

Spor se rozrostl o konkrétní případ. V čele SPOK v té době stál Evžen Šírek: až do voleb 1998 dělal strnou kariéru a byl vždy hodnocen jako velmi schopný policista. A právě ve chvíli, kdy pracoval na jednom z největších úkolů - vyšetřování hlavních manažerů České spořitelny podezřelých z tunelování -, obvinila ho inspekce ministra vnitra, že vyzradil přísně tajná data. Pro policistu ve vedoucí funkci, navíc v tak klíčovém odboru, je to samozřejmě obvinění doslova smrtící. Pokud by se potvrdilo, hrozilo by Šírkovi i vězení. Při banální, ale samozřejmě klíčové otázce, jak se toho měl dopustit, bylo však ihned něco divného. K vyzrazení mělo dojít tím, že se na svůj pracovní počítač připojil z domova.

Když případ dostal na stůl státní zástupce, bezprostředně konstatoval, že je to naprostý nesmysl, a spis smetl do koše. Jenže se ukázalo, že o Šírkovo místo měla velký zájem vláda a chtěla tam svého muže. Tak policejní ředitel Šírkovi alespoň udělil kázeňský trest. Banalita? Jen na první pohled. Po udělení kázeňského trestu totiž ztratil právo na získání prověrky na přísně tajné informace. A tak musel svůj post opustit. Co za tím vším stálo?

Lze se samozřejmě jen dohadovat, ale náhod kolem Šírka bylo až příliš mnoho. Na začátku roku 1999 začala SPOK šetřit podezření, že v centrále ČSSD dochází k daňovým únikům. Do jejího hledáčku se proto dostal i ministr financí Ivo Svoboda, který byl správcem strnické kasy. Vzhledem k tomu, že bezpečnostní složky spadají pod socialistické ministry, vláda se o zájmu vyšetřovatelů ihned dozvěděla. A Miloš Zeman tím vůbec nebyl nadšen. Je to tedy důvod zásahu? Nedá se stoprocentně odpovědět ano, ale je to velmi pravděpodobné.

Důvodů, proč se sociálním demokratům nemusel Šírek líbit, je však více. Jaroslav Spurný k tomu v roce 2000 v týdeníku *Respekt* napsal: „V březnu také začala SPOK prověřovat ‚napojení‘ některých státních úředníků na podvody, kterými obral izraelský podnikatel Barak Alon Komerční banku o osm miliard korun. Šírkovi podřízení zjistili, že kontakt na Alonovy obchodní partnery měl také náměstek NBÚ Martin Hejl.“ Tedy muž, který byl evidentně provázán se sociální demokracií, jak se lze přesvědčit o pár stránek dále.

Že se v bezpečnostních složkách dějí zásadní nepravosti, potvrdil i ministr vnitra Václav Grulich, který prohlásil, že se Zemanův poradce Miroslav Šlouf snaží do investigativních útvarů dosadit své lidi.

(131)

Zeman okamžitě zahájil jednání o Grulichově odvolání. Snažil se naznačovat, že ministr vnitra chce odejít sám kvůli zdravotním důvodům, a mimochodem to tvrdí dodnes. Ministr vnitra ale tehdy prohlásil: „Myslím si, že mám stále dost energie, a necítím, že bych nemohl ministerstvo vnitra nadále řídit.“

Václav Havel zadal BIS, aby prošetřila, kdo se snaží tajné služby ovládnout, k žádnému výsledku ale agentura nedošla. Což vzhledem k novému rozložení sil v BIS není tak překvapivé.

Tomuto boji o zpravodajské služby přihlížel Šírek z různých soudních síní. Vůbec to neměl jednoduché, protože dosud neznámí lidé falšovali důkazy. Například k expertize byl vyšetřovatelům podstrčen úplně jiný počítač, než ze kterého se měl připojit. Soud také byl zaskočen, když se dozvěděl, že z ostatních důkazů zmizely policejní pečete, takže s nimi někdo tajně nakládal. Byl to zoufalý boj.

Na konci ledna 2003 proběhlo už za téměř nulového zájmu médií, veřejnosti i politiků jednání Vrchního soudu. A během něj padl verdikt, který všichni od začátku očekávali – kázeňský trest byl udělen protiprávně, Šírek je ve všem nevinen. Jeho kariéra ale mezitím skončila, posléze dostal místo šéfa nevýznamného oddělení informatiky na ministerstvu vnitra.

Jakubík prověrku dostane – zneužitá NBÚ

V šéfovi mostecké policie Václavu Jakubíkovi by zřejmě nikdo nehledal kdysi jednoho z nemocnějších policistů v zemi. Jeho kariéra je bezesporu pozoruhodná a také typická pro přelom století v české politice.

Upozornil na sebe už na začátku devadesátých let, kdy byl coby babař v Ruzyňské věznici vyšetřován, jestli nezařizoval nasazování špiclů do cel politických vězňů. Pro nedostatek důkazů bylo nakonec šetření zastaveno, ale i tak se zdálo, že jeho kariéra končí.

Mimo jiné i proto se Jakubík vrhnul na podnikání. Na začátku roku 2000 pak spoluzaložil detektivní agenturu Euro Trustee Investigations (ETI). A právě ta se měla pro něj později stát zdrojem problémů. Jedním z jeho partnerů byl totiž Miroslav Čemus, který byl proslaveným důstojníkem StB, a to od roku 1972. Dostával ty nejdůležitější úkoly,

(132)

jako například vyzvidání v centrále NATO v Bruselu. V druhé polovině osmdesátých let dostal na starosti Itálii, kde mimo jiné pomáhal teroristické organizaci Rudé brigády.

Pouhé dva měsíce po založení agentury s tímto bývalým špiónem dostal Jakubík od čerstvě jmenovaného ministra vnitra Stanislava Grosse pozvání do úřadu, kde dostal na starost klíčový Útvar pro boj s organizovaným zločinem a Službu policie pro odhalování korupce. K takovému úkolu ale potřeboval získat prověrku na přísně tajné skutečnosti, protože by měl přístup k nejdůvěrnějším informacím.

Jenže člověk, který se zapletl s bývalým důstojníkem StB, by ji podle zaběhaných pravidel dostat nemohl. Začala tedy několikaletá přetahovaná. Během následujících dvou let se měsíc co měsíc novináři ptali Jakubíka a ministra vnitra Grosse, jestli prověrku konečně dostal, a stále dokola se jim jako ozvěna vracelo: je to v jednání, zatím dostal výjimku. Nakonec těch výjimek bylo neuvěřitelných deset.

Mezitím si ale Jakubík svou pověst ještě zhoršoval. Například se provalilo, že na pokyn Miloše Zemana vyrazil do Hranic na Moravě, kde se výhrůžkami pokoušel přesvědčit paní Regecovou, aby prodala své pozemky, na nichž měla vyrůst továrna firmy Phillips. Ta to totiž kvůli nízkým výkupním cenám a hrubému chování místní radnice odmítala. Vláda přitom tuto zahraniční investici považovala za naprosto zásadní. Český premiér tehdy pronesl bezprecedentní větu: „Přeji si více Phillipsů a méně Regecových.“

I tato Jakubíkova cesta téměř vylučovala udělení prověrky. Byla ale zásadní pro pochopení, proč byl Jakubík pro Grosse a Zemana tak důležitý: projevil ochotu plnit špinavé úkoly. Stanislav Gross velmi často vybíral do svého okolí lidi, kteří měli podezřelou minulost, zejména pak z předrevoluční éry. Zachránil jim kariéry, a tím si je plně zavázal. Nebyl to jen Jakubík, ale i další bývalý komunistický bachař a absolvent VŠ SNB Petr Ibl, ze kterého udělal dokonce svého náměstka, či Pavel Příbyl, který velel komandům bijícím demonstranty před rokem 1989.

Vzhledem ke všem těmto faktům bylo velkým překvapením, když v lednu 2002 Jakubík najednou z ničeho nic prohlásil, že prověrku dostal. Vysvětlení přišlo záhy, a to díky velké odvaze paní Jitky Šmídové, zaměstnankyně NBÚ, která měla Jakubíkovu prověrku na sta-

(133)

rosti. Vystoupila totiž na veřejnosti s klíčovou zprávou. „Řada informací ze života současného náměstka policejního prezidenta Václava Jakubíka dosvědčuje, že tento muž nemůže být prověřen,“ prohlásila tehdy a ještě dodala: „Fakt, že by se mohl seznamovat s utajovanými skutečnostmi, by pro Česko znamenal bezpečnostní riziko.“ Odmítla prověrku udělit a tento závěr předala i svým nadřízeným. Ti ale obratem její verdikt bez vysvětlení změnili. Jitka Šmidová samozřejmě ihned dostala výpověď.

„Pokud dostal prověrku člověk s Jakubíkovou minulostí, přestanou spojence zdejší osvědčení zajímat,“ komentoval to pro *Respekt* šéf bezpečnostního výboru Senátu Michael Žantovský. „Je totiž zásadně zpochybněna důvěryhodnost instituce, která tato osvědčení vydává.“ Že je „důvěryhodnost instituce“ ohrožena, bylo evidentní i z dalších okolností a senátor Žantovský měl pravdu, že i spojenci se začali nad postupem Národního bezpečnostního úřadu ošívát. Vládu o tom celkem pravidelně informoval český velvyslanec ve Washingtonu Alexander Vondra. Opoziční ODS ale projevovala o tyto skandály téměř minimální zájem. A svého smluvního partnera nechala destabilizovat bezpečnostní složky dál.

V první polovině roku 2005 proběhla na NBÚ kontrola udělování prověrek v letech 1998 až 2002 a výsledek se nedá nazvat jinak než katastrofální. Díky nevládní organizaci Růžový panter je kontrolní zpráva veřejnosti k dispozici. V ní se lze dočíst, že se v rozporu s pravidly nezapisovalo, „kdo se spisem nakládal, resp. se s ním měl možnost seznámit“. Tím mohlo docházet k manipulaci či „jen“ vynášení informací bez rizika odhalení. NBÚ také utajoval zprávy, které neměl, a „naopak některé písemnosti, které by měly být utajovány, utajeny nejsou“. Kdo by chtěl odhalit rozdílné názory zaměstnanců na udělení prověrky, například u Jakubíka, měl by smůlu, protože „nejsou uváděny důvody odlišného stanoviska vedoucího odd., ředitele odboru a ředitele NBÚ“ a „závěry o existenci či o neexistenci bezpečnostního rizika nejsou odůvodněny písemnými podklady založenými v bezpečnostním spise“. A co je zřejmě nejzávažnější: „V řadě případů se referenti dostatečně nezabývali avizovaným poznatkem o spolupráci navrhované osoby s orgány StB (vč. VKR), spokojili se např. s tím, že spis nebyl dohledán.“

(134)

Tak takhle pracoval úřad, který měl být elitou mezi státními institucemi, protože je hlavním garantem bezpečnosti země i spojenců v NATO.

Výsledek zneužívání NBÚ se projevil na začátku roku 2006. Tehdy se díky policejnímu vyšetřování a odposlechům ukázalo, že sekční šéf této instituce Vladimír Šiša spolupracoval s mafiány a ředitel NBÚ Jan Mareš s nimi byl ve spojení rovněž, a dokonce od nich přijímal dárky. Najednou poslanci začali hovořit o skandálu a o tom, že by se NBÚ měl úplně rozpustit a vybudovat instituce nová. To už ale bylo svým způsobem pozdě.

Ministr Svoboda tunelářem

Na jaře roku 1999 se na politické scéně vynořil další skandál – ministr financí Ivo Svoboda a jeho poradkyně a přítelkyně Barbora Snopková měli vytunelovat podnik Liberta. Toto obvinění strhlo lavinu dalších kauz, které přispěly k tomu, že toto období na ministerstvu financí bylo označeno za nejtemnější.

Svoboda a Snopková v roce 1996 koupili Libertu za 6,5 milionu korun, ale neměli na to peníze, a tak si je půjčili v bance. Když firmu už vlastnili, vzali si další půjčku, údajně na rozvoj firmy. Do té ale nešla ani koruna a celou sumu použili na splacení prvního dluhu. Evidentně přitom doufali, že se zneužití peněz nedokáže, a naopak věřili, že se jim podaří na státu vysoudit majetek, který byl zanesen v účetnictví firmy, ale během privatizace nebyl na Libertu přenesen.

Tady se ale zásadně přepočítali, nic nevysoudili, takže jim zůstala jen neprosperující firma, s níž nevěděli, co dělat. Navíc nikomu nespláceli dluhy společnosti, peníze jen převáděli do svých firem. Byli tedy souzeni za podvod a poškozování věřitelů. Nakonec došlo v Česku k nebývalé události: v březnu 2004 byli odsouzeni na pět (Svoboda) a pět a půl roku (Snopková) do vězení. A právě proto, že zrovna tento případ došel zdárného konce, je třeba se ptát proč.

Na jaře roku 1999, kdy se případ začal šetřit, Svoboda jakékoli obvinění odmršťoval tajemnými náznaky, že jde o „praktiky padesátých let“ a že za vším je „politický kontext“. Prý jde po něm někdo z nitra ČSSD. Nikdy ale neřekl kdo. V té době v ČSSD jen málokdo

(135)

pochyboval o tom, že za vším stojí Miroslav Šlouf, s nímž se Svoboda nemohl vystát. Dosvědčit by to mohl zvukový záznam jednoho Šloufova rozhovoru, kde o Svobodovi mluví jako o muži, proti němuž by se mohla spustit negativní kampaň. Šlo tedy o osobní pomstu? Nebo o vyřizování účtů dvou křidel? – Svoboda byl totiž z party Stanislava Grosse. Odpověď se hledá velmi těžko, ale pravda je, že úniky do médií a neobyčejný zájem policie naznačují, že to byla minimálně shora posvěcená akce. V každém případě byly důkazy proti Svobodovi a Snopkové každým dnem zřejmější. Ji navíc policie obvinila ze „zatažení závažných ekonomických dokumentů“.

Svoboda by si ale odvolání z funkce zasloužil tak jako tak. Vždyť za jeho úřadování ministerstvo nevykazovalo téměř žádnou aktivitu, a když už k nějaké došlo, tak spíše k negativní.

Za služby se platí

Po svém nástupu do funkce například vyhodil šéfa útvaru proti praní špinavých peněz Stanislava Kosíka, který patřil mezi naše přední experty na finanční podvody. Jeho úřad měl za úkol sledovat finanční toky a měl unikátní pravomoc zablokovat jakoukoli transakci, pokud se mu nezdála důvěryhodná. Za rok a dva měsíce ve funkci podal přes třicet trestních oznámení a byl ze všech stran nejlépe hodnocen.

Kosíkova kariéra narazila ve chvíli, kdy odhalil a zrušil podezřelou transakci lidí spojených s nechvalně známým Motoinvestem Pavla Tykače. Na upozornění Hypobanky zastavil podezřelý přesun osmi milionů marek od ředitele Stavební a realitní, a. s. Petra Nešetřila do – už rok nefungující – britské firmy Peachland Company. Záhy se ukázalo, že peníze vlastně posílali přes různé nastrčené firmy lidé kolem Motoinvestu. Nešetřil byl například zástupcem několika firem vlastněných šéfem Motoinvestu Pavlem Tykačem. Šlo o tradiční schéma tunelování, které v *Respektu* popsal Jaroslav Spurný: „Podobných tunelů už v Čechách proběhlo několik a jejich schéma je víceméně stejné. Fond nejprve prodá akcie a shromáždí peníze v hotovosti. Pak se změní v akciovku, která zákazem obchodovatelnosti svých vlastních akcií paralyzuje menší akcionáře. Poté začnou většinou vlastníci společnost vykrádat: za mnohamilionové honoráře si objednávají od nej-

(136)

různějších nastrčených či rovnou svých vlastních firem nepotřebné služby, dělají zjevně nevýhodné obchody a podobně.“

Proč je tento podvod důležitý? Především svými souvislostmi.

Nelze ale začít jinak než se vrátit o pár let zpět. V půlce devadesátých let bylo jedním z nejsklonovanějších jméno Pavel Tykač a jeho firma Motoinvest. Tě se podařilo ovládnout řadu fondů, z nichž se postupně ztrácely stovky milionů korun. A co víc, přivedla ke krachu Agrobanku či Kreditní banku Plzeň. Sociální demokraté spustili obrovský povyk, Miloš Zeman žádal hlavu ministra financí Ivo Kočárníka, který prý za vše může. Když se jí nepodařilo ministra sesadit, vyžádala si ČSSD alespoň zřízení vyšetřovací komise v parlamentu, v jejímž čele stanul Jaroslav Bašta. Komise po několikaměsíčním pátrání došla k závěru, že za bankrot může ČNB, špatná práce ministerstva financí a původní management banky. Tykač a jeho tým se prý vůbec ničeho nedopustili. „Není vyloučeno, že kdyby mohli v Kreditní bance dotáhnout své akce, mohlo jí to oživit a nemusela zkrachovat. Motoinvest skutečně nezpůsobil bance žádnou škodu, ale byl pro ni přínosem,“ prohlásil tehdy celkem nepochopitelně Bašta.

Nepochopitelné to ale bylo až do podzimu roku 2005, kdy se novinářce Sabině Slonkové podařilo vypátrat, že Pavel Tykač v roce 1997 půjčil sociální demokracii osmnáct milionů korun, což byla pro finančně strádající stranu záchrana. Jen tak mimochodem, ten, kdo převzal oněch osmnáct milionů, nebyl nikdo jiný než Svoboda a Snopková.

A tady se dostáváme k již zmíněnému Kosíkovi. Když Svoboda zjistil, že Kosík zastavil obchod Tykačových lidí, vyzval Snopkovou, aby za Kosíkem zašla a přemluvila ho, aby zrušil zablokování. Ten to ale rezolutně odmítl s tím, že by porušil zavedená pravidla. Snopková jej tedy vyzvala, ať ji alespoň informuje o všech svých krocích, zejména o tom, jaké transakce chce přerušit. I to ale odmítl. Pár dní na to dostal vyhazov.

Tím ale kauza ani zdaleka nekončí. Vraťme se o pár měsíců zpátky, do léta 1998. Tehdy mnohé zarazila zveřejněná informace, že Kosíka navštívil jeho přítel a senátor ODS Václav Benda. Ten mu prý přátelsky domlouval, ať se vrátí do ODS, protože jinak přijde o místo. Po volbách totiž vznikne koalice mezi ODS a ČSSD a místa dostanou

(137)

jen loajální stranici. Koalice přímo nevznikla, ale jistá její forma ano, a nepohodlní lidé dostávali jeden vyhozov za druhým. I Kosík byl za svou poctivost propuštěn a na jeho místo přišel Karel Korynta, dlouholetý zaměstnanec ministerstva financí a blízký kolega někdejšího ministra financí za ODS Ivana Kočárníka.

Tečkou za tímto případem byl začátek roku 1999, kdy se provalilo, že poradcem ministra financí Svobody se stal právě Tykač. Dostal se tak k nejcitlivějším informacím z bankovního sektoru. Mimochodem Česká národní banka tehdy přijala nepsané a vlastně dosud tajené ujednání, že na ministerstvo financí nebude kvůli Tykačovi odesílat všechny informace ze svých jednání, ač to byla její povinnost. Jeho osmnáct milionů pro ČSSD se vyplatilo. Jak si jinak vysvětlit, že na ministerstvo přišel muž, který se stal vlastně symbolem pro tunelování? A jak správně připomněl komentátor Jan Macháček, byl to Miloš Zeman, kdo vykřikoval, že „vláda, která toleruje tuneláře, se stává objektivně vládou tunelářů“. Tato událost mimochodem vrhá i jiné světlo na setkání v Bamberku, kde se mělo jednat o půjčce straně, za niž by dárci získali vlivné posty ve státní sféře.

To ale nebyla jediná špinavost ve financování ČSSD. V lednu 2006 vzbudila rozruch vražda podnikatele Františka Mrázka z rukou odstřelovače, a opět je nutné hledat souvislosti v době opoziční smlouvy. Mrázek byl muž s úzkými kontakty na podsvětí i sociální demokracii. Stačí si vzpomenout na rok 1998, kdy strana měla velké problémy s penězi. Tehdy najednou společnost Omnia, kterou vlastnil Svoboda a Snopková, dala straně dvacet milionů korun. Ve skutečnosti však za darem stála firma Tax and Investment Advisers, kterou vlastnil podnikatel Miroslav Jansta a daňový poradce Ivan Lhotský. Druhý jmenovaný muž byl poradcem právě Mrázka a dlouho se hovořilo o tom, že on stál za darem ČSSD. Byl to Lhotský, kdo veřejnosti odhalil, že společnost Omnia je jen kamufláž. Několik týdnů na to byl před svým domem vážně postřelen.

Proč by se Mrázkovi vyplatilo financovat ČSSD? Například díky této straně se dostal velmi lacino k prosperující firmě na jedlé oleje Setuza. Když se na jaře 2006 začala policie zajímat o možnou korupci kolem vládního programu na výrobu biolihu, vynořily se další a další podezřelé vazby na sociální demokraty – od přátel Miloše Ze-

(138)

mana po spolupracovníky Stanislava Grosse. Ve hře byl Mrázek, Jansta a další. Stejní lidé se točili kolem řešení různých pohledávek ČSOB ještě z dob převzetí IPB či kolem privatizace Unipetrolu.

Cesta k vlivu směřovala zejména přes Stanislava Grosse. K němu se snažil dostat i Mrázek. „Nabízel mně deset milionů, když se dostane ke Grossovi, během dalších schůzek ta cena čtyřikrát stoupla,“ popsala *Respektu* zájem Mrázka Libuše Barková. Ta se proslavila podnikáním s rodinou Grossových a zároveň řízením nevěstince.

Přítel z Komerční banky

U ministra Svobody ale ještě zůstaneme, protože za své krátké působení na ministerstvu toho stihl skutečně hodně. Lze si jen těžko představit, že by si americký ministr financí vzal za jednoho z poradců Al Capona. Něco podobného ale udělal ministr Svoboda, když si pro deblokaci ruského dluhu vybral mezinárodního podvodníka Baraka Alona, který z Komerční banky nezákonně vytáhl osm miliard korun. Nebýt Svobodova následného pádu a odporu jeho stranických kolegů, zřejmě by skutečně vstoupil do státních služeb, a to navíc opět ve spolupráci s Františkem Mrázkem.

S Barakem Alonem byl Svoboda ve spojení až příliš často, například se při vyšetřování Liberty prokázalo, že to byl právě on, kdo pomohl financovat Svobodovi a Snopkové nákup dvou vilek v hodnotě šest a tři miliony korun. A do třetice: jen pár dní poté, co policie zatkla Svobodu kvůli tunelování, koupil Alon od syna Snopkové akcie Liberty, které kvůli jejímu bankrotu měly naprosto nulovou hodnotu. Alon přitom za ně vysázel šestnáct milionů korun. Těžko dokázat přesné okolnosti tohoto „obchodu“, protože se to nepodařilo ani policii. Každopádně přesně tímto způsobem dochází ke korupci.

Takže si to shrňme. Jen několik měsíců po nástupu do Strakovy akademie vláda ČSSD kvůli vymyšleným informacím vyhodila šéfa BIS Karla Vulterina, ředitele Služby policie pro odhalování korupce Evžena Šírka, šéfa Národního bezpečnostního úřadu Pavla Koláře, ředitele útvaru proti praní špinavých peněz Stanislava Kosíka, tajného agenta BIS Hrubanta, jenž šetřil „lidi“ ČSSD, pracovníci NBÚ Jit-

(139)

ku Šmídovou, odmítající vypracovat falešnou zprávu, která by umožnila Grossovu muži Jakubíkovi dostat prověrku na přísně tajné informace. A spoustu dalších. A výhradně byli nahrazováni plně loajálními a úslužnými lidmi. Bylo to zásadní ohrožení akceschopnosti bezpečnostních složek.

Olovem na Petru Buzkovou

Nezbývalo než doufat, že lidé Miloše Zemana už vystříleli celý zásobník. Jenže kdo si 16. května 2000 koupil ráno u stánku *MF Dnes* a začel se do článku „Operace Olovo měla znemožnit Buzkovou“, musel nabyt dojmu, že to nejhorší teprve přichází. Novinári Sabina Slonková a Jiří Kubík zjistili, že mezi premiérovými poradci vedenými Šloufem vznikl materiál nazvaný Olovo, který se měl stát základem pro diskreditační kampaň proti Petře Buzkové. Z jeho stránek se měla do médií a veřejného prostoru vylít špína plná výmyslů, jako že spolupracovala s StB, živila se prostitucí či týrala vlastní holčičku.

Prolomila se další hranice a zdálo se, že už není kam dále zajít. „Když se Miloš Zeman rozjel před pár lety do Bamberku, aby za podivných okolností získával peníze a nakupoval kompromitující materiály na své protivníky, zdálo se to neuvěřitelně skandální. Když jeho poradce vydíral šéfa zámku Štířín, vypadalo to jako největší možná ničemnost. Teď se objevilo ‚olovo‘, a člověk se může bát, co přijde příště. Nebude to skutečné olovo nasypané do nějakého politického břicha?“ napsal komentátor *Lidových novin* Adam Drda. Už brzy se ukáže, že jeho temná předpověď se téměř vyplní, ale k tomu později.

Zemanův přístup k této kauze byl klasický a vlastně nás vrací do éry jeho kuffíků – snažil se případ otočit tak, aby byl obětí on a jeho příznivci. Už jeho první reakce tomu odpovídala. „Já jsem se ptal šéfa sboru poradců Miroslava Šloufa, zda o tom ví. Jeho názor je, že to je primárně diskreditační kampaň proti němu v souvislosti s jeho senátorskou kampaní. Byl jsem ujištěn, že na Úřadu vlády žádný takový materiál nevznikl. Je zapotřebí pátrat, zda náhodou nevznikl v redakci Mladé fronty.“

Zbytek sociálních demokratů byl zaskočen. První reakce byly celkem bezprostřední, tedy padala slova jako „šok“, „zděšení“, „znechu-

(140)

cení“. Pouze Vladimír Špidla prohlásil: „Já jsem se nikdy nesetkal ani s náznakem informace, která by to, co bylo v novinách, potvrzovala. Já nemám vůbec žádný důvod se domnívat, že je to pravda.“

Znechucení socialistů ale sílilo jen do té chvíle, než začali přemýšlet o tom, kdo by mohl být v pozadí. Šlouf a jeho lidé? Ale to je přece pravá ruka našeho předsedy, to není možné. „Že by to bylo na objednávku či jen s vědomím někoho z vedení strany, to naprosto vylučuji,“ tvrdil například Stanislav Gross.

Něco podobného si řekli socialisté v Pardubickém kraji, kde měli pět dnů po zveřejnění Olova rozhodovat o Šloufově nominaci do Senátu. Nakonec pro zvedlo ruku pětadesát z jedenasedmdesáti delegátů. Nikdo nebyl proti a nikdo se jej na Olovo neptal. Když po regionální konferenci začala tisková konference, jako by se vstoupilo do jiného světa. Zde totiž zase nepadaly téměř jiné otázky než na Olovo. Šlouf se strojeným klidem ve tváři prohlásil: „Byl jsem všemi svými kolegy ujištěn, že žádný z nich nehraje v akci Olovo žádnou roli. Jestli se věci budou šetřit, budou se řešit soudně. Pokud se zjistí, že někdo takovéhle traktáty sepsal, potom z toho lze samozřejmě vyvodit opatření. Mám důvěru ke svým podřízeným a strašně nerad bych se zklamal.“

Případ dostala na stůl policie, která stále váhala, jestli má více vyšetřovat redaktory *MF Dnes* za zveřejnění informace nebo neznámého autora pamfletu. Zlom při šetření nastal v polovině srpna, kdy policistům při výslechu řekl jeden ze Zemanových poradců Zdeněk Šarapatka, že autorem Olova je jiný poradce – Vratislav Šíma. Prý se s tím dokonce Šarapatkovi pochlubil.

Tím se celá aféra dostala do nového světla. Už nešlo o spekulace, bylo tu svědectví. Navíc redaktori Slonková a Kubík předali Olovo a další materiál napsaný Vratislavem Šímou odborníkům, aby porovnali, jestli jde o jednoho a téhož autora. Soudní znalkyně Václava Musilová odepsala: „Nalezené shodné znaky se vyskytují v dostatečném množství ve všech posuzovaných jazykových rovinách.“

Úřad vlády i Miloš Zeman začali zmatkovat: nejdříve podali trestní oznámení na neznámého pachatele za to, že se naboural do vládních počítačů a Olovo vytáhl ven. Tím vlastně přiznali, že je skutečně odtamtud. Pak přišel Zeman se svojí oblíbenou strategií hodit odpo-

(141)

vědnost na strůjce problému. Když nevyšlo nařčení, že za vším stála *MF Dnes*, prohlásil, že už v květnu dostal informaci, že autorem spisu je samotný Šarapatka. Tím popřel své dosavadní tvrzení, že nemá ani jednu indicii, že by za Olovem stál někdo z jeho poradců. Šlo o klasické mlžení, které se ukázalo úspěšné u kauz s kufríky i vydíráním Hrubého. Vytvořil novou realitu, s níž pak pracoval. Aby situaci vyřešil i ke svému prospěchu, rozhodl se předseda vlády propustit jak Šimu, tak i Šarapatku. „Je to trošku cynické, ale citoval bych papežského legáta před Avignonem, který na otázku, jak poznat kacíře, odpověděl: Zabijte je všechny, Bůh si je přebere,“ komentoval to Zeman. Nebyla to ale pravda, Šima na Úřadu vlády zůstal.

Velmi kriticky se k Zemanovi postavil náměstek pražského primátora a pozdější premiér Jiří Paroubek. Ten v deníku *Právo* napsal, že po Olovu už „nikdy nic v ČSSD nebude takové jako předtím“. Dále navrhol, aby „postavil mimo službu“ všechny poradce byť jen trochu do případu zapletené, ale především v čele s Miroslavem Šloufem. „Není v tuto chvíli rozhodující, jakou má Miroslav Šlouf minulost. Nechci tvrdit ani to, zda ‚o věci‘ věděl či nikoliv. Myslím, že to ani není rozhodující. Za svůj tým lidí nese ale Miroslav Šlouf zcela nepochybně profesionální a politickou odpovědnost. Je prostě šéf.“

Když nezabralo Zemanovo nařčení Šarapatky, přichází na konci srpna premiér s novým odhalením. Bez jediného důkazu prohlašuje, že „tuto aféru zorganizovala a financovala konkrétní instituce,“ a že grémium strany (tvoří ho předseda, místopředsedové a šéfové klubů ve sněmovně a Senátu) „dospělo k závěru, že zde existuje vnější pokus s využitím některých členů sociální demokracie o diskreditaci strany jako celku tři měsíce před volbami“. Takže si to zopakujme: nejdříve obvinil z autorství *MF Dnes*, pak Šarapatku a nyní neznámou instituci. Během tří týdnů vyměnil tři možné pachatele. Vše završil sdělením, že už před několika týdny Úřad vlády podal trestní oznámení na Slonkovou a Kubíka pro pomluvu.

První pokus zastavit Slonkovou

Toto trestní oznámení sepsané bývalým milicionářem a advokátem ruských mafiánů Jiřím Teryngelem si se spiskem Olovo ve stylu neza-

(142)

dalo. Stálo v něm totiž například: „Jde s největší pravděpodobností o součást stejné zpravodajské hry, jaká byla vůči ČSSD rozehrána v souvislosti s tzv. ‚bamberskou aférou‘.“ A jak do toho byli podle oznámení zapleteni novináři? „Jiří Kubík a Sabina Slonková navedli dosud nezjištěného pracovníka Úřadu vlády ČR, aby získal přístup k nosiči informací a neoprávněně zkopíroval materiál pod názvem ‚operace Olovo‘, případně po domluvě s ním jej ubezpečili, že jeho totožnost neprozradí.“ Neznámý se mohl podle trestního oznámení k počítači dostat záludně ve chvíli, kdy si poradci dávali párek v rohlíku v bufetu. „Řada pracovníků opouští kanceláře i na delší dobu, např. za účelem porady s kolegy, návštěvy bufetu apod., nechávají počítače zapnuté a kanceláře nezamčené. Za těchto okolností je jediné možné vysvětlení, že neznámý pachatel takovéto situace využil a text, který *MF Dnes* označuje jako ‚operace Olovo‘, některému z poradců do počítače nahrál.“ Žalobu vyřešil prezident Havel, který už na začátku šetření oba novináře omilostnil.

Zajímavé bylo poslední srpnové zasedání předsednictva ČSSD (tvorí ho předseda, místopředsedové, členové vlády a regionální šéfové), na němž Zeman znovu obhajoval teorii spiknutí. Jenže neměl jediný důkaz a jméno oné instituce odmítl kolegům sdělit s tím, že by hrozilo zveřejnění. Odvolal se ale na přítomného Stanislava Grosse, že to jsou poznatky i ministerstva vnitra. Jenže Gross udiveně podotkl, že o tom nemá jediný důkaz a že stejně tak materiál mohl vzniknout na Úřadu vlády. Nedošlo tu k žádnému převratnému odhalení, ale téměř dvouhodinová debata o Olovu Zemanovi ukázala, že je to pro něj přece jen velký problém. Někteří sociální demokraté, jako Miloš Kužvart či Milan Urban, prohlašovali, že je třeba udělat mezi poradci premiéra pořádek. Závěrečné usnesení: „Předsednictvo s rozhořčením odmítá způsob politiky spojený s tzv. akcí Olovo, ať je jeho nositelem kdokoliv“, to sice nenaznačovalo, ale Zeman debatu prohrál. Zásadně se totiž lišilo od stanoviska grémia strany, že za kauzou je cizí instituce. A právě toto usnesení prosazoval Zeman i na předsednictvu. Neúspěšně.

V běžné situaci by podobný skandál, tak nepřesvědčivé vystupování premiéra a existence svědka byly lahůdkou pro opozici. Navíc když si ho všimla i zahraniční média: „Tento skandál jen zvýraznil nízkou

(143)

úroveň politické kultury a zvýšil otázky kolem vlivu a síly poradců Miloše Zemana,“ napsaly například *Financial Times*. V Česku té doby to ale bylo jinak. ODS nejenže většinou k případu mlčela, ale ještě Zemana v teorii spiknutí nějaké instituce podpořila. „Jestli se touto institucí myslí nějaká mocenská skupina, která má své strategické politické zájmy a disponuje ekonomickými prostředky, tak myslím, že to je možné,“ řekl například *Právu* Ivan Langer.

V tomto případě nezafungovala ani jedna pojistka. Policie sice uzavřela, že Olovo vzniklo mezi poradci premiéra, ale nikoho neobvinila. Opozice, protože byla smluvní, nevyvolala žádnou parlamentní vyšetřovací komisi ani interpelace. ČSSD sice vyjadřovala pohoršení, ale nikdo neměl odvahu jít proti šéfovi. A samotný premiér Zeman ve snaze o diskreditaci neviděl jediný problém. Přesně to popsal senátor za ČSSD a šéf odborů Richard Falbr: „Stydím se za to, že se v ČSSD nenašel nikdo, kdo by předsedu s takovými věcmi poslal k čertu.“

To, že se šedým eminencím politiky ponechal volný pohyb, však mělo ještě přinést skandál nejtvrdšího kalibru.

Srba to zařídí

Policie našla na zadním sedadle vozu osmadvacet milionů korun v igelitových taškách, střilející propisky a pistole. To není věta z detektivky. Takto bohužel začala policejní prohlídka majetku Karla Srby, sekretáře českého ministerstva zahraničí v době, kdy mu velel Jan Kavan.

Příběh tohoto muže dobře ilustruje, jací lidé se mohou dostat k moci, když mají vhodné kontakty. Srba na sebe poprvé výrazněji upozornil v polovině devadesátých let, kdy zasedl do představenstva Rádia Alfa. Zde seděl i Lubomír Kašák, příbramský podnikatel zapletený do řady podezřelých zakázek, jehož v září 2002 zastřelil před hotelem Kaskáda v Solenicích firemní společník. Kašák byl švagrem lidoveckého předsedy Miroslava Kalouska. V představenstvu tehdy také figuroval pozdější generální ředitel Českého rozhlasu Václav Kasík. Jak se Srba objevil v této společnosti, si dnes nikdo nepamatuje. V roce 1995 Srba stanul v čele finančního odboru ministerstva zdravotnictví. Na své šéfy ale dojem neudělal a už za rok dostal výpověď.

(144)

Jako jeden z hlavních důvodů měl být nález Nejvyššího kontrolního úřadu, který dokazoval, že místo toho, aby Srba a jeho podřízení dohlíželi na zdravotnická zařízení, najímali si na to firmy, a stát kvůli tomu přišel o miliony korun.

V roce 1998 jej Janu Kavanovi na ministerstvo zahraničí poslal – kdo jiný než – Miroslav Šlouf. Ten nikdy přesně nevysvětlil, jak se se Srbou seznámil. Prý o něm měl dobré reference. Jen těžko si ale lze představit, že takový matador jako Šlouf posílá na ministerstva lidi, které zná jen z doslechu. Až později se provalilo, že Srba pracoval od roku 1986 pro vojenskou rozvědku. Týdeník *Respekt* posléze sehnal zápis z roku 1999, který dokazuje, že se v únoru téhož roku sešel Srba se svým nadřízeným Miroslavem Andrem a Šloufem. Ten se prý zajímal o firmy, které v zahraničí kryjí agenty.

V Černínském paláci se každopádně začíná brzy šeptat, že Srba je sem nasazen na černou práci. Oficiální verze je, že má na ministerstvu provést Akci čisté ruce.

Nikdo nevěděl, co to přesně znamená, ale měl zřejmě pátrat po kompromitujících materiálech, které tam mohl kdysi nechat Kavanův předchůdce Josef Zieleniec. Dlouho se tato informace zdála nesmyslná, pak ale vypukla již zmiňovaná aféra kolem údajného uplácení novinářů. A v jednom ze záznamů telefonů premiérův poradce Novotný říká: „No, pane Hrubý, dneska odpoledne mně volal sám velký pan Srba... ptal se mě, jestli jsem vám ty podmínky vyřídil, já jsem říkal, že ano... Buď vlastně, když uděláte, řekl bych, to, co se samozřejmě dá nazvat mezi námi dvěma jako vydírání...“

Srba se tedy dostává na scénu a rozhodně to není naposledy. Podíl na vydírání mu prošel, protože policii tento případ příliš nevzrušil. Jenže za dobře vykonanou práci Srba postoupil až po bok Kavana, a časem dostal nabídku, aby si vybral jakýkoli velvyslanecký post. A Srba řekl, že by rád do Bratislavy.

Mezitím si ale dokázal zajistit, že se z agendy ministerstva zdravotnictví vyňala lukrativní zdravotnická centra (sdružující lékaře, kteří pracují v zahraničí při českých zastupitelských úřadech) a přesunula se pod resort zahraničí. Je neuvěřitelné, že tak absurdní přesun Srbovi prošel. Není divu, že následná kontrola zjistila v centrech skandální nedodržování zadávání veřejných zakázek a mizení veřejných peněz.

(145)

Český dům a připravená kulka

Záhy vypukla další velká kauza s jeho účastí. Provalilo se totiž, že ministerstvo zahraničí pronajalo rozlehlý hotel Český dům v nejluxusnější části Moskvy za pouhých osmadvacet milionů korun ročně a samozřejmě bez výběrového řízení. Stát přitom nadále hotelu vedl účet, a tudíž se na něj nevztahovalo například clo. Tuto velmi lukrativní zakázku získala neznámá rakovnická firma Hotel Český dům. Za ministerstvo dohadoval smlouvu Karel Srba a hovořilo se o tom, že si hotel chystá pro sebe, až bude nabízen k privatizaci. Ve smlouvě o pronájmu Českého domu totiž stálo, že nájemce má přednostní právo na privatizaci. Což bylo mimochodem nezákonné ustanovení.

V té době fungoval v Moskvě jako velvyslanec Jaroslav Bašta, který prohlásil, že něco tak podezřelého v životě nepodepíše. A tehdy Jan Kavan se svou náměstkyní Helenou Opoleckou vymysleli okliku. Vybrali si z dozorčí rady Hotelu Český dům jednoho člena – Zdeňka Willa – a jmenovali ho do diplomatického stavu. Pak mohl za ministerstvo zahraničí smlouvy podepsat. Opolecká to dlouho popírala a tvrdila, že o kauzu Český dům nikdy nezavadila. Jenže redaktorům *MF Dnes* se podařilo získat dopis, kterým Willa vybírá: „Pověřuji Vás tímto k zastupování zájmů ministerstva zahraničních věcí, respektive zastupitelského úřadu v Moskvě ve vztahu k Hotelu Český dům a k podpisu dohod o spolupráci a vzájemném poskytování služeb.“

Aby bylo všechno zajištěné, použil se k doladění smlouvy vládní advokát Jiří Teryngel, který ale mimochodem zastupoval i nájemce, takže vlastně obě strany. Smlouva byla dohodnuta. Teď už zbývalo jen potvrzení od vedení ministerstva, že je vše v pořádku. To ale nebyl problém: Jan Kavan svůj podpis pod smlouvu připojil.

Jenže pak se začala okolo celého případu stahovat smyčka a ministr zahraničí najednou o ničem nevěděl. „Svým způsobem jsem novinářům vděčný, že na tyto nedostatky upozornili, sám bych na to nepřišel. Tato záležitost spadá do hospodářské sekce, ta není v centru mé pozornosti,“ prohlásil Kavan na tiskové konferenci v březnu 2001. Na osobní intervenci u Jaroslava Bašty a vyjednávání s Opoleckou zřejmě zapomněl.

Podezření z korupce bylo tak silné (podle policie stát přišel kvůli smlouvě o sto milionů korun), že to mohlo stát i jeho politickou kari-

(146)

éru. Jenže generální sekretář Karel Srba vzal veškerou vinu za ministrovou smlouvu na sebe a odešel. Jan Kavan tehdy pronesl památnou větu: „Zvedl laťku pro státní úředníky nezvykle vysoko.“

Kauzu Český dům začala vyšetřovat policie a našla obrovské množství pochybení, podvodů a možné korupce. Případ se ale nikdy nedotáhl k soudnímu verdiktu. Ministr Kavan prý ani na chvíli neuvažoval o rezignaci. „Nevím, proč bych to dělal,“ řekl novinářům.

Pořád to ale nebylo všechno. Na začátku července 2002 zaklepal na dveře policejní stanice v šumavském městečku Vimperk místní grázlik a narkoman, kterému se neřeklo jinak než Citron. Karel Rziepel překvapeným policistům řekl, že si u něj Karel Srba přes Evu Tomšovicovou objednal vraždu redaktorky *MF Dnes* Sabiny Slonkové. Policisté ihned kontaktovali své nadřízené a ti kontaktovali redaktorku. Dohodli se s ní, že ji na nějaký čas ukryjí, aby to vypadalo, že se vražda podařila.

Záhy se ukázalo, že Srba měl u sebe obrovské množství peněz, střílejší tužky, ale třeba i fotografii redaktorky, na které bylo jeho rukou napsáno „likvidace“. „U pana Srby byly nalezeny detailní informace o paní Slonkové, jejím muži, exmanželce jejího muže, jejím novém manželovi, informace o rodičích paní Slonkové, její osobní údaje a dvě adresy, na kterých by mohla být k nalezení,“ řekl týdeníku *Respekt* státní zástupce Barnabáš Liška.

Proč by měl Srba zájem zabít Slonkovou? V Česku té doby byli dva mimořádní investigativní novináři – Jaroslav Spurný z *Respektu* a Sabina Slonková, tehdy z *MF Dnes*. To oni dokázali rozkrýt většinu nejzásadnějších kauz v zemi. Slonková navíc o Srbovi psala celkem často, i o tom, že Srba má víc peněz a větší majetek, než si mohl vydělat. Nebylo pochyb, že vražda novinářky by nesla i poselství pro všechny její kolegy – dávejte si pozor.

Je tady ale řada nesrovnalostí. O Srbovi se nepříjemné články psaly už dlouho a bylo mu to celkem jedno. Policie o něj nikdy neprojevovala zájem. Došla mu tedy jen trpělivost? Nebo stál ještě někdo další v pozadí? Bohužel policie nikdy tuto možnost nevyšetřovala. Proti Srbovi bylo až příliš jasných důkazů, tak proč si to komplikovat? Ještě závažnější ale je, že se nikdy nešetřilo propojení vojenské rozvědky s různými korupčníky. Přitom například Eva

(147)

Tomšovicová u soudu prohlásila, že Srba plnil pouze úkoly Miroslava Šloufa.

Při vyšetřování Srbovy kauzy se také ukázalo, že byl zapleten do propracovaného systému obcházení veřejných zakázek na ministerstvu, které veřejnost přišly na desítky milionů korun. Policie při prohledávání Srbových materiálů našla i nepodepsanou smlouvu na zastupování společnosti Housing and Construction, která dostala od vlády již zmiňovanou zakázku na stavbu dálnice D47.

Karel Srba byl nakonec odsouzen k osmi letům vězení za plánování vraždy novinářky. Hrozí mu ještě další tresty za korupci, i když tam už částečně u soudu uspěl. Jan Kavan opět odmítl přiznat jakoukoli odpovědnost. Byl ochoten přiznat jedině: „Bylo mou chybou vzít Karla Srba na ministerstvo.“ Když kauza vypukla, užíval si Jan Kavan nejen funkce poslance, ale dokonce i šéfa Valného shromáždění OSN. 23. července jej prezident Havel vyzval, aby nesl osobní odpovědnost. „Po všech svých zkušenostech z dávné i nedávné minulosti s Janem Kavanem, s jeho zvláštními vazbami a personální politikou mám za to, že by bylo na místě, aby se zamyslel nad svou způsobilostí vykonávat některé z funkcí, jež zastává,“ prohlásil Václav Havel. Nebyl vyslyšen.

Shrnutí špinavých kauz

„Musíme se všichni smířit s tím, že na politiky jsou kladeny vyšší nároky než na ostatní občany,“ prohlásil Zeman, když odcházel ministr Svoboda ze své funkce pro podezření z tunelování. Škoda, že se tím skutečně neřídil a ani po nikom dalším „vyšší nároky“ ne žádal.

Stále znovu a znovu se ukazovalo, že pokud se někde vytvoří tmavší kout, kam nevidí veřejnost, média či kontrolní úřady, ihned se tam usadí nějaký problém. Premiér zformoval na Úřadu vlády takové poměry, že nemají srovnání. Poradci mohli dělat cokoli, ale jeho zájem to nevyvolalo, ne žádal přiznání odpovědnosti. Přitom jediný, kdo se toho po nich mohl domáhat, byl právě Zeman, protože poradce nevolí veřejnost. Jsou odpovědní jen svému šéfovi.

Stejný díl odpovědnosti ale leží na občanských demokratech. Ti jediní mohli po vládě žádat nápravu: zastavit destabilizaci bezpečnostních složek a budování říše Miroslava Šloufa. Rozdíl v přístupech řád-

(148)

né opozice a smluvní opozice ukazuje sama ODS. Když v době opoziční smlouvy média psala o tom, že Bezpečnostní a informační služba sledovala NBÚ, protože měla podezření o manipulování s bezpečnostními prověrkami, ODS téměř neprojevovala zájem. Teprve v řádné opozici žádala strana už pod vedením Mirka Topolánka prošetření narůstajícího počtu odposlechů a zdůvodnění, proč ani jeden premiér (Zeman, Špidla a Gross) na základě zprávy BIS nezasáhli v NBÚ.

Čeští politici zatím nechápou, že nesou přímou odpovědnost za kroky svých podřízených. Václav Klaus si například dodnes není vědom, že jako na předsedovi na něm leží největší odpovědnost za korupční skandál z roku 1997. A stejně tak na Zemanovi leží vina za hříchy jeho poradců. Zřejmě Čechy teprve čeká situace podobná Americe, kde když zkrachoval telekomunikační obr WorldCom, tak byl na pětadvacet let odsouzen do vězení jeho šéf Bernard Ebbers. Jeho argumentace byla naprosto shodná například s tou Klausovou: „Chtěl jsem být vizionářem, lídrem firmy, a na finanční záležitosti jsem měl lidi, kteří mne o problémech informovali. Jsem zcela nevinný.“ To ale soudce nezajímalo, šéf je zodpovědný za svou firmu.

Předseda ČSSD šel však mnohem dále než Václav Klaus. Nezasáhl ani po mohutné kritice, která přicházela z ČSSD, médií, veřejnosti i od samotných ministrů. Na vše byly konkrétní důkazy. Čím to, že Zeman na nic z toho nereagoval? Dělali to na jeho příkaz? Nebo jen plnili jeho nevyslovená přání? Zeman nemusel reagovat na práci poradců i proto, že neměl koaličního partnera, kterému by to vadilo.

Politická kultura se v Česku začne měnit až ve chvíli, kdy si šéfové uvědomí, že nesou odpovědnost za výběr a činy svých podřízených. „Každý, kdo chce nebo musí politicky nebo vědecky postupovat, každý, kdo je za politické nebo vědecké činy zodpovědný, musí nést odpovědnost za důsledky svého jednání, a to i za ty důsledky, které nemohl předvídat,“ napsal ve svých pamětech bývalý sociálnědemokratický kancléř v Německu Helmut Schmidt. Zní to jako rozumný a jednoduchý recept. Praxe ukazuje, že je nanejvýš potřebný.

(149)

Zahraniční vztahy

Že se česká zahraniční politika začne po volbách 1998 výrazně proměňovat, bylo zřejmě téměř od první vteřiny existence sociálnědemokratického kabinetu. Do čela diplomacie se dostal Jan Kavan, který na sebe upozornil především spoluprací s StB (i když soud prohlásil, že se s agenty StB nestýkal vědomě), bouračkou v autě, po které odmítl dýchnout do balonku měřícího alkohol v krvi a pach lihoviny vysvětloval Alpou, kterou si prý předtím natřel krk. Jinak díky řadě let strávených ve Velké Británii ovládal na české poměry mimořádně angličtinu. Přesto převládaly před jeho příchodem do Černínského paláce obavy, že politiku obrátí spíše k Východu a na podporu obchodu.

Že jsou obavy na místě, ukázalo hned jedno z prvních interview po jmenování ministrem. V deníku *MF Dnes* z 23. července 1998 prohlásil: „Byl bych nerad, aby byla Česká republika i v budoucnosti chápána jako nějaký trojský kůň Spojených států v Evropě.“ Kavan sice pak dodal, že chce pěstovat dobré vztahy s Washingtonem, ale to už byl spíše diplomatický dovětek. Americké velvyslanectví v Praze bylo tímto výrokem značně překvapeno a chtělo vysvětlení. Kavan stačil během prvních dní ve funkci urazit našeho klíčového spojence. Navíc jeho poznámka o trojském koni nedávala smysl, protože Česko rozhodně nikdy nevystupovalo jako obhájce amerického názoru v Evropě. Nicméně Kavanovo prohlášení pak určovalo směr Černínského paláce, který naše vztahy s nejlivnější zemí světa značně komplikoval.

Neuplynul ani měsíc od zproblematizování spolupráce se Spojenými státy a premiér Miloš Zeman stihl rozčítit i německého kancléře Helmuta Kohla. V srpnu totiž na adresu sudetských Němců prohlásil, že jsou stejní jako čeští komunisté a republikáni. Zeman pak po kritice z Bonnu prohlásil, že není třeba se obávat problémů s Německem, protože k moci se dostanou po blízkých volbách sociální demokraté, a bude klid. To už ale Němci brali jako jasné a navíc nemístné vměšování do jejich vnitřních záležitostí. SPD se sice v čele s Gerhardem Schröderem dostala do vlády, ale klid se nekonal.

Nový kancléř totiž ve svém programovém prohlášení napsal, že jeho vláda bude podporovat rozšíření Evropské unie o Polsko a Ma-

(150)

d'arsko. O Česku nepadlo ani slovo, což byla závažná zpráva, protože do té doby byl Bonn při debatě o rozšíření unie naším největším zastáncem. Zemanova upovídanost poprvé, ale rozhodně ne naposledy zkomplikovala českou pozici v zahraniční politice.

Vstup do NATO

Edvard Beneš často říkal, že stát, který je „příliš slabým, aby byl dost silný“, se nemůže „vykoupit v těžkých chvílích své historie jinak nežli částmi svého vlastního těla“. Češi to zažili mnohokrát, v novodobých dějinách pak v roce 1938 a 1968. Porevoluční politická elita proto začala okamžitě řešit otázku, jak zajistit zemi alespoň základní jistotu, že se už takové okamžiky opakovat nebudou. Tedy že se nebude rozhodovat o osudu země za zavřenými dveřmi cizích kanceláří. Z debaty se vynořily dva možné pilíře takové jistoty – Evropská unie a Severoatlantická aliance.

Protože téma unie prostupuje celou knihou, věnujme se zde především alianci. V případě vstupu do NATO by vznikla nezanedbatelná jistota bezpečí už proto, že pokud je napadena jedna členská země, znamená to napadení všech ostatních. A každý si konflikt se Spojenými státy či Německem rozmyslí. Přesto hned v prvních revolučních dnech roku 1989 řada budoucích představitelů svobodné země tvrdila, že pokud zmizí Varšavská smlouva, mělo by NATO skončit také. Například Václav Havel řekl na začátku prosince 1989: „Domnívám se, že součástí politiky přátelské spolupráce bude odmítnutí obou vojenských paktů, NATO i Varšavské smlouvy.“

Dějiny ale neskončily oslavami v roce 1989. I nadále se za českými hranicemi odehrávaly děje, které varovaly před přílišným klidem. Zlomovým se do značné míry stal srpen 1991, kdy v Sovětském svazu došlo k pokusu o převrat namířený proti prezidentovi Michailu Gorbačovovi. Mnozí si začali uvědomovat, že hrozba z Východu zdaleka neskončila. Vždyť pouhé dva měsíce předtím se z Česka stáhl poslední ruský voják – dědictví okupace v roce 1968. „Uběhl rok plný dramatických událostí a my dnes vidíme, že dějiny postupují přece jen klikatějšími a komplikovanějšími stezkami, než jakými se nám zdály postupovat ve chvílích prvního okouzlení z velkých změn, jichž jsme

(151)

byli svědky a účastníky," řekl tehdy Havel. Naštěstí pro Česko měl pokus o puč silný vliv i na americké politiky, kteří se do té doby stavěli rezolutně proti rozšíření aliance.

Stejně jako byl zpočátku nejasný postoj vůči NATO u politické elity, byla zmatená i veřejnost. Ukázalo se to například při průzkumu IVVM v roce 1991, kdy se pro vstup do NATO vyjádřilo 39 % a proti 40 % občanů. Proč tomu tak bylo? Politické a intelektuální elity braly otázku vstupu jako svou výsadu, tedy jako něco, co má zajímat pouze je. Byla to velmi chybná úvaha, protože vstup do takovéto organizace vyžadoval naopak kvalitní vysvětlovací kampaň. Vždyť většina byla stále ještě „otrávena“ komunistickou propagandou, že NATO je zosobnění zla.

Otázka vstupu do aliance nebyla ve volebních kampaních 1992 a 1996 důležitým tématem demokratických stran, tedy ODS, ČSSD, KDU-ČSL a ODA. Přesto v řadách sociálních demokratů tu a tam zaznívaly hlasy, že začlenění do aliance není správným rozhodnutím. Mezi ně například dlouho patřil budoucí premiér Vladimír Špidla. Dokonce tu na čas převládl názor, že o vstupu do NATO je třeba zorganizovat referendum. Je nutno říct, že na konci devadesátých let vůbec nebylo jisté, jak by veřejné hlasování dopadlo. Průzkumy veřejného mínění pravidelně ukazovaly, že vstup by podpořilo něco přes polovinu Čechů.

Lavírování socialistických politiků se projevilo i na jejich voličích. Podle analýz agentury STEM z let 1997 a 1998 příliš netušili, co si jejich politici myslí: „Příznivci ČSSD se domnívají, že sociální demokracie podporuje vstup do NATO pouze z 51 %, jinými slovy, její politika se v tomto směru jeví jako polovičatá, nejasná," píše se v brožuře *Česká společnost v roce 1997* z agentury STEM. Zde také mimo jiné stojí, že 52 % lidí se o NATO cítilo špatně informovaných a 79 % kritizovalo česká média za to, že o vstupu nedostatečně referují.

I proto se následně v médiích rozjela propagační kampaň. Dokonce i soukromá televize Nova spustila pořad *Co vy NATO?*, kde integraci podpořila. Na veřejnoprávní televizi zase běžela relace *Co my NATO?*. Podpůrné šoty se vysílaly i na soukromých rádiích Bonton či Zlatá Praha a na veřejnoprávním Radiožurnálu. Na jednom billboardu například bývalý sovětský předák Brežněv děkuje Čechům za to,

(152)

že se rozhodli proti vstupu do aliance. Mělo to evokovat rok 1968, tedy že pokud Češi zůstanou mimo NATO, hrozí jim další vstupy nezvaných vojsk. Většinu kampaně spustili dobrovolníci (sociologové, šéfové reklamních agentur či umělci), kteří si pronajali přes pět set billboardů a sehnali prostor na spoty ve více než šedesáti rádiích a všech třech televizích.

Protiagitaci zahájili republikáni, kteří nechali vylepit billboardy, na nichž byla lebka v nacistické helmě a pod tím heslo: Republikáni proti NATO.

V každém případě v únoru a dubnu 1998 zasedla Poslanecká sněmovna k projednávání bodu, který zněl úředně „Návrh na přístup ČR k Severoatlantické smlouvě“, ale pod nímž se ukrýval historický okamžik. Že však neproběhne klidně a svátečně, bylo zřejmé od začátku, vždyť v sále zasedaly i dvě extremistické skupiny – komunisté a republikáni.

Premiér Tošovský na začátku jednání vyjmenoval důvody, proč do aliance vstoupit: „Žijeme ve světě, který zatím není a nebude bez rizik pro bezpečnost národů a států. Proto je klíčovým úkolem nás všech zajistit bezpečnostní dimenzi České republiky.“ I Miloš Zeman podporil vstup do aliance. „Jednoznačně ano, mimo jiné i proto, že jako bývalý ekonom umím kalkulovat náklady a přínosy a vím, že výdaje na neutralitu jsou dvakrát až třikrát vyšší než srovnatelné výdaje na členství v kolektivním bezpečnostním systému,“ prohlásil Zeman, zároveň ale znovu navrhl, aby se o vstupu rozhodlo v rámci referenda, a to až po volbách.

Komunisté a republikáni se společně snažili jednání zdržovat a natahovat, protože se prý Češi „vstupem do NATO“ stávají „bezmocnými pěšáky ve hře globálních geopolitických zájmů“, a přitom není třeba „podřizovat se zájmům Německa a USA, které tvoří páteř NATO,“ jak prohlásil například republikán Martin Smetana. Ale 15. dubna se ze 192 přítomných zákonodárců vyjádřilo pro vstup 154 a proti 38 poslanců.

Volební kampaň brzy diskusi o NATO ukončila, ale budoucí český ministr zahraničí Jan Kavan na sebe a tuto organizaci upoutal pozornost, když se v centrále NATO zeptal, jestli se dá z aliance také vstoupit. Dostal slušnou odpověď, že pochopitelně ano, ale česká di-

(153)

plomacie si za to vysloužila dostatečný výsměch. V souvislosti se vstupem Čechů do NATO to ale byla jediná vážnější chyba Jana Kavana. Byl to právě on, kdo mnohé sociální demokraty přesvědčoval o nezbytnosti integrace.

Dne 12. března 1999 tak ministři zahraničí Jan Kavan, Bronislaw Geremek a János Martonyi v americkém městě Independence ve státě Missouri podepsali vstupní protokoly. V tomto městě se to konalo proto, že tu kdysi žil americký prezident Harry Truman, který stál u vzniku NATO.

Už na první pohled bylo patrné, že si tohoto historického okamžiku všímají především intelektuálové a politici. Noviny byly plné různých anket, proč je vstup pro zemi důležitý. Spisovatel Viktor Fischl například řekl v anketě *MF Dnes*: „Dvě věci je třeba mít v paměti. Předně to, že nikdo, komu dnes v České republice není víc než padesát, nezná svobodu a demokracii déle než jedno desetiletí. A za druhé to, co nám připomínají Miloševič v Kosovu a dosud silná krajní levice v moskevské dumě, totiž že komunismus v Evropě ještě zdaleka nevyhynul. Každý příklon k Západu a tím spíše každé zakotvení ve spojení iniciovaném Západem zmenšuje nebezpečí návratu diktatur v jakékoli formě. A to především je důvod, proč vidím historickou důležitost 12. března jako mezníku v dějinách české, ale nejen české demokracie.“

Zatímco v Polsku a Maďarsku premiéři oslavovali integraci svých zemí do NATO, Miloš Zeman odjel na chalupu a nikdo ho neviděl. Řada nejvyšších představitelů vlády a ČSSD rovněž nedorazila na slavnost pořádanou prezidentem Havlem.

Kosovo – na pomoc spojencům či Slovanům?

Na konci roku 1998 Evropa s překvapením sledovala, jak se na Balkánu rozpoutává další válečný konflikt. Tak blízko hranic Evropské unie a v tak brutální podobě. Srbský prezident Slobodan Miloševič se rozhodl násilím vyčistit Kosovo od Albánců, kteří tvořili většinu tamních obyvatel.

Neuvěřitelných tři čtvrtě milionu Albánců se vydalo na pochod za hranice země. Svět událostem v Kosovu dlouho přihlížel a jen vydá-

(154)

val nóty, aby se dodržovala lidská práva. Nic. Pak tedy vyzval obě strany k uzavření dohod, což mělo vyvrcholit v Rambouillet, jenže dohodu podepsali jen Albánci, Milošević odmítl. Bylo třeba nalézt jiné řešení.

Český přístup k válce v Kosovu byl od počátku velmi rozporuplný. V říjnu 1998 Miloš Zeman při návštěvě Bruselu slíbil, že Češi umožní v případě zásahu NATO přelety letadel nad svým územím a pošlou do války polní nemocnici. Bylo to sice opatrné rozhodnutí, ale vyvolalo to dojem, že Češi se chtějí angažovat.

Jenže po Zemanově návratu zasedala 13. října vláda, a ta se dvě hodiny vášnivě hádala o tom, jestli mají Češi vůbec něco podnikat. Bouřlivá rozepře, kde proti jakémukoli angažmá vystupoval především místopředseda vlády Pavel Rychetský, nakonec skončila prohlášením kabinetu, že souhlasí s přelety letadel. O nemocnici nebylo ve stanovisku ani slovo.

Důvod byl jednoduchý: řada sociálních demokratů podobně jako komunistů a občanských demokratů kategoricky odmítala jakékoli angažmá. „Je to pro mě otázka srdce a duše,“ vysvětlil tehdy své stanovisko vlivný poslanec ČSSD Karel Šplíchal. „V Kosovu to může být nejtěžší boj od dob druhé světové války a mně prostě nepasuje, že by proti sobě měli stát Češi a Srbové.“

Vláda posléze také po vzoru dalších zemí rozhodla, že jugoslávská letadla nebudou moci létat do českého vzdušného prostoru. Ale ani tady nedošlo k jednoznačnému verdiktu. Praha totiž oznámila, že toto rozhodnutí začne platit až za rok. Za tímto v Evropě ojedinělým stanoviskem stojí intervence jugoslávského velvyslance Djoko Stojičiče, který už 21. září přišel na ministerstvo zahraničí, kde prohlásil, že když Česko zruší lety, bude to mít „negativní dopad na rozvoj ekonomických kontaktů“.

Zcela opačný názor měl prezident Václav Havel, který prohlašoval, že terorizovaným Kosovanům se musí aktivně pomoci. „Domnívám se, že je vždycky lepší prevence než napravovat následky něčeho. A že to platí jak v onkologii, tak v bezpečnosti státu, národa, možná kontinentu,“ prohlásil Havel.

V nejasné politice vláda pokračovala i nadále. 20. března měla vydat stanovisko, jestli souhlasí s leteckým útokem NATO na vojenské

(155)

cíle v Jugoslávii. Česká odpověď dlouho nepřicházela, a tak byla americká ministryně zahraničí Madelein Albrightová nucena zvednout telefon a Kavanovi zavolat. Chvilí se vytáčel, že to není tak jednoduché, že ještě potřebuje čas. Na to mu měla Albrightová říct, že než takoví členové NATO, tak raději nemělo k rozšíření vůbec dojít. Vždyť všem ostatním zemím čas k rozhodnutí stačil, proč ne Čechům? Ministr zahraničí nakonec souhlasil.

Jenže brzy poté si Kavan a Zeman začali ztěžovat, že na rozhodnutí o podpoře či nepodpoře zásahu dostali od spojenců jen hodinu. „Vzhledem k tomu, že celá záležitost byla operativní a že vyžadovala rozhodnutí v intervalu dvaceti až třiceti minut, po konzultaci s ministrem zahraničí jsem se rozhodl tak, jak jsem rozhodl,“ vysvětloval Zeman. Avšak český zástupce při alianci Karel Kovanda tuto vymlouvací taktiku odhalil, když veřejně prohlásil: „Že budeme dotázáni, jsme věděli od přijetí do aliance 12. března. O výslovný pokyn jsem požádal Prahu 19. března a odpověď přišla o den později.“ Za tuto otevřenost byl Kovanda pokárán, ale díky tomu víme, že na rozhodnutí tedy bylo času více než dost.

Nejsem pro nic

V podobně nejasných stanoviscích ale česká zahraniční politika pokračovala i nadále. Když se NATO rozhodlo 24. března 1999 skutečně zaútočit na Miloševičova vojska, Zemanův kabinet zasedal přímo ve sněmovně, protože v tu dobu probíhalo jednání poslanců, kterého se někteří ministři museli účastnit. „Bylo to tíživé rozhodování, ta atmosféra byla napjatá, vlastně téměř nikdo nechtěl zásah podpořit. Špidla chodil stále dokola a snažil se hledat jiné východisko,“ vzpomíná na mimořádné jednání kabinetu Antonín Peltrám. I podle dalších účastníků Jan Kavan neustále vybíhal mimo jednací sál a telefonoval českému velvyslanci při NATO Karlu Kovandovi.

Co byl největší problém? „Všichni jsme cítili, že máme se Srby příliš mnoho společného, vždyť byli na naší straně i v roce 1968 či během normalizace. A proti nim jsme měli zasáhnout?“ – tuto větu vyslovují v různých modifikacích téměř všichni tehdejší ministři. Toto slovanské pojítko bylo o to silnější, že skoro všichni členové kabinetu

(156)

byli důchodového věku a historie pro ně hrála téměř větší roli než současnost. Řada bývalých ministrů se dnes shoduje, že hlavní argument pro podpoření zásahu byl nakonec ten, že by Češi byli jediní proti. „Kdyby se našel další odpadlík, zřejmě bychom zásahu řekli ne také,“ vzpomíná Peltrám.

Ve chvíli, kdy došlo ke shodě kabinetu, hledala se ještě formulace prohlášení, která by naznačovala český odpor. Vznikl tedy prapodivný text, v němž stálo, že „o použití vojenských vzdušných sil NATO bylo rozhodnuto před přijetím České republiky“. Byl to alibismus, ale hlavně to nebyla pravda. Králem ve vyhýbavých výrocích se ovšem stal tehdejší místopředseda vlády pro zahraniční politiku Egon Lánský, který na otázku České televize, jestli je pro či proti zásahu, odpověděl: „Nejsem pro nic.“

Podobně se Zeman snažil na jedné straně tvrdit, že je se spojenci, ale na druhé byl i proti. Den po zahájení útoků premiér prohlásil: „Ozbrojený útok posiluje, a nikoli oslabuje pozici autokrata Miloševiče... Jsme povinni postupovat tak, abychom na jedné straně dodrželi všechny závazky našeho členství v NATO a na druhé straně se nepasovali do role primitivních troglodytů, kteří se domnívají, že všechno vyřeší bomby.“

Kdo ti troglodyti jsou, ale nikdy nekonkretizoval, možná měl na mysli prezidenta, Unii svobody a KDU-ČSL, kteří intervenci NATO bez řeči podporovali. „Je to švejkovské mudrování a zbabělost. Ve chvíli, kdy se NATO rozhodlo zasáhnout, je prostě povinností všech politiků ‚držet basu‘, a kromě postkomunistů a fašistů v Evropě také všichni ‚basu drží‘,“ prohlásil například poslanec US Michal Lobkowicz. Stejně v horní komoře parlamentu vystoupil předseda zahraničního výboru Senátu Michael Žantovský (ODA), který si prý ani nedokázal představit, že by se ČR takových vojenských akcí nezúčastnila. „To bychom mařili nejen smysl vlastního členství, ale také oslabovali alianci, na jejíž záruky bezpečnosti se spoléháme.“

Stejný názor se Zemanem zastával Václav Klaus a část ODS. Grémium této strany po zahájení útoků konstatovalo, že nebyly vyčerpány všechny vyjednávací prostředky. Klaus pak dodal: „S rozpaky se díváme na válečnické postoje některých českých politiků a žurnalistů. Bomby samy o sobě složitou situaci v Kosovu vyřešit nemohou. Tu

(157)

může řešit pouze opětovné zasednutí všech zúčastněných stran k jednacímu stolu.“ Opět nebyl nikdo jmenován ani nebylo řečeno, jak dlouho se má vyjednávat. Během uplynulých řečí totiž umírali lidé nebo byli vyháněni ze svých domovů. Ještě dál šel se stanoviskem Miroslav Macek, který tvrdil, že Američané si do Jugoslávie jen přiletěli vyzkoušet zbraně.

Od postoje Klause se naopak distancovali poslanci z ODS Melichar, Payne či Nečas. „ODS má vstup ČR do NATO a morální závazky z toho plynoucí ve všech svých volebních programech od roku 1992. ODS proto musí mít na kosovský konflikt jasný názor,“ řekl například Payne.

NATO nebo slovanské bratrství?

Postoj Čechů zarazil i spojence. Prestižní americký list *Washington Post* napsal, že mnozí západní politici a diplomaté konstatují, že Češi staví „své slovanské bratrství“ nad loajalitu k alianci. Proto si šéf NATO Javier Solana pozval českého zástupce při alianci Karla Kovandu, aby mu sdělil kritiku českého přístupu. Podobně se do Čechů pustila i ministryně zahraničí Albrightová.

Vážná rozpolcenost české politické scény vynikala vedle jasné pozice Maďarska, a zejména Polska, kde v televizi vystoupili společně levicový prezident Kwasniewski s pravicovým premiérem Buzkem a útok uvítali a podpořili. Náš severní soused navíc alianci nabídl v případě pozemního zásahu v Kosovu stočlennou jednotku elitních výsadkářů. „Od toho se nápadně odlišoval premiér Miloš Zeman, který o NATO hovořil jako o ‚válečných štváčích‘ a ‚primitivních troglodytech‘. Česká veřejnost také mnohem více než kterákoli jiná z členů NATO odsoudila operaci a organizovala veřejné protesty. Tento přístup... se přidal k dalším diplomatickým překážkám spojenců během operace,“ napsal americký expert na bezpečnostní politiku Ryan C. Hendrickson v roce 2000 v časopise *Parameters*.

Kosovské události ovlivnily i sjezd ČSSD. Přestože sociálnědemokratická vláda zásah krkolomně, ale přece jen podpořila, na sjezdu byla atmosféra přesně opačná. 341 delegátů (téměř polovina) zaslalo 9. dubna jugoslávskému diktátorovi dopis, v němž „lituji agrese

(158)

NATO“. Situaci se snažil zachránit Jan Kavan, který své kolegy kritizoval.

14. dubna o Kosovu jednal parlament. Debata ukázala, jak je téma vysoce zpolitizované. Lidovci a unionisté navrhli usnesení, že parlament vyjadřuje „plnou podporu akcím NATO“, jenže to občanští a sociální demokraté odmítli. „Jejich návrh byl pokusem o politický klacek vůči ODS a jsem přesvědčen, že nebyl myšlen upřímně. V případě, že by se schválil, použili by jej proti Václavu Klausovi a ODS,“ řekl novinářům stínový ministr zahraničí Jan Zahradil.

Mnozí sociální demokraté zaujali podobný postoj, vždyť tam byla celá řada zásadních odpůrců zásahu. Jednoznačnou podporu tak vyjádřily menší strany. „Budu hlasovat pro plnou podporu akcím NATO. Jsem přesvědčen, že podpora v takové věci může být jen plná, anebo žádná. Omezená, podmíněná podpora se nepočítá. Je to nakonec jen vyhnutí se odpovědnosti,“ prohlásil například lidovecký senátor Petr Pithart. Nejvíce si ale debatu užívali komunisté, kteří přirovnávali NATO k nacistům a tvrdili, že k žádným útokům na Albánci nedochází. Vše bylo prý výsledkem lživé propagandy. Cílem NATO „je terorizování jugoslávského obyvatelstva od dětí až po starce“, prohlásil například ve sněmovně poslanec KSČM Karel Vymětal.

Poslancům ODS a části ČSSD se pak podařilo prohlasovat usnesení, že Česko je připraveno „podpořit všechny kroky NATO, které povedou k co nejrychlejšímu konci utrpení občanů Jugoslávie“.

Českou pozici ještě více zkomplikoval ministr Jan Kavan, který v květnu 1999 v Pekingu s řeckým protějškem Jorgem Papandreuem sepsal vlastní plán řešení kosovské krize. Nehledě na to, co oba ministři chtěli navrhnout, bylo naprosto neobvyklé, že text vznikl ve spolupráci s Čínou a Ruskem, kteří jsou velkými kritiky – téměř nepřáteli – aliance. „V iniciativách tohoto druhu bychom měli spolupracovat se spolehlivějšími členy aliance,“ komentoval to například šéf Ústavu mezinárodních vztahů Jiří Šedivý.

Druhým závažným momentem na této iniciativě byl fakt, že navrhovala nejdříve zastavení bombardování aliance, a až pak by došlo k případnému stažení srbských vojsk. A to ještě nikoli všech. Na správu Kosova se totiž měla podílet srbská policie a armáda – tedy ti, kteří Albánci vyhnali. To šlo naprosto proti dosavadnímu snažení NATO.

(159)

Ačkoli Kavan tak jako vždy tvrdil, že „česká diplomacie byla oceňována“, budila především kritiku. „Bylo by lepší, aby se nemnožily iniciativy, které by mohly dělat dojem, že pozice aliance není pevná,“ prohlásil španělský ministr zahraničí Abel Matutes.

Problematické ani tak nebylo to, že se nějaký stát snaží najít řešení krize, ale spíše to, že se takové akce podnikají téměř výhradně v diplomatických kuloárech. Opatrně se váží každé slovo, aby nevyvolalo nějaké spekulace. Spojení Číny, Ruska, Řecka, které byly většinově proti NATO i zásahu, a Jana Kavana, jenž se proslavil otázkou, jestli se z aliance dá vystoupit, vysílalo jasné poselství, že spojenci nejsou jednotní. I proto americká ministryně zahraničí Madelein Albrightová zavolala Kavanovi a velmi tvrdě ho kritizovala za podkopávání spojenecké jednoty. „Welcher Teufel hat sie getroffen?“ („Jaký ďas to do vás vjel?“), ulevil si prý i náměstek německého ministra zahraničí Günter Verheugen před českým velvyslancem v Bonnu.

Už tři dny po zveřejnění této iniciativy se v zahraničním výboru Senátu konala diskuse o jejím obsahu. A většinou šlo o tvrdou kritiku. „Já jsem byl od začátku přesvědčen, že iniciativa je mrtvě narozené dítě, že nastal čas to dítě pohřbit s co nejmenšími obřady,“ prohlásil například předseda senátního výboru pro zahraniční věci Michael Žantovský (ODA). Členové tohoto výboru nakonec přijali usnesení, že Kavan by napříště měl podobné iniciativy konzultovat s dalšími ústavními činiteli. Vlastně jediní, kdo Kavana jednoznačně podpořili, byli komunisté.

Musíte mě poslouchat!

Nicméně 9. června 1999 podepsali zástupci NATO a Jugoslávie dohodu o stažení srbské armády, kterou by nahradily mírové jednotky OSN. Hromadné čistky se podařilo zastavit, ale i sedm let od zásahu je Kosovo stále neklidnou oblastí.

Kavan i nadále tvrdil, že jeho výzva byla mimořádně důležitá, a vyžadoval, aby to Česko oficiálně tvrdilo i nadále. Ukázal to hned na konci června, kdy promluvil ke shromážděným českým velvyslancům: „Očekávám od velvyslanců podporu zahraniční politice současné vlády. A česko-řecká iniciativa byla mou iniciativou, kterou schválí-

(160)

la vláda,“ prohlásil před zkoprnělými diplomaty. Ty překvapil za pár vteřin ještě víc, když jim nepřímou vyhrážkou, že vyžaduje plnou poslušnost. „Očekávám od významných státních úředníků, jakými velvyslanci bezesporu jsou, základní loajalitu k legitimně zvolené vládě ČSSD.“

Tři dny na to zareagoval prezident Havel, když ke stejnému sboru diplomatů promlouval. „Velvyslanci se mají řídit v první řadě svým svědomím a teprve potom zájmy kabinetu, který právě vládne,“ řekl Havel.

Tečkou za nedůstojným chováním českých politiků v době konfliktu v Kosovu byla humanitární pomoc po jeho skončení. V té době si totiž ministr zemědělství Jan Fencel řekl, proč nevyužít situace v náš prospěch.

Problém českého zemědělství už roky spočívá v tom, že produkuje něco, o co nikdo nemá zájem. Téměř symbolem se stalo mléko. Díky státním dotacím se ročně nadojily téměř dvě miliardy litrů mléka. Z toho téměř 700 milionů litrů zůstávalo ve skladech. A pak nastávala absurdní chvíle, kdy to, co vláda dotovala, zase zpětně vykoupila. Nejdříve se ministr Fencel snažil mléko vnutit školám, ale na začátku roku 2001 uviděl šanci v Kosovu a rozhodl se vyslat mléko a sýry. A to přesto, že humanitární organizace působící přímo na místě prohlašovaly, že o to vůbec není zájem. „Není to žádná ostuda, že dáváme jako humanitární pomoc svoje přebytky,“ komentoval to tehdy František Balšík z ministerstva zemědělství, který měl pomoc na starosti. „Když dají jiné státy zase svoje přebytky, tak se to tam sejde a vzájemně doplní. Prostě dáváme, co máme. Další si musí nevládní organizace sehnat samy.“

Na konci téhož roku se Fencel na svůj nápad rozpomněl znovu. Tentokrát české zemědělcům trápily odhalené případy nákazy BSE, což vedlo k rapidnímu poklesu zájmu o hovězí maso. A zemědělci chtěli opět pomoc od státu. Fencel se tedy rozhodl, že jejich nežádané maso pošle do Kosova. Nikdo nebral v potaz zprávy z oblasti, že lidé se bojí možné nákazy a maso nechťejí.

Samozřejmě že se udělala i řada velmi pozitivních kroků, například se postavila škola, nemocnice a podobně. Jenže podobné případy vážně poškozovaly dobré jméno Česka. Ukázalo se, že zahraniční pomoc

(161)

by mělo organizovat výhradně ministerstvo zahraničí, protože to nezastupuje žádnou skupinu výrobců. Když totiž část pomoci připravovalo ministerstvo průmyslu, tak to dopadlo podobně jako u resortu zemědělství. Zjistilo si, že má nadbytek uhlí, tak ho poslalo do Kosova, a to přesto, že ho tam byl dostatek.

Od Rádia Svobodný Irák po 11. 9. 2001

Představu, že Česko je nudnou a provinční zemí, která nemá význam pro zahraniční politiku, bylo nutné zrevidovat ještě před vstupem do NATO. V roce 1994 se totiž Česká republika nabídla, že na jejím území může vybudovat své centrum Rádio Svobodná Evropa, které i do Československa vysílalo necenzurované informace od padesátých let. RSE se skutečně do Prahy v roce 1995 přestěhovalo a získalo sídlo v bývalé budově Federálního shromáždění nad Václavským náměstím.

Od roku 1998 se význam rádia mimořádně zvýšil, protože se jeho vedení rozhodlo vysílat i do Iráku a Íránu, které v mezinárodní politice hrály stále větší roli – hrozilo, že v těchto zemích vzniknou zbraně hromadného ničení namířené proti Západu. Vysílání rádia z Prahy je zřejmě nejdůležitější české angažmá v mezinárodní politice. List *Washington Post* k tomu tehdy napsal, že tato pomoc světu povyšuje Česko mezi statečné a důležité země. Jenže s tou statečností to nebylo zase až tak jednoduché.

Členové vlády přiznávali, že když se doslechli o záměru vysílat do Iráku a Íránu, tak na ně šly mdloby. „Je nepřijatelné, aby si tady zahraniční soukromé firmy bez vědomí vlády dělaly, co se jim zlíbí,“ řekl tehdy *Právu* místopředseda vlády Egon Lánský. Jeho vládní kolega Pavel Dostál doslova prohlásil, že je takovým nápadem zděšen. „Je něco jiného vysílat do Ruska či na Slovensko a něco jiného do států, kde odsuzují k trestu smrti za pouhé napsání knížky. Pokud by měl být výsledkem vysílání do některých islámských států atentát na budovu rádia nebo jiný teroristický útok, pak by bylo z hlediska případných nevinných obětí lepší vysílání do zemí představujících taková rizika zastavit.“ A k nim se přidal ještě Jan Kavan, který dodal, že vláda si udělá analýzu, jestli vysílání může „být interpretováno jako nepřátel-

(162)

ské vůči íránské vládě“. K tomu se ještě rozhodla vypracovat i ekonomickou analýzu dopadů vysílání. Jediný, kdo se z nejvyšších státních představitelů jednoznačně postavil za vysílání, byl Václav Havel. Ministři pak uváděli, že jim vadí zejména místo, odkud mělo rádio vysílat – z rezidenční čtvrti Bubeneč –, ale na to reprezentanti RSE namítali, proč to Češi říkají do médií a ne jim během jednání.

Diskuse o nebezpečnosti RSE\SI se brzy vyhroutil. 7. listopadu 1998 totiž *Lidové noviny* otiskly článek, kde stálo: „O Rádio Svobodná Evropa, vysílající od konce října do Iráku a Íránu, se před nedávnem zajímal přímo v ČR nebezpečný terorista z nejmenované islámské země. Tato informace unikla z vlády.“ To samozřejmě všechny vyplašilo a začalo se pátrat nejen po pravdivosti této informace, ale také po tom, kdo ji z vlády vynesl.

Kdo na odhalení udavače nečekal, byli podle dostupných informací britští agenti MI6, kteří po publikování článku okamžitě připravili tajnou operaci. Naložili do auta neznámého muže a přepravili ho do Velké Británie. Ten muž se jmenoval Džabir Salim a pracoval na irácké ambasádě v Praze jako konzul. Jenže se rozhodl ze služeb dezertovat a oznámil britským agentům, že dostal od Husajnových lidí 150 000 dolarů, aby zařídil útok na Rádio Svobodný Irák. Pro Brity to byl klíčový muž, protože v Bagdádu ho považovali za jednoho z nejzarytějších stoupců režimu. Po úniku informace, že v Česku se pohybuje islámský terorista, bylo evidentní, že by si Iráčané mohli začít klást otázku, jestli není řeč o jejich muži, a pokud ano, jak to že v Česku vědí o jeho úkolu. Pakliže by si vše dali dohromady, mohli se pokusit Salima zlikvidovat. Okamžitě tedy sbalil celou rodinu a podle informací listu *The Daily Telegraph* i 150 kufrů s tajnými informacemi a vyrazil v doprovodu agentů pryč.

Kavanova „neškodná“ zmínka

Pátrání novinářů po původci informace se stále více stáčelo k Janu Kavanovi; doslechli se totiž, že měl na jednom večírku s vybranými novináři cosi poznamenat o této hrozbě. Ministr zahraničí už pochopil, že je jasno, a promluvil: „V souvislosti s nutností nepodceňovat rizika nebezpečí útoku islámských fundamentalistů jsem se před no-

(163)

vináři zmínil, že jsem slyšel o možnosti, že se na území republiky mohl pohybovat člověk, který měl být spojený s teroristickým činem spáchaným v minulosti," uvedl Kavan.

Tato informace byla možná ještě větším překvapením než samotná vidina teroristy v Česku - ministr na večírcích vynáší tajné informace. O smyslu tohoto kroku nebylo pochyb a naznačil to i Kavan: prostě chtěl na veřejnost pustit informaci, která by vládě pomohla zvýšit tlak na Američany ohledně vysílání rádia do Iráku a Íránu. Domníval se ale, že novináři, stejně jako to u něj dělali už předtím, prostě tuto informaci zveřejní. Nečekal už, že dodají, že „prosákla“ z vlády. Tak vedla cesta přímo k němu.

Opozice ihned žádala jeho rezignaci. A to dokonce i ta smluvní. „Pokud je to skutečně tak, jak to vypadá, očekával bych ministrovu demisi,“ prohlásil v novinách Zahradil 10. listopadu. Už dva dny poté se ale rozpomněl, že ČSSD je partner, a názor změnil: „Nehodlám si budovat kredit na tom, abych nějakým laciným způsobem volal po stínání hlav.“

Za Kavana se postavil premiér, který opakoval, že nikde nevidí problém, a to ani Jaroslav Bašta, který měl tajné služby na starosti: „Z toho, co mám k dispozici, jsem si jist, že se trestného činu nedopustil a ani dopustit nemohl.“ Žalovat ale chtěl *Lidové noviny* za to, že informaci zveřejnily. Mimochodem Kavan nikomu, a to prý ani Zemanovi, nesdělil jméno svého informátora. Takže se tajné služby nikdy nesnažily vypátrat lidi, kteří vynášejí informace.

Co přesně následovalo poté, je vlastně dodnes zahaleno tajemstvím. Jaroslav Bašta oznámil, že dostal dopis od šéfa MI6 v Praze Christophera Hurrana (jeho jméno zpočátku neřekl), v němž si prý stěžoval na to, že z Bezpečnostní informační služby unikají informace. A to právě v souvislosti se Salimem. Bašta se pak rozhodl reagovat okamžitě a vládě navrhl odvolat šéfa BIS Karla Vulterina. Jenže dopis nikdo kromě Bašty neviděl. Není tedy ani jisté, jestli existoval. Vulterina chtěla vláda odvolat už dávno, protože nepatřil do kruhu blízkého straně, a navíc kdysi nechal šetřit únik informací z BIS do ČSSD. Kabinet oficiální argumenty pro odvolání Vulterina nesdělil, ačkoli ministři naznačovali, že když oni slyšeli ty důvody, tak jim „vstávaly vlasy hrůzou na hlavě“.

(164)

Jestli Hurran skutečně protestoval proti prosakování zpráv z BIS, je ironií osudu, že se sám brzy stal obětí úniku informací. Jestliže se totiž 31. ledna díval na televizi Nova, muselo ho zamrazit. Televize zveřejnila jeho identitu, ukázala, kde bydlí, a ještě informovala, že je homosexuál, a tudíž vydíratelný.

V tu chvíli se teprve spustila britská zuřivost. Tajné služby i diplomaté mezi sebou řešili skandál, jak je možné, že někdo vynáší takové informace, a už podruhé v krátké době ohrozil život člověka napojeného na britskou tajnou službu. O případ se velmi zajímala i britská média, zejména *The Daily Telegraph*, který napsal, že „incident může vážně poškodit vztahy mezi českými a britskými tajnými službami“. A také je poškodil, podle důvěryhodných informací z BIS byli ještě v roce 2006 Britové maximálně opatrní, co Čechům sdělí.

Je třeba si uvědomit, že všechny tyto skandály se odehrávaly jen několik týdnů před vstupem Česka do NATO. Zpochybnění důvěryhodnosti politiků, a zejména tajných služeb tedy vyvolávalo mimořádné znepokojení. Vždyť po integraci do aliance měli mít i oni přístup k těm nejtajnějším informacím spojenců. Štěstím České republiky bylo, že vstup už byl jistý, takže se nedal odvrátit, navíc brzy přišla válka v Kosovu, která skandál přehlušila. Problémy kolem Rádía Svobodný Irák ale měly ještě přijít.

Kde je Šlouf? V Iráku

V druhé polovině ledna roku 2000 zavládl podle vyprávění tamních zaměstnanců na chodbě Strakovy akademie rozruch. Mluvčí vlády Libor Rouček pobíhal od jednoho premiérova poradce k druhému a zoufale se ptal: „Kde je Šlouf? Kde je?“ Poradci mu odpovídali, že na dovolené v lázních, ať mu zavolá na mobil. „Ten mi nebere, na drátě mám člověka z americké ambasády, který se ptá, co dělá Šlouf v Iráku,“ odpověděl zaskočený Rouček ještě zaskočenějším poradcům. Necháпали, o čem to mluví.

Dne 17. ledna se v českém denním tisku objevila nečekaná zpráva ČTK: „České delegaci vedené náměstkem ministra zahraničí Hynkem Kmoníčkem se v Iráku nepodařilo uzavřít obchodní kontrakty, protože Bagdád vytýká Praze, že se zařadila do protiiráckého amerického

(165)

tábora. S odvoláním na diplomatické zdroje to v neděli napsala agentura AFP.“

Snad ve všech redakcích zvedli novináři telefony a volali na ministerstvo zahraničí, českému zástupci v Iráku i na Úřad vlády, aby informaci o výpravě za Husajnem potvrdili. Nikdo o ni totiž dopředu nemluvil a ani posléze se nedalo dostat k přesnějším informacím. Všem se dostávaly kusé a odměřené odpovědi a nakonec jediná zpráva, kterou státní úřady vydaly, byla, že skutečně jakási skupinka podnikatelů a politiků vyrazila na začátku ledna do Iráku. Kdo tam byl, jaký byl vyjednávací mandát, co se domluvilo – všechno prý je tajné.

Vzhledem k tomu, že šlo o zemi nejkrutějšího diktátora na této planetě a že z Prahy vysílá do Iráku rádio, jež se české vládě evidentně nelíbilo, vzbudilo to pochopitelně zvědavost. Především každý chtěl slyšet jména účastníků cesty.

„Požádali mě, abych je nezveřejňoval,“ řekl novinářům náměstek ministra zahraničí Hynek Kmoníček, který se cesty účastnil. Mluvčí ministerstva zahraničí Aleš Pospíšil zase novinám sdělil neuvěřitelnou výmluvu, proč nemůže říct jména podnikatelů, kteří se výpravy účastnili: „Nevím ani, jestli byli v Bagdádu oficiálně.“ Přitom je těžké si představit oficiálnější cestu než ve vládním letadle.

Zkrátka na celé cestě něco nesedělo. Kdyby byla čistá, tak by se nedělaly takové utajovací tanečky. Poutavá byla i tisková konference Kmoníčka 18. ledna, kde prohlásil, že se cesta vlastně vůbec netýkala dojednávání obchodů, že se jen rekognoskoval terén. Přiznal ale, že pokud jde o Rádio Svobodný Irák, „jsme ochotni tlumočit pozici irácké strany na patřičných místech“. Což přeloženo do češtiny znamená zatlačit zejména na Spojené státy, aby si uvědomily, o jaké peníze kvůli rádiu Češi přicházejí. Vláda si také okamžitě dala ministrem průmyslu vypracovat analýzu, na kolik Čechy ta záležitost s pomáháním nějakému cizímu státu vyjde.

Pravda je, že vláda byla vystavena tlaku podnikatelů, kteří ji vybízeli, aby se rádia zbavila. Například s tím přišel generální ředitel Svažu průmyslu a dopravy Zdeněk Liška, který k tomu podal *Hospodářským novinám* vysvětlení: „I v zahraniční politice je třeba zvážit a zohlednit ekonomické problémy a zájmy exportérů.“ Vskutku šlo spíše o přání než skutečnou šanci na zlepšení obchodu, pokud by rádio

(166)

zmizelo. Je sice pravda, že v roce 1986 byl český vývoz do Iráku přibližně 112 milionů dolarů, ale pak po válce v zálivu klesl v roce 1991 na 200 tisíc dolarů ročně. Propad tedy nastal už sedm let před spuštěním Rádia Svobodný Irák.

Nicméně podstatné je, že vláda i nadále tajila veškeré detaily i účastníky akce. Pozornost vzrostla ve chvíli, kdy se v deníku *Právo* – s jinými novinami téměř nehovořila – objevila informace, že výpravy se účastnil i Miroslav Šlouf. „Naše delegace bezprostředně spočítala možnost vzájemných kontraktů do dvou miliard amerických dolarů, které by se mohly uskutečnit v průběhu několika let,“ řekl *Právu* Šlouf.

Nejenže tím popřel Kmoníčková slova o tom, že se v Bagdádu nejednalo o byznysu, ale navíc vyvolal pozdvižení, že se této cesty vůbec účastnil. Ba co víc, jak později řekl Kmoníček, Šlouf se pro cestu do Iráku přímo podílel na výběru podnikatelů. Což bylo zarážející, neboť se zahraničními vztahy neměl nic společného. Na cestu navíc pozval Čechoameričana Milana Jedličku, což vyděsilo americkou administrativu ještě víc. Šlo totiž o pochybného podnikatele, který se zapletl ve Spojených státech do různých kriminálních případů.

Když se o Jedličkovi dozvěděli Američané, okamžitě kontaktovali českého velvyslance v USA Alexandra Vondru a ptali se ho, co to má znamenat. To ale nevědělo ani ministerstvo zahraničí. „Úloha Milana Jedličky nebyla úplně zřejmá, zastupoval nějakou americkou firmu a dohodl mu to Šlouf,“ řekl například Kmoníček. Jedlička měl ještě jednou sehrát významnou roli v české diplomacii. Na pokyn Šloufa totiž začal připravovat cestu premiéra Zemana do USA. Když se to ale dozvědělo americké velvyslanectví, začalo protestovat. Vondru si na pohovor pozvalo i americké ministerstvo zahraničí, ten protesty sdělil do Prahy, ale bez zájmu. Výsledkem bylo, že Washington Zemanovu návštěvu zrušil.

O Jedličkově pochybné minulosti psal jako první týdeník *Respekt*. Podnikatel redakci nakonec zažaloval, že je slušný byznysmen, proti němuž americká administrativa neprotestovala, a spor vyhrál. A to přesto, že odpor Američanů u soudu potvrdil nejen Vondra, ale i Jan Kavan. Díky technické chybě pak nemohlo dojít k odvolání k Ústavnímu soudu, takže se redakce Jedličkovi musela omluvit.

(167)

Ale zpátky k cestě do Iráku. Vláda stále tajila, kdo se cesty účastnil. Odmítla to sdělit i poslancům a senátorům, takže se šéf zahraničního výboru v Senátu Michael Žantovský rozhodl předat stížnost k soudu, protože podle zákona o přístupu k informacím je to neutajená informace. Soud se sice táhl téměř dva roky, ale na konci února 2002 Obvodní soud pro Prahu 1 rozhodl, že informace musí vydat. Ministerstvo tedy zveřejnilo seznam účastníků cesty. Kromě již zmiňovaných Kmoníčka, Šloufa a Jedličky to byli Pavel Tkačík a Jiří Lukeš ze společnosti Vítkovice, Ladislav Baránek za ZTS Petroleum a Stampu.

Díky *Lidovým novinám*, kterým se v roce 2005 podařilo získat zápis z této cesty, víme celkem přesně, co se v Iráku odehrávalo. A není to zrovna veselé. Iráčanům evidentně nejvíce vadilo, že se z Česka vysílají do jejich země svobodné informace. „V nedávném období jsme zde měli řadu českých podnikatelů, rýsovala se perspektiva podepsání významných kontraktů. Záležitost rádia vše pozastavila,“ řekl prý v úvodu jednání náměstek ministra průmyslu a minerálů Ahmad Rašíd Muhammad.

A český náměstek ministra zahraničí Hynek Kmoníček na to měl opáčit: „Současná česká vláda má v rámci daných realit zájem na přímých a plodných kontaktech s tradičním partnerem Irákem. Jsme otevřeni diskusi o rádiu, jsme připraveni hledat vhodné řešení.“ Kmoníček později tvrdil, že jen bloufal a nemyslel to vážně. To ale nedává smysl: letěl by snad dobrovolně do Iráku, a navíc s podnikateli, aby něco diktátorovým služebníkům slíbil, a druhý den to pak zase zrušil? Ne, byli jsme zkrátka svědky toho, že česká diplomacie usilovala o zrušení rádia v Česku a navázání kontaktů s teroristickým režimem.

Útok na New York a česká cesta

Význam Blízkého východu stoupl na podzim roku 2001, kdy došlo k bezprecedentnímu útoku teroristů na New York. Reakce českých představitelů na útok byla zpočátku naprosto jednoznačná a ukázková. Češi jsou se Spojenými státy.

Zdálo se, že v zahraniční politice nastává okamžik, kdy nebude nutné se za ni stydět. Už pár dní po ataku ale přišla zarážející infor-

(168)

mace. Český ministr zahraničí Jan Kavan se pouhé dva dny po útocích sešel se svým protějškem z Jemenu Abú Bakrem Abdalláhem Kirbím a měl s ním jednat o prodeji zbraní do této země. To vyvolalo velké znepokojení, protože Jemen patřil mezi země podezřelé ze spolupráce s teroristy. Ostatně právě tam došlo k útoku na americkou loď USS Cole, při němž zahynulo sedmnáct amerických vojáků, a jemenská vláda odmítla spolupracovat na vyšetřování.

Náměstek Kavana Hynek Kmoníček ihned obvinil média, že si vymýšlejí, protože „padla o zbraních jedna jediná věta – pan Kirbí pochválil naše tanky“, které mimochodem také před dvěma lety Češi Jemencům prodali. A to přes varování spojenců, že podobné tanky dodané Poláky skončily nakonec v rukách Súdanců, což je země, do které je vývoz zbraní zakázán. Kmoníčková slova ale vyvrátil samotný Kavan, který v pořadu České televize Nadoraz oznámil, že jednal s Kirbím o prodeji českých letadel L-39.

Na kritiku médií i opozice nakonec reagoval Zeman: „Jemen zatím nebyl označen za teroristickou zemi a neslyšel jsem například od amerického velvyslance ani od kohokoli jiného protesty proti tomuto obchodu.“ Jenže by se dala předpokládat i předvídavost zahraniční politiky, že se nemají podezřelým zemím dodávat zbraně, a to tím spíše po 11. září. Horní komora parlamentu to například pochopila a domluvenou schůzku s Kirbím zrušila. Čím více se vláda snažila svůj postup vysvětlovat, tím to bylo absurdnější. Kmoníček například *Lidovým novinám* sdělil, že obchod je strategicky důležitý: „Jinak je [Jemence] uzavřeme do izolace. Když chcete mít dobré politické kontakty, musíte mít ve většině těchto zemí dobré obchodní vztahy. A když jejich součástí není, byť omezený, obchod se zbraněmi, nejste pro ně důležití.“

Už ale bylo zaděláno na mezinárodní ostudu. Americká diplomacie i NATO okamžitě v Černínském paláci žádaly zastavení dodávek letadel. Psalo se o tom i v zahraničních médiích. „Zatímco peníze, které živí takové organizace jako Al-Káida, lze spojovat s bohatými dárci ze Saúdské Arábie a dalších bohatých států kolem Perského zálivu, lze původ zbraní obvykle vystopovat do zemí bývalého sovětského bloku, zejména České republiky, Slovenska, Rumunska a Bulharska,“ napsal například na začátku roku 2002 americký list *Chicago Tribune*.

(169)

Česko se ale mělo stát v boji s teroristy velmi důležitou zemí. Zatímco téměř celý svět souhlasil se zásahem proti talibanskému Afghánistánu, kde se skrývali představitelé Al-Káidy, mnohem větší pochybnosti panovaly o potřebě útoku na Irák. Saddám Husajn sice byl velkým nebezpečím pro celý region, ale důkazy o jeho napojení na útok v New Yorku chyběly.

A do toho přichází Miloš Zeman se zásadním prohlášením, že české tajné služby mají důkazy o setkání osnovatele útoku na New York Atty s koordinátorem irácké tajné služby, a to v dubnu 2001. „Atta kontaktoval iráckého agenta, ne aby připravil teroristický útok na Světové centrum, ale aby připravil teroristický útok na budovu Svobodné Evropy,“ řekl 9. listopadu při návštěvě Spojených států televizi CNN. To vzbudilo v Americe mimořádný zájem a v Praze mimořádné zděšení. Američané by v takovém případě měli důvod k zásahu v Iráku. Jenže české služby měly pouze nějaké náznaky, že Atta mohl jednat v Praze s někým důležitým. Ale nedalo se vůbec nic ověřit. Zeman zkrátka opět mluvil rychleji, než měl.

V prosinci se rovněž pro televizi CNN snažil uvést věci na pravou míru Václav Havel, když oznámil, že Atta sice Prahu navštívil, ale nejsou vůbec žádné důkazy o tom, že by plánoval nějaký útok. Navíc při poslední návštěvě Česka zřejmě jen přestupoval do letadla. Ostuda však už byla na světě. List *New York Times* si kladl logickou otázku: „Když české bezpečnostní služby podle Zemana už v dubnu věděly, že Atta plánuje teroristický útok, proč nic nepodnikly? Proč nepředaly informace do Washingtonu, když odhalily plán útoku na zařízení financované USA? A proč tak dopustily, že Atta mohl o pět měsíců později zaútočit v New Yorku?“

Nesmyslnost „české cesty“ později potvrdila i vyšetřování amerických kongresmanů či CIA: „Považujeme za téměř vyloučené, že by Atta odjel do Prahy v dubnu 2001, v době, kdy vrcholily přípravy na zářijový teroristický útok, a setkáním s al-Aním riskoval prozrazení akce,“ řekl například v červenci 2004 šéf CIA George Tenet.

Českou pověst v souvislosti s bojem proti terorismu zachránili čeští vojáci, kteří se při nasazení v Afghánistánu ukázali jako jedni z nejlepších. Stejně tak české členství v alianci postupně získávalo na pres-

(170)

tiži, a to především díky speciální chemické rotě z Liberce, ale také řadovým vojákům, kteří plnili mírové mise v bývalé Jugoslávii.

Zachraňte Benešovy dekrety

Česká zahraniční politika v době opoziční smlouvy končila tak, jak začala. Což znamená zhoršením vztahů se sousedy. Jenže tentokrát to dostalo zvláštní rozměr, protože se na něm podílely všechny zdejší strany – šlo o jakousi manifestaci národní jednoty. Říká se, že ideologické rozdíly mezi stranami se stírají pouze v ohrožení státu, především v době válek. Pak se jde za jedním hlasem, který se zdá zaručovat přežití. Co se to tedy Čechům na jaře roku 2002 dělo tak hrozného? Prý za česko-německými hranicemi čekají hordy lidí, kteří byli po válce vyhnáni z československého území, a nyní budou chtít své majetky zpátky.

Sudetská otázka zaměstnává českou politickou scénu prakticky celých patnáct let od konce studené války. Až po revoluci se mohlo poprvé svobodně přemýšlet o okolnostech a důsledcích vyhnání 2 256 000 Němců z Československa: Proč byla uplatněna kolektivní vina, proč byla páchána taková brutalita i na lidech, kteří nic neprovedli, jak se mohlo stát, že byly odsunuty i desetitisíce lidí, kteří bojovali ve válce proti Hitlerovi.

Hned po revoluci v roce 1989 Václav Havel připomněl, že by se Češi měli omluvit odsunutým sudetským Němcům, protože poválečný odsun „byl aktem velmi tvrdého zbavení několika milionů lidí jejich domovů“. Tato slova ale ve společnosti přivyklé po léta na úplně jiný výklad událostí vyvolala nemalé pohoršení. Ukázalo se, že s tou otevřenou porevoluční debatou to nebude zase až tak slavné. Představitelé nové politické scény se od Havla ihned distancovali.

„Jestliže se mezi veřejností mluví v posledních dnech o omluvě, pak jde o nedorozumění. Československá vláda v žádném případě neuvažuje o návratu sudetských Němců ani o jakékoli omluvě,“ uvedl za Občanské fórum v lednu 1990 Luboš Dobrovský. „Sudetští Němci si za svůj osud mohou sami vzhledem k tomu, že byli Hitlerovou pátou kolonou v ČSR,“ shrnul v roce 1993 obecně panující náhled Miloš Ze-

(171)

man ještě jako opoziční předák. Ve stejném roce odmítla pravicová ODA poslat svého zástupce do vznikající skupiny pro česko-sudetoněmecký dialog. „Jednání tohoto druhu by byla chápána jako uznání sudetoněmeckých požadavků, které jsou v rozporu se státními zájmy ČR,“ prohlásil tehdejší místopředseda ODA Daniel Kroupa.

Vzhledem k trvale negativnímu postoji a výrokům elity není divu, že nálada veřejnosti vůči odsunutým sudetským Němcům se od komunistických dob příliš nezměnila. Podle průzkumů IVVM z let 1993 a 1995 považovalo poválečné vyhnání za správné 76 % Čechů (odsuzovala je desetina populace). A 82 % lidí se domnívalo, že dát sudetským Němcům možnost návratu do vlasti by ohrozilo majetek a jistoty lidí v pohraničí.

I proto to odpůrci vyhnání neměli v Čechách nikdy lehké. „Ty fašistický grázle,“ oslovovali ještě v roce 1992 pisatelé anonymních dopisů Petra Příhodu, když v *Lidových novinách* napsal: „Mnozí z nás by za tím rádi udělali tlustou čáru. Je to možné, když se na tom dohodnou obě strany. To se nestalo. Snad bychom se tedy měli pokusit udělat s tím něco sami. Nikoli kvůli Němcům, ale především kvůli sobě samým.“

Petr Příhoda, který přednáší etiku na lékařské fakultě, a politolog Bohumil Doležal patřili od počátku k nejaktivnějším bojovníkům za nápravu. Jejich snažení korunovala v polovině devadesátých let výzva Smíření 95. Podepsalo ji dvě stě politických a kulturních osobností z Česka a Německa. Signatáři žádali českou vládu, aby zahájila diskusi s představiteli sudetoněmeckých krajanů.

Nic se ale nestalo. I proto v následujícím roce vznikla další petice – Cesta ke smíření –, ale ani ta neměla na politickou scénu větší dopad. Nicméně v prosinci 1997 se na bohoslužbě v Řezně omluvil sudetským Němcům za českou nenávisť biskup František Radkowský. Ve stejném roce vznikla i česko-německá deklarace, která na nejvyšší politické úrovni konstatovala, že političtí představitelé se už nebudou ohlížet do minulosti. Šlo ale spíše o přání než realitu, protože deklarace byla jen pokličkou na bublajícím kotli.

(172)

Žádné smiřovačky

Představitelé Německa a Rakouska prohlašovali, že by si zejména sudetoněmečtí antifašisté zasloužili nějaké symbolické odškodnění, ale nebudou k tomu českou vládu vyzývat. Z Čech se jim i tak vracela silná slova a urážky. Jako by ožíval konec 19. století, kdy vrcholil český odpor k čemukoli německému. Jeden z tehdejších vtipů říkal: „Ženské šněrovačky a česko-německé smiřovačky: oboje je bláznovství.“

A co bylo nejhorší, začaly se blížit volby. Pro občanské demokraty bylo tehdy těžké nalézt silné domácí téma pro volební kampaň. Vždyť do posledního dne drželi u moci socialisty, tak jak by je teď mohli napadat. Straničtí mágové se dlouho škrábali na hlavě, až si řekli, že by to chtělo nějakého vnějšího nepřítele, a tentokrát nejlépe takového, který vlastně neexistuje. Jak napsal historik Josef Pekař v roce 1928 ve stati *O smyslu českých dějin*: „V dobách snahou neb obavou rozechvělých je dějin vědomě užito jako zbraně bitevní... Bylo, je a bude umělé, agitační tvoření ‚smyslu‘ dějin.“

Jakmile ODS vložila do svého hlasitého gramofonu desku s názvem „Národní zájmy“, strhla se hysterie. Varovala před revizí poválečného vývoje či před odebráním majetků Čechů žijících v pohraničí. Pro ostatní strany pak bylo těžké se nepřidat, vypadalo by to, že nechtějí hájit národní zájmy. Proto byli Češi svědky komických výprav politiků na horu Říp, kde si navzájem pomáhali znovu nalézt své česství.

Komunistům se při rozehrání kampaně za dekrety Edvarda Beneše rozlil úsměv po tváři. Co více si přát než ukázat, že jejich čtyřicetiletá kampaň proti západním Němcům stále trvá a má své oprávnění? Bylo to jasné vítězství komunistů, a to se promítlo i ve volebních ziscích.

Stop nacionalismu: výzva poslancům PSP ČR

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky má na návrh svého předsedy Václava Klause a premiéra Miloše Zemana zaujmout jednoznačné stanovisko k těm dekretům prezidenta republiky z roku 1945, které připravily půdu pro násilné vysídlení sudetských Němců z tehdejší

(173)

ČSR. Podle iniciátorů má na půdě PS zaznít, že jde o věci základního národního zájmu a že česká politická scéna je v nich jednotná. Dekrety prezidenta republiky a násilné vysídlení Němců z ČSR představují bolestný problém, o němž je třeba v české společnosti, a to i na politické úrovni, vést otevřenou debatu. Místo toho jsme svědky pokusu využít rozpoutaných nacionálních vášní k demonstraci falešné národní jednoty, která by navrhovatelům získala body v předvolební kampani. Přitom hrozí nebezpečí, že se tak omezí politická a vůbec názorová pluralita v české společnosti, utrpí vztahy k našim sousedům a může se zkomplikovat proces našeho přistoupení k EU. Vyzýváme poslance PSP ČR bez ohledu na jejich stranickou příslušnost, jejich názor na dekrety a vysídlení Němců, aby projevíli politickou odvalu a tento pokus o další rozdmýchávání nacionalistických vášní a omezení politické svobody i svobody přesvědčení jednoznačně odmítli.

V Praze dne 8. 4. 2002

Výzvu podepsali mj.:

Bohuslav Blažek, sociální ekolog, Praha; Milan Brzák, důchodce, Terezín; Tereza Brůchová, studentka, Liberec; Dagmar Burešová, advokátka, bývalá politička, Praha; Romana Cempírková, Šluknov; Kateřina Čermáková, studentka, Olomouc; Lucie Deméterová, Šluknov; Bohumil Doležal, politolog, publicista, Praha; Jan Drábek, překladatel, publicista, bývalý diplomat, Vancouver; Adam Drda, publicista, Praha; Petr Dudek, publicista, Praha; Martin Dvořák, poradce, starosta, Hradec Králové; Táňa Fischerová, herečka, Praha; Tomáš Halík, katolický duchovní, vysokoškolský pedagog, Praha; Marika Heráková, Krásná; Zbyněk Hejda, spisovatel, Praha; Daniel Herman, katolický duchovní, Praha; Jaroslav Hutka, písničkář, Praha; Milan Churaň, historik, Praha; Tomáš Ježek, ekonom, Praha;

(174)

Tomáš Jún, vývojový inženýr, Svatka; Jiří Karel, ředitel muzea, Rýmařov; Jana Kašparová, místoředitelka Evangelické akademie, Brno; Tomáš Klvaňa, novinář, zástupce šéfredaktora, Praha; Petra Koláčová, H. Podluží; Libuše Koubská, šéfredaktorka, Praha; Rudolf Kučera, politolog, vysokoškolský pedagog, Praha; Ondřej Liška, student, Brno; Emanuel Mandler, historik, publicista, Praha; Ivan Medek, publicista, Praha; Ján Mlynárik, historik, Praha; Karel Moudrý, novinář, Praha; Jiří Musil, sociolog, vysokoškolský pedagog, Praha; Monika Pajerová, politička, bývalá diplomatka, Praha; Zdeněk Pinc, vysokoškolský pedagog, Praha; Jiří Pehe, politolog, Praha; Petr Placák, spisovatel, Praha; Petr Příhoda, vysokoškolský pedagog, publicista, Praha; Martin Putna, literární historik, Praha; Miloš Rejchrt, evangelický duchovní, Praha; Jan Rejžek, publicista, Praha; Břetislav Rychlík, režisér, publicista, Brno; Jan Sokol, filosof, děkan, Praha; Martin Schmarcz, publicista, Praha; Jana Šmídová, novinářka, Praha; Jiří Stránský, spisovatel, prezident českého centra PEN, Praha; Pavel Šaradín, politolog, vysokoškolský pedagog, Olomouc; Jiřina Šiklová, socioložka, Praha; Ivan O. Štampach, religionista, vysokoškolský pedagog, Praha; Petruška Šustrová, publicistka, Praha; Karel Trinkewitz, výtvarník, Praha; Elena Ťukalová, Šluknov; Petr Uhl, novinář, Praha; Jan Urban, novinář, Praha; Tomáš Vrba, publicista, vysokoškolský pedagog, Praha; Alena Wagnerová, spisovatelka, Saarbrücken; Michal Zahrádka, Vodičky; Václav Žák, novinář, šéfredaktor, Praha.

Ve středu 24. dubna se poslanci sešli ve sněmovně, aby hlasovali o historii. Jan Kavan, Miroslav Grebeníček a Václav Klaus sepsali text, který měl prý vyslat světu signál, že Česko si je vědomo konce druhé světové války. Konkrétněji, že Benešovy dekrety a „právní a majetkové vztahy, které z nich vyplynuly, jsou nezpochybnitelné, nedotknutelné a neměnné“. Zástupci všech parlamentních stran se shodli, že vy-

(175)

stoupí jen předsedové stran s krátkým prohlášením. „Tento bod programu vznikl spontánně mezi námi všemi jako výraz zneklidnění sněmovny nad pokusy některých kruhů zejména v zahraničí znovu otevřít tragické projevy historie, komplikovat jimi současné mezinárodní vztahy a zneklidňovat naši veřejnost,“ sdělil Václav Klaus poslancům. Po něm k pultu přistoupil Vladimír Špidla, který stejně krátce prohlásil, že je třeba zastavit snahy, jejichž „cílem velmi skrytým je představa, že lze nějakým způsobem revidovat základy evropského míru po druhé světové válce. Myslím si, že toto usnesení sněmovny, které předkládáme, je jasným signálem, že dveře k takové iniciativě jsou uzavřené, že Česká republika není slabým článkem.“

Když šel k pultu Grebeníček, bylo zřejmé, že se projev změní v agitaci, což se přesně stalo. Nejdříve se pustil do bývalého ministra zahraničí Jiřího Dienstbiera za to, že povolil sjednocování Německa, za chvíli do Václava Havla, že se kdysi Němcům omluvil za příkoří při odsunu. A také se zakouzl do česko-německé deklarace, která je prý výhodná jen pro Německo. „Zájmem KSČM bylo a je důrazně hájit suverenitu České republiky. Chceme zamezit všem snahám o revizi druhé světové války a zpochybnění výsledků postupimské konference, včetně vysídlení sudetských Němců a následných majetkových dopadů,“ zahřměl jako jeho předchůdce Gottwald.

Lidovci a unionisté působili rozpačitě, protože původně se manifestace účastnit nechtěli. „Navržené usnesení je hodné naší podpory... protože co je v usnesení, je pravda,“ prohlásil Cyril Svoboda. Karel Kühnl promluvil s největším odstupem: „Pro nás je tedy nepochybné, že občanům České republiky v celém procesu přístupu k Evropské unii nehrozí žádná územní, majetková ani právní revize. Pro nás je právě smyslem přijímaného usnesení ujistit o této skutečnosti naše občany.“

Za deklaraci zvedli ruku úplně všichni přítomní poslanci. Jeden z mála politiků, který proti postupu demokratických sil protestoval, byl předseda ODA a senátor Michael Žantovský, který napsal do *Lidových novin*: „Hysterie kolem dekretů je nejlepší cestou k volebnímu úspěchu KSČM, která na obavách z revanšistů a na ztrátě konfiskovaných německých chaloupek založila politiku přežití.“ Podobně se na to dívala řada intelektuálů a veřejně angažovaných lidí. „Část české

(176)

politické scény zcela zbytečně a uměle vyvolala mezi lidmi jakýsi pocit strachu z Němců. A nyní se ti sami politici, kteří se na tomto vyvolání strachu podíleli, postavili do role ochránců národních zájmů,“ prohlásil například Tomáš Halík.

Německá karta se však hrála dál. Miloš Zeman v televizi Nova před volbami řekl, že prý rakouský kancléř Schüssel a německý Stoiber „čekají na nového partnera, který u nás vzejde po volbách a který k nim bude vstřícnější“. Zeman ještě dodal: „K tomu, že něco očekávají, je třeba říci co! Jsou u nás možná politici, kteří doma slibují něco jiného a něco jiného mezi svými politickými přáteli. V této souvislosti se musíme ptát, které strany u nás se bránily projednávání této záležitosti ve sněmovně.“ Měl na mysli samozřejmě zejména lidovce.

Téma se dalo využít i pro případná povolební vyjednávání. Jan Zahradil v *Právu* kupříkladu vysvětloval, že vnější ohrožení země vyvolává potřebu velké koalice ČSSD a ODS. „Rozhodně tu jsou některé faktory, které by existenci té koalice více ospravedlnily než třeba před rokem nebo před dvěma. Například vnější tlak na ČR z politických kruhů především v Rakousku. A samozřejmě i z Německa, pokud by vyhrál Edmund Stoiber.“

Václav Klaus dokonce prohlásil, že bude trvat na tom, aby „nějaká instituce EU prohlásila písemně, že se ČR nemusí ničeho obávat. Pokud je jim to zatěžko, tak za tím může něco být.“ Přitom přímo ve smlouvách Evropské unie se píše, že u členských států je garantována „nezpochybnitelnost územních a vlastnických poměrů“.

Češi žádnou garanci nedostali, a jak se ukázalo, ani nebylo třeba. Stejně jako po vstupu do Evropské unie nevypukl boj o pohraničí. Situace se rychle uklidňovala. Politici si začali uvědomovat, že národní karta se jim, s výjimkou komunistů, ve volební kampani nevyplatila.

Především ale byla napáchána škoda na vztazích se sousedy. „Německo-české vztahy propadly tak hluboko, jak by si před pěti lety nikdo nepomyslel,“ napsal pár dní před volbami 2002 v týdeníku *Die Zeit* komentátor Christian Schmidt-Häuer. Za viníka označil především Václava Klause, kterého spolu s Jörgem Haiderem nazval „nebezpečnými nacionalisty a populisty“.

Po volbách v červnu 2002 se situace pomalu uklidňovala. Přesto ještě tu a tam docházelo k pokusům hrát o minulost. V květnu roku

(177)

2003 například komunistická poslankyně Jitka Gruntová a sociální demokraté Radko Martínek a Karel Šplíchal přišli s návrhem zákona, který měl jedinou větu: „Edvard Beneš se zasloužil o stát.“ Naposledy se podobný zákon přijímal v roce 1930 k osmdesátým narozeninám Tomáše G. Masaryka. Ironií osudu je, že za tímto návrhem stáli komunisté, kteří svým tlakem vlastně nemocného Beneše zabili, a čtyřicet let se pak jeho jméno snažili vymazat z povědomí veřejnosti.

„Je to vzkaz do zahraničí proti zpochybňování Benešových dekretů,“ vysvětloval tehdy předseda poslaneckého klubu KSČM Pavel Kováčik. Příjemci onoho „vzkazu“ mají podle něj být všichni ti, kterým se nelíbí Benešovo poválečné rozhodnutí vyhnat ze země tři miliony českých Němců. Komunistický důvod byl blízký i řadě sociálních demokratů a části ODS. „Musíme hájit národní zájmy a nenechat si diktovat nic z Mnichova,“ říkal poslanec Robert Kopecký (ČSSD). Jeho stranický kolega Jan Mládek dokonce před poslanci pateticky prohlásil, že kdo bude proti zákonu, „vráží kudlu do zad vlastním řádám“. Za ODS totéž vyslovil místopředseda strany Jan Zahradil: „Nedovedu si představit, že by tento zákon neprošel. Myslím si, že to byl velmi zvláštní signál znejistující interpretaci naší nedávné historie.“

Zákon sice i přes odpor Senátu prošel, ale aspoň neměl manifestační charakter, když byla proti i část ODS a kompletně lidovci s unionisty.

Shrnutí zahraniční politiky

Česká zahraniční politika na tom nikdy nebyla tak špatně jako za Jana Kavana. Nevedlo se mu na všech frontách. Vytáhl do svých služeb největšího gangstera, Karla Srbu, na jeho úřadě docházelo k uplácení a podvádění s veřejnými zakázkami. Co ale víc, zhoršily se vztahy s Německem, Rakouskem, Izraelem, Spojenými státy, NATO atd. Za něco nemohl, protože všechny kolem sebe urážel Miloš Zeman, ale Kavan se nepokoušel vzdorovat. Nebo se zpožděním, to když například ministerstvo průmyslu dalo českým firmám souhlas k dodávání komponentů pro dostavění jaderné elektrárny v Íránu. To způsobilo mezinárodní skandál, protože by tak Češi vlastně pomáhali islámským

(178)

fundamentalistům vyrobit atomovou bombu. Situaci nakonec zachránila sněmovna, která vývoz zakázala zákonem.

Navíc druhou polovinu svého mandátu podřídil jenom tomu, aby se mohl stát šéfem Valného shromáždění OSN. Takže se více věnoval tomu. I to byl jeden z klíčových důvodů, proč se i přes Zemanův zákaz pokusil setkat s Arafatem.

Úspěch ministra se hodnotí i podle toho, jak bylo jeho působení čitelné a zda se dá spojit s nějakou důležitou iniciativou. V tomto ohledu Kavan naprosto selhal. Svým lavírováním zklamal spojence z NATO během zásahu v Kosovu, Američany zase při snaze vyjít vstříc Kubě při přijímání deklarace o porušování lidských práv na tomto ostrově. Přitom právě rezoluce směřující vůči Castrově režimu ukazovaly možnou prioritu české zahraniční politiky – lidská práva.

Proč to nešlo? Miloš Zeman to přesně popsal v knize *Diplomacie v neglíze*: „Já jsem... dával přednost tzv. ekonomické diplomacii před velkými gesty, snažil jsem se i na zahraniční cesty vozit podnikatele a otvírat jim cestu zejména do regionů, kde jsme předtím naprosto zbytečně vyklidili trhy, ať už to bylo Rusko nebo Čína. V tomto smyslu se zahraniční politika daleko více než v jiných zemích úžeji proplétala s ekonomikou.“ Po znalosti této jeho vize už méně překvapí jeho výrok z března 2001, že „podporuje omezení nebo zrušení ekonomických blokády [vůči Severní Koreji], protože k ničemu nevedou“. Touha podpořit obchod vedla Zemana například i k tomu, že se ve Vietnamu poklonil u sarkofágu komunistického vůdce Ho Či Mina. „Chtějí-li české podniky uspět na trzích s řízenou ekonomikou, je třeba, aby politici a podnikatelé spolupracovali,“ vysvětloval to Zeman. S hrdostí totiž oznámil, že prý ve Vietnamu vyjednal nákup deseti lokomotiv od ČKD Dopravní systémy. Jenže tento případ ukazuje, jak je podbízení se naprosto zbytečné. Na stejném obchodu si chtěli přivydělat i Vojtěch Filip a Miloslav Ransdorf, ale nákup lokomotiv se nikdy neuskutečnil.

Ostudou ale je, když obchod ovlivňuje i humanitární pomoc, jak jsme ukázali po válce v Kosovu. Vyvážet to, co se Česku hodí, a ne to, co potřebují postižení lidé, je už téměř na nějaký paragraf.

Dne 20. března 2001 vyšel v *Právu* článek „Prodaný trolejbus váží víc“ místopředsedy sněmovny a Zemanova blízkého člověka Františ-

(179)

ka Brožíka, který je téměř definicí zahraniční politiky v letech 1998–2002. Autor v něm píše, že upřednostňuje „politiku nevměšování“, tedy že se Česko nemá angažovat ve zlepšování lidských práv v cizích zemích. „Uvědomme si, že i v nedemokratických zemích žijí obyčejní lidé, které politika nezajímá. Žijí si své vlastní životy a geopolitické problémy stále bipolárního světa jsou jim cizí.“ Podle Brožíka je závažnější, že angažmá ve prospěch terorizovaných lidí kazí obchody. „Doporučoval bych našim politikům příliš nekomentovat některé sporné záležitosti kolem dodržování lidských práv v autoritativních režimech. Takže raději méně komentářů pánů Paynů či Žantovských, méně návštěv dalajlámů nebo tchajwanských ministrů. Řeknu-li to vulgárně – jeden prodaný trolejbus z plzeňské Škodovky, který zaměstná desítky lidí v naší zemi, je lepší než jedno nešetrně vyřčené slovo podpory svobodnému Tibetu.“

Kdo vlastně řídí diplomacii

S odchodem Jana Kavana se česká zahraniční politika projasnila. A to především v tom ohledu, že za jeho nástupce Cyrila Svobody z ministerstva zmizeli lidé podobní Karlu Srbovi a neobjevil se žádný nový korupční skandál. Koaliční vláda byla jasně proevropská a opatrně proamerická. Všichni premiéři – Špidla, Gross i Paroubek – si dávali velký pozor na to, co říkají v zahraničí, takže se neopakovali diplomatické roztržky jako za Miloše Zemana.

Vyvstal tu ale nový problém – prezident a vláda měli diametrálně jiný pohled na zahraniční vztahy. Prezident Klaus je i v Evropě vnímán jako měřítko nejvyššího skepticismu vůči EU. A rozhodně nejde o nějaký přívlastek ze strany českých žurnalistů.

Například šéf britských konzervativců Michael Howard napsal před evropskými volbami v roce 2004 do deníku *Daily Telegraph*, že je třeba měnit EU, a že si to myslí i „český prezident Václav Klaus, jehož ODS je nejeuroskeptičtější stranou v EU“. Týdeník *Economist*, který svého času i Klaus označoval za nejlepší list na světě, o něm po inauguraci zase napsal: „Politik, který se označuje za thatcheristu, ale mnohem lépe by mu slušelo označení nacionalistický populist.“ Nebo: „Může se stát dalším dokonalým otravou, kterého bude třeba

(180)

přičíst k dlouhému seznamu těch, které my Evropané trpíme,“ napsal o Klausovi například španělský list *El País*. „Oddaný nacionalista a populist, který bude pro Evropskou unii pichlavým zákazníkem,“ přidaly se *Financial Times*.

A prezident Klaus si svoji nechuť k Evropské unii skutečně užíval. Zpočátku se mu vláda a zejména Cyril Svoboda snažili tvrdě vzdorovat a vykázat ho do patřičných mezí - zahraniční politiku určuje podle Ústavy vláda. Jenže nikomu, tím spíše ne hlavě státu, se nedá zakázat diskutovat o klíčových tématech. Bylo tedy jen otázkou, kdo bude více slyšet a lépe argumentovat. A v tomto ohledu Cyril Svoboda naprosto prohrál. Není pochyb, že zatímco každý alespoň zběžný čtenář novin by dokázal vyjmenovat prezidentovy názory proti unii, u stanoviska vlády by si musel lámat hlavu.

Klaus opanoval pole. Vzdorovat se mu pokusil předseda sněmovny Lubomír Zaorálek, který prezidenta vyzval, aby se střetli před diváky v klasickém názorovém duelu. Prezident to ale odmítl. Není divu: dnes má výsadu, že do televizních a rozhlasových diskusí chodí bez oponentů a v tištěných médiích si vybírá, kdo se ho smí ptát.

Zahraniční politika ale kvůli tomu vlála a v době psaní této knihy i vlaje od rohu k rohu, není příliš zřejmé, kdo vlastně rozhoduje. A to je tu ještě další centrum zahraniční politiky - parlament. I ten se vyjadřuje k otázkám, jak sám uzná za vhodné.

Ředitel Ústavu mezinárodních vztahů Petr Drulák napsal v únoru 2006 zajímavý článek pro *Lidové noviny* - „Záhada české zahraniční politiky“. V něm se snaží analyzovat základní problémy diplomacie a dochází ke klíčovému bodu - v Česku nefunguje kontinuita zahraniční politiky, protože je tu příliš mnoho názorově rozdílných center. „Jde spíše o to, že česká zahraniční politika se nemůže opřít o konsensus svých zahraničněpolitických elit. Místo toho se zde střetávají čtyři ideové proudy: internacionalisté, atlantisté, kontinentalisté a autonomisté. Navzájem se liší v odpovědích na dvě základní otázky české zahraniční politiky: jak s Německem a jak s USA. Tyto dva zásadní bilaterální vztahy (k obřímú sousedovi, s nímž se v celé naší historii ‚stykáme a potykáme‘, a k současnému světovému hegemonovi) se utvářejí na půdě dvou integračních seskupení, která představují již od roku 1993 hlavní vnější záruky české bezpečnosti, prosperity

(181)

a identity – evropské kontinentální integrace v EU a transatlantické integrace v NATO.“

A nevypadá to, že by se v blízké době blížilo nějaké rozuzlení v tom ohledu, který názorový proud vyhraje.

Občanská společnost

„Zdá se, že demokracie je jev tak trochu náhodný a nejistý. Avšak to, zda využijeme možnosti, jež nám nabízí, záleží také na nás samých. Porozumíme-li dostatečně tomu, co od nás demokracie očekává, a budeme-li k tomu mít dost vůle a odhodlání, je v naší moci demokratické myšlenky a postupy nejen ochránit, ale i dále rozvinout,“ napsal ve své stěžejní knize *O demokracii* profesor politologie na Yaleově univerzitě v USA Robert Dahl.

To ale není úkol pro politické elity, nýbrž pro každého občana. Proto je základním pilířem svobodné země občanská společnost, tedy lidé, kteří jsou ochotni se angažovat, řešit věci veřejné a riskovat střet s mocí.

Nadneseně se dá říct, že občanská společnost se zrodila v době spolupráce Klause a Zemana. Ona tu samozřejmě fungovala už předtím, ale v této době se do značné míry emancipovala. Ukázala, že má chuť se projevit ve chvíli, kdy se jí na politice něco nelíbí.

Po čtyřiceti letech totality byla angažovanost lidí téměř na nule. Každý si raději trávil svůj čas doma u televize nebo na zahrádce své chalupy. Komunistická teorie – dejme lidem dostatek buřtů, a oni budou zticha – dlouho a úspěšně fungovala. Jaký obrovský posun se za patnáct let svobody učinil, je vidět i na číslech. Zatímco v roce 1990 tu bylo jen 3 879 nevládních organizací, do září 2005 se jich zaregistrovalo už 54 373.

Občanská aktivita to na českém území nikdy neměla moc jednoduché, protože Češi od půlky 17. století neměli samostatnost; stále někdo povoloval a zase zakazoval svobodnou činnost. Historik Otto Urban ve své knize *Kapitalismus a česká společnost* popisuje, že i v druhé polovině století páry se zdejší lidé jen „pomalu učili uvažovat v nových pojmech a novým způsobem“. Dále ještě poznamenává: „Vždyť ještě

(182)

v polovině osmdesátých let poznamenal s povzdechem Jan Neruda, který v celé řadě svých fejetonů ironizoval někdy ‚ztučněnou‘ a málo ‚vzdušnou‘ atmosféru českého maloměsta i velkoměsta, že stále nejčtenější českou knihou jsou kuchařské recepty paní M. D. Rettigové.“

Za Rakouska-Uherska byli Češi proslavení tím, že jakmile se trochu uvolnila atmosféra, ihned vznikly stovky různých spolků. Pak ale stačilo, aby úřady zahrozily, a Češi je sami začali rušit. Samozřejmě se objevovaly výjimky. Jak zkušenost s demokracií a svobodou posiluje, bylo možné vidět po zhroucení první republiky. Díky tomu, že si lidé mohli dvacet let užívat svéprávnosti, vytvořila se nemalá část společnosti, která byla ochotná v době protektorátu bojovat v odboji či spojeneckých armádách. Tento zdravý základ nedokázali zničit nacisté, ale komunisté, kteří na to měli mnohem více času. Hitler, Stalin i Gottwald věděli, že chtějí-li zavést totalitu, musejí nejdříve vybudovat nevzdělanou, na státě závislou a atomizovanou společnost. Hitler říkával: „Neznáte lid. Lid si nepřeje být vtažen do nějakých většin; nechce být obtěžován plány; přeje si vedení, kterému může důvěřovat, a pranic jiného!“

Pro demokratickou společnost je tudíž otázkou přežití, aby si vytvořila co nejpočetnější část veřejnosti, která se o politiku a vůbec societu zajímá a neprojevuje se jen jednou za čtyři roky u voleb. Nejde o to nahrazovat politiky masou, jak se někteří s oblibou snaží tvrdit. Ale vytvořit politikům partnery. V tomto ohledu je česká tradice na bodu nula. Podle průzkumu z roku 2002, který si dalo vypracovat Centrum pro ekonomická a sociální studia, se pouze pět procent Čechů někdy pokusilo kontaktovat poslance zvoleného za svůj obvod a jen tři procenta politiky ze strany, kterou volili. Každý druhý pak dokonce přiznal, že se raději nikde neangažuje, aby se případně nespálil.

Obavy jsou to liché, i když existují příklady, které dokazují, že země ještě nemá úplně jasno, kde jsou hranice svobody projevu a angažovanosti. Dokazuje to případ tří někdejších studentů architektury Slezáka, Laštovičky a Hirnšála, kteří v době revoluce 1989 o svém profesorovi Janu Snášelovi, jenž na škole šéfoval komunistům, napsali na letáček, že jej považují za „demagogického a arogantního kariéristu“. Snášel podal žalobu, která se vine českými soudy patnáct let, a co víc, už třikrát různí soudci odsoudili studenty k omluvě. Nebýt Nejvyšší-

(183)

ho soudu, museli by skutečně absurdní krok učinit. Podobných případů je více, nepočítají se na stovky, ale rozhodně je veřejnost vnímá jako varování: držte se doma.

Naopak inspirativní jsou v tomto ohledu Spojené státy, kde systém funguje především na občanské společnosti a nevládních organizacích. Tamní voliči s oblibou říkají, že vláda je nepřítel, kterému se nesmí věřit, proto je zapotřebí vstupovat do spolků, které je pak u politiků zastupují. Schéma je volič-občanská společnost-zákonodárce. Pro politika je těžké zastupovat zájmy všech jednotlivců, když se ale dokážou sdružit ve větším počtu, je mu jasné, kdo jej oslovuje.

V Česku se ještě nedávno (a pro prezidenta Václava Klause stále) na sdružení dívalo přesně opačně. Jako na něco, co politikům fušuje do řemesla. Proto docházelo ke zbytečným konfrontacím. „Obava z otevření prostoru pro nevládní organizace pramení u českých politiků často z nereflekované paměti toho, jak tu dlouho fungovalo občanské sdružování jako lidové spiknutí proti státu a politikům,“ domnívá se sociolog Ivo Možný ve své knize *Česká společnost. Za pravdu mu dává řada až hysterických reakcí politiků na angažovanost veřejnosti. Stačí připomenout jednu za všechny: vicepremiér Egon Lánský na začátku roku 1999 navrhoval, aby odpůrce spuštění jaderné elektrárny Temelín sledovala kontrarozvědka.*

Zmínit by si zde určitě zasloužily desítky různých sdružení, která se starají o zdravotně postižené, životní prostředí či národnostní menšiny. V této knize je ale pozornost věnována zejména těm organizacím či výzvám, které měly nějakou spojitost s opoziční smlouvou, a tedy s politikou.

Dřevíčská výzva

Snad první občanská aktivita, která v letech 1998–2002 vyvolala nějakou reakci, byla tzv. dřevíčská výzva. Tento název si odnesla proto, že vznikala u bývalého kancléře prezidenta Havla Karla Schwarzenberga, který má v Dřevíči na Křivoklátsku dům. S prvotním nápadem vydat jakousi zprávu o stavu země přišel bývalý premiér a v té době guvernér České národní banky Josef Tošovský. Ten také do týmu eko-

(184)

nomů přizval další dva viceguvernéry – Zdeňka Tůmu a Oldřicha Dědka. Sám nechtěl být s výzvou spojován, protože by si to jako šéf banky neměl dovolit. I když i účast dvou jeho zástupců byla překvapivá a nestandardní. Přesný počet setkání si účastníci nepamatují, ale bylo jich určitě přes deset. Zpočátku to vypadalo jako jakýsi diskusní klub u krbu a večere, kde se rokovalo o nedobrému stavu země. Pak se účastníci shodli, že by se to mělo sepsat a zveřejnit, aby proběhla nějaká diskuse.

Vznikl tak unikátní text, který nemá svou provázanost a ambicióznost v Česku obdoby. Rozhodně není zvykem, že někdo mimo politické strany píše návrh ekonomických reforem. Ve výzvě se mimo jiné píše, že nastává moment, kdy se „určí, zda se z České republiky stane rychle rostoucí ekonomika přibližující se úrovni EU, nebo zda se zařadíme mezi zaostávající ekonomiky“. Proto je zapotřebí „dotáhnout započatý reformní proces důsledně a urychleně do konce“, protože „otálení s reformami přináší ohromné náklady“.

Co se mimo jiné v dřevíčské výzvě psalo

Podle signatářů je nejdůležitější posílit účinnost práva – ať už legislativní cestou či zlepšením práce policie či soudů. „Měla by být proto výrazně ulehčena možnost věřitelů převzít plnou kontrolu nad majetkem dlužníků neplnících své závazky, měl by být zrychlen proces bankrotů,“ píše se ve výzvě. Zároveň je ale třeba změnit dosavadní praxi, kdy „vyšetřovatelé a státní zástupci pracují neúnosně pomalu a často s neúplnou odbornou znalostí“. Proto je „nezbytné zvýšit jejich služební odpovědnost a mnohem důsledněji vyvozovat závěry a přijímat postihy při neplnění pracovních povinností“.

Protože je ale vyšetřovaných případů mnoho, pomohlo by u „soudních řízení obchodního charakteru... stanovení lhůt pro konání prvního stání od podání žaloby“. Aby se soudům ulehčilo, přesunuly by se některé úkony na „vyšší soudní úředníky (v oblasti obchodního práva například některé úkony prováděné obchodními rejstříky“.

(185)

Celý dokument prostupuje volání po co největší transparentnosti, a to od zavedení „veřejně přístupného on-line registru, kde každý občan najde informace o reálných vlastnících všech registrovaných firem“, až po zveřejnění seznamu všech, kteří nesplácejí úvěry, protože to není „předmětem bankovního tajemství“.

To samé by mělo fungovat i ve státní správě, kde dosud není vybudována jasná odpovědnost a hierarchie. „Prospěšná by byla výrazná redukce počtu státních zaměstnanců kombinovaná s úplným zrušením některých úřadů. Takto ušetřené prostředky se musí využít pro získání odborníků,“ domnívali se signatáři.

Uvolnění podnikání by zase prospělo odbourání „zatěžující byrokracie“, protože „téměř ke každé nové činnosti je zapotřebí získat celou řadu úředních potvrzení, ve většině případů s velkými časovými a finančními ztrátami“.

Dále by prý bylo dobré co nejrychleji privatizovat banky a státní podniky, zrušit „výrazné deformace struktury ekonomiky“, což je například „regulace nájemného a cen elektřiny a plynu pro domácnosti výrazně pod úroveň nákladů“. Doprovodit by to mělo snížení daní.

Ještě důležitější je však „usilovat o snížení nákladů práce. Zejména pojistné na sociální a zdravotní zabezpečení již není možné dále zvyšovat.“ A také spustit důchodovou reformu, třeba tím, že by se současný systém doplnil „povinným spořicí (kapitálovým) pilířem. Nelze se vyhnout urychlenému prodloužení věku odchodu do důchodu na 65 let.“

A co by stát díky reformám ušetřil, to by měl napřít jednoznačným směrem. „Veřejné výdaje by se měly soustředit na oblasti selhání trhu. Zvýšení výdajů na tzv. veřejné statky – právo a pořádek, bezpečnost (vnitřní i vnější), investice do vzdělávání, infrastruktury, podpora vědy a výzkumu – by bylo přínosem.“

Na veřejnost se výzva dostala 23. března 1999 a vzbudila ihned velký ohlas. Jejími signatáři totiž byli kromě již zmíněných členů České národní banky i předseda představenstva mladoboleslavské Škodovky Vratislav Kulhánek, bývalý federální ministr Václav Valeš, prezident Bankovní asociace Jiří Kunert, ekonomové Miroslav Zámečník, Lubomír Mlčoch, Karel Kouba či ekonomický komentátor Jan Macháček.

Výzva měla jediný cíl – otevřít debatu o ekonomických reformách, k nimž se menšinová vláda evidentně neměla. Reakce byly různé: Miloš Zeman prohlásil, že jej nezajímá, protože jí podepsali i lidé, kteří se podíleli na transformaci ekonomiky na začátku devadesátých let. Později ve svém rozlučkovém projevu před sněmovnou v dubnu 2002 dřevíčskou výzvu zařadil mezi aktivity lidí, kteří „popírají fakticky význam svobodných voleb“ a chtějí zavést „rafinovanější a sofistikovanější“ diktaturu. Stínový ministr ODS Martin Říman zase na kongresu ODS téhož roku tvrdil, že lidé podepsaní pod dřevíčskou či jinými výzvami „udělají cokoli pro diskreditaci systému politických stran. Pálí z boku, zpovzdálí, skryti za hradbou morální a intelektuální nadřazenosti neposkvrněných a nepošpiněných elit národa.“

Václav Klaus nejdříve chladně řekl, že každý návrh na zlepšení ekonomické situace je třeba přivítat, když ale pak zjistil, že autory jsou i lidé blízcí Václavu Havlovi, tak prohlásil: „Dokument je směsicí nízkým nezpochybňovaným, víceméně banálních a všeobecně známých názorů, zbožných přání, ale i celé řady evidentně chybných úvah.“ Pobouření byli i odboráři. „Kdybych [textu] mohl dát podtext, mohlo by tam stát: Liberálové z celého světa, spojte se!“, zlobil se tehdejší místopředseda odborů Milan Štěch.

Ještě si připomeňme, co řekl o dřevíčské výzvě *Právu* Vladimír Špidla: „Je to utopie, extremistická svým způsobem. Její autoři jsou klasičtí liberálové, kterým v jejich jinak velmi složitých duších chybí čip, kterému se říká sociální citlivost.“ Tento podrážděný výrok je zajímavý z toho důvodu, že řadu z těchto „necitlivých“ návrhů se o pár let později Vladimír Špidla coby premiér snažil uskutečnit. Jen to potvrdilo, že šlo o správné návrhy.

Duch reakcí byl typický – jako první se analyzovalo, kdo to říká, co může být jeho cílem, než co říká. Je to zvláštní zvyk, který se jeho

(187)

uživatelům do jisté míry vyplácí, umožňuje totiž nad vším mávnout rukou.

Přestože politici návrhy zarputile odmítali, a vlastně se jim i podařilo ukončit veřejnou diskusi o nich, měly velký význam. Poprvé se ukázalo, že se vše neodehrává jen ve stranických sekretariátech, ale že tu jsou i odborníci mimo ně, kteří na několika setkáních dokázali sepsat program, za který by se nemusela stydět ani vláda.

Posun to byl i v tom, že výzvu dali dohromady ekonomové různého ideologického zaměření. Ať už levicovější Mlčoch, či pravicovější Zámečník. Do té doby se zdálo, že ekonomické reformy jsou zóna, kde neexistuje místo pro konsensus. Dřevíčská výzva byla jakousi první zkouškou, a přestože se po ní brzy slehla zem, smysl měla velký.

Impuls 99

„Ekonomický“ apel z Dřevíče prolomil mlčení nestranické veřejnosti a bylo jen otázkou času, kdy přijde něco dalšího. Jak se říká, ve vzduchu bylo cítit, že nespokojenost nabírá na síle, a politici se začali nervózně otáčet, kdy tato nespokojenost dostane nějaký tvar.

Přesně čtyři měsíce po dřevíčské výzvě se zrodila výzva další, která tentokrát neanalyzovala ekonomické strasti země, ale atmosféru ve společnosti a politickou kulturu. Signatářům, jichž bylo více než dvě stě, se zdálo, že země schází z cesty za otevřenou společností. O osudu zdejších lidí se prý rozhoduje jen za zavřenými dveřmi politických sekretariátů, které jsou příliš odtrženy od reality venku. Apelovali na politiky, „aby se konečně začali zabývat reálnými problémy naší země a nezaměřovali se pouze na mocenské hry. Vybízíme je k dialogu s občany a občanskými institucemi, jako jsou odbory, církve, univerzity a profesní organizace.“

Impuls 99, zkrácená verze

Pozvání k celospolečenské diskusi o směřování společnosti

V důležitých okamžicích dějin opakovaně zazněly z prostředí kulturního a duchovního života naší země výzvy

(188)

k odpovědnosti, oslovující celou společnost; jsme přesvědčeni, že taková chvíle uzrála i nyní. Máme starost o stav naší země.

Naše republika se vydává směrem, který může vést jak k zmaření nadějí na brzkou integraci do evropských struktur, tak k prohlubování negativních jevů v ekonomické, sociální, právní i morální oblasti.

Jednou z hlavních nadějí polistopadového vývoje bylo otevření veřejného života občanům, jejich sdružením, společenstvím a obcím. Do společnosti se tak začal vracet zájem o veřejný život a o účast v něm. Již několik let jsme však svědky opačného vývoje: veřejný život se uzavírá občanům a nevládním institucím, začínají ho stále více ovládat velké politické strany, které žijí převážně svými stranickými problémy a mocenskými zájmy. Velká část občanů ztrácí důvěru v politické strany a demokratické instituce vůbec, protože má pocit, že mnozí naši politici nezacházejí odpovědně s mandátem, který od občanů obdrželi. Objevuje se neprůhledné propojování politické a hospodářské moci. Ve veřejném životě narůstá atmosféra konfrontace a arogance, která zhoršuje soudržnost české společnosti. Odráží se i v agresivním a sociálně nesolidárním chování, hospodářstvím počínaje a každodenním životem konče.

Zneklidňuje nás malá ochota a schopnost politiků komunikovat se společností a vnímat kritické hlasy, které přicházejí z domova i z ciziny. Žádáme politiky, aby brali vážně jak připomínky, které dostali z Evropské unie, tak i analýzy domácích odborníků, jako byla např. nedávná výzva skupiny ekonomů. Vyzýváme politiky, aby se konečně začali zabývat reálnými problémy naší země a nezaměřovali se pouze na mocenské hry. Vybízíme je k dialogu s občany a občanskými institucemi, jako jsou odbory, církve, univerzity a profesní organizace. Způsob, jakým stát vede dialog s občanem, se státu vrací v tom, jak se občan ztotožňuje se svým státem a plní své povinnosti vůči němu...

(189)

Nejpalčivější starosti většiny občanů jsou dnes sociální povahy. Uvědomme si, že sociální nespokojenost může vyústit do politických změn, které by mohly ohrozit nejen náš návrat na cestu zdravého ekonomického růstu, ale také směřování společnosti k autentické demokracii a mezi vyspělé státy Západu. Skutečným zdrojem zklamání z vývoje hospodářství není v našich podmínkách ani tak všeobecný pokles životní úrovně občanů, jako ztráta víry v budoucnost a legitimitu ekonomického úspěchu. Zanedbaný právní rámec podnikání a slabé vynucování práva navodily situaci, kdy hlavním zdrojem bohatství nemusí být práce, vzdělání a poctivost podnikatelů, nýbrž též korupce, známosti a pohrdání právem.

Cítíme naléhavou potřebu nejen nového stylu politiky, nové politické kultury, nýbrž i uzdravování celkového společenského klimatu. Všechnu vinu za stav společnosti nelze přisuzovat pouze politikům a politickým subjektům. Ani česká inteligence dosud nebyla schopna přihlásit se dost zřetelně ke své společenské odpovědnosti a nabídnout svou pomoc.

Proto tímto prohlášením nechceme pouze pojmenovat pravý stav věcí, nýbrž se zavazujeme k práci pro změnu tohoto stavu. Chceme použít své odborné znalosti a životní zkušenosti k hledání východisek a vybízíme k tomu všechny, kteří obdobně vnímají dnešní stav společnosti. Chceme pravidelně upozorňovat na neřešené problémy a pokusíme se systematicky předkládat názory, poznatky a návrhy k veřejné diskusi...

Tomáš Halík, sociolog a teolog
Jiří Pehe, politolog
Jana Šmídová, novinářka
první trojice mluvčí iniciativy IMPULS 99

Lidé kolem této výzvy byli přesvědčeni, že k obnově země však už nemohou pomoci jen politici. Aby se změnil chod událostí, je zapotřebí iniciativy každého jedince. „Archimedův bod změny dnes leží mimo politické strany a parlament,“ vysvětlil tehdy jeden z autorů, katolický kněz Tomáš Halík.

Vývoj iniciativy je pro tehdejší dobu typický. Její kořeny sahají do poloviny roku 1997, kdy se prezidentův poradce a politolog Jiří Pehe, Tomáš Halík, moderátor diskusního pořadu na Nově Jan Vávra a ještě několik dalších lidí setkávali v jednom klubu na Národní třídě, kde debatovali o stavu společnosti. „Jan Vávra tehdy stál o nějaké podněty do diskusního pořadu, který moderoval na Nově, a nám přišlo, že je to dobrá příležitost, jak veřejnou debatu rozšířit,“ vzpomíná Jiří Pehe.

Konkrétních podnětů však prý zas až tak moc nevzniklo a byly to spíše upovídané večírky, které se vyznačovaly nepravděpodobností a neřízeností. S postupem času se spolek debatníků rozrůstal, stejně jako jeho nespokojenost s tím, co se ve společnosti odehrává. „V létě 1999 jsme ale začali stále častěji mluvit o tom, že se nám vzdaluje vstup do EU. Věděli jsme, že přijde špatné hodnocení našeho přístupu z Bruselu a hrozí nám vypadnutí ze základní skupiny,“ vzpomíná Pehe, který v té době už na Hradě nepracoval. „Debatovali jsme dlouho, co s tím, pak jsme se rozhodli, že sepíšeme prohlášení, které ale mělo být čistě na jedno použití.“

Výzva vzbudila nebyvalý mediální, politický i veřejný ohlas, což jen potvrdilo napětí ve společnosti. Reakce politiků byly úplně stejné jako v případě dřevíčské výzvy – nemluvte nám do toho, ohrožujete demokracii, a pokud něco chcete, tak si založte vlastní stranu. „Kdo chce mít politický vliv, tedy moc, musí nést i odpovědnost. To je základní postulát, který si autoři iniciativy nechtějí připustit,“ napsal například do *Hospodářských novin* Martin Říman. Další reakce nemá cenu připomínat, jsou úplně stejné jako u dřevíčské výzvy – útok na demokracii, spiknutí či poničení polistopadového vývoje.

S takovým odsudkem od politiků autoři výzvy počítali, zaskočila je však nečekaná reakce veřejnosti. Během jediného měsíce přišlo na čtyři a půl tisíce dopisů, v nichž lidé psali, že výzvu podepisují a chtějí se stát členem uskupení Impuls 99. Jenže takové uskupení neexistovalo ani nebylo co podepisovat. Šlo o jednorázové prohlášení, po

(191)

němž měly maximálně tu a tam následovat různé semináře. V tu chvíli se už iniciativa autorům vymykala z rukou, dokonce vznikla mládežnická organizace Impulsu, přičemž „seniorská“ organizace dosud vůbec nebyla ustavena.

Všichni s napětím očekávali, co bude dál. Jaké další stanovisko přijde? Vznikne strana? Kdo bude v jejím čele? Mezi původními signatáři zavládl chaos. Názory na budoucnost se začaly lišit. Téměř všichni se shodli na tom, že když už vyvolali tak velkou reakci, musejí pokračovat. Jenže v čem? Na několika setkáních se řešila otázka založení strany, to ale odmítali zejména první signatáři. Vždyť mezi nimi byli například kardinál Miroslav Vlk nebo šéf odborů Richard Falbr. Šlo o názorově nesourodé společenství. Nakonec se tedy po straně nesáhlo a vznikla nevládní organizace, která si zjednodušeně řečeno vzala za cíl rozpoutávat debaty na různá, zejména evropská témata.

V tu chvíli ale zájem médií i veřejnosti značně poklesl. Výzva se okoukala, opadly i útoky vůči ní, zdálo se tedy, že není o čem psát. Pořádaly se sice ještě různé semináře, ale výzva poměrně brzy vyšuměla do ztracena. V roce 2003 vyšla kniha *Impuls pro občanskou společnost*, kde se její zakladatelé snaží analyzovat svou zkušenost s tímto apelem. Docházejí k řadě důležitých závěrů, například že „společnost není patrně dosud zralá a připravená na existenci a činnost velkých politických občanských iniciativ“. Důvodem je prý to, že se stranám podařilo „vsugerovat velké části veřejnosti představu, že tyto iniciativy jsou buď apriorními nepřáteli politických stran, nebo jejich zakuklenými zárodky či odnožemi“. Pro následovníky pak impulsisté uzavírají, že jejich snažení „skončilo spíše neúspěchem“, a proto doporučují: „Politické iniciativy u nás zřejmě musí mít přesně definované, poměrně úzké a spíše krátkodobé cíle.“

Děkujeme, odejděte

Největší dopad měla iniciativa, která později dostala jméno Děkujeme, odejděte. Kvůli jejímu významu se u ní zdržme o trochu déle.

Vzrušené události začaly vlastně ještě před jejím zveřejněním, a to v úterý 16. listopadu 1999, kdy se ve velké posluchárně filosofické fakulty v Praze konala debata s šesti vůdci studentské stávkové z let 1989

(192)

- Monikou Pajerovou, Janem Bubeníkem, Vlastimilem Ježkem, Martinem Mejstříkem, Markem Bendou a Pavlem Žáčkem - a se dvěma zástupci Akademického klubu, kteří v únoru 1948 protestovali proti komunistickému puči. Už nebývalý počet přítomných studentů, kterých mohlo být na šest set, budil pozornost.

Že se při debatě samotné nebude jen vzpomínat, bylo zřejmé téměř z každé věty řečníků. Při dvouhodinové diskusi totiž nikdo neopomněl dodat, že je stále co napravovat a proti čemu protestovat: „Deset let poté jsme ve společnosti svědky série monologů, místo toho aby se vedl rozumný dialog. Zkusme se znovu poslouchat a najít argumenty proti komunistické straně, která nás opět dohání,“ zakončila například své úvodní vystoupení Monika Pajerová.

Současné poměry nekritizoval pouze poslanec za ODS Benda, který se také stal terčem většiny dotazů. A to opravdu ne moc vstřícných. „Když mají komunisté dvacet procent, je to svinstvo. Nebezpečí je ale především v tom, že v ODS a ČSSD jsou lidé, kteří myslí bolševicky. Proto vás prosím, pane Bendo, hlídejte komunismus ve vlastní straně,“ zazněla z balkonu reakce na Bendovo prohlášení, že s komunisty je třeba se nějak důkladně vypořádat.

Studentovu poznámku podpořil bouřlivý potlesk a Benda musil čelit kritice za opoziční smlouvu. Měl nevýhodu, že tu byl jako jediný zástupce ODS a ČSSD. Možná i proto mu sál nakonec děkoval za účast bouřlivým potleskem.

Vše ale dostalo pořádný spád až druhý den, ve středu. Právě uplynulo přesně deset let od brutálního zásahu policie a šedesát let od razie gestapa na pražské Hlávkově koleji. Ústavní činitelé se jako vždy scházeli u pamětní desky na Národní třídě, v jejich pohybech a slovech už byla cítit jen rutina připomínaného výročí.

Jejich krokům přihlíželo několik desítek lidí a premiéra vítal výkřik (kdysi adresovaný komunistovi Jakešovi): „Miloši, končíme.“ Ve dvě hodiny začínala na Pražském hradě konference Společnosti 89 „Deset let poté“, které se účastní i legendy jako Margaret Thatcherová, Danielle Mitterrandová, Helmut Kohl, George Bush, Lech Walesa a Michail Gorbačov.

Vpodvečer se začali lidé scházet na Václavské náměstí. Svolali je studenti matematicko-fyzikální fakulty. V půl osmé pořadatelé mega-

(193)

fonem oznámili, že akce má připomenout listopadové události, ale také upozornit, že „politika se ztratila v politikaření a zmizela z ní morálka“.

Několik tisícovek mladých lidí se vydalo směrem k Národní třídě. Ve tmě probleskovaly lampiony různých tvarů a barev. „Demisi, demisi,“ křičel občas kdosi z přední části voje a jakoby ozvěnou se vracelo: „Miloše do koše.“ Na jednom z transparentů stálo „Václav Klaus 89–99“ a zpod něho se ozývalo: „Konec opoziční smlouvě!“ Atd.

Průvod přibližně čtyř tisíc mladých lidí pokračoval přes Karlův most a ve stopách studentů z roku 1948 mířil na Hradčany. Kousek před hradní bránou se zastavil. Brána totiž byla zablokována – dovnitř směli pouze účastníci slavnostního večera, kde i CNN sledovala, jak prezident Havel předává řady světovým politikům.

Mnohem důležitější událost se ale v téže chvíli odehrávala ve Slávii. Pár lidí z listopadových stávkových výborů sepisovalo výzvu představitelům politických stran nazvanou *Děkujeme, odejděte*. Autorem textu byl režisér Igor Chaun, dalšími signatáři Martin Mejstřík, Vlastimil Ježek, Vratislav Řehák, Josef Brož a Šimon Pánek.

Děkujeme, odejděte!

Vážení spoluobčané!

Sešli jsme se včera, tedy v předvečer 17. listopadu, poblíž Národní třídy, abychom oslavili křest knihy *Sto studentských revolucí*. Dnes jsme sestavili toto prohlášení, které vám se vši naléhavostí předkládáme... Jsme šťastni, že žijeme v zemi v zásadě svobodné a demokratické! Oceňujeme změny a možnosti, které nám uplynulých deset let přineslo. Ale jsme hluboce zklamáni a pobouřeni způsobem, kterým současná politická reprezentace provádí výkon svěřené moci. Desáté výročí listopadu 1989 nás tak zastihuje v dosud největším marasmu – politickém i morálním! Cítíme se oklamáni. Díváme se do tváře arogantní politické moci, která se neumí domluvit na funkčním vedení země a obviňuje z toho nás, občany, protože jsme prý špatně volili! Současná vláda svým chováním hrubě zkres-

(194)

luje a poškozují obraz naší země v zahraničí! A mezi domácím obyvatelstvem vyvolává smutek a beznaděj, což nás uzavírá do opětovné vnitřní emigrace, jak to pamatujeme z dob komunismu. Cítíme hlubokou účast s tímto stavem! Ptáme se sebe i vás: Co se stalo, že nám vládnou takoví lidé? Jsme dosud zatíženi dědictvím 40 let komunismu, ale většina dnešních problémů je už důsledkem NOVÝCH CHYB A NOVÝCH NEPRAVOSTÍ. Mezi státem a střední podnikatelskou třídou kupříkladu nepanuje spolupráce, ale boj, který prorůstá nedůvěra, zlodějina, neschopnost a korupce ze strany státních úředníků! Naši politici se chovají, jako by si neuvědomovali, že jsou odpovědni nejen za výkon svěřené moci, ale i za morální atmosféru ve společnosti, pro kterou se svými činy a postoji stávají nejviditelnějším vzorem! Ve jménu generace naší i generaci příštích kategoricky voláme po návratu slušnosti, morálky, politické korektnosti a humanistické orientace a žádáme vůdčí politiky hlavních politických stran, aby v zájmu této země Odstoupili! Oni už nedokáží této zemi pomoci, už nedokáží dostát výzvě nové sjednocující se Evropy ani být spolehlivým členem pro nás životně důležitého uskupení NATO. Oni se přežili - a jejich neschopnost vzájemné domluvy je toho důkazem. Žádáme prosté straníky i stranické sekretariáty hlavních politických stran, aby obnovili svou původní demokratickou identitu a našli představitele, kteří obstojí v dynamických podmínkách třetího tisíciletí. Naše země stojí před historickou šancí vrátit se mezi vyspělé státy Evropy. A my nemáme jinou šanci než to dokázat! Chceme se stát opět normální zemí, kde slušnost a dodržování zákonů je platnou normou pro prosté občany stejně jako pro vedoucí politiky. Stávající situace ničí onu obrovskou sílu a tvořivost našich lidí, ve kterou věříme a kterou dokázal listopad 1989. Současní politici již nedokáží této síly využít, ale naopak se cítí jí být ohroženi. Jsme společností s dědictvím Masaryka a Čapka - a tak

(195)

trochu i Franze Kafky. Ale nejsme a nechceme být společností ztotožňovanou s garniturou současných sobeckých a omezených politiků, kteří svou zpupností a hluchotou už zemi pouze škodí. Spoluobčané! Apelujeme na slušnost a normálnost! Věříme, že atmosféra, která zavládla v naší zemi, nám není vlastní, ale vyvěrá z arogance, cynismu a velikášství většiny současných politických vůdců. Část politiků v naší zemi se svým chováním dostala již téměř na úroveň bývalých komunistických vůdců! Už opět nastala situace, kdy musíme překročit ulity své nevíry a stísněnosti a podat si ruce. Toto je naše výzva. Výzva obsahující naději, že jsme stále ještě silná občanská společnost, ve které dřímá netušená síla a která se vypořádá s tím, co ji zalehlo a dusí. Předpoklady morální a duchovní obrody naší společnosti jsou dva: je to slib vnitřní slušnosti každého z nás a je to odchod zprofanovaných politiků, kteří se v průběhu deseti let opotřebovali a neuvěřitelným způsobem proměnili své chování. Zdravíme vás a děkujeme vám za to, že jste. Nestydíme se přihlásit k ideálům a radosti, kterou jsme téměř všichni prožívali před deseti lety, a uděláme všechno pro to, abychom si v příštích volbách svobodně nezvolili novou cestu ke komunismu.

Podpisy (dle abecedního pořadí):

Josef Brož
Igor Chaun
Vlastimil Ježek
Martin Mejstřík
Šimon Pánek
Vrátka Řehák

Někteří jejich kolegové, především organizátoři oslav ze Společnosti 89, výzvu považovali za unáhlený krok. „Nejdříve jsme se měli dohodnout, co bude dál. Přece nemůžeme jenom tak něco vykřiknout do světa,“ stěžovala si Monika Pajerová. Šest signatářů skutečně při-

(196)

volalo na bývalé studenty rozčilenou kritiku zástupců ODS, ČSSD a KSČM. Klausův poradce Ladislav Jakl dokonce výzvu odsoudil jako „zásadní útok na demokracii v naší zemi“.

V pátek večer moderoval velvyslanec v USA Alexander Vondra vzpomínkový večer v Činoherním klubu, kde se po deseti letech sešli zakladatelé Občanského fóra. Vedle vzpomínek na slavné doby měla diskuse jediné téma: řada účastníků podpořila výzvu, aby politici odstoupili. Václav Klaus to odmítl s vysvětlením, že podobné výkřiky nemají politickou váhu, Daniel Kroupa objasnil, že v ODA nemá náhradu, Jan Ruml připomněl svůj slib, že v únoru jako předseda strany skončí. Také Václav Havel je prý odhodlán dokončit svůj mandát, což většina přítomných schválila potleskem. Následující sobotu na ústředním výboru své strany odmítl odstoupit i Miloš Zeman.

Další bývalý studentský předák Jan Bubeník ale v kuloárech divadla trval na svém stanovisku z počátku týdne. A poprvé odpovídal na otázku, která později zazněla snad stokrát: „Zatím neuvažujeme o tom, že bychom zakládali stranu. Je to předčasné.“ Bývalé studenty přesto potěšilo, že na kontaktní adresu na FAMU začaly chodit tisíce podpisů z celé země, které podporovaly jejich výzvu.

Zájem veřejnosti se během chvíle rozlil celou zemí. Už v pondělí po vzrušeném víkendu se k původním petičním centrům na pražské filosofické fakultě a FAMU přidaly internetové stránky a servery, například Seznam či Průvodce. V pondělí se přes internet přidalo 1 700 lidí, druhý den téměř třikrát víc, ve středu 24. listopadu se výzva zařadila mezi deset nejnavštěvovanějších stránek českého internetu (24 tisíc podpisů). Přes internet se k výzvě hlásila nová kontaktní centra. První se objevila v Plzni, Mělníku či Zlíně.

Ve čtvrtek, pouhý týden od zveřejnění protestu, organizátoři oznámili, že počet podpisů pod výzvou se blíží sto tisícům. Předseda Poslanecké sněmovny Václav Klaus reagoval schůzkou s někdejšími studenty Vlastimilem Ježkem a Šimonem Pánkem. Po setkání oba odmítli Klausovo tvrzení, že se dobře shodli. Věty typu „Pane Pánku, vy nerozumíte tomu, co se tu děje, protože jste často na Náhorním Karabachu“ prý nebyly dokladem rovnocenné debaty. Jen pro připomenutí – Pánek pracoval ve společnosti Člověk v tísni, která pomáhá po celém světě lidem postiženým přírodními katastrofami či násilím. Pre-

(197)

miér Miloš Zeman zase nad otázkou, co říká tolika podpisům, krčil rameny: „Nikdy jsem se nenechal zastrašit. Těch několik tisíc lidí představuje jednoho až dva poslance v parlamentě.“

Naopak komunisté, kteří výzvu původně označili za „velkohubě prohlášení“, měnili postoj. „Přiznám se, že ji беру velice vážně,“ řekl ve čtvrtek předseda Miroslav Grebeníček. Ten samý večer Česká televize publikovala bleskový průzkum agentury STEM. Obsah výzvy podle něho znalo 54 % obyvatel a paradoxně s ním souhlasilo ještě o dvě procenta víc.

Odchod čelných politiků si přála většina příznivců KDU-ČSL, US a komunistů, překvapivě souhlasila i polovina voličů ČSSD a ODS.

V pražské kavárně Velryba se v pátek sešli autoři výzvy. Čtyřhodinová debata začala otázkou koncertu, který se měl na podporu prohlášení uskutečnit 3. prosince na Václavském náměstí. Bývalí studenti se přitom dohadovali, jak odmítnout podporu komunistů. Obávali se totiž, že tam Grebeníčkoví lidé přijdou se svými hesly a transparenty. Nakonec se rozhodli napsat do pozvánky na koncert větu: Vánoční zvonečky s sebou, komunisté – zůstaňte doma. Debata ve Velrybě končila svým způsobem nejdůležitější otázkou, jak by měla iniciativa pokročit. Poprvé se tu důrazněji řešila věčná otázka, jestli založit novou stranu. „Protestovat přece mohu i jinak,“ namítl tu jeden z odpůrců nové strany Igor Chaun. Většina se pak zatím rozhodla proti zřizování strany.

Brněnský zástupce a vysokoškolský učitel Jiří Voráč ho tehdy doplnil: „Podle mě by strana neměla vzniknout přinejmenším do příštích voleb. Jsem pro vysílání lidí, kteří by přemlouvali obyvatele, aby šli k volbám, a porazili tak disciplinované voliče ODS, ČSSD a KSČM.“ Jeden z autorů výzvy Martin Mejstřík navrhl případným zastáncům nového politického subjektu, ať přijdou s úplně novým prohlášením.

Na Václavském náměstí

Vyvrcholením snah bylo setkání 3. 12. na Václavském náměstí, nad kterým se před čtvrtou hodinou vznášely červánky. V jeho horní části se už nedalo hnout a zástup se pomalu rozšiřoval na konečných přibližně sedmdesát tisíc lidí.

(198)

Ve čtyři vystoupil na pódium moderátor večera Igor Chaun a vítal návštěvníky: „Výzvu Děkujeme, odejděte zatím podepsalo na sto třicet tisíc lidí. Denně na pražskou filosofickou fakultu přicházejí desetitisíce dalších podpisů.“ Bouřlivý potlesk, který ukončila píseň Svatý Václave. Pomalu se začínalo stmívat a rozsvěcovaly se pouliční lampy. Skupina Lucie zahrála svůj Oheň. S každým potleskem se dav zavlnil a transparenty s nápisy typu „Pryč s klobalizací“, „Člověk hloupý neodstoupí“ či „Notorik a tenista pomátli se dočista“ se zahoupaly.

„Jde nám o probuzení občanského vědomí naší společnosti a o to, aby si politici znovu uvědomili, že jsme,“ volal do mikrofonu Chaun a jako ozvěnou se mu vracel potlesk. „Máme tři základní požadavky. Je to zrušení opoziční smlouvy, je to odchod Miloše Zemana a Václava Klause coby těch, kteří symbolizují důvod současného stavu, a dále vnitřní slib slušnosti každého občana této země. Důležitá je slušnost, pokora a iniciativa každého z nás.“

Na pódiu střídal jednoho signatáře druhý. Pavel Lagner přečetl dopis Šimona Pánka z Kosova: „Výzva není ohlášením, že přijíždějí blaničtí rytíři, kteří vše změni, vyřeší a nadále budou vše dělat nejlépe.“ Pánek v dopise apeloval i na změnu chování politiků nebo na vypsání nových voleb. Lagner se za chvíli na pódium vrátil ještě jednou, aby přednesl několik hádanek: „Kdo to je, muž, který lež a vulgarity povýšil na politickou normu?“ – „Zeman,“ burácel zástup. A Lagner pokračoval: „Opakovaně skandalizoval řadu lidí bez důkazu, nikdy se neomluvil, ani tehdy, když mu to uložil soud. Jezdil na výlety do Bamberku, o nichž se později snažil lhát. Chtěl vázat legitimace z kůžky svých nynějších smluvních partnerů a prohlásil, že jestliže Japonsko přežilo atomové bombardování, republika přežije vládu ODS. Kdo to je?“ – „Zeman,“ volalo náměstí.

Pak přišel na řadu apel dalšího z autorů výzvy, Vratislava Řeháka, který byl tentokrát směřován na občany: „Vyzývám vás k intelektuálnímu teroru vůči současným politikům, poslancům a zastupitelům všech stran. Je vašim demokratickým právem ptát se jich, proč činí tak, jak činí, a žádat po nich nápravu. Vyzývám vás proto, abyste je pokojným způsobem navštěvovali a žádali od nich vysvětlení. Jejich povinností je vám odpovídat, platíte je za to.“ Řehák slíbil, že tak budou činit i autoři výzvy, a dodal: „Bude-li to nezbytné, budeme hledat

(199)

i jiné demokratické způsoby k prosazení zájmů občanské společnosti včetně zakládání občanských společností k tomu vhodných.“

Martin Mejstřík veřejnost seznámil s tzv. hradeckou výzvou, která kromě slov o podpoře původního apelu žádala především zrušení opoziční smlouvy a vypsání předčasných voleb. „Odmítáme všechny projevy politického extremismu a distancujeme se od nedemokratických subjektů, jako je například KSČM,“ zdůrazňoval Mejstřík. Každý bod prohlášení doprovázely velké ovace.

Ty také vitality režiséra Jana Hřebejka. „Výzva je prý nestandardní, my považujeme za nestandardní, je-li šéfem poradců předsedy vlády jmenován komunistický aparátčík pan Šlouf.“ Přerušil ho potlesk smíchaný s pískotem. „Někdo nám říká, že jsme extrémní, ale extrémní je asi tři hodiny starý výrok místopředsedy vlády Rychetského, který toto shromáždění přirovnal k únoru 48.“

Setkání zakončil herec Jan Potměšil, který symbolicky zazvonil velkým zvoncem na znamení konce špatných časů a po hymně šli lidé domů.

Svým způsobem to však bylo i závěrečné zazvonění nad celou iniciativou. Pravda, v tuto chvíli se rozběhla řada různých jednání o vzniku politického uskupení, ale už se nepodařilo najít shodu na jeho podobě. Lidé jako Igor Chaun či Šimon Pánek je odmítali úplně, chtěli se nadále věnovat své práci.

Vlastimil Ježek s Monikou Pajerovou nakonec i založili stranu Naděje, ale proti ní vznikla také Cesta změny, v níž byli rovněž někteří bývalí studenti, vedení exmístopředsedou Unie svobody Jiřím Lobkowiczem. Ani jednomu z těchto uskupení se nepodařilo navázat na úspěch Děkujeme, odejděte. Bylo to způsobeno vnitřními rozpory, absencí zajímavějších nápadů i politiků, ale i nezájmem médií. Když jsem se byl podívat v létě 2002 na předvolební tiskové konferenci Cesty změny, kde byli všichni krajští lídři, byl jsem tam až na jednu novinářku sám. Byl to oboustranně trapný pocit.

Krise ČT

Zejména od poloviny devadesátých let bylo stále zřejmější, že si mnozí politici neuvědomili, že v Česku už není státní, ale veřejnoprávní

(200)

televize, tedy že nemá vysílat to, co si politici přejí, ale nezávisle zachycovat a analyzovat události. Stačí připomenout rozhořčený telefonát premiéra Klause řediteli ČT Ivo Mathému, co si to televize dovoila, že neodvysílala záběry z brněnského veletrhu, který zahajoval.

Až do roku 1998 se zasahování do ČT příliš nedařilo, protože v čele stál právě Mathé, který ovlivňování odmítal. Postupem času se kolem tohoto ředitele vybudovala až aureola bezchybného muže, což ale způsobila spíše tragičnost jeho nástupců. I za Mathého měla televize řadu nedostatků a k vládám Václava Klause mohla být mnohem kritičtější. To byl ovšem problém téměř všech českých médií. Jednu zásadní výhodu první ředitel měl: když mu nějaký politik volal, aby něco změnil, prostě mu položil telefon. To už nikdo z jeho následovníků neudělal.

O to větší překvapení způsobilo, když Rada České televize nevybrala 4. února 1998 za generálního ředitele znovu Ivo Mathého, ale ne příliš známého zaměstnance české pobočky BBC Jakuba Puchalského. Je třeba připomenout, že devět členů rady volila sněmovna a členy nominovaly politické sekretariáty. Tento detail je pro budoucnost důležitý. Rada zvolená na jaře 1997 se skládala ze tří zástupců ODS, tří ČSSD, dvou lidovců a jednoho zástupce ODA.

Rada vedená mediálním expertem Janem Jirákem nebyla příliš přesvědčivá při vysvětlování, proč nemá ve své misi pokračovat Mathé. Prý prostě chtěli změnu. S postupem času se ukázalo, že radě se příliš nelíbila nezávislost dosavadního ředitele. Radní Jiří Zajíc například *MF Dnes* řekl: „I ti, kteří ho oceňovali jako špičkového odborníka a manažera, získali nakonec dojem, že jim není ochoten vážně naslouchat. Příkladně v tom, aby dávno vyměnil lidi, kteří blamovali svou nekompetentností Českou televizi i jeho samého – vedení zpravodajství a oddělení public relations.“ A radní Petr Weiss zase v deníku *Právo* prohlásil, že za Mathého postrádal „objektivní zpravodajství a kvalitní diskusní pořady“. Je tedy evidentní, že radní chtěli změnit referování o politice, a stačil jim pouhý slib, budu to dělat jinak, podle vás.

Rada byla při volbě šéfa televize pod velkým tlakem. Weiss přiznal, že „v průběhu druhého kola jsem dostal, samozřejmě anonymně, finanční nabídku, jejíž výška mě docela ohromila. Odmítl jsem ji tak

(201)

promptně, že jsem se bohužel už nikdy nedozvěděl, odkud byla a ve prospěch jakého kandidáta.“. Jak je v Česku zvykem, když někdo někomu nabídne úplatek, téměř nikdo nezavolá policii, aby sledovala přijímání korupce a zatkla podvodníky.

V jednom měli radni pravdu – hlavní diskusní pořad ČT Debata byl skutečně jen pro otrlé. Moderátor Otakar Černý, který diskuse vedl od roku 1990, se většinou vůbec na nic neptal a jen naslouchal nekonečným monologům politiků. Například v diskusi po senátních volbách 1996 nepřerušil ani jednou proslovy hostů. Jenže někteří radni neviděli problém ve slabosti pořadů ČT, ale naopak v jejich razanci.

„Například v diskusi s předsedou ČSSD Milošem Zemanem se vůbec nezajímali o programovou alternativu ČSSD vůči balíčku vládních opatření, ale jen sbírali už dávno vyčpělé droby kolem pověstného kufříku či přijetí toho či onoho za člena strany... Otázky bývají dopředu připraveny a je z nich patrný zřetelný postoj moderátorů, založený na presumpci viny, jež vykazuje hosta do defenzivní polohy, ať je jím kdokoli,“ napsal v březnu 1998 člen rady za sociální demokracii Vladislav Kučik.

Pro pochopení situace je nutné osvěžit tehdejší realie – ČT definitivně ztratila podporu ODS ve chvíli, kdy se podle ní na konci roku 1997 (tedy ani ne půl roku před volbou ředitele) přidala na stranu kritiků Václava Klause. A sociální demokraté zase nemohli veřejnoprávní televizi odpustit reportáž o Bamberku, kterou odvysílala měsíc před volbou ředitele. Vladislav Kučik dokonce po Mathém chtěl, aby mu pustil další reportáže o Bamberku ještě předtím, než se odvysílají, což překračovalo jeho pravomoci. Ředitel ho ale s tím vyhodil. Není divu, že pak nebyl znovu zvolen.

Největší radost z prohry Mathého měl ředitel Novy Vladimír Železný, který se konečně zbavil soupeře, jenž ho kdysi v boji o post šéfa ČT porazil, a který navíc jako jediný dokázal odolávat jeho útokům vůči smyslu veřejnoprávních médií. „Myslím si, že rada stála před obtížným rozhodováním a volila veřejnou službu jako prioritu oproti čisté televizní profesionalitě s komerčními prvky,“ prohlásil Železný.

Pro odbornou veřejnost to ovšem bylo překvapení. Když se pár dní po volbě konalo předávání televizních cen TýTý, kde jedno z ocenění přinášel Mathé, celý sál povstal a aplaudoval.

(202)

Puchalský měl několik nevýhod a jedno plus. Nevýhody spočívaly v tom, že vůbec nerozuměl chodu televize, takže brzy se mu začala hroutit pod rukama. Televize se překulila do schodkových rozpočtů, přitom se na obrazovce zvýšil počet repríz. Nejhorší z nich bylo opětovné vysílání propagandistického seriálu 30 případů majora Zemana, který popisoval historii druhé poloviny 20. století podle přání StB.

Nešťastné bylo i načasování příchodu nového ředitele. V době nástupu opoziční smlouvy byl zapotřebí někdo, kdo by dokázal politikům jednoznačně vzdorovat. Jenže už v listopadu 1998 Puchalský vyhodil dramaturga pořadu Nadoraz a všechny autory kritických reportáží o Bamberku. Vyslyšel tak žádost smluvních stran.

Jedinou výhodou Puchalského bylo, že sice neodolával politikům, ale aspoň se v jejich prospěch nesnažil měnit celé vysílání. Zpravodajství nechal poměrně autonomní, stejně jako diskusní pořady. Politici už však nechtěli přistoupit na lákavou nabídku sice neškodné, ale přesto nezávislé televize. Vždyť byla tak blízko a jednoduše ovladatelná.

Poslanci jako například Ivan Langer z ODS začali hovořit o tom, že ČT porušuje zákon „úrovni a vyváženosti diskusních pořadů“. Podobně mluvil i sociální demokrat Miloslav Kučera. „Česká televize odsouvá objektivitu a vyváženost zpravodajství na druhou kolej. Směřují jasně do bulváru. A to je špatně,“ rozčiloval se například Petr Pleva (ODS) z komise pro sdělovací prostředky. Jenže problém všech poslanců byl, že nikdy svá slova neuměli doložit, nedali si vypracovat analýzy od odborníků, kteří by dojmy převedli do faktů. „Teď si z hlavy nevzpomenou,“ odpověděl například Pleva na žádost *Respektu*, aby uvedl aspoň jeden příklad porušení objektivity. Ještě výstižnější byla odpověď poslance Kučery: „Opírám se pouze o svou zkušenost. Dělat si navíc názor na něco ze čtení studií je podle mě scestné. Mám profesní hrdost, já bych se neodvážil kritizovat na základě nějaké cizí analýzy.“

Kateřina Dostálová z ODS jako jedna z mála byla konkrétnější: „Nelíbí se mi, že se hovoří o opoziční smlouvě bez hlavních aktérů, kteří jsou těmi smluvněopozičními partnery, a navíc tam pozvali komentátory, kteří na stránkách novin smlouvu kritizují.“ Upřímnost poslanců naznačovala, že se blíží konec veřejnoprávního média. Tlak na Puchalského zvýšila i rada, například tím, že nutila ředitele, aby se omluvil za

(203)

reportáž, kterou televize natočila o spolupráci Jana Kavana s StB. Situace byla neudržitelná a Puchalský v prosinci 1999 rezignoval.

Kdo má vybrat ředitele

Politici se uvelebili spokojeně v křeslech a začali rokovat, koho do čela televize postaví. Jenže rada chtěla veřejnosti dokázat, že je nezávislá, a tak už 26. ledna vybrala za nového generálního ředitele právníka a dosavadního šéfa pro strategický rozvoj ČT Dušana Chmelíčka. Šlo o další nevýraznou osobnost, která ale měla jednu výhodu: nebyla zastupcem žádné politické strany. Co je výhodou pro veřejnost, není výhodou pro politiky.

Těm už došla trpělivost a 10. března se rozhodli ve sněmovně radu odvolat. Použili nebo spíše zneužili k tomu zákon o ČT, který umožňoval radu sesadit, pokud se sněmovna dvakrát během šesti měsíců usnese na tom, že televize neplní svou veřejnou službu. Sněmovna se na tom hlasy ODS a ČSSD (proti byl jen Jaroslav Melichar z ODS) usnesla dvakrát během jednoho dne. Není tedy zapotřebí dodávat další argumenty, že šlo o čistě účelové rozhodnutí.

Už 13. dubna poslanci vybrali novou radu, která stála na novém stranickém klíči a samozřejmě jí dominovali smluvněopoziční lidé. Ti ihned po svém zvolení dali najevo, že se jim Chmelíček nelíbí. Ten ale udělal chytrý tah: vytvořil nový post ředitele zpravodajství a do něj posadil Jiřího Hodače z BBC. Solidního muže, který ale měl velmi blízko k Václavu Klausovi, dokonce se měl těsně před vysláním do ČT stát mluvčím ODS.

Politici si ale stále pletli televizi veřejnoprávní s televizí státní. V květnu 2000 například mluvčí vlády Libor Rouček napsal šéfovi zpravodajství v ČT Zdeňku Šámalovi dopis: „Vzniká otázka, zda Česká televize plní v případě svého zpravodajství povinnosti veřejnoprávní televize, které jí ukládá zákon.“ Nelíbilo se mu, že televize netočí záběry ze zahraničních cest Miloše Zemana. Například ze setkání visegrádské skupiny v Budapešti. „ČT z tohoto setkání nepřinesla ani vteřinu a stejně opomenuty zůstaly i ostatní aktivity premiéra v Budapešti... Žádám o vysvětlení těchto skutečností a záruky, že v budoucnu se již podobné nedostatky v práci redakce zpravodajství neobjeví.“

(204)

V červnu 2000 se ale situace vyostřila. Jiří Hodač přišel za moderátorem diskusního pořadu V pravé poledne Romanem Prorokem a vyzval ho, aby k sobě pozval Klause. Ten souhlasil, protože tématem měly být i změny volebního zákona. Jako další byl pozván Miloš Zeman, který si dal dvě podmínky: za prvé se musí mluvit o ekonomických úspěších vlády a za druhé nesmí být další dva hosté odborníci, ale pouze politici. „Premiér Zeman měl podmínku, že hosty musí být předsedové ostatních stran. Žádní ekonomové, odborníci nebo politologové,“ přiznal *Respektu* Prorok. ČT poslušně poslechla a pozvala šéfa US Karla Kühnla a předsedu KSČM Miroslava Grebeníčka.

Tato vstřícnost ale politikům nestačila, a jak Zeman, tak Klaus se do moderátora pustili a dělali si z něj legraci, že pořad nezvládá. Necelých čtyřicet hodin poté už ho Hodač propustil. V tisku se objevila zpráva, že je to na nátlak Václava Klause. Toto tvrzení pobouřilo Jiřího Hodače, který chtěl po šéfovi zpravodajství Zdeňku Šámalovi, aby odvysílal dvoustránkové prohlášení ČT silně kritické k Prorokovi. „Již před zahájením vysílání měl moderátor Prorok problémy při komunikaci s pozvanými hosty, kterých se viditelně obával. V průběhu besedy pak opakovaně selhal, když se mu kontrola nad diskusí vymkla z rukou do té míry, že se nechal chvílemi zesměšnit. Něco takového je dle standardů ČT naprosto nepřipustné.“

Šámal to ale odmítl odvysílat s tím, že by šlo jen o vyjádření televize a nebyl by dán prostor druhé straně. Raději se rozhodl z ČT odejít. Za jeho názor se postavili i redaktoři televize. „Domníváme se, že Události neslouží k prezentaci stanoviska managementu ČT v mediálních sporech. Podle našeho názoru má hlavní zpravodajská relace především sloužit veřejnosti,“ napsaly v dopise na tři desítky redaktorů. Postup vedení televize vyvolal kritiku v ostatních médiích.

Roman Prorok určitě nebyl ideálním moderátorem, ostatně v Česku se za šestnáct let žádná výrazná osobnost v diskusních pořadech neobjevila. Ale přece jen uměl položit i nepříjemnou otázku. Možná by se brzy nad jeho odchodem zavřela voda a uklidnila hladina, jenže Hodač za jeho nástupce vybral Antonína Zelenku, který nebyl jen Klausův sympatizant, nýbrž dokonce člen ODS. Navíc tuto informaci před veřejností tajil. Redaktoři se ale stále bouřili a Hodačovi vytýka-

(205)

li, že mění redakci jedním směrem. Situace se natolik vyostřila, že Hodač raději odešel.

S jídlem roste chuť, takže politici už chtěli hovořit do všeho. Václav Klaus například označil za „skandál bez obdoby“, když ČT nenaotočila na podzim 2000 záběry z kongresu ODS. Stejně začala růst i chuť Rady ČT, která už chtěla rozhodovat i o tom, jak mají vypadat pořady, kdo je má moderovat a na co se má ptát. Nelíbil se jim například diskusní pořad Naostro Milana Šímy. „Moderátor by neměl chtít nad politikem vítězit a neměl by být drzý,“ řekla tehdy *Respektu* členka rady a zarytá stoupenkyně ODS Jana Dědečková. „Co když politik uprostřed pořadu kvůli tomu odejde?“

Všemocná Sazka

Velkou chybu udělal i samotný ředitel Chmelíček, když reportérům publicistického pořadu *Klekánice* zakázal odvyšlat kritickou reportáž o firmě Sazka. Televizní žurnalisté informovali o tom, že ačkoli Sazka dosahuje astronomických zisků, dává na sport dvakrát méně než obdobné společnosti v zahraničí a do veřejné kasy přináší šestkrát méně. Přitom Sazka má monopolní postavení. Důvod ředitelovy vstřícnosti byl prostý: tato společnost přináší ČT na reklamě kolem sta milionů korun. Chmelíček nakonec změnil názor, ale pověst televize už byla téměř definitivně zničena.

Případ měl nečekanou dohru. Sazka, a zejména její ředitel Aleš Hušák žádali omluvu, a ačkoli všechny soudy případ zamítly, nový generální ředitel ČT Jiří Janeček poslal na začátku roku 2004 Hušákovi omluvný dopis. Závažný projev slabosti televize, ale logický. V době, kdy poslanci už sedm let odmítali zvýšit koncesionářský poplatek, byla ČT na penězích Sazky závislá.

Vraťme se ale ještě do doby, kdy televizi vedl Chmelíček. Jemu rada nevyčítala vstřícnost k Sazce, ale chtěla, aby televize byla méně útočná, prostě hladila po duši. Navíc na radu tlačili politici, aby se už konečně i ta veřejnoprávní televize po vzoru *Novy* přidala na stranu opoziční smlouvy.

A tak se 12. prosince rada rozhodla ředitele odvolat. Během pouhých dalších deseti dní už měli ředitele nového a nestal se jím nikdo

(206)

jiný než Jiří Hodač. Radní dlouho tvrdili, že to bylo čistě jejich rozhodnutí, bez jakékoli intervence politiků. S těmi se prý ani neslyšeli a neviděli. O to větší rozruch později způsobilo, když redakce *Respektu* zveřejnila výpisy hovorů radních. Z nich vyplynulo, že třeba šéf rady nominovaný ODS Miroslav Mareš volal během prosince Ivanu Langerovi z ODS stoosmatřicetkrát a radní Jiří Kratochvíl vybraný ČSSD zatelefonoval poslanci ČSSD Miloslavu Kučerovi stotřiatřicetkrát. Díky těmto faktům skončily dosavadní „dohady“ o tom, jak asi takový výběr ředitele a potom jeho držení u moci vypadá.

Samozřejmě že se nedalo čekat, že by ho redakce, která jej ještě před dvěma měsíci kritizovala za politizování televize, přijala. Ještě ten den, kdy byl zvolen, se na obrazovce před Událostmi a po nich objevil následující text:

„Zaměstnanci ČT jsou zděšeni posledními kroky Rady ČT. Překotností volby generálního ředitele Rada ČT přímo ohrozila nezávislost a fungování této veřejnoprávní instituce. Během týdne není možné zodpovědně vybrat nového generálního ředitele. Proto se vši naléhavostí žádáme: 1) zrušení výsledků výběrového řízení, 2) sestavení rady nezávislých odborníků, která by dočasně vedla ČT, 3) urychlené projednání a přijetí nového zákona o ČT. Zaměstnanci ČT nechtějí ovládnout Českou televizi, ale získat podmínky k plnění poslání nezávislého veřejnoprávního média. Žádáme o projevy podpory. Poslední nezávislá televize je ohrožena!“

Vypukl spor, který neměl v historii Česka obdoby. A vlastně ani v západních demokraciích, snad s výjimkou Itálie.

Politici byli odhodláním redaktorů zaskočeni. Zatímco zástupci Čtyřkoalice je podpořili, členové ODS a ČSSD je odsoudili jako neoprávněné vzbuřence. Fakt, že se jim televize vymyká z kontroly, je rozčílil. Václav Klaus dokonce 21. prosince navrhl privatizaci ČT. „Ukazuje se, že hybrid zvaný veřejnoprávní instituce nefunguje, že se nejedná ani o instituci státní, ani o instituci soukromou. Vlastník,

(207)

majitel, akcionář v tomto případě neexistuje, respektive neumí prosadit své zájmy. Proto je čas zahájit přípravu privatizace této instituce.“

Hodač nicméně obavy z omezení nezávislosti ČT potvrdil tím, že 23. prosince do funkce šéfkyně zpravodajství jmenoval Janu Bobošíkovou, která se blízkostí k ODS ani netajila. Ostatně půl roku pracovala jako placená poradkyně Václava Klause. Jestli někdo měl pochybnosti o jejím politickém směřování v této době, musel o ně přijít o pár měsíců později, kdy se stala moderátorkou hlavního diskusního pořadu na Nově. Pro redaktory bylo jmenování Bobošíkové poslední kapkou a vyhlásili stávkou, během níž obsadili prostory, odkud se zpravodajství a publicistika vysílala.

Situace okamžitě přerostla v celonárodní problém. Řada osobností společenského života vyjadřovala stávkujícím podporu a na přetřes se dostala i opoziční smlouva. Iniciátorem protestů se stala iniciativa Česká televize – věc veřejná, která sdružovala zaměstnance ČT i pouhé stoupence. Hlavním cílem bylo udržet nezávislost veřejnoprávního média. Prohlášení 2000 slov v roce 2000 už za pět dní podepsalo na 45 tisíc lidí. Stávkující podpořil i prezident Václav Havel, za což ho Miloš Zeman vyzval k rezignaci: „Každý z nás, byť by to i byla hlava státu, kdo vyzývá k porušování platných zákonů, nemá v české politice co dělat.“ Pro Václava Havla to nebylo obvinění nové. V roce 1989 byl odsouzen komunistickým soudem za to, že „prostřednictvím vysílání zahraničních rozhlasových stanic BBC a Svobodná Evropa pro Československo opakovaně utvrzoval občany k nerespektování rozhodnutí ONV v Praze 1 o zákazu veřejného shromáždění“.

Česká televize – věc veřejná

Prohlášení 2000 slov v roce 2000

V uplynulých letech jsme poznali, jak cenná je svoboda slova a informací. Mezi sdělovacími prostředky největší vliv má Česká televize, protože není ani soukromá, ani státní, je naše společná, platíme si ji. Do politického systému je zapojena tak, že parlament jmenuje Radu pro Českou televizi, která dohlíží na její hospodaření a jmenuje i odvolává jejího ředitele.

(208)

Dle zákona do Rady ČT mají být voleny osobnosti představující významné názorové proudy české společnosti, „které nejsou svázány s činností politických stran“, zejména pak „člen Rady nesmí mít funkce v politických stranách nebo politických hnutích“ ani nesmí působit v jejich prospěch při výkonu své funkce v Radě. Původním záměrem zákona o ČT bylo ochránit její veřejnoprávní charakter před vlivem politických stran. Opak se však stal pravdou. Při volbě či spíše jmenování poslední Rady ČT na jaře 2000 došlo k porušení tohoto zákona.

Současná rada vznikla tak, že do ní poslaly své zástupce politické strany dle výsledků voleb v roce 1998 a ve shodě s opoziční smlouvou ČSSD a ODS. V poslední době považují politické strany svůj vliv na ČT za „normální“, což se projevilo v mocenských zásazích při řešení konfliktu, ke kterému došlo v brněnském televizním studiu. Generální ředitel televize Dušan Chmelíček poslal do Brna revizní skupinu, která tam skutečně našla úmyslné hospodářské nepravosti, proto ředitel navrhl radě, aby odvolala brněnského ředitele Zdenka Drahoše.

Místo toho Rada ČT odvolala jeho (!), vyhlásila konkurs na nového ředitele, dala neuvěřitelně krátký termín k přihlášení a během několika hodin ze třiceti tří uchazečů jednoho vybrala. Nový ředitel Jiří Hodač si okamžitě vyzval jako svého programového ředitele právě kritizovaného ředitele Zdeňka Drahoše.

Pracovníci ČT pociťují tyto kroky jako útok na poslání televize i jako osobní ohrožení. V televizi začaly „normalizační“ čistky a nám všem hrozí to, že se televize před volbami stane poslušným nástrojem těch lidí, kteří jsou právě u moci. Tuto obavu sdílají už i mnozí politikové, včetně tří desítek senátorů. Pracovníci televize odmítají uznat nového ředitele a ustavili krizový štáb. Vznikla občanská iniciativa Česká televize – věc veřejná, která shrnuje názory dnes už desetitisíců občanů.

(209)

Shrnujeme názory pracovníků televize, odborové organizace a občanské iniciativy Česká televize – věc veřejná, když žádáme:

- * Aby odstoupil nově jmenovaný ředitel.
- * Aby odstoupila Rada ČT.
- * Aby parlament urychleně schválil již připravený zákon o ČT, který by lépe zaručil nezávislost ČT a přesněji určil podmínky jmenování, funkce a odvolávání ředitelů televize.
- * Zdůrazňujeme, že jsme připraveni ke každému jednání, které by vedlo k rychlému a konstruktivnímu vyřešení této krizové situace.

Tento problém se netýká pouze ČT či nějakých mocenských bojů uvnitř organizace, nejde o finanční nebo skupinové zájmy zaměstnanců ČT, jde o zkoušku toho, kam až jsou schopni politici zajít ve svých nátlakových metodách, jde o politickou aroganci, která spoléhá na nezájem a únavu části naší společnosti. Proto vznikl Petiční výbor České televize – věc veřejná, který bude připomínat tyto skutečnosti tak dlouho, než vláda, poslanci a Senát urychleně projednají nový zákon o ČT. Bez podpory naší veřejnosti se ale tato iniciativa neobejde!

Obracíme se i na Vás s touto informací a s názorem, že je třeba uhájit nezávislost naší televize. Jestliže s námi souhlasíte, doporučujeme Vám, abyste různými osobními způsoby (včetně nošení červenobílých stužek) tento náš postoj podpořili, zvláště pak prostřednictvím svých poslanců a senátorů, bez rozdílu jejich politické příslušnosti, kterým můžete věřit, že Váš názor budou hájit.

V Praze dne 23. XII. 2000 v 12.00

Jiří Hodač chtěl situaci řešit rázně a všem stávkujícím dát pokutu. Také raději, než aby se dostalo vysílání odpůrců do éteru, nejdříve vysílal alternativní zpravodajské relace, a nakonec vysílání úplně vypnul. Politici opoziční smlouvy dlouho ani nechtěli slyšet o nějakém

(210)

jiném řešení situace, než že ČT převezme Hodač. Stejně postupovala i rada, která dvakrát konstatovala, že vše nechává na Hodačovi.

Mezitím každý den probíhaly před televizí demonstrace na podporu stávkujících. Lidé jim nosili i jídlo, pití, přenosné toalety, protože vedení ČT je k těm televizním odmítalo pouštět. Z velína směli odejít jen ti, kteří podepíší Bobošíkové výpověď. Zmrzlí lidé venku často volali, že na vině je opoziční smlouva. Největší demonstrace se ovšem konala 3. ledna na Václavském náměstí, které se celé zaplnilo lidmi i hesly proti Václavu Klausovi a Miloši Zemanovi. Právě obrovské protesty veřejnosti hrály klíčovou roli. V řadách sociální demokracie začala narůstat kritika postupu strany a příklon k protestujícím. Řešení ale stále nepřicházelo, na jednání o vyhocené situaci se sešli šéfové demokratických parlamentních stran, ale na ničem se neshodli.

Na 5. ledna byla svolána mimořádná schůze sněmovny, která se měla situací zabývat. Po několikahodinové slovní bitvě, která byla ovlivněna zejména tím, že si poslanci odhlasovali přímý televizní přenos z jednání, zákonodárci odsouhlasili, že k vyřešení situace pomůže odvolání Hodače. Také konstatovali, že televize neplní své poslání. Jenže rada něco takového odmítla akceptovat.

Už 8. ledna vyhlásili poslanci stav legislativní nouze, aby mohli projednat vládní novelu zákona o České televizi. Zákon ale nepřinesl nic kloudného. Návrhy na členy Rady ČT sice už napříště neměly nominovat politické strany, nýbrž sdružení, ale to se stejně později začalo obcházet. Volba radních i nadále zůstávala v rukách pouze sněmovny a s koncesionářskými poplatky se také nepohnulo. Dokonce přibyla jiná nesmyslnost – poslanci napříště měli schvalovat pro zaměstnance veřejnoprávní televize kodex chování. Což je nepřípustné zasahování do nezávislosti této instituce, nemluvě o tom, že poslanci nebyli schopni schválit kodex pro chování ve sněmovně.

Situace kolem ČT se vyřešila 11. ledna, kdy se rozhodl Hodač rezignovat ze zdravotních důvodů. Hned druhý den sněmovna podruhé konstatovala, že televize neplní své zákonné povinnosti, a odvolala radu.

Špatný zákon mohla ještě napravit horní komora parlamentu, a ta také o pár dní později rozhodla, že by se rada měla volit sněmovnou, Senátem a prezidentem. To byla docela nadějná změna, která by na-

(211)

rušila jedno mocenské centrum, ale sněmovna záhy tuto úpravu nepotvrdila a schválila svůj původní návrh.

Co vlastně celá kauza přinesla? Fakt, že se redaktoři a jiní zaměstnanci ČT vzbouřili omezování svobody slova, bylo určitě sympatické. Pravda je, že občas podléhali vlastnímu kouzlu a vysílali o sobě patetické a zpomalené reportáže, které doprovázela dojemná hudba Luise Armstronga. Horší však je, že výsledkem celé akce byl nevyslovený kompromis – budeme dělat nevýraznou televizi a vy nás za to necháte žít.

Může za to především legislativa, která nechává volbu Rady ČT – jež volí generálního ředitele – v rukách sněmovny. A ta ji politizuje. V době dopisování této knihy, v dubnu 2006, byli například v radě poradce premiéra Jiřího Paroubka Jan Brandejs, bývalá komunistická poslankyně Alena Svobodová, aktivní účastnice volební kampaně ČSSD Helena Fibingerová či kandidát do sněmovny za Stranu zelených Petr Uhl. Právě tak za to může i fakt, že o zvyšování koncesionářských poplatků rovněž rozhodují politici. To vyvolává nebezpečný řetěz: Rada se bojí vybrat silného ředitele, aby jim to potom poslanci nevyčetli, a dokonce je neodvolali. Generální ředitel pak zase tlačí na vedoucí zpravodajství a publicistiky, aby netočili příliš kritické reportáže, protože politici by pak mohli odmítnout zvednout poplatky. A redaktoři už mnohdy automaticky v sobě cenzurují nápady, aby je šéfové nepokárali. Od roku 2007 to bude ještě horší, protože na pokyn Jiřího Paroubka – se souhlasem generálního ředitele ČT Jiřího Janečka – ČT postupně přijde i o reklamu, takže na politicích bude závislá úplně. Dokud tedy nedojde k automatickému navyšování poplatků o inflaci, nebude televize nikdy nezávislá. A je dokonce i možné, že krizi, kterou Češi zažili na konci roku 2000, si projdou znovu. Lobby soukromých televízi slavila největší úspěch od jejich vzniku.

Mnohem větší svobodu mají v Česku tištěná média, byť se tu a tam objevovaly pokusy o jejich omezení. Například tiskový zákon z dílny Pavla Rychetského, který našťastí nakonec neprošel. Nebo neúspěšná snaha Miloše Zemana zničit týdeník *Respekt*. Premiérovi se nelíbilo, že šéfredaktor Petr Holub ve svém komentáři napsal, že vláda vytváří korupční prostředí „nejmladším ministrem Březinou počínaje a nejstarším [ministrem průmyslu Miroslavem] Grégrem konče“. 22. října 2001 proto Zeman na tiskové konferenci prohlásil, že vláda chce za-

(212)

žalovat list o 170 milionů korun, „aby *Respekt* konečně zanikl“. Žalobu kvůli nutnosti složit vysokou kauci ministři nepodali a trestní oznámení policie odložila.

Miloš Zeman nikdy neměl rád novináře, označoval je za idioty, fekálie, žumpy, novinářské prostitutky, veřejnoprávní sebranku atd. Mnozí si z toho dělali legraci a brali to pouze jako vtipy. Jenže záhy se začalo ukazovat, že nejde jen o nevkusné narážky, ale o nepochopení fungování médií. V útocích na média měl Zeman silného partnera v ODS, a zejména ve Václavu Klausovi, který už v roce 1994 prohlásil: „Novináři jsou hlavní nepřátelé lidstva.“ Podání trestního oznámení vlády na redaktory *MF Dnes* Slonkovou a Kubíka v souvislosti s kauzou Olovo a další útoky na média například vyvolaly i ostrou kritiku amerických kongresmanů. Ti ve své zprávě Helsinského výboru amerického Kongresu psali, že Zeman a Klaus jsou „často otevřeně nepřátelští vůči sdělovacím prostředkům“.

Shrnutí občanské společnosti

Kdyby někdo zkusil shrnout konkrétní výsledky veřejné angažovanosti, musel by dojít k závěru, že se vlastně z dlouhodobého hlediska vůbec nic nepovedlo. Ekonomické a právní reformy navrhované dřevíčskou výzvou se v plné podobě neprosadily, apel na politiky Děkujeme, odejděte, aby se začali chovat slušněji a průhledněji, také úplně nevyšel a Česká televize se rovněž nevymotala ze závislosti na politicích.

Pesimismus ale rozhodně není na místě. Už reakce politiků na projevy veřejnosti ukazovaly, že nastal důležitý zlom. Poplašné zprávy, že jde o útok na demokracii, svobodu či že dochází k pokusu o zavedení nové diktatury, jsou podobnou reakcí, jako když podrážděným včelám vyndávají med z úlu. Uvědomili si, že ten sladký poklad už nikdy nebude patřit pouze vyvoleným. Není divu, že studenti řady zahraničních univerzit jezdí do Prahy studovat právě toto zděšení politiků z výzev Impuls 99 či Děkujeme, odejděte, aby pochopili, co je to postkomunismus.

Veřejná neposlušnost ale měla i jeden zásadní a konkrétní dopad. Právě kvůli intenzitě protestů se Vladimír Špidla a jeho kolegové v ČSSD rozhodli, že opoziční smlouva se nesmí opakovat. Pochopi-

(213)

telně není nikdy šťastné, když se o politice rozhoduje i na náměstích, vždy to v sobě nese nebezpečí nepokojů, zbytečné anarchie či narušení tradičních pravidel. Desetitisíce lidí na česká a moravská náměstí ale svým způsobem přivedli sami politici.

Vážnější chybou protestů snad bylo to, že se bývalí studenti nechali strhnout k slibům založit novou stranu. V tomto ohledu zklamali řadu lidí a ještě zvýšili nedůvěru v politiku. Popravdě řečeno však neexistuje ideální zakončení takové iniciativy. Někteří čekají novou stranu, jiní jen reformu stávajících. Kdosi by chtěl sdružení, někdo zase anarchii. Možná se mělo hned na úvod jasně říct, že jde o jednorázovou akci. Právě nebývalý amatérismus hlavních aktérů výzev ukazuje, jak absurdní byly obavy politiků, že jde o promyšlený a temnými silami organizovaný pokus o převrat.

Pokud jde o Českou televizi, ta je sice i nadále v područí politiků, ale aspoň nestrání jedněm z nich. Kdyby protesty veřejnosti, které byly ještě důležitější než protesty redaktorů, neproběhly, stala by se z ČT stranická televize jako svého času Nova. Hlad politiků po ovládnutí poslední nezávislé televize byl příliš veliký.

Nejdůležitější je, ale že si lidé vyzkoušeli sílu svého hlasu. Veřejné protesty, petice, výzvy či demonstrace se zejména na komunální úrovni stávají běžnou součástí společenského života. Tu někdo žádá vybudování obchvatu, jinde protestují proti kácení starých stromů či zneužívání pravomoci policie.

I akce s celostátním dopadem slaví často úspěch. Například demonstrace proti jmenování bývalého šéfa esenbáckých mlátiček Přibyla šéfem Úřadu vlády za Stanislava Grosse či brutálnímu zásahu na CzechTechu v roce 2005.

Občanské společnosti se zkrátka daří mimořádně dobře, což se projevilo při všech velkých povodních v Česku, ale třeba i při vybírání pomoci obětem tsunami v Asii. Tehdy už byly nevládní organizace rychlejší a i finančně úspěšnější než stát. V tomto ohledu Česko posiluje každým dnem.

(214)

Reakce uvnitř politických stran

Právě jsme viděli, jak podrážděně politici reagovali na ukrajování sféry jejich vlivu. Je nezbytné pokusit se jejich svět pochopit. Znat vnitřní mechanismy a chování parlamentních uskupení. Proč tolerovaly případy, které je vážně poškozovaly, a proč nezafungoval pud sebezáchovy? Proč odháněly voliče, jako by to byli spiklenci?

Celá devadesátá léta se zdálo, že se v Česku vede základní souboj mezi nepolitickou politikou (Václav Havel, intelektuálové, média) a stranickou politikou (ODS a ČSSD). Starší čtenáři by mohli být zaskočení termínem „nepolitická politika“, který se v Československu používal výhradně po Mnichovu 1938, tedy v době, kdy byly ohroženy základy země. Nic takového se ale v Česku v minulém desetiletí nekonalo. Šlo o umělý spor, který vznikl z toho, že Václav Havel už v prvních porevolučních letech prohlásil, že ne vše se má odehrávat jen ve stranických sekretariátech a v parlamentu. To zejména Václav Klaus interpretoval jako pokus prosazovat umělou nadvládu elit, které nemají mandát od voličů. Že to bylo všechno jinak, připomněl profesor politologie na Middlebury College v USA Michael Kraus v článku pro *MF Dnes* „Václav Havel coby politický vůdce“ z ledna 2003: „Havel byl v roce 1968 první, kdo veřejně otevřel téma opoziční politické strany jako ‚trvalé záruky‘ demokracie.“ Učinil tak ve své dnes už slavné eseji *Na téma opozice*, kde napsal, že „o demokracii lze vážně mluvit jen tam, kde má lid možnost – jednou za čas – svobodně si zvolit, kdo tu má vládnout“. A to jde jediné „v soutěži o moc“.

Spor o „nepolitickou politiku“ vypukl s největší silou na konci devadesátých let, kdy zástupci ODS a ČSSD bili na poplach, že Hrad a jeho pohůnci štvou proti parlamentní demokracii. Tlak na politické strany před koncem století skutečně vzrostl, rozhodně ale ne z Hradu. Změna se odehrála úplně jinde – ve veřejnosti.

Zkusme zjistit, kdy se to stalo. Po revoluci spadla poslancům do rukou nebývalá moc. Protože se vlastně vytvářel nový stát, museli během několika měsíců přijímat klíčové zákony, které v klasických demokraciích vznikají postupně, i celá desetiletí. Ústava, právní kodex, ekonomické reformy, volební systém, restituce, vyrovnávání se s mi-

(215)

nulostí, školství, mediální zákony atd. Vše běželo jako na běžícím pásu – v tu chvíli politici nedrželi „prsty na tepu dějin“, ale tep přímo udávali. Jenže to byli většinou politici naprosto neprofesionální (herci, zpěváci, historici, spisovatelé), kteří neměli čas se ani seznámit s tím, co to vlastně je legislativní proces, a zpočátku ani neprošli řádnými volbami. Nikdy nic neřídili, nekomunikovali s veřejností, prostě se ze dne na den stali politiky. Češi nebyli připraveni jako Poláci nebo Maďaři, kde základy demokratických stran vznikaly už před pádem totalitního bloku.

Pak přišel rozpad Československa a rytmus přijímání zákonů se znovu zrychlil, vlastně veškeré důležité dění se odehrávalo výhradně za zdmi parlamentu. Co se nedohodlo v sekretariátu politických skupin, jako by vůbec nebylo. Téměř neexistovala občanská společnost, která by vyvíjela tlak na politiky, nesměřovalo se ještě do Evropské unie, jež by Čechům předepisovala nějaká pravidla, nefungoval ani žádný lobbying. Média to jako u vytržení pozorovala, ale neinterpretovala. Politici ochutnávali moc, chutnala sladce až návykově.

S rozpadem Občanského fóra v roce 1991 se konečně vytváří klasický stranický systém, ale ani teď se nebuduje pozitivní ideologie stran. Nebyl k tomu čas, vzdělání ani informace. Protože vše probíhalo v chvatu, bylo zapotřebí nalézt nějaké jiné pojítko s voliči, než je program (byť třeba ten ODS z roku 1992 čítal osmdesát stran). A zrodila se věc už dlouho v Česku nevídaná: politika se personifikovala. Nejdříve se šlo za Václavem Havlem, protože však brzy opustil snahu stát se hlavním tahounem společnosti, a v Česku nefunguje prezidentský systém, hledala se jiná osobnost. Jako první si to uvědomil Václav Klaus. Proto hlavním programem ODS byla Klausova reforma, proto byl tak nadšený, že jeho podpis bude na všech kupónových knížkách. „Vaše kupónová knížka volí pravici“ – tak znělo jedno z volebních hesel roku 1992. Také proto neuspělo konkurenční Občanské hnutí, ačkoli disponovalo před volbami v roce 1992 většinou ministrů. Nemělo ve svých řadách nikoho, s kým by se dalo výhradně identifikovat.

Také sociální demokracie se zvedla, když ji personifikoval Miloš Zeman, lidovci, třebaže méně, při ztotožnění strany s Josefem Luxem. Menší strany, jako ODA či Unie svobody, se dlouhodobě neuchytily

(216)

i proto, že měly lídry, kteří nijak nepoutali osobní city voličů a navíc příliš brzy opustili své předsednické funkce – Jana Kalvodu a Jana Rumla. Bylo řečeno, že personifikace se zrodila na začátku devadesátých let, ale přesnější by bylo říci, že se vrátila. První republika byla zatížena podobně. „Člověku je vždycky snáze, jestliže si zjednoduší složité okolnosti a učiní někoho osobně odpovědným za krok dějin. Zdá se mu pak, že se lépe vyzná ve světě. Tomu se říká personifikace... Je to ulehčující pocit, můžeme-li věřit, že by stačilo zničit jednu postavu, aby bylo dobře,“ napsal legendární novinář Ferdinand Peroutka ve své poválečné stati *Byl Edvard Beneš viněn?*

Vraťme se ale znovu do první poloviny devadesátých let. Zástupci stran jsou najednou úplně všude, ve státních firmách a bankách, různých dozorcích a kontrolních radách. Kdo jiný by to zvládl, když ne strany? Neplatilo už, že jedna strana je stát, ale platilo, že strany jsou stát. Skočilo se po hlavě přesně tam, kde skončila první republika. Tehdejší chování stran zase nejlépe popsal Peroutka už v roce 1924: „Chtějí hrát suverénní roli ve světě myšlenkovém, nehodlají dovolit, aby člověk jedl, co ony ještě neměly v ústech, a přistříhují myšlení podle svého stranického utilitarismu. Nad vzrůst a udržení strany neznají úkolu vyššího a důstojnějšího.“

Doslova symbolem propojení stran s chodem státu se staly banky. Vezměme si jen případ nechvalně proslavené Kreditní a průmyslové banky. Její majitel Antonín Moravec jako by vůbec nekontroloval, jestli mu někdo splácí poskytnuté úvěry, které ostatně s chutí poskytoval i svým vlastním nesolventním firmám. Nesmyslné rozhazování přivedlo banku v roce 1994 ke krachu. Následně vyšlo najevo, že u banky si brala úvěry celá vláda.

Například KDU-ČSL si půjčila dvacet milionů korun. Odvděčila se Moravcovi tím, že měsíc po sepsání smlouvy ho zařadila na kandidátku do sněmovny; dokonce jako jedničku v severních Čechách. Ještě víc si půjčila ODS – padesát milionů. Té se po zájmu policie o KPB vůbec nelíbila představa negativní reklamy, a tak si vyjednala, že směnku odkoupila státní Investiční a poštovní banka. O dva miliony více si u Moravce vyzvedla ODA, které to o šest let později zlomí politický vaz. Úplně stejné schéma fungovalo u IPB a dalších bank. Stranám také rozhodně nepomohlo, že v čele Komerční ban-

(217)

ky, kde létaly miliardy sem a tam, stál senátor za ODS Richard Salzmann. Takové propojení politiky a podezřelých bankéřů mělo za následek, že jim šly strany na ruku přinejmenším v tom, že je nechaly dělat, co chtěli. Podobně to bylo i u velkopodnikatelů, jako byl Soudek, Junek či Stehlík.

Určitým symbolem této politiky se stala sponzorská večeře ODS na Žofíně v roce 1994, na kterou přišli stranu finančně podpořit i zástupci státních firem. Veřejnost tak ze své peněženky platila kasu jedné ze stran. A to se jí vůbec nelíbilo. Ještě větší rozruch vypukl, když se provalilo, že ministr financí Ivan Kočárník po odchodu z politiky zamířil do vedení České pojišťovny, kterou předtím de facto privatizoval do rukou Prvního privatizačního fondu (PPF). Anna Grzymala-Busze z Yaleovy univerzity ve své knize *Politizace státu ve střední a východní Evropě* napojování stran na stát vysvětluje srozumitelně – po pádu totality vznikaly mnohdy strany na zelené louce, tedy bez majetku. „A bez materiálního zajištění strany nemohou pořádat kampaň, vyhrát volby nebo udržet své organizace. Čím jsou tyto zdroje větší a jistější, tím více mohou strany pokračovat v pružných volebních strategiích a udržet svou činnost bez ohledu na volební chování. Proto hlavní důvod pro politizaci státu byl jednoduchý – přežití stran.“

Uvedli jsme několik příkladů z nejvyšší politiky, dole, v regionech, je takových případů ještě více: stačí připomenout třeba Pozemkový fond, do jehož čela kdysi dosadil Josef Lux svého stranického kolegu Karla Macha, který špinavé praktiky nejen toleroval, ale sám na nich dokázal vydělávat. Protože měl v rukou rozhodování o vracení pozemků a budov v rámci restitucí, věděl, která místa jsou nejlukrativnější a nejsnáze dostupná. Proto tu a tam nastrčil firmu, které vydal jako náhradu za kdysi zabavený majetek nejslibnější pozemky, a pak je za směšné peníze koupil sám. A ještě jeden případ z tohoto hnízda korupce: V roce 1997 senátor ODS Karel Burda, který byl zároveň náměstkem ministra zemědělství a místopředsedou prezidia Pozemkového fondu, pomohl přiklepnout bytovému družstvu Stavbař pražskou parcelu za stokrát nižší cenu, než byla tržní. Až poté vyšlo najevo, že Karel Burda je sám členem Stavbaře.

Veřejnost čte v průběhu devadesátých let o takových případech dnes a denně v novinách. Stále ještě v klidu vyčkává. Čtyřicet let byla

(218)

zvyklá na mnohem horší rozkrádání veřejného majetku. Pak ale přichází konec roku 1997 a vrcholí korupční skandály, do nichž jsou zapleteny vládní strany, zejména pak tahoun všech reforem – ODS. Lidé prožívají deziluzi, média si poprvé uvědomují, že posledních pár let zaspala svou povinnost kontrolovat. A tady vzniká skutečná nepolitická politika. Nepřináší ji Václav Havel ani jemu blízcí lidé, přichází s ní veřejnost, která má najednou plné zuby toho, jak si politici žijí nad poměry, a ještě kradou. Tady končí naivní víra a přichází odstup, který se ale u mnoha lidí mění v naprostou a nebezpečnou nedůvěru v politiku jako takovou. (Ještě pár měsíců před skandálem ODS hodnotilo podle agentury STEM práci politických stran kladně na 63 % dotazovaných. To je z pohledu roku 2006 neuvěřitelné číslo: v době, kdy vzniká tento text, stranám nevěří tři čtvrtiny Čechů.) A protože se stranami stojí a padá demokracie, je to nebezpečný úkaz. Po konci vlády Václava Klause stále silněji zaznívá: „Nemám koho volit. Klima v současné politice je pro mě tak trochu nepřijatelné, je to plné různých intrik nebo osočování, podplácení, korupce.“ Za mnohé to takto vyjádřil v lednu 2006 herec, spisovatel a hudebník Jiří Suchý na Frekvenci 1.

Sociální demokraté

Sociální demokraté jsou svým způsobem nešťastná strana, zdá se, že jejich osudem je přežívat vedle komunistů. Už od vzniku samostatného Československa v roce 1918 je týrala marxistická menšina v jejích řadách, která se bránila jakémukoli podílu na moci, pokud k tomu nedojde revoluční cestou a se souhlasem Moskvy. V roce 1921 sice došlo k definitivnímu rozkolu s komunisty, ale odchod desetitisíců členů stranu výrazně oslabil. Nicméně socialisté byli i nadále důležitou součástí většiny prvorepublikových vlád a oporou demokracie.

To se pochopitelně změnilo po roce 1945: řada předválečných představitelů strany – včetně předsedy Antonína Hampla – byla poslána do koncentračních táborů a k moci se dostali lidé, kteří už vlastně byli agenti KSČ. Například nový šéf Zdeněk Fierlinger nechal po

(219)

puči 1948 svou stranu pohltit komunisty a stejně jako před osmi lety mnozí lídři strany skončili v koncentračních táborech nebo v exilu.

Listopad 1989 přinesl obnovu sociální demokracie, ale prokletí jménem komunisté se jim znovu omotalo kolem kotníků. Jeden z prvních sporů, které strana řešila, bylo, jestli má do svých řad přijmout reformní komunisty sdružené do spolku Obroda. Stalo se. Jako by s tím ale převzala i komunistické praktiky, a hned v červnu 1990 vyloučila ze svých řad jednoho ze zakladatelů Rudolfa Battěka. Vylučovací dekret mu sepsal pozdější premiér Jiří Paroubek. Oficiální důvod? Battěk na veřejnosti prohlásil, že je „levicový demokrat“. „Přiznání faktu, že ing. Rudolf Battěk nebyl nikdy sociálním demokratem, a dále přiznání faktu, že se sociálním demokratem ani necítil, neboť pojem levicový demokrat není synonymem demokrata sociálního,“ napsal v odůvodnění vyhazovu Paroubek, tehdy ústřední tajemník ČSSD. Tento moment je důležitý pro budoucnost, ukazuje nebývalou chuť razantně se vypořádávat s byt' jen trochu jinými názory. A tuto chuť rozhodně neprojevoval jen Miloš Zeman, jak se traduje.

Miloš Zeman předsedou

Po revoluci to chvíli vypadalo, že představitelé ČSSD budou chtít navázat na první republiku, kdy státotvorně podporovali vládnoucí kabinet, i když v něm zrovna neseděli. Jenže v devadesátých letech pomoc od sociálních demokratů nikdo nechtěl a nepotřeboval. I proto v roce 1993 uspěl Miloš Zeman, který definoval jasnou opozici. Dokázal najít slovník, jenž burcoval nespokojené levičáky, komunisty, socialisty i pravicové extremisty. Stal se hlasem protestu, navíc hlasem nekompromisním a vulgárním.

Překvapivou analýzu svého projevu udělal samotný státník v knize *Tak pravil Miloš Zeman*. Nejdříve připomněl Feuchtwangerovu trilogii *Čekárna*, kde se rok před příchodem Hitlera baví intelektuálové o tom, že diktátor nemá šanci dostat se k moci, protože mluví špatnou němčinou. Zeman pak říká: „Ona intelektuálská rétorika je svým způsobem bezmocná a já jsem ji volil první tři roky politické existence.“ Pak si uvědomil, že to nefunguje, a že „musíte používat rétoriky, která se zadírá pod kůži“. „Politika má svá pravidla hry... Stostránko-

(220)

vá monografie neudělá tisícinu toho efektu, co udělá heslo o spálené zemi.“

Tento přístup se ale příliš nelíbil starší generaci v ČSSD. Například exilový a první polistopadový předseda strany Jiří Horák takové chování označil za „komunistickou politickou zásadu čím hůře tím lépe“. S tímto názorem nebyl sám. Zeman se také zpočátku obával, že by mohl ztratit podporu, a tak ještě před svým zvolením předsedou v únoru 1993 sliboval, že skončí s „expresivním vyjadřováním“ a postará se o vybudování „pozitivního programu, který bude alternativou k vládní koncepci“. Slib ale dlouho nedodržel.

Jeho agresivní slovník kritizoval v ČSSD kdekdo. Už na začátku roku 1994 předsednictvo strany znovu napadlo svého šéfa, že je příliš útočný, a vyhlásilo, že napříště nebude „styl politiky strany konfrontační, ale kooperační“. Připomínalo to rodiče, kteří každý týden peskuji svého syna za to, že u sousedů zase nakradl jablka, ale když už tady jsou, tak proč je nepoužít na závin. Nikomu se nechtělo jít proti šéfovi, který přitahoval stále větší preference. Nadále tedy hovořil o spálené zemi nebo o tom, že bude vázat stranické legitimace v kůži ODS. „Jestliže Japonsko přežilo atomové bombardování, tak přežije ČR vládu ODS,“ prohlásil například v září 1997. Je třeba ale připomenout, že většině ve straně se pohled na polistopadový vývoj nezdál příliš odlišný. Vždyť bohumínský sjezd v roce 1995 popsal vývoj za „horší než před rokem 1989“.

Snaha získat pomoc a podporu, kde to šlo, přivedla Miloše Zemana k jednomu z největších skandálů české porevoluční éry. Řeč je o již zmiňovaném jednání v Bamberku. Jen kvůli tomu, že veřejnost už měla tak plné zuby zkompromitované pravice, zůstala sociálním demokratům věrná, a stranu to nestálo existenci. Zeman i poté dokazoval, že vůbec nemá problémy s pochybnými zdroji peněz. Například mu nevadilo, že ČSSD daroval devět set tisíc korun Josef Matoulek, obviněný z miliardového tunelu v C.S. fondech, nebo že strana využívala karty na bezplatné čerpání benzínu od Chemapolu.

Kdo chtěl Zemanovi pomáhat, měl otevřené dveře. Naopak Zeman si nikdy nebral servítky vůči těm, kdo se vymkli jeho názorům – ti pak museli opustit nejbližší okruh spolupracovníků. Vzpomeňme na jeho poradce Otu Novotného, Petru Buzkovou, Lubomíra Zaorálka, Ri-

(221)

charda Falbra, Vladimíra Špidlu, Stanislava Grosse. Lidi, které jeden den vynášel do nebe, druhý den tupil jako „zkorumpované“ a „neschopné idioty“. Změnu názorů pak vydával za svoji přednost: umí přý přiznat chybu.

Sociální demokracie je ale demokratická strana, takže zatracení Zemanem neznamenal zatracení pro všechny ostatní. Většina jeho největších oponentů dříve nebo později zasedla ve vedení strany. Jejich pohled na budoucnost politiky ale jen potvrzuje, že uvnitř strany jsou dva proudy, které jsou si naprosto ideově vzdálené. V tomto ohledu je například velmi zajímavý článek „Sociální demokracie musí najít sebe samu“, který po prohraných volbách do Senátu v roce 1996 napsali do *MF Dnes* Jan Mládek (pozdější poslanec a ministr) a Miroslav Jansta. Neúspěch má jasné vysvětlení: „Spolupráce ČSSD s komunisty a republikány vyděsila především středově orientované voliče.“ A dodali: „Česká sociální demokracie se musí jasně vymezit vůči KSČM jako středolevá demokratická strana evropského typu, jejímž cílem je vybudování sociální tržní ekonomiky, členství České republiky v Evropské unii a v NATO.“

Takovým směrem se však ČSSD zatím nevydala. Právě naopak. Miloš Zeman postavil svou kampaň na obviňování oponentů z toho, že budují policejní stát, vydírají s pistolí v ruce, na teoriích spiknutí a zastrašování, jak už jsme uvedli v úvodu knihy. Odpor proti těmto praktikám v ČSSD sice narůstal, ale skončil přesně 20. června 1998, kdy se konaly volby.

Splněný sen

Pro řadu sociálních demokratů bylo léto tohoto roku vrcholem v politickém životě. Jako kdyby se dávno zaplašený sen stal skutečností, už nebylo nutné se stydět za slovo levice. V tu chvíli se zapomnělo na všechny spory a výčitky: vždyť to Miloš dokázal. Navíc o jednobarevné vládě se nikomu ani nezdálo, a ještě k tomu s pojistkou, že ji opozice nemůže odvolat. Pavel Rychetský sice kabinet označil za „vládu sebevrahů“, ale opoziční smlouva garantovala nebyvalý klid na práci.

Sociální demokraté připomínali vyprahlé poutníky po cestě přes Saharu bez jídla a pití. Dlouhé čekání v opozici si zřejmě chtěli vyna-

(222)

hradit tím, že začali dosazovat své lidi do všech možných orgánů i institucí – ale o tom už byla řeč. Po rychlém nasycení a napojení jim ztěžkla břicha. Znovu se strana stala státem. V tomto ohledu nebyl rozdíl mezi Českem Václava Klause a Českem Miloše Zemana.

Ve straně si vlastně nikdo neměl na co stěžovat, kompletní vedení sedělo buď přímo ve vládě, nebo ve sněmovně, zbytek strany dlel vedle nich nebo v jiných institucích. Dalo by se to nazvat korupce pohodlím. I proto zpočátku v ČSSD nezaznívala žádná zásadní kritika. Proti Zemanovi se jen na chvíli vzdmul odpor po senátních volbách v listopadu 1998, kdy o neúspěšných kandidátech hovořil jako o „idiotech“ a „fekáliích“, ale vše skončilo jako vždy předtím – mravním pokáním. Pak už bylo zase ticho.

Důvody, proč chyběla silnější veřejná kritika později, během akcí, jako je Olovo či Štířín, byly už jiného rázu. Miloš Zeman záhy poté, co se stal premiérem, udělal jedno z nejchytřejších rozhodnutí své kariéry – ohlásil, že v roce 2001 už nebude kandidovat na předsedu a po volbách o rok později odejde do důchodu. Tím donutil všechny hráče s ambicemi, aby se drželi zpátky a neodkrývali brzy své karty. Věděli, že Zeman bude mít mimořádný vliv na výběr svého nástupce, a tak bylo důležité s ním zůstat zadobře.

Proto když někdo v dubnu 1999 zavítal na sjezd ČSSD, musel být překvapen, jak málo zásadních projevů tu padá. Největší rozruch nastal ve chvíli, kdy se do funkce místopředsedy pro řízení nedostala stoupenkyně Miloše Zemana Světlana Navarová, ale muž Stanislava Grosse Karel Kobes. Pro devadesát procent obyvatel Země byli oba kandidáti neznámí, pro straníky to byl především souboj o budoucnost. Jakési testování terénu, jak bude silná pozice Stanislava Grosse, až Zeman zmizí. Tento mladý poslanec dělal od roku 1989 strmou kariéru. Nejdříve se stal šéfem Mladých sociálních demokratů (MSD), pak poslancem, a dokonce i šéfem zákonodárského klubu ČSSD, a rozhodně chtěl postupovat dál.

Právě kolem Grosse se vytvořilo jakési centrum mladých socialistů, kteří se chtěli vydat cestou moderní strany po vzoru Tonyho Blaira. Hlavním pomocníkem Grosse byl jeho kolega z MSD Richard Dolejš. „Miloš Zeman ohlásil, že za dva roky nebude kandidovat na předsedu ČSSD, a my se domníváme, že je třeba, aby štafeta byla pře-

(223)

dána právě reprezentantům moderních proevropských trendů v sociální demokracii,“ svěřil se *Právu* v době sjezdu. Dolejš téměř jako jediný hovořil otevřeně o plánech této skupiny, Gross se naopak snažil nevyjadřovat naprosto k ničemu.

Zatímco nenápadný souboj stranických kolegů našlapoval kolem Zemana opatrně, veřejnost ztrácela trpělivost. Ukázalo se to zejména v době výzvy *Děkujeme, odejděte*, která byla zaměřena především na politický styl Klause a Zemana. Zeman nad názory studentů jen mával rukou a občas si na ně zanačoval, ale bylo stále zřejmější, že mezi řadovými sociálními demokraty zavládl zmátek. Už proto, že agentury měřící výzkumy veřejného mínění hlásily preference strany ve výši 9 %. Vedle toho 70 % lidí podpořilo podle agentury STEM výzvu studentů a 37 % by uvítalo vznik nové strany.

Cestou Buzkové?

Tento moment vlastně modernistické křídlo rozdělil, ale jen v tom, jak dojít ke stejnému cíli. Lidé jako Petra Buzková či Lubomír Zaorálek sázejí na otevřený střet s Milošem Zemanem a jeho praktikami. Chtějí dokázat veřejnosti, že strana nejde slepě za svým vůdcem. Proto když se na začátku roku 2000 na předsednictvu ČSSD hlasuje o podepsání tolerančního patentu, Buzková je proti. Svůj střet prohrává, když vedení strany rozhoduje o prohloubení spolupráce s ODS v poměru 24 ku 4 hlasům. To už je celkem jasná převaha.

Buzková ale jde ještě dál a rezignuje na post místopředsedkyně ČSSD: „Každý politik by si měl zvážit, jak daleko může zajít v názorových ústupcích za cenu uchování si určité politické pozice. Já jsem se dostala do situace, kdy jsem si uvědomila, že už nemám kam couvat,“ řekla Buzková *Hospodářským novinám*. Hlavní problém měla s pasáží, kde se ČSSD zavazovala posílit ve volebním systému většinové prvky.

O Petře Buzkové se pod vlivem Zemanových výroků často hovořilo jako o neschopné a lenivé ženě. Pravda ale je, že za své politické kariéry neudělala příliš mnoho chyb, a kde jí chyběl rozhled, nechávala si poradit. Také si k sobě povolala Martina Profanta, který znal perfektně fungování ČSSD, a navíc disponoval pohotovým a analytickým

(224)

mozkem. Ve světě mužské politiky si dokázala udržet ženskou rozva-
hu a také později, jako ministryně ve vládě Vladimíra Špidly, odvedla
velký kus práce. Na rozdíl od svého předchůdce skutečně zdvojnásobila
rozpočet školství, prošla jí reforma maturit a zvýšil se počet stu-
dentů na vysokých školách.

Bylo těžko pochopitelné, že si Buzková jako jedna z mála ve vede-
ní ČSSD dokázala spočítat, že změna volebních pravidel může její
stranu vymazat z politické mapy. Rozhodně z hlavního města, kde byl
její volební obvod. Vždyť kandidát ČSSD Karel Srp dostal v Praze při
senátních volbách – jen pár měsíců před podepsáním dohody – jedno
procento hlasů. Strana v té době podle průzkumů nedosáhla ani na
deset procent a naopak komunisté šli rychle nahoru. Celá změna vo-
lebního systému mohla stvořit modro-rudý parlament.

Proti volebnímu zákonu se mezi svými lidmi vyjadřoval i Stanislav
Gross. Jeho kolegové (např. Dolejš) to říkají i nahlas, ale Gross před
diktafony odpovídá vyhýbavě, zná Miloše Zemana, který umí zatočit
se svými odpůrci. Stále věří víc na zákulisní cestu drobných krůčků
vzhůru.

Tři měsíce nato je Stanislav Gross skutečně odměněn za svou loa-
jaltitu – je jmenován ministrem vnitra a o pár dní později, 9. dubna, se
během jednání ústředního výkonného výboru stává místopředsedou
ČSSD. Toto rokování jen potvrdilo zmatek uvnitř strany. V průběhu
debaty vystoupil poslanec Michal Kraus a tvrdě zaútočil na Zemana:
„Náš předseda onemocněl mocí, obklopil se skleněnou zdí svých po-
radců a propadl pocitu všemohoucího,“ prohlásil a dodal, že Zeman
je „nevypočitatelná osoba, která kolem sebe šíří zlobu, strach, faleš
a nenávisť“. Také prý likviduje jakoukoli kritiku uvnitř strany a brání
lidem s jinými názory, aby chodili do médií. Sklidil za to velký potlesk.
Že by náznak změny? Naopak. O pár minut později Miloš Zeman
přednesl zprávu o stavu strany, kde mimo jiné označil Krause a Za-
orálka za vyžírky a lenochy. A i on měl mimořádný úspěch a jeho zprá-
vu dokonce výbor schválil. Strana je prostě rozpolcená.

Sociálnědemokratická vláda se v půlce mandátu viditelně mění. Na
žádost ODS odcházejí ministr pro místní rozvoj Jaromír Císař, ministr
dopravy Antonín Peltrám a ministr vnitra Václav Grulich. Střídají je
Petr Lachnit, Jaromír Schling a Stanislav Gross. Není pochyb o tom,

(225)

že jsou to změny k horšímu. Ne že by staří (a to doslova) ministři byli zášní politici, i za jejich zády se děly pěkné neplechty, ale všichni tři noví členové kabinetu byli ochotní dělat to, co jim Zeman řekl, a přimhouřit oči nade vším, co se kolem odehrává. V tuto chvíli se definitivně láme pověst menšinového kabinetu – je to korupční tým.

Špidla v čele ČSSD?

V dubnu 2001 se konal další sjezd sociálních demokratů a vzhlíželo se k němu s velkou otázkou. Předá Miloš Zeman skutečně svůj post předsedy? A uspěje Vladimír Špidla, kterého Zeman za sebe navrhl? Pozorovatelům politické scény dlouho vrtalo hlavou, proč Zeman mluví o tom, že už nechce znovu kandidovat na předsedu. Má skutečně chuť jít odpočívat na Vysočinu, jak tvrdil? Debata novinářů se sociálními demokraty stále zřetelněji ukazovala, že šlo o kombinaci únavy a Zemanova přesvědčení o tom, že jeho strana nemůže znovu vyhrát. Preference ukazovaly vážný propad popularity, ČSSD prohrála dvoje senátní, komunální a krajské volby. Že Zeman prchá, potvrzovali mimo diktafony novinářů i jeho nejbližší kolegové.

Ale vraťme se ke sjezdu. Byl velmi nervózní, šlo tu o příliš mnoho. Pozici chtěli uhájit ti, kteří se považovali za strážníky Zemanova dědictví (Škromach, Foldyna, Volfová), zastánci Grossova modernizačního kurzu (Buzková, Dolejš, Kobes) a pak Vladimír Špidla. Proč za ním nejsou žádná jména v závorce? Odpověď je jednoduchá, Vladimír Špidla by se nikdy nestal předsedou, kdyby jej nevybral Miloš Zeman. Na své straně neměl žádné výrazné hráče. S lidmi předsedy nechtěl mít nic společného, protože jim nevěřil, a od stoupenců Grossova ho zase oddělovala silná levicovost a nedůvěra k NATO.

Je tu samozřejmě otázka, proč si jej Zeman vybral? Když novináři a jiní pozorovatelé sledovali Špidlu u řečnického pultu, kroutili hlavou: Tohle má být nový lídr? Vždyť nemá vůbec nic, čím se stranický předák má vyznačovat: charisma, rétorickou bravuru a schopnost vysvětlující zkratky. Na první pohled bylo jasné, proč si jej Miloš Zeman vybral za svého nástupce – bude pokračovat v jeho kurzu a nedokáže ho nikdy překonat. Při pátrání po momentu, kdy si Zeman za následovníka Špidlu vybral, se ukazuje, že to byla zřejmě bamberská aféra.

(226)

Tehdy se Špidla za svého předsedu jednoznačně postavil. Nabyt totiž přesvědčení, že celá aféra byla zveřejněná jen proto, aby byl Zeman odstaven. Ten si to vysvětlil jako slepou oddanost.

V tom se zásadně mýlil, stejně jako v představě, že ho bude jeho následovník poslouchat na slovo. Náznak, že se Špidla může vyklnout z rukou, přišel ještě v době, kdy byl místopředsedou, během tzv. televizní krize. Tehdy Zeman a Klaus stáli za novým, neprůhledně dosazeným ředitelem ČT Jiřím Hodačem a odmítali se přes protesty veřejnosti o čemkoli bavit. Když se ale 3. ledna 2001 konala na Václavském náměstí demonstrace na podporu televize, zjevil se tam najednou Vladimír Špidla. Na první pohled bylo zřejmé, jak je nervózní, celý se chvěl, ale přesto vystoupal k mikrofonu, kde jej ihned obklopil pískot a nadávky. Jenže Špidla oznámil, že nový zákon o České televizi „ukončí činnost dnešní rady“ a že nová rada už „nebude volena na základě nominací politických stran“. A lidé na náměstí nadšeně aplaudovali. Navíc se mu skutečně podařilo přemluvit stranické kolegy, aby se postavili proti stávající radě. Na náměstí přicházel šedý bezvýznamný mužíček a vracel se z něj budoucí premiér. Tady poprvé zabodoval.

Zvolení Špidly do čela ČSSD bylo znepokojivé i pozitivní zároveň. Nebylo pochyb o tom, že se do vedení strany dostává muž s téměř krajně levicovými názory. Některé pasáže jeho sjezdového projevu zněly téměř jako z budovatelských časů: „Jsme hnutím, které je mluvčím společenské obnovy a společenského pokroku. Hnutím, které je mluvčím mlčící většiny, mluvčím těch, jejichž osudy jsou v sázce, mluvčím těch, kteří nemají k dispozici mikrofon, nemají přístup k internetu a o nichž CNN nepřináší zprávy. (...) Hnutím, které usiluje o to, aby dlouhodobé zájmy lidí měly přednost před krátkodobými zájmy burz.“

Tomu také odpovídaly hodnotící titulky *Lidových novin*, *MF Dnes* a *Práva*: „Špidla otáčí ČSSD výrazně doleva“, „Špidla udal směr: Ostře doleva!“, „Spíše Jospin než Blair“.

Zároveň ale Špidla prohlásil, že je třeba do strany přivést nový politický styl. Takový, který opustí zájmy jednotlivých hráčů a bude přemýšlet o problémech země v delším časovém horizontu než jedno volební období. Strana se podle něj musí více otevřít občanským sdru-

(227)

žením a vůbec všem, kdo mají zájem. Především ale musí být stranická politika slušnější.

Je to vůbec možné? Říká to stejný člověk, který s klidem přešel vydírání v kauze Štířín, dokonce podporoval Zemana v době Olova, bez problémů přehlížel podezřelé zadávání veřejných zakázek atd? Vladimír Špidla je důkazem toho, jak je politika komplikovaná.

K tomu, abychom porozuměli kladům i záporům Vladimíra Špidly, je potřeba vědět, že pro něj je na prvním místě loajalita. To, co dělal Zeman, paktování se s ODS, ničení politické kultury atd., se mu nelíbilo, ale protože byl jen součástí celku, nevystupoval výrazně proti, aby nenarušil tým. Věřil, že je třeba tuto éru přečkat, a až sám bude předsedou, všechno změní. Záhy se ale ukáže, že se vážně přepočítal v očekávání, že stejnou loajalitu, jakou on poctil Zemana, poctí i ostatní jeho.

Ale zpátky ke sjezdu. Nové vedení strany nevypadalo vůbec špatně – neuspěla většina zastánců tradicionalistické sociální demokracie jako Jan Kavan, Milada Emmerová, Vladimíra Al Malikiová či Jana Volfová, kteří navíc požadovali přímou spolupráci s komunisty. Z těchto stoupců Miloše Zemana uspěl Petr Lachnit a Zdeněk Škromach. Vedle toho Stanislav Gross a Marie Součková byli jasnými zastánci moderního stylu.

Vladimír Špidla otočil stranu úplně jiným směrem. Odmítl spolupráci s komunisty a občanskými demokraty a řekl, že jeho cílem bude koaliční vláda. Reagoval tak na odpor veřejnosti, avšak především na neúspěch menšinové vlády. „Zásadnější reformy se nedají prosadit, pokud ve sněmovně není většina. Při nich je třeba dělat kompromisy a k těm nejsou lidé v opozici příliš ochotní. Nejlépe je to vidět na školství, kde nám tehdy neprošlo téměř nic,“ říkal Špidla.

I v řadách jeho vlastní strany to znělo jako rouhačská poznámka, ale do voleb nechtěli riskovat rozbroje, které by je obraly o šanci usednout ve sněmovně, a kdyby se bůh slitoval, tak možná i ve vládě.

Volby 2002

Když v červnu 2002 v sídle ČSSD v Lidovém domě vyskočili přítomní politici do vzduchu – právě vyhráli volby –, jeden muž chyběl. Mi-

(228)

loš Zeman v tu chvíli raději dal přednost festivalu dechových hudeb Kmochův Kolín. Úspěchu nevěřil, ale když se dostavil, neopomenul vzkázat, že do vlády s lidovci a unionisty by nešel. Menšinová vláda s podporou komunistů byla podle něj lepší řešení.

Špidla nicméně splnil slib a jednal s lidovci a unionisty o sestavení vlády, což se po několika týdnech podařilo. Byl to ale také on, kdo řekl, že ve vedení sněmovny musí být zastoupeny všechny strany, takže poprvé od roku 1989 získal post místopředsedy sněmovny komunista.

Premiér zapomněl na své jen několik měsíců staré prohlášení, že „zdroje jsou“, takže není třeba šetřit, či že země bude mít „tak velký deficit, jak budeme potřebovat“. Nyní oznámil, že když se nesníží schodky rozpočtu, podá demisi. Kabinet nabral reformní směr, a třebaže postup byl možná pomalý, je třeba mít stále na zřeteli, že něčeho jako ekonomické reformy se Miloš Zeman zoufale bál. Začaly se také rušit podezřelé zakázky zadané předchozími ministry Schlingem, Lachnitem či Kavanem, byla odvolána i Železného mediální rada. Vztahy se sousedy a Spojenými státy se okamžitě zlepšily a země vstoupila do Evropské unie.

Pro premiéra však bylo těžké porazit ducha Národní fronty, který se v ČSSD po menšinové vládě usadil. Straníci čekali, že vše bude podle vítězné strany, a menší strany prostě musí jen poslouchat. Kořeny opoziční smlouvy se ukázaly mnohem silnější. Vždyť ve sněmovně zasedala většina někdejších Zemanových ministrů jako Lachnit, Schling, Kužvart, Eduard Zeman či Kavan a celá řada jeho věrných stoupenců jako Jičínský či Kopecký. Ti všichni dávali od počátku najevo, že se měla poslechnout Zemanova rada a zřídit menšinový kabinet, a vytvořili tzv. levicovou platformu, která protestovala zejména proti jakýmkoli reformám. Šlo o klasický střet známý ze všech západoevropských sociálnědemokratických stran – mezi modernisty a tradicionalisty. „Naši voliči prostě další zdražování a úspory nechtějí. Nemůžeme jen šetřit, šetřit, šetřit,“ vysvětlil *Respektu* poslanec Radim Turek na otázku, proč odmítal vládní reformy státních výdajů.

Německý profesor politických věd Thomas Meyer to popsal přesně v knize *Transformace sociální demokracie*. Tyto strany všude na světě musely reagovat na sílící globalizaci tím, že opouštěly klasické recepty, což ale vždy u tradicionalistů vzbuzovalo obavy. „Sociálně-

(229)

demokratická strana, která se sama spolupodílí na omezování sociálního státu... nemůže už hrát svou historickou roli politiky zvýšené masové kupní síly, zlepšení sociálních jistot a přerozdělování příjmů sociálním státem," popisuje Meyer pocity zastánců tradiční sociální demokracie. Moderní strany typu Labour party z Velké Británie už překonaly strach ze ztráty voličů a vsadily na větší individualismus, spoluúčast lidí na nákladech vzdělání a šetrnější politiku k životnímu prostředí. A jsou už třetí volební období za sebou u moci.

Levicové křídlo chtělo změnu, respektive návrat k paternalistické menšinové vládě a ke spolupráci s KSČM. Pouhé tři měsíce po volbách, když neprošlo zvýšení daní naplánované kvůli povodním, vyzvalo dokonce předsednictvo ČSSD, aby se koaliční vláda zrušila definitivně. Špidla to sice nakonec vyjednáváním zachránil, ale za cenu velkého vyčerpání a vlastně jen oddálení neodvratitelného pádu.

Špidla se ukázal jako člověk mířící správným směrem, avšak zároveň jako velmi špatný stratég a rétor. Tu a tam se mu sice podařilo přesvědčit vlastní poslance, aby zvedli ruku pro reformní návrhy, zároveň ale nedokázal projevit rozhodnost při uklidňování vášní ve straně. Nemluvě o mizerné komunikaci s veřejností. S novými a novými spory v ČSSD ztrácela vláda jasný směr, a Špidla navíc přehlížel korupční praktiky na ministerstvu zemědělství, které řídil jeho stranický kolega Jaroslav Palas.

V březnu 2003 ještě porazil protikandidáta a exministra financí Jiřího Rusnoka, když pro něj hlasovalo 299 delegátů (pro Rusnoka 147), ale to byla jen oddechová pauza. „Nemohu vyloučit, že se budeme v budoucnu chovat jinak, než po nás bude žádáno. Jsme přece individualisté,“ říkal jen pár minut po volbě například senátor a bývalý Zemanův ministr Jan Fencel. Do toho se ozýval stále hlasitěji z Vysočiny Miloš Zeman, který kritizoval koaliční vládu a premiéra, že „vládnout se musí umět“, nebo že „zrazuje program“ strany. To mu nicméně nebránilo v zájmu o post prezidenta. Přitom v knize *Tak pravil Miloš Zeman* z roku 2001 na otázku, jestli nebude chtít být prezidentem, odpověděl: „Naprostě ne. Za prvé proto, že jsem introvert a introvert neusiluje o funkce, za druhé proto, že prezident nemá s výjimkou některých případů... reálné kompetence, jimiž by mohl příliš ovlivnit ekonomickou nebo sociální politiku.“

(230)

Základy se chvějí

Zeman toužil po návratu, protože měl pocit, že Vladimír Špidla odsovává jeho dědictví do zapomnění. Jenže premiér nestál o jeho comeback a odmítl ho přímo podpořit. Zeman tak v prezidentské volbě prohrál, což emotivně neunesl a utekl z Hradu zadním východem.

Od této chvíle se už nezastavil v urážkách vedení ČSSD a vlády. Neuběhl týden, aby něco nevzkázal do médií. Podívejme se ještě jednou do knihy *Tak pravil Miloš Zeman*, kde říká: „Po svém odchodu z politiky se vůbec nebudu vyjadřovat k politice... Víte, já nejsem jako bývalý předseda naší strany Horák, který hojně píše články, kde radí ČSSD co má a co nemá dělat... Nebudu nikomu radit.“ Realita je samozřejmě opačná: z Vysočiny se neustále ozývalo, že je třeba skoncovat se „zrádci“ či že „Občas je v životě každé politické strany nutná deratizace.“

Levicová platforma kolem Jana Kavana, Josefa Hojdara či Stanislava Křečka také zvýšila tlak a v únoru 2004 sepsala protest, který podepsalo šestnáct ze čtyřiasedmdesáti poslanců ČSSD. „Zájmy svých voličů – obyčejných lidí – nehájíme tak, jak jsme slibovali, ale co hůře: nehájíme je tak, jak je to nezbytné pro to, aby lidé zcela netratili důvěru nejen ve svůj stát a jeho demokratickou politickou reprezentaci, ale především aby neztratili víru v to, že právě sociální demokracie bude hájit jejich zájmy, jako to činila vždy ve své historii.“ Nelíbilo se jim, že se musí zvyšovat nájemné a hýbat s daněmi. I podle počtu podpisů šlo sice o menšinový, ale o to hlasitější názor. A to byly za rohem volby do Evropského parlamentu, kde ČSSD vážně propadla; získala necelých 9 %.

Vladimíru Špidlovi komplikovala situaci nejen silná skupina Zemanových mužů ve sněmovně, ale stejně silné křídlo Stanislava Grosse, které ho chtělo dosadit na post předsedy ČSSD. Do propasti tak nakonec Špidlu nesvrhl jen Zeman, ale i Stanislav Gross a jeho skupina. Spojily se tu dva rozdílné proudy ke společnému cíli. Špidla si nepochybně odvolání zasloužil za to, že jeho strana prohrála senátní i evropské volby, byť všechny neparlamentní volby prohrávala ČSSD i za Zemana. Řada straníků se ale především domnívala, že Špidla je příliš slabý a neumí si zjednat pořádek.

(231)

Na konci června 2004 zasedal ústřední výkonný výbor, kde 103 ze 169 členů vyslovilo Špidlovi nedůvěru a jen čtyřicet bylo pro pokračování koaliční vlády. Proti bylo padesát, většina se zdržela. „Nemáte-li podporu svého politického hnutí, těžko můžete dělat premiéra,“ vysvětlil Špidla svůj odchod. Nerezignoval jen na post šefa strany, nýbrž i premiéra. Ještě nikdy nebyl Stanislav Gross už na první pohled tak vylekaný jako v létě 2004, kdy na jednání ústředního výkonného výboru sesadil Špidlu a uvědomil si, do jaké pozice se dostává.

Ačkoli příčinou Špidlova pádu byla podle ústředního výboru i koaliční vláda, Stanislav Gross ji coby premiér postavil na stejném půdorysu. A dokonce proklamoval, že připraví ještě razantnější reformy. Měl nepochybně lepší výchozí pozici než jeho předchůdce, protože ho strana měla v oblibě a kritikům na rozdíl od Špidly vyhrožoval vyškrtnutím z kandidátek do sněmovny.

Grossův krátký dech

Byl to ale krátký vzlet. Na začátku roku 2005 přišel skandál s financováním Grossova bytu; redakce *MF Dnes* odhalila, že premiér si je ze svého platu pořídit nemohl. A nový šéf ČSSD se až příliš viditelně zaplétal do vysvětlování, kde na to vzal peníze. Tato kauza ještě šla ustát, pak ale týdeník *Respekt* přišel s odhalením, že Grossova rodina podniká s majitelkou nevěstince Libuší Barkovou, která navíc páchala úvěrové podvody. Vzdemula se nebývale silná kritika ze strany médií, opozice i koaličních partnerů. Protestovala i veřejnost, která vypisovala různé petice a sbírala podpisy za Grossovo odstoupení.

V ČSSD opět selhaly samočisticí mechanismy a členové se Grosse rozhodli nechat ve svém čele. Byla tu především zásadní otázka, na kterou nikdo neznal odpověď: Kdo by přišel po něm? Strana žádné výrazné osobnosti neměla. Na chvíli ČSSD působila jako ODS v době Klausova pádu: nepřijímala věcné argumenty, ale hovořila o spiknutí proti straně.

Premiér se však nakonec stejně musel pod tlakem koaličních lidovců poroučet, protože ti byli jinak ochotní odejít z kabinetu. Tak skončila cesta muže, který dokázal využít nouzové schodiště k opatrnému

(232)

výstupu na střechu domu, ale první poryv větru na otevřené scéně ho srazil dolů.

Gross byl příliš slabá osobnost na to, aby se naučil odolávat vlivům a tlakům kolem sebe. Dělal stejné chyby jako Miloš Zeman, ve svém stínu nechal rejdit různé lobbisty, jako je Andrej Surňak či Miroslav Forman. Ti mu zajišťovali vliv, který politik mít nemá, tedy vliv ve firmách od Telecomu přes PPF po Sokolovskou uhelnou a televizi Nova. Skrze ně chtěl ovlivňovat i byznys. Dlouhými prsty byl také schopen rozsazovat své lidi tam, kam potřeboval. Stačí připomenout dosazení Jaroslava Tvrdíka do Českých aerolinií či Tomáše Kadlece do Národního bezpečnostního úřadu a později do podniku Čepro. Za připomenutí stojí i případ známého právníka Miroslava Antla, kterého Gross v roce 2001 udělal náměstkem na policejním prezidiu. Když pak Antl chvíli po nástupu do funkce opilý rozbil služební auto, protlačil ho ochránce do křesla bezpečnostního ředitele v Telecomu. Takže Antl měl dobře placené místo a Gross člověka na postu, odkud mohl kontrolovat, koho zrovna policie či tajná služba odposlouchává.

Odchod Grosse měl nicméně pro sociální demokraty vážné důsledky. Svým případem zdiskreditoval celé reformní křídlo, a to tím spíše, že těsně před svým pádem uvažoval o vládnutí s komunisty. Svůj tým de facto rozprášil. Petra Buzková se rozhodla odejít do komunální politiky, Jozef Kubinyi, bývalý ministr zdravotnictví, který se jako první pokusil o transformaci resortu, se ani nedostal na volitelné místo, pozice ministra financí Bohuslava Sobotky byla značně oslabená, podobně na tom byl Richard Dolejš... Tak by se dalo pokračovat dlouho.

Když nejsou tahouni v čele strany, hrozí, že se nebude dít vůbec nic, a to navzdory tomu, že strana má celkem kvalitní a moderní program. Jenže většina členů program ani nečte. Když ho sociální demokraté na jaře 2005 přijímali, během čekání v předsálí jsem oslovil deset členů, jestli by mi mohli něco z textu sdělit: devět odpovědělo, že ho nečetlo, i když pro něj hlasovali. To jen potvrzuje názor Vladimíra Špidly, který zaznamenal v knize *Bludné cesty sociální demokracie*: „Když si náš program přečtete, tak zjistíte, že je dobrý a docela realistický. Problém spočívá v tom, že to v jistém slova smyslu nebyl program ČSSD jakožto celku. Vytvořila ho skupina našich odborných

(233)

komisi, takoví notáblové ČSSD, a mnozí sociální demokraté se s ním nestačili ztotožnit, nemají ho prožitý.“

Premiér náhoda

Budoucnost sociální demokracie byla před volbami 2006 značně nejistá, o mnohém rozhodovala náhoda. Tak jako o budoucím premiérovi země. Jak se vybíral? Šéf sněmovny Lubomír Zaorálek se sešel se Stanislavem Grossesem u oběda a probírali jména, kdo by se mohl stát jeho nástupcem. Na první místo si postavili ministra financí Bohuslava Sobotku, který ale mezitím raději odjel na dovolenou. Naprosto nevídaná věc. Zaorálek i Gross naříkali, jak je to možné, že ve straně vlastně není žádná osobnost. V jednu chvíli dokonce přemýšleli o Grossovu poradci a bývalém ministru obrany Miroslavu Kostelkovi, ale ten by pro koaliční partnery nebyl přijatelný. Kdo tedy?

Nakonec padli na jméno čerstvého místopředsedy strany a ministra pro místní rozvoj Jiřího Paroubka: byl to muž ke Grossovi loajální, nezdál se až tak moc ambiciózní, takže by se dal ukočírovat. Když mu zavolali, ihned řekl ano. Že je ambiciózní více než kdokoliv jiný, se ukázalo až později.

Jiří Paroubek zvolil podobnou strategii jako kdysi Miloš Zeman: zahlcuje prostor silnými útoky na oponenty ze všech koutů, sází na státní paternalismus a naznačuje ochotu spolupracovat s komunisty. Zakázal i vnitřní kritiku v ČSSD, a když zákaz porušil poslanec Oldřich Němec, vyškrtl ho z kandidátky. Tím se vracíme na začátek, kdy byl vyhozen stejným člověkem z ČSSD Rudolf Battěk.

Občanští demokraté

ODS měla ze všech demokratických stran největší náskok. Nevznikla jako první – byli tu už lidovci i sociální demokraté –, ale nenesla si předlistopadovou zátěž, měla od svého zrodu už několik lidí ve vládě i parlamentu. Vstoupit do jejich řad bylo zpočátku moderní, takže vznikala rychle i regionální centra, brzy získala na třicet tisíc členů. Na své straně měla i většinu médií a veřejnosti. Také ODS řešila na

(234)

začátku otázku, jestli v jejich řadách směji být komunisté. Klaus prosadil přes odpor nezanedbatelné části strany, že ano. „Myslíte si, že se na kandidátkách můžeme obejít bez tak kvalitních odborníků jako Ivana Kočárníka, Karla Dyby či Jana Stráského?“ prohlásil v roce 1991 na sjezdu ODS.

Václav Klaus byl zpočátku největším trumfem strany. Zdál se neunavitelný, dobře vypadal, přicházel se stále novými myšlenkami, dokázal provokovat diskusi. Také ovládal jazyky, což je detail, který v postkomunistických zemích hraje u voličů velkou roli (dokazují to i různé ankety). Ačkoli byl přehnaně ješitný, snašel kolem sebe silné osobnosti typu Zieleniece či Rumla a dobře využíval jejich silné stránky, například Zieleniecovu popularitu u veřejnosti a médií nebo Rumlovu známost s prezidentem, kterého občas potřeboval dostat na svou stranu.

Jsou však jeho občanští demokraté skutečně pravicovou stranou? Otázka může působit v prvním plánu provokativně, odpověď na ni je však klíčem k pochopení událostí devadesátých let a opoziční smlouvy. Dalo by se říct, že slovy pravicovou byla, ale v reálné politice se argumenty pro takové označení hledají špatně.

Robin H. E. Shepherd z amerického Centra pro strategická a mezinárodní studia ve své podnětné knize *Czechoslovakia: the Velvet Revolution and Beyond* dochází k závěru, že Klaus vlastně není ekonomický liberál. Považuje ho dokonce za něco jako sociálního demokrata se zmatenou neoliberální rétorikou. S odvahou jít proti proudu skoncoval v roce 1991, kdy založil ODS a rozhodl se být politikem. Tehdy si uvědomil, že je třeba nadbíhat voličům a přestal dělat zásadní reformy. Shepherd připomíná, že Klaus volil klasické sociálnědemokratické postupy: vyřadil zahraniční kapitál z účasti na privatizaci, udržoval při životě velké a neperspektivní podniky, protože mají hodně zaměstnanců, ponechal státní vliv v bankách, neprosadil deregulaci nájmu a cen energií, a především zachoval většinu sociálních vymožeností. Rozeznává v jeho politickém životě různé etapy: „Klaus reformátor, Klaus reformní politik, Klaus politik/reformátor a Klaus jasně oportunistický politik – politik bez přívlastků, dalo by se říct.“ Podle Shepherdova uzavření paktu se sociálními demokraty vůbec nebylo překvapivým. „Jestli stále je nebo není, někde hluboko v nitru, neoliberálem, je teď nepodstatné. Podstatná je pro Klause moc.“

(235)

Z hlediska české reality však občanští demokraté pravicovou stranou jsou. Od počátku s tím sice vášnivě zápasí a například bankovní socialismus za ně musela vyřešit ČSSD, ale určité základy konzervativní politiky se tu vystopovat dají. To nic nemění na faktu, že se od roku 1993 začíná strana Václava Klause potácet v nejistotě, kudy dál.

„Tahle strana se zrodila a vyrostla na velkých tématech, jako je ekonomická reforma, lustrace, dělení státu a podobně. Dnes však pomalu, ale jistě přichází doba malých a o to složitějších témat, na která neexistují jasné a jednoduché odpovědi. Ale pokud chceme být silnou stranou a podílet se na vládě, musíme je umět nacházet.“ Takto popsal ODS v roce 1994 v jednom z článků v *Respektu* Josef Zieleniec. A tehdejší člen výkonné rady ODS Miroslav Macek dodal: „Vize je v politice nutná a měla by být reálnější než nějaký ideál. Vize je podle mne třeba Reaganovo – Ameriko, vrátím ti hrdost, kterou jsi ztratila ve Vietnamu. My dnes nic takového nemáme.“

A ODS nic takového nenašla. Josef Zieleniec se snažil tlačit stranu ke změnám, navrhoval, ať se v polovině vládního mandátu (1994) pracuje na aktualizaci programu, ale Klaus to považoval za zbytečné. Vůbec nepochyboval o úspěchu své strany i v dalších volbách. I heslo ODS v kampani během roku 1996 – „Dokázali jsme, že to dokážeme“ – mluví o naprosté vyprázdňenosti, ztrátě nápadů a myšlenek. Klaus nedokázal vystihnout měnící se atmosféru ve společnosti, ve vlastní straně ani u koaličních partnerů. Tím si zadělal na vážné problémy, které si ale nechtěl přiznat. Jak už bylo řečeno v předchozích kapitolách, mnohem raději se utvrzoval v přesvědčení, že za jeho neúspěchy může nepochopení a úskok elit.

Klausův ekonom Karel Kříž už v půlce roku 1997 publikoval článek, v němž kritiky předsedy označuje za lidi, „pokořené, ušlápnuté, uražené a ukřivděné všech stran, profesí a názorů“, kteří zdecimování svojí neschopností obstát vedle Klause obracejí proti němu zášť. Ta představa zaznívá při debatě se stoupenci Václava Klause, ať už politiky či novináři, dodnes: kdo se do něj pouští, musí být zahořklý ztroskotanec, který si chce na Klausovi udělat jméno.

(236)

Mýtus sarajevského atentátu

K obrození a nalezení „velkého“ tématu došlo až po Klausově pádu na konci roku 1997. Odešla sice část výrazných osobností strany, ale ti, co zůstali, se spojili kolem sarajevské legendy. Pohádka o zrádcích, kteří opustili správnou cestu, jim dodávala jakýsi mystický pocit statečných reků, kteří setrvali na správné cestě.

Po podzimu 1997 ještě dále roste kolem ODS už tak dost vysoká ochranná hradba. Nešikovná výzva některých členů strany, aby Klaus odstoupil kvůli skandálům ve financování, je popsána jako zrada úspěšného předsedy. Legenda o Sarajevu doprovází Klausovu stranu i několik let poté. V *Kronice ODS*, kterou napsala k desetiletí strany v roce 2001 Libuše Benešová, stojí, že Klausovi odpůrci prý vyhrožovali, že „se budeme brodit krví“, pokud předseda nebude svržen. ODS ale zlu odolala: „Delegáti se těmito výhružkami nenechali ovlivnit a opět zvolili Klause předsedou,“ píše se v kronice. Věrní se semkli a zrádci byli zahnáni.

Před volbami v létě 1998 se ukázalo, že jen obrana Klause nestačí, bylo třeba najít doplňující téma. A našlo se: boj proti výhře nedemokratické levice, která se chystá znárodňovat a omezovat svobodu. Lékem má být ovšem opět Václav Klaus. Proto kombinované heslo zní: „Doleva nebo s Klausem“. Mobilizace proti levici zabírá, a třebaže ODS nevyhrává volby, je po pádu v roce 1997 zpátky ve hře.

Příběh se tedy vypráví dál: Raněný vůdce nemohl kvůli zrádcům vyhrát volby, a tak byl „donucen“ spolupracovat se sociálními demokraty. Strana bez odpadlíků vystupuje jako monolit, který má pouze jeden hlas. Když ve straně táhnou všichni za jeden provaz, a navíc mají jasného lídra, je to důležitý předpoklad úspěchu. Nevýhodou podobných poměrů ale bývá strnulost, myšlenková sterilita a nezájem o realitu. Nejde o program, ideje. Hlavní je uchránit obraz zachránce Václava Klause.

Socialisté mohou díky smlouvě s ODS rozhazovat veřejné peníze, destabilizovat bezpečnostní složky, ničit zahraniční vztahy, ale ODS varuje, že to mohlo být horší, pokud by ČSSD nedržela u moci ona. Občanští demokraté při každé kritice opakovali, že ve Strakově akademii nesedí, takže nenesou odpovědnost, ale zároveň odmítali zvednout ruku pro odvolání Zemanova týmu. V důsledku toho se ODS

(237)

dostávala do překérních situací. Tak například na přelomu června a července 1999 navrhla KDU-ČSL ve sněmovně dvě usnesení: 1. „Poslanecká sněmovna se seznámila se zprávou o činnosti České republiky a konstatuje, že činnost vlády neprospívá České republice.“ A za 2. „Žádá proto vládu České republiky, aby odstoupila.“

Většina poslanců ODS pomohla prosadit první usnesení, a dalo by se očekávat, že prosadí požadavek, aby kabinet Miloše Zemana odstoupil. Jenže řada poslanců Klausovy strany se zdržela hlasování, čímž socialisty podpořila.

Otázkou je, proč v ODS nevznikal nějaký názorový proud, který by směřování strany kritizoval. Klaus ani nadále nevyžadoval slepou loajalitu – podle svědků například zasedání grémia strany probíhalo jako diskusní klub, Klaus si dělal poznámky, občas kroutil hlavou nebo ostentativně trhal papíry, ale vyjádřit se mohl kdokoli. Problém spíše spočíval v tom, že většina přítomných se domnívala, že musí říkat především to, co chce předseda slyšet. Kritici jako Jan Ruml, Josef Zieleniec či Jan Stráský odešli na začátku roku 1998 a ti noví nechtěli schytat peskování, k němuž občas Klaus přistupoval. Legendu o zrádcích vnímali jako jasné varování a upozornění, že je jen jedna linie.

První rok vlády Miloše Zemana ODS ani neměla příliš důvodů protestovat. Její lidé dostali ve sněmovně i mimo ni dobré posty, předvolební sliby Miloše Zemana, že nechá prošetřit různé kauzy ODS, zmižely s podpisem opoziční smlouvy, strana uzavřela s ČSSD koalici na pražském magistrátu, který je vnímán jako stát ve státě.

V létě roku 1999 ale vzniklo prohlášení Impuls 99, které tvrdě kritizovalo i ODS, pár měsíců nato kandidátka občanských demokratů do Senátu na Praze 1 totálně pohořela a spustila se veřejná kritika opoziční smlouvy. Aby toho nebylo málo, vznikla tu Čtyřkoalice, která působila sebevědomě a měla chuť vyhrát všechny volby. Řada členů ODS si tedy začala klást otázku: Vyplácí se nám vůbec podpora vlády Miloše Zemana?

Toto znepokojení vedlo v říjnu vedení ODS dokonce k výzvě, aby všechny demokratické strany vytvořily společnou vládu, která by zlepšila hospodaření země a urychlila přípravu na vstup do Evropské unie. Vzhledem k tomu, že ODS příliš integraci do unie nepodporovala,

(238)

bylo zřejmé, že jde spíš o účelový krok. Strategie byla jasná: buďto se podaří přemluvit ostatní strany, a odpovědnost ODS skončí, nebo se alespoň zvýší tlak na sociální demokracii, aby udělala více ústupků.

Čtyřkoalice odpověděla rychle - nemáme zájem. „Každá demokratická vláda potřebuje demokratickou opozici. Jsme proti tomu, aby jedinou opozicí v ČR byli komunisté,“ řekl šéf lidovců Jan Kasal. Vyšel ale plán B. Miloš Zeman se okamžitě nechal slyšet, že je připraven prohloubit dohodu s ODS. „Nevylučuji možnost prohloubení opoziční smlouvy s ODS. Jsme ochotni jednat i o modifikacích, pokud se ovšem na nich dohodnou obě strany,“ řekl doslova Zeman.

Břímě z beder ODS tím ale nezmizelo. Spíše naopak. 17. listopadu se v pražské kavárně Slávia sešlo několik bývalých studentských vůdců z revolučních dní roku 1989 a sepsali prohlášení Děkujeme, odejděte.

Vedení strany výzvu s klidem odmítlo, párkrát zaútočilo na její autory a myslelo si, že bude klid. Pro členy ODS mimo Prahu to však rozhodně nebylo lehké období, nemohli se jednoduše ztratit v davu, znali je voliči, sousedé a přátelé. A mnozí si museli vyslechnout hodně nepříjemnou kritiku. Proběhlo i několik ojedinělých akcí, kdy samotní členové ODS podpořili výzvu a žádali odchod Klause a Zemana. Došlo k tomu například ve zlínské organizaci.

Dopad prohlášení Děkujeme, odejděte byl skutečně obrovský. Dokonce i Václav Klaus přiznal, že události vedly k „nemalému zneklidnění naší členské základny a trochu nervóznímu volání po změně či změnách“.

Obležená pevnost

V této bouřlivé atmosféře se v prosinci 1999 konal desátý kongres ODS. Mnoho opozičních politiků k němu vzhlíželo s nadějí: domnívali se, že občanským demokratům po výzvě Děkujeme, odejděte a po rostoucí kritice ze strany médií a odborníků musí dojít trpělivost.

Toto očekávání bylo velmi naivní - už z nominací na předsedu (všichni navrhli Václava Klause) muselo být zřejmé, že k obratu nedojde. On by to totiž nikdy nedovolil: vždyť to byl jeho produkt, nejriskantnější krok v politické kariéře.

(239)

Atmosféra jednání kongresu byla podřízena pocitu, že tam venku jsou jen lidé a skupiny, které chtějí stranu a zemi zničit. Václav Klaus opět dokázal, že je to jeden z nejlepších řečníků v zemi. Jestli se někdo předtím chystal k odporu, po jeho úvodních slovech se už k tomu neměl. V projevu varoval před skupinami, které chtějí „za každou cenu oslabit postavení ODS na naší politické scéně“ a jejichž kroky vedou „k nepolitické politice, ke spoléhání se na nejasně definovaná občanská hnutí, fóra a impulsy“. Apel Děkujeme, odejděte označil za „destabilizaci politické situace“ a „diskreditaci celého polistopadového vývoje“.

Zajímavé bylo Klausovo vysvětlení, proč ODS klidně přihlíží – podle něj – vládnutí horšímu, „než jsme očekávali“. „Fungování současné vlády představuje velmi nákladný krok naší země zpět. Nemenší pravdou je však i to, že si právě tento krok v loňských volbách voliči přáli, neboť zcela vědomě z ČSSD udělali nejsilnější politickou stranu země.“ Je třeba připomenout, že si to přála jen třetina lidí, kteří přišli k volbám a většinu získala pravice.

Většina řečníků dávala Klausovi za pravdu. Svět viděli jako útok těch druhých proti ODS. „Hrozí nám médiokracie,“ hřímal například zastupce ODS v Radě pro rozhlasové a televizní vysílání Petr Štěpánek. Neměl na mysli moc Železného a jeho spojení s ODS, ale média, která kritizovala jeho stranu. Prezidenta Havla obvinil, že chce „zničit“ demokratický systém, a signatáře Děkujeme, odejděte přirovnal ke komunistům v roce 1948. „Formálně se totiž studentský sametový atentát příliš neliší od puče v osmačtyřicátém. ‚Vítězný Únor‘ také začal požadavky na odstoupení demokraticky zvolených politiků.“

Někdejší primátor Jan Koukal oznámil, že všechna ostatní politická uskupení chtějí zrušit soutěž politických stran. „Chceme-li se konfliktu vyhnout, nestačí odstranit Václava Klause, musíme odstranit ODS, pak standardní demokracii, tržní ekonomiku a svobodnou společnost,“ popsal údajnou strategii konkurence. „Řekněme jasně a zřetelně z tohoto místa NE vládnutí nepolitických politiků, NE vládnutí nikým nevolených samozvaných elit,“ apeloval pražský zastupitel ODS František Laudát.

A za zmínku stojí ještě jeden citát z projevu Jana Zahradila: „Opoziční smlouva je mimo jiné také nástrojem obrany parlamentní demo-

(240)

kracie: brání politiku před nepolitikou, brání výsledky základní demokratické procedury – voleb – před těmi, kterým jsou lhostejné, brání nás před úřednickými vládami elit.“

Z těchto několika citátů je zřejmé, v jakém napětí se ODS tehdy ocitla. O rušení politických stran, zákazu ODS či převratu nikdo z relevantních oponentů ODS nemluvil. Byl to jen nejjednodušší způsob, jak před sebou samou obhájit existenci opoziční smlouvy a jak si vysvětlit kritiku zvenčí. Připomínalo to trochu filmový thriller *Vesnice*, kde si rada starších vymýšlí, že v okolních lesích pobíhají lidožroutské nestvůry, protože chtěla udržet komunitu odříznutou od moderního světa.

Klausova strategie, která stavěla na představě pevnosti obléhané nepřáteli, slavila úspěch. Proti opoziční smlouvě vystoupil jen málokdo, ale zaslouží si pozornost. „ODS by znovu měla být bezkonkurenční svou nabídkou pozitivní, nikoli uměním získat právo veta. Dle mého soudu se v současné době účel opoziční smlouvy vyčerpal a ona přináší více škody než užitku,“ prohlásil například Jiří Oberfalzer. Kriticky se k vlastní straně vyjádřil také poslanec Jiří Payne: „ODS musí přestat s hledáním nepřítelů. Přestaňte své případné spojence demonizovat... Kde je náš kdysi pověstný pragmatický přístup k řešení těžkých problémů? Kde je naše ochota riskovat a přijmout politickou odpovědnost?“

S kritikou vystoupila i senátorka Irena Ondrová: „Nejenom já, ale i řada kolegů argumentovala proti opoziční smlouvě jako proti příliš těsnému, svazujícímu a doleva táhnoucímu spojení. Stejně tak se mi nelíbí možnost eventuální ‚velké koalice‘ s ČSSD. Nevím o ničem, krom pragmaticky získaným pozičních výhod, co by nás s ČSSD ideově, programově i lidsky spojovalo.“

Pro vypovězení opoziční smlouvy však hlasovalo jen 29 z přítomných 254 delegátů. Jeden z představitelů ODS mi nedávno klima kongresu popsal takto: „V tu dobu nás zahalila naprostá mlha, neviděli jsme dál než na metr, ten pocit, že jsme v ohrožení, byl mimořádně silný. Dá se to srovnat snad jen s panikou lidí, kteří prchají při zemětřesení z obchodního domu.“

Přítomní členové ODS se shodli na tom, že ideální by byla koalice všech demokratických stran. Tedy varianta, kterou všichni kromě ODS už měsíc předtím odmítli.

(241)

S tímto poselstvím nicméně Klaus jen pár dní po zasedání kongresu poslal dopis Zemanovi, kde mimo jiné psal, že by bylo dobré „dojednat vládu, do které by demokratické strany dodaly svoje nejlepší lidi“. Čtyřkoalice znovu takový pakt odmítla a také Zeman odpověděl, že postup ODS je podle něj „velmi nebezpečný návrh k vypovězení opoziční smlouvy“. Nic dramatického se však neudálo a ODS se znovu se sociálními demokraty dohodla.

Pocit ohrožené pevnosti přinesl ODS jednotu, strana však ztrácela přízeň významné části veřejnosti, která by ji za normálních okolností podpořila. Jenže po Impulsu 99, Děkujeme, odejděte přišla i televizní krize, na níž ODS nesla velkou vinu. Politik se jistě nemá podřizovat demonstracím na náměstích, ale rozhodně by je měl brát jako svého druhu indikátor problémů. Vedení ODS si stále neuvědomovalo, že lidé už nesnesou, aby zástupci stran byli všude, kde to něco neslo, ale nikde, kde to chtělo odpovědnost. Pro občanské demokraty bylo až příliš riskantní podřídít se skutečně trhu a nechat třeba mediální rady, aby nerozhodovaly podle stanovisek stran, nýbrž odborníků.

Proti Evropské unii

Předvolební kampaň 2002 ODS postavila na ochraně „národních zájmů“. Tak vyhrocený nacionalismus ještě v porevoluční kampani od státoporné strany nezazněl. Byla to emotivní, ale bezobsažná agitace: ODS nabízela nikoli volební program, ale jakési desatero základních bodů.

Neschopnost sestavit program přivedla ODS k potřebě posílit strategii postavenou na obrazu nepřítele. Znovu se připomínal „sarajevský“ boj proti zrádcům, byla tu levice, proti níž ODS znovu „mobilizovala“, pak přišly na řadu „trpasličí strany“, které měly být likvidovány změnou Ústavy. V roce 1999 se stala nepřítelem ODS „občanská společnost“, která při protestech hnutí Děkujeme, odejděte údajně „zpochybňovala základy parlamentní demokracie“. Odsudku se dočkala Evropská unie, která „chce rozpustit“ český národní stát, také ekologové a příležitostné terče, jako třeba křesťanské církve: „Za posledních deset let toho mnoho nepředvedly, vyjma návalů žehravé se-

(242)

belitosti střídaných povýšeným moralizováním,“ formuloval výhrady ODS v dobové novořeči Jan Zahradil.

Strategie hledání nepřátel měla pochopitelně svá rizika. ODS se omotávala ostnatým drátem, který jí bránil rozšiřovat pole působnosti. Občas vzbuzovala dojem, že stojí pouze o své věrné voliče, a že vlastně sama proti sobě shání dohromady šik odpůrců. Situaci si ODS komplikovala zejména útoky na Evropskou unii – prohlašovala, že „volí vstup do EU“, ale říkala přesný opak. Zahraničněpolitický analytik ODS Miloslav Bednář hovořil o unii jako o ose zla Mnichov-Vídeň-Budapešť, protože Čechy nutí rušit Benešovy dekrety. Místopředseda Ivan Langer a stínový ministr dopravy Martin Říman řekli rovnou, že jsou proti vstupu do EU. Václav Klaus neváhal stoupence evropské myšlenky přirovnat k nacistickým zločincům: „Když jsem četl knihu Johna Laughlanda *Nedemokratický původ evropské myšlenky*, objevoval jsem citáty nejprominentnějších nacistických ideologů, kteří vysvětlují, že jejich hlavním a jediným cílem je sjednocená Evropa.“ Podle Klause je unie naprosto nedemokratická a postkomunistickým zemím nepomohla v demokratizaci naprosto v ničem.

Záměr jeho strategie byl zřejmý – pokud se zahraniční instituce změní jen na ekonomické svazky, nebude nikdo nahlížet na chování uvnitř jednotlivých států. Klaus se netajil tím, že zásah NATO v Jugoslávii, postoj EU v Rakousku proti Haiderovi a později počínání USA v Iráku ho vyděsily. Státy se podle něj mají starat jen o to, co mají uvnitř svých hranic, bez ohledu na to, co se kde děje.

Právě stanovisko k EU spojovalo modernější křídlo ČSSD s Unii svobody a KDU-ČSL a přitahovalo k nim stoupence. „Hlas pro Unii svobody vnímám jako hlas proti Václavu Klausovi, a proto je nepřipustné, abychom mu nějakým handlem zajistili post prezidenta,“ to prohlásila předsedkyně US Hana Marvanová.

Spojenci se hledali těžko. ODS se bezpochyby nacházela někde u pravého středu, měla silné zázemí mezi podnikateli, přesto nebyla, jak bývá jinde u pravicových stran zvykem, zástupcem zájmů konkrétních profesních skupin, tříd, menšin nebo společenských vrstev. Pomalu se měnila na státostranu. Občanští demokraté chtěli vládnout a nebylo příliš podstatné s jakým programem.

(243)

Volby 2002

Útočná strategie ale vůbec nezabrala a strana, která měla podle všech předpokladů vyhrát volby, zase zůstala druhá.

To byla vážná rána. Podruhé za sebou nezasednout ve vládě, a navíc bez jakéhokoli podílu na moci. Dokonce se poprvé objevuje kritika Václava Klause, zejména ze strany moravskoslezského hejtmána Evžena Tošenovského a senátora Přemysla Sobotky, kteří ho vyzývají, aby opustil vedení strany. Jde ale spíše o ojedinělá vystoupení. Co by pak Klaus dělal? A především, co by ODS dělala bez něj? Vlastně nikdo pořádně neví, co podniknout. Dokazuje to zejména analýza ODS, proč prohrála volby. Hned v úvodu se píše, že „lidovci a unionisté odmítli sestavit většinou vládu s ODS“, což už samo o sobě nebyla pravda. O pravicové vládě se de facto ani nevyjednávalo. Následovala řada celkem přesných popisů, ale pochybných závěrů. „ČSSD dokázala obratným manévrováním vyjít z konfliktů jako vítěz, nebo alespoň s remízou. Bylo tomu tak jak v případě výzvy ‚Děkujeme, odejděte‘, tak také při krizi v České televizi a při uvalení nucené správy na IPB... ODS naopak na těchto krizích nezískávala, částečně také díky své ‚státotvornosti‘.“ Podobně je to u konstatování, že se smlouva „stala terčem kritiky mnoha členů ODS a také mnoha našich voličů“, protože „velmi málo voličů pochopilo, že... se již nevede boj o prosazení záměrů ODS, ale naopak boj o zabránění prosazování záměrů ČSSD“. Od toho už je jen krok k závěru: „V zásadě lze říci, že opoziční smlouva přinesla velký prospěch ČR, velký prospěch ČSSD, a velmi omezený prospěch ODS.“

Větší pozornost si zaslouží ta část analýzy volební kampaně, kde se sice konstatuje, že za prohru mohla přílišná upřímnost a otevřenost, ale také že ODS chybělo hlavní téma: „V roce 1992 jsme měli vizi transformace, v roce 1998 boj o udržení parlamentní demokracie. O co jsme vlastně bojovali letos? Bojovali jsme na mnoha frontách s mnoha detaily, ale scházel nám ‚celkový příběh‘. Ten se naopak povedl vytvořit ČSSD.“ To je naprosto přesný závěr. Ve volbách 2002 už legenda o zradě Václava Klause nefungovala, protože ji překryla realita svazku Klause a Zemana.

To nejdůležitější – totiž že opoziční smlouva nepochybně zabrzdila občanské demokraty ve vývoji – v analýze chybí. Poté co strana

(244)

v půlce devadesátých let ztratila reformní tah, zažila finanční skandál a přišla o řadu významných členů, nebyla nucena k žádné katarzi. A protože neměla přímou vládní odpovědnost, ale zároveň ani tu opoziční, soustředila příliš energie na parcelování moci ve státě. Hledala všechna možná místečka v dozorčích a kontrolních radách, snažila se podmanit si soukromá i veřejnoprávní média a stále rychleji ztrácela kredit pravicové a svébytné strany. A také léta poté se velká část strany více těší na pokračování nějaké obdoby opoziční smlouvy než na koaliční vládnutí s pravicovými stranami. Vzniklo tu jakési bratrstvo, které bude velmi těžké porazit. Příkladem může být situace v hlavním městě, kde po komunálních volbách v roce 2002 mohla vzniknout pravicová koalice ODS a Evropských demokratů, avšak občanští demokraté raději znovu vytvořili koalici s ČSSD.

ODS se hledala i po celou dobu, kdy působila konečně v řádné opozici, tedy v letech 2002–2006. Stále nemohla najít svůj příběh, ale podařil se jí jeden důležitý krok: vyslala Václava Klause na prezidentský post. Důležité nebylo, že předseda strany povýšil. Právě naopak, občanským demokratům pomohlo, že se zbavili břemene, které je už táhlo dolů. Od roku 1998 byl Klaus víceméně jen v pozici rétora: dokázal dobře mluvit o pravicových myšlenkách, ale neměl odvahu je realizovat, a navíc se nechal příliš svázat pocitem ublíženosti. Koncem roku 1998 odpovídá na otázku, jestli by chtěl být ještě někdy premiérem, z tehdejšího pohledu nepochopitelně: „Dovedu si představit, že bych se o to mohl ještě jednou pokusit. I když bych neřekl, že to je role vděčná, za kterou získáváte potlesk na otevřené scéně.“ K potlesku je ideální post prezidenta.

Dlouho se spekulovalo, kdo Klause v čele strany nahradí. Mluvílo se dokonce o možnosti rozpadu na několik názorových proudů. Největší šance měli dva stínoví ministři: Jan Zahradil (zahraničí) a Petr Nečas (obranu). První se hlásil spíše k liberálním postojům, druhý ke konzervativním. Síly byly velmi vyrovnané a hrozil střet, který mohl stranou otřást. I tady se ukázalo, co má na svědomí budování kultu jednoho muže. Podle průzkumů veřejného mínění neznala v době voleb Zahradila a Nečase čtvrtina obyvatel. To je u kandidátů na post šéfa druhé největší strany v zemi zarážející. Nakonec vyhrál člověk, jehož neznala většina populace, senátor z Ostravy Mirek Topolánek.

(245)

Slíbil oběma kandidátům, že jim zajistí místo ve vedení strany a bude jim naslouchat.

Jeho úspěch vůbec nepotěšil Václava Klause, kterému přišel nedostatečně „odéesácký“. Topolánek rozhodně neměl velké charisma, nedokázal strhnout davu, což byla po Václavu Klausovi velká změna (nebyl to ale jen problém Topolánka - rozený lídr ve straně prostě nebyl). Předseda ODS občas mluvil rychleji, než měl, a nekontroloval, co vlastně říká. Když například označil sociální politiku Vladimíra Špidly za „osvětimskou lež“, nebo slíbil, že po volbách bude ve státní správě „noc dlouhých nožů“, nejenže zbytečně scénu vyhrocoval, ale navíc ukázal, že neví, co ty pojmy znamenají, a že se neorientuje v historii (za „noci dlouhých nožů“ nechal Hitler vyvraždit nepohodlnou konkurenci uvnitř NSDAP).

Navzdory tomu všemu se mu však časem podařilo - což Václav Klaus nedokázal - otevřít stranu i jiným názorům; pod jeho vedením byla méně antievropská a nacionalistická. Na brněnský kongres na konci roku 2006 dokonce pozval zástupce občanské společnosti, především však ODS pod jeho vedením začala být poprvé od roku 1994 pravicová a jednoznačně opoziční.

Vedení Mirka Topolánka bylo ještě před volbami 2006 velice vratké. Jako pan „kompromis“ si nemohl znepřátelit nikoho z hlavních zástupců vlivných proudů, což bránilo tomu, aby se pokusil prosadit nějakou očistu, přivést do vedení nové tváře. Jestliže by strana i potřebí zůstala mimo vládní křesla, s velkou pravděpodobností by to mohlo znamenat jeho pád a komplikovaný souboj o vedení. Zejména by se zvýšil tlak ze strany hejtmanů.

Opoziční smlouva zasáhla ODS mnohem tvrději než ČSSD, a to i z toho důvodu, že hlavní tváře sociálních demokratů v roce 2006 neměli už téměř nic společného s tímto temným obdobím. Strana se obměnila. Vedle toho ODS stále stála na hlavních protagonistech opoziční smlouvy - Vlastimilu Tlustém, Janu Zahradilovi, Martinu Římanovi či Ivanu Langerovi. Jsou to lidé často spojení buď přímo s klientelismem, nebo nepříjemnou arogancí. A ačkoli se třeba takový Ivan Langer snaží chovat podstatně slušněji, než pod vedením Václava Klause, je otázka, nakolik to veřejnost přijme jako upřímnou proměnu.

(246)

Čtyřkoalice tam a zase zpátky

Lidovci

Lidovci patří vedle sociálních demokratů k českým stranám s největší tradicí. To, že dokázali aktivně přežít v jedné z nejateističtějších zemí v Evropě, dokazuje, že jejich političtí představitelé byli velice schopní. Jen díky nim přestáli období první republiky, kdy se zemí neslo heslo „Pryč od Říma“ a kdy prezident T. G. Masaryk oslavoval opakované protesty Vatikánu písní Ktož sú boží bojovníci.

Strana Jana Šrámka projevila velkou loajalitu vůči demokratickému režimu a Masarykovi; k jejím kvalitám patřila názorová umírněnost. Díky tomu se účastnili všech vlád v letech 1920–1938. „Je lehké z vlády vystoupit, ale může být těžké se do ní opět dostat,“ říkával monsignore Šrámek. Když se pak po Mnichovu vydal za Benešem do Británie, stanul dokonce v čele exilové vlády. Podobně velkého úspěchu se dočkali lidovci i po válce, ale to už byl začátek tragické kapitoly. Podařilo se jim sice přilákat dnes neuvěřitelných 467 000 členů, ale to už strana byla na cestě do náruče totality; pomohli jim k tomu i nasazení agenti KSČ. Po Únoru se lidová strana stala součástí Národní fronty, kde ztratila veškerou svéprávnost. Šrámkovi se nepodařilo odejít do zahraničí, zemřel roku 1956 v internačním táboře.

Po roce 1989 dokázal mimořádný vyjednávačský talent lidovců nemožné: stali se téměř přes noc stranou, kterou lidé považovali za demokratickou. ČSL, později přejmenovaná na Křesťanskou a demokratickou unii-československou stranu lidovou, se distancovala od všech svých představitelů z dob totality, omluvila se veřejnosti i svým vyhozeným členům. V jejich řadách bylo mnoho lidí, kteří bytostně nesnášeli komunisty, a vstup mezi lidovce byl určitou formou jejich protestu.

Stranu dočasně poškodila aféra z června 1990, kdy se ukázalo, že předseda Bartončík byl spolupracovník StB. Ještě v září jej proto v čele strany nahrazuje Josef Lux. Tento mladý zemědělský inženýr, pětatřicátník s vizáží a pohyby nemotorného balíka, se stal malým zázrakem politické scény. V bodě nula, kdy se museli ze dne na den zrodit politici i do nejvyšších funkcí, se ukázalo, že je podobně jako Václav Klaus přirozený talent, v mnohém však ještě talentovanější. Neuchvacoval charismatickou rétorikou, ale jeho klidná a srozumitel-

(247)

ná řeč přitahovala pozornost. Ihned po svém nástupu do funkce veřejně deklaroval, že strana podporuje restituce a tržní hospodářství, ale zároveň i „sociální povinnost a morální zodpovědnost“, znovu se jasně „distancoval“ od komunistické minulosti své strany a podporoval různé vyrovnání s totalitním obdobím a lustrační zákon. Prohlásil také, že politika lidovců „není propojena s postupem katolické církve“, a také v morálních tématech naznačoval spíše vlídnou tvář. Lidovci sice odmítali potraty, ale podle Luxe „naše strana chce především usilovat o větší informovanost“ maminek.

Ve volbách 1992 získala ČSL jen něco málo přes 6 %, ale pod Luxovým vedením se stávala každým dnem významnější silou. Luxe občas novináři přirovnávali k prvorepublikovému Antonínu Švehlovi. Je to celkem výstižné: stejně jako on byl skvělý vyjednávač, který své protivníky dováděl k zoufalství. Jiří Kovtun charakterizuje v knize *Republika v nebezpečném světě* Švehlu mimo jiné takto: „Mezi jeho pracovními prostředky byla občas i korupce, nikdy jako nástroj vlastního obohacení, ale jako nástroj manipulace s poddajnějšími kolegy. Měl však mnohem víc chvalitebných vlastností, vloh a zájmů.“ To se hodí téměř přesně i na Luxe, který zneužíval na hraně zákona svůj resort zemědělství, aby podporoval své stoupence na venkově, ale v rozhodujících chvílích stál vždy na straně demokratického státu. A stejně jako si ke Švehlovi našel cestu T. G. Masaryk a konzultoval s ním důležité kroky, našel si Václav Havel Josefa Luxe.

Největší nevýhodou Luxe byl fakt, že stanul v čele křesťanské strany, což v ateistické zemi znamená automaticky menší zájem voličů. A není pochyb o tom, že i jeho ambice byly mnohem větší než jen devět procent, na které dosáhli lidovci v roce 1998. Minimálně od voleb v roce 1996 cítil, že sláva Václava Klause pohasíná a ODS neví kudy dál. Chtěl využít otevírající se prostor a naznačoval i ochotu jít do vlády se sociálními demokraty – ostatně některé jejich kandidáty podpořil i během senátních voleb, kdy ještě seděl ve vládě s ODS. Od té doby mu političtí konkurenti přezdívali trochu přihlouple „had na tři“. (Jen na okraj: o Švehlovi například německý velvyslanec napsal, že „je hladký jako úhoř a se svou sugestivní výřečností dovede proplout každým úskalím principiálních námitek“). Ještě tvrdšího odsudku se Lux dočkal při žádosti o odstoupení Klause po zveřejnění infor-

(248)

mací, že za sponzorským darem ODS stojí podnikatel Šrejber. V *MF Dnes* tehdy vyšel vtip Vladimíra Jiráňka, přítele Václava Klause, s textem: „Renomovaní historici tvrdí, že lidovci byli vždycky svině. Není to pravda. Jsou až teď.“

Nicméně vzrušený konec roku 1997 mu přinesl velkou příležitost. S pomocí Václava Havla se dostal na výsluní zájmu, protože byl pověřen úkolem najít budoucího premiéra, což se mu podařilo v osobě guvernéra ČNB Josefa Tošovského. Snažil se ještě přemluvit Jana Rumla, aby do voleb šla Tošovského vláda jako jedno uskupení, protože tušil, že to je jediná šance, jak vyhrát volby. Ruml odmítl, bál se silných lidovců. Tento projekt se oprášil až po uzavření opoziční smlouvy.

Unionisté

Unie svobody byla na konci devadesátých let nejmladší stranou – vznikla pouhý půlrok před volbami 1998. Začátek vypadal nadějně – do vedení strany se dostal jediný známý politik, Jan Ruml, místopředsedové byli ve svých profesích velmi uznávaní lidé: sociolog Petr Matějů, historik Petr Mareš a starosta Kutné Hory Ivo Šanc. Vznik US doprovázely různé náhody. Jedna z historek vypráví, jak se do US dostal její budoucí předseda Petr Mareš. Jel v autě s kamarádem, který se potřeboval zastavit na zakládajícím sněmu Unie svobody. Mareš chtěl ze zvědavosti nakouknout, nikdy u vzniku strany nebyl, a Jan Ruml se ho zeptal: „Vy máte zkušenosti se zahraniční politikou, co? Nechcete nám napsat program zahraniční politiky?“ A bylo to.

Programově se Unie svobody od ODS příliš nelišila v ekonomické oblasti, ale už z předvolebních textů obou stran byl cítit základní rozdíl – unie se snaží otevřít politiku občanským sdružením, církvím, je pro přímou demokracii, decentralizaci moci a větší komunikativnost. Unionisté si do stanov zanesli zásadu, že chtějí mít ve straně názorové platformy, a pokud nějaký menšinový názor získá třicetiprocentní podporu, musí být zanesen jako součást stanoviska strany. (Menšinovou a ne příliš vítanou se brzy měla stát právě skupina bývalých členů ODS.) Na internetu bylo možné si kontrolovat průhlednost financování.

US tedy přinesla pestrou škálu dobrých nápadů, v tom určitě tehdy předčila občanské demokraty, ale velmi brzy se ukázalo, že jí

(249)

k prosazování těchto nápadů chybí schopní politici. Navíc se řada lidí v US nesnášela, a tak se neustále objevovaly rozbroje.

Vznik Čtyřkoalice

Jak už víme, Zeman i Klaus naznačovali, že po dalších volbách se jejich pakt může opakovat, byť v opačné konstelaci. Tehdy se k svému poslednímu velkému kroku odhodlal šéf lidovců Josef Lux. Ze svého domu ve východních Čechách zavolal protějšku v Unii svobody Janu Rumlovi, že by se měli dohodnout na užší spolupráci. Vlastně jen oživil svou myšlenku z jara roku 1998, kdy chtěl spolupráci stran postavit na základě Tošovského vlády.

Ruml tentokrát ihned souhlasil, časem si ale dal podmínku, aby se do hry pozvala i Občanská demokratická aliance a Demokratická unie. „Obával jsem se, že příliš silní lidovci by nás pohltili. Luxovi se zejména představa ODA v týmu nelíbila, považoval ji za přežitou stranu,“ vzpomíná Jan Ruml. ODA byla drobnou stranou, kterou volili stoupenci pravice, kteří odmítali Klause. Nikdy nebylo jasné, jestli jde o konzervativní či liberální uskupení. ODA měla několik výrazných osobností (Vladimír Dlouhý, Jan Kalvoda, Daniel Kroupa či Michael Žantovský), a jako by se ani více nežádalo. Ještě méně čitelná byla Demokratická unie Rati-bora Majzlíka, která stála především na bezvýhradném antikomunismu. Nakonec v Luxovi převážil pocit, že spolupráce více stran může být ještě cennější, a s podmínkou Rumla souhlasil.

Zástupce menších stran nemusel dlouho přemlouvat. Situace se stala i pro ně vážnou, takže politici celkem ochotně zapomněli na to, že z teoretických hledisek nemá jejich kooperace příliš šanci na úspěch. Vždyť šlo o liberální a křesťansko-konzervativní strany, které se v řadě programových bodů výrazně lišily.

Hned v úvodu tyto čtyři strany postihla tragická rána, jejíž vážné dopady se měly ukázat až později. 24. září 1998 na mimořádné tiskové konferenci oznámil předseda KDU-ČSL Josef Lux, že trpí leukémií a kvůli léčení opouští všechny politické funkce. O rok později této nemoci podlehl. Lidovci a vůbec celá Čtyřkoalice tak ztratili svého nejschopnějšího politika a sjednocovatele. Budoucí osud Čtyřkoalice ukázal, že osobnost Luxova typu jí fatálně chyběla. Nebyl to bohém-

(250)

ský nadšenec Ruml, strojený Majzlík ani emotivní idealistka Marvanová či výbušný Žantovský. Luxe nahradil v čele strany nevýrazný místopředseda KDU-ČSL a poslanec z Vysočiny Jan Kasal, který se už za svého předchůdce snažil stranu strkat více doprava. Kasal byl všechno možné, jen ne lídr. V parlamentu sice pracoval od roku 1990, takže měl velké zkušenosti, ale byla to vždy spíše schopná dvojka než jednička, i když v sobě pěstoval velké ambice.

Co takhle jedna strana?

Rozjezd čtyřky vypadal impozantně. Shodla se na společných kandidátech do senátních voleb v roce 1998 i 2000 a pokaždé slavila enormní úspěch. Oboje volby vyhrála, v těch prvních obsadila třináct a v druhých dokonce sedmáct ze sedmadvaceti uvolněných křesel. Díky tomu dostala pod kontrolu horní komoru parlamentu. Stejný sukces představovaly i krajské volby, kdy její kandidáti společně zasedli ve všech krajských radách, a dokonce získali pět hejtmanů ze čtrnácti. Příčina úspěchu byla jediná – pro veřejnost byla po agresivním chování Klause a Zemana ochota čtyř stran spolupracovat a nabízet slušné kandidáty pohlažením.

Dokonce se uvažovalo o vytvoření jedné strany – Unie pro Evropu, což ale lidovci kvůli své tradici odmítli. Spolupráce i tak běžela jak na drátkách a po podepsání svatováclavské smlouvy na podzim 1999, v níž jednotlivé strany stvrzovaly, že nebudou podnikat nic, s čím by jiná strana nesouhlasila, a sestaví společnou stínovou vládu, se zdálo, že spolupráci nemůže nic ohrozit. Prvním problémem se ale stalo, když Jan Ruml vyslyšel výzvu Děkujeme, odejděte a rezignoval. Nenahradila ho nová tvář, ale bývalý velvyslanec v Británii, ministr průmyslu a technokrat Karel Kühnl.

Nic není silnějšího než lidské ambice. Tu si ODA na svém sněmu postěžovala, že je „vytlačována na okraj politického rozhodování“, jindy zase unionisté protestovali, že lidovci získali post šéfa Senátu i všechny šéfy krajů – hejtmany. Jejich narůstající znepokojení ještě více posílily ambice lidovců mít i lídra čtyřky.

Poslední víkend v lednu 2001 se zástupci těchto stran sjeli do Žďáru nad Sázavou. Ačkoli všichni představitelé ujišťovali, že to bude přá-

(251)

telské jednání, vůbec to tak chvílemi nevypadalo. Lidovci na lídra nominovali bývalého náměstka ministra vnitra Jaroslava Kopřivu, unionisté Karla Kühnla a ODA známého překladatele z angličtiny, někdejšího mluvčího prezidenta Havla a expředsedu strany Michaela Žantovského. Zástupci US-DEU se nejdříve domnívali, že KDU-ČSL nominovala tak slabého kandidáta, protože chce naznačit, že tento post patří právě jim. V tom se ale hodně přepočítali. Hlavním důvodem bylo to, že Kopřiva byl velice blízkým spojencem Kasala a Kalouska.

Už tím se jednání dost zkomplikovala. Aby té malosti nebylo málo, předseda ODA Daniel Kroupa odmítl podpořit Kühnla, protože byl dříve také v alianci (odchody se neodpouštějí). Lidovci vytáhli ještě nechutnější argument – Kühnlův otec a tchán prý spolupracovali s StB, což samozřejmě vůbec nemělo nic společného se samotným politikem.

Zástupci DEU i Unie svobody zase nemohli přijít na jméno Kopřivovi. „My ho vůbec neznáme, a to ho potom těžko můžeme volit,“ řekl tehdy před hlasováním Majzlík. Podobný názor měla i Marvanová. O Žantovském nepřemýšlel nikdo.

Situace nečekaně využil bývalý ministr vnitra a neúspěšný kandidát na šefa lidovců Cyril Svoboda, který se nepřímo nabídl jako kompromisní řešení. Lidovci tak získali i šefa čtyřky. „Tady Unie svobody ztratila svojí duši,“ vzpomíná Jan Ruml. „Měli jsme trvat na svém kandidátovi, a pokud by neprošel, tak opustit jednání, nechat lidovce odejít, přijmout někoho jiného a zachovat název Čtyřkoalice.“

Začátek konce – spor o Kalouska

Nic takového se nestalo, problémů však bylo i tak dost. Svoboda měl totiž podle dohod čtyřky připravit stínovou vládu. Chvilku to vypadalo, jako kdyby byl jednou z postav na pražském orloji. Každou chvíli se objevil ve dveřích nějaké strany a ptal se, co by říkali tomu či onomu jménu. Stále zaznívaly nějaké připomínky. Jedno jméno mu ale nakonec zkřížilo cestu mnohem dramatičtěji.

Svoboda totiž lidovcům oznámil, že ve svém týmu v žádném případě nechce na post stínového ministra průmyslu Kalouska, protože je to neprůhledný politik a možný korupčník. Jeho postoj byl z jednoho

(252)

úhlu pohledu oprávněný – Kalousek byl politik s jednou z nejhorších pověstí. Táhly se s ním velice podezřelé kauzy z dob jeho působení na ministerstvu obrany. Je pravda, že se mu nikdy žádná korupce neprokázala, ale stačilo už to, že na ministerstvu se dostával k dobrým zakázkám jeho kamarád Háva. (Později se ukázalo, že Háva si koupil za šest a půl milionu korun prostorný byt v Praze, jenž posléze prodal švagrovi Kalouska, který jej převedl na svou sestru.) Kalousek šel na ruku šéfovi Sazky Hušákovi, kterému pomáhal ve sněmovně shánět různé garance pro jeho projekty. Podobně se postavil i na stranu Vladimíra Železného při jeho sporu s americkými investory, kritizoval na rozdíl od ostatních lidovců zásah vlády a ČNB v IPB, mimo jiné proto, že byl velmi zadobře s jedním z nejdůležitějších mužů této banky – Liborem Procházkou. Tak by se dalo pokračovat. Měl i velmi špatnou pověst v médiích, na které podal několik trestních oznámení pro pomluvu.

Spor mohl vyřešit snad jen předseda Kasal, ale ten měl velmi blízko ke Kalouskovi a trval na jeho účasti ve stínovém kabinetu. Tak Svoboda bouchl dveřmi. Totéž udělal Kalousek, který rezignoval na post místopředsedy KDU-ČSL i na účast ve stínové vládě. Popularita čtyřky poprvé poklesla. Zatím ale jen mírně.

Jakmile padl Svoboda, hledal se rychle náhradník. Ve správnou chvíli byl na správném místě Karel Kühnl, kterému už podruhé v životě pomohla náhoda k politické funkci. Poprvé to bylo v roce 1997, kdy coby velvyslanec v Británii při návštěvě Prahy zašel na kávu s přáteli z ODA, kteří mu jen tak mezi řečí navrhli, že nemají nikoho na post ministra průmyslu, jestli by to nevzal. A Kühnl kývl. (Že se ta jména často protáčeji? Ale to je teprve začátek.)

Na konci května si KDU-ČSL znovu volila předsedu. Pro mnohé naprosto překvapivě zvítězil nad Kasalem Cyril Svoboda v těsném poměru 162 ku 145. Jeho úspěch se dá vyložit tím, že Svoboda vsadil na modernější tvář strany a neponechal nic náhodě: před volbou objížděl všechny stranické buňky.

Necelý měsíc nato si předsedu hledala i ODA – strana si vybírala mezi liberálnějším exposlancem Oldřichem Kužilkem a dosavadním šéfem Danielem Kroupou. Stranici hlasovali půl dne stále dokola, ale ani jeden z kandidátů nedostal většinu. Nakonec jako kompromis zvo-

(253)

lili Michaela Žantovského, který vůbec nekandidoval, a jenž se tak předsedou stal po čtyřleté přestávce podruhé.

Veřejnost si ani nestihla vydechnout, tím méně novináři sledující politiku, a na konci téhož měsíce si šéfa volila v Liberci Unie svobody. Všechny zákulisní informace naznačovaly, že to bude velmi těsná volba mezi bývalým šéfredaktorem týdeníku *Respekt* a místopředsedou US Vladimírem Mlynářem a někdejší poslankyní ODS Hanou Marvanovou. Dosavadní předseda Karel Kühnl už svůj post neobhájil, protože coby lídr Čtyřkoalice nesměl být stranickým šéfem. Nějaký zásadní rozdíl mezi kandidáty nebyl, snad jen Mlynář více tíhl k sociální demokracii, zatímco Marvanová k ODS.

Vladimír Mlynář nakonec dostal 130 a Hana Marvanová 137 hlasů. Liberecký sjezd je zajímavý také tím, že místopředsedy se stali Ivan Pilip, Pavel Pešek, Robert Kolář a Petr Mareš. S výjimkou posledně jmenovaného bylo tedy celé vedení US složené z bývalých členů Klauzovy strany. Během tří let tak nastává absolutní obrat.

Konec roku 2001 mohla čtyřka oslavovat jako malý zázrak, vždyť přes tolik veletočů stále držela pohromadě, a co víc, průzkumy veřejného mínění ukazovaly, že mají šanci vyhrát volby s více než třiceti procenty hlasů. Ťukání šampaňským bylo ale předčasné.

Kam se podělo 30 % preferencí

V lednu následujícího roku se média začala zajímat o deset let nevyřešený osmašedesátimilionový dluh, který měla ODA u České pojišťovny. Jedno z hesel Čtyřkoalice přitom znělo „Budoucnost bez dluhů“. Samozřejmě že političtí konkurenti spatřili šanci, jak se zbavit ODA, a možná i celé čtyřky, a tak se do aliance pustili s velkou vervou. Stejně tak média. Nejmenší parlamentní strana musela tušit, že její dluh nenechá chladným ani spojence, ani odpůrce. To, že například bývalý předseda lidovců Jan Kasal nemohl vystát pro něj příliš pražskou a intelektuálskou ODA, bylo všem známo. Nepřekvapilo tudíž tvrdé prohlášení lidovců, že ODA musí svůj dluh vyřešit okamžitě. Vedení aliance tu však politicky pohořelo.

Důležité je, jak dluh Občanské demokratické aliance vznikl. V roce 1992 si půjčila na předvolební kampaň 52 milionů u Živnostenské

(254)

a Československé obchodní banky. Z povolebních příspěvků ale nebyla schopna svůj dluh splatit. Kreditní a průmyslová banka (KPB) prostřednictvím Antonína Moravce za neprůhledných okolností nabídla ODA, že její dluh převezme. Krátce nato byla na KPB uvalena nucená správa (jako na první banku u nás). Její dluh pak převzala Česká pojišťovna, která tuto službu běžně vůbec neposkytuje, a navíc ODA, která tehdy měla ve vládě čtyři ministry, nabídla nevídaně výhodné splátkové podmínky – deset procent z ročního příjmu.

V Česku není strana, která by neměla s financemi potíže, a veřejnost takové věci pozorně sledovala. Z taktických důvodů mělo vedení ODA v čele s Michaelem Žantovským jasně říci: Omlouváme se, že jsme to nedokázali splatit, ale teď se do toho s pomocí koaličních partnerů pustíme. ODA ale místo toho odkazovala veřejnost na tajemné spiknutí jakési skupiny lidí, která také proti Petře Buzkové sepsala Olovo. Jasnému vyřešení dluhu se bránila, čehož využili lidovci a tvrdě na alianci zaútočili. Buď to se spojí s Uníí svobody, která dluh začne splácet, nebo se rozejdou ve zlém.

ODA o posledním lednovém víkendu tlak lidovců odsoudila. Žantovský svou stranu rozpouštět odmítl a spoléhal na to, že obě větší strany jsou na ní závislé: pokud by ji ze spolku vyloučily, skončí tím i značka Čtyřkoalice. Volby byly blízko a pouze politický sebevrah by chtěl tak zásadně měnit název své strany. Předseda ODA se ale přepočítal, nechuť lidovců k jeho straně byla mnohem silnější. Velkou roli hrály osobní averze, ale padaly i logické argumenty: Jak bude vláda zbavovat společnost dluhů, když její ministři nevyřeší ani dluh své ministryny? Čtyřkoalice se tedy s ODA rozešla ve zlém.

Po silném otřesu, který rozmetal Čtyřkoalici na všechny strany, se na začátku února po celý týden jednalo dlouho do noci a hledala se cesta, jak vyjít z krize ven. Kuloáry i zasedací místnosti se vařily bouřlivými diskusemi o tom, jak dál a jak získat zpátky důvěru voličů. Bylo zapotřebí především vyřešit otázku: Mají jít strany do voleb samostatně, či nikoli?

Spěchu se nedalo divit. Čtyřkoalice už měla zaplacený billboardy a další volební kampaň. S každým dnem prodlev tedy neztrácela jen na přehlednosti v očích voličů, ale i finančně. Ke všemu se v těchto dnech měla rozjíždět i kampaň za přímou volbu prezidenta. To vše ustoupilo diskusi na téma, jestli se vůbec vyplatí jít dál společně.

(255)

Téměř do poslední chvíle nezanedbatelná část Unie svobody prosazovala, aby se šlo do voleb samostatně. Tento názor zastávala především pražská organizace a předsedkyně strany Hana Marvanová. Ostatní kraje neměly jednoznačný postoj. Na zasedání republikového výboru Unie svobody jasně zvítězila vize spolupráce. (Podle účastníků zasedání to bylo tak osmdesát procent ku dvaceti pro koalici.)

Odpůrci se uklidnili ve chvíli, kdy lidovci souhlasili s nápadem Hany Marvanové, že uvolněná místa po ODA zaplní nezávislé osobnosti. To zabránilo dalším rozepřím. Po ODA se na kandidátkách uvolnilo sedmáct míst, z toho přibližně pět jistě volitelných. Případnou spolupráci unionistů a lidovců by tedy mohla narušit hádka o nástupnictví po zavržených.

Obě strany se zatím dohodly, že půjdou do voleb v dvojbloku a bez společného lídra. Pokud jejich formace uspěje ve volbách a bude sestavovat vládu, rozhodne se mezi Cyrilem Svobodou a Hanou Marvanovou. Strany se navzájem zavážou, že povolební vyjednávání budou zařizovat společně. Pro dvojblok se hledal i název, nakonec zvítězila Koalice.

Ačkoli se čtyřka dohodla pokračovat v rámci Koalice, bylo už nadmíru jasné, že projekt ztrácí smysl. Vždyť lidé byli ochotni jej volit především proto, že politici v něm dokázali schopnost dohodnout se a nabídnout slušnou politiku. Nyní na sebe všichni házeli špínu stejně jako ostatní uskupení. Strany Koalice jen tiše přihlížely, jak se propadají jejich preference. Ještě poslední Vánoce mohly slavit s radostí a nadějí, protože to vypadalo, že s třiceti procenty hlasů jasně vyhrají volby. V dubnu měly polovinu.

Koalici samotné mohlo pomoci jen to, kdyby si uvědomila, že si za svůj propad může sama, a začala něco dělat. Jenže se nedokázala přenést přes bankrot úspěšné Čtyřkoalice.

Uskupení také škodilo ticho, které se kolem něj rozhostilo. Stačí se podívat na tehdejší mediální výstupy obou členských stran od začátku roku. Celý leden se věnovaly rozkolu s ODA a poté na dva následující měsíce naprosto vyklidily pole. V médiích se častěji objevovali pouze předsedové Hana Marvanová a Cyril Svoboda, popřípadě jim za US sekundoval první místopředseda Ivan Pilip, ale jinak to bylo tristní. Jen největší znalci politiky například tušili, že místopředsdou

(256)

Unie svobody je také Pavel Pešek. Během března a dubna, tedy předvolebních měsíců, se v celostátních médiích objevil pouze tehdy, když se vyjadřoval k rozpadu Čtyřkoalice, stranickému plesu nebo sponzorskému daru České spořitelny. Stejně to bylo s Ratiborem Majzlíkem. Ani jeden z nich nebyl identifikován s nějakým jasným tématem, jako byly například u Ivana Pilipa daně. Zbylí místopředsedové US Mareš a Kolář se sice našli v problematice školství, respektive v zákoně o stíhání pomluvy, ale jejich výstupy na toto téma se daly spočítat na prstech jedné ruky. Nejinak tomu bylo u lidovců, kde Zuzana Roithová či Milan Šimonovský pronikli do médií fakticky pouze při diskusi o reklamě na tabák. Nikde ani slovo o nějakém plánu Koalice či o programu.

Politici US a KDU-ČSL propadli beznaději, že je vše ztraceno. „Je vůbec nejpravděpodobnější vláda ODS a ČSSD. Koalice bude ve hře jen tehdy, bude-li dost silná, aby spojení ČSSD a ODS zabránila,“ napsal na konci března pro *MF Dnes* Karel Kühnl z Unie svobody. Ze slov bývalého lídra Čtyřkoalice se ozývala slabost, kterou by žádná strana neměla dávat najevo. Na vítězství ve volbách už zkrátka v Koalici nikdo nevěřil. Stačilo se ve sněmovně nebo na mítincích dát do řeči s koaličními poslanci a kandidáty. Čísel z nich apatie a odevzdanost. To jen naznačovalo, že formace není zralá pro boj o nejvyšší posty. Pole dobrovolně vyklízela ve prospěch občanských demokratů. V září 1999 Jan Ruml prohlásil: „Vůle po vítězství ve volbách je velká a je to motor, který dává Čtyřkoalici dynamiku a energii.“

Ve chvíli, kdy opadla vidina vítězství, vypnul se i motor.

Volební neúspěch, ale vláda bude

A neúspěch skutečně přišel. Koalice získala pouhých 14,27 % hlasů, navíc na spolupráci doplatili unionisté, protože disciplinovanější voliči lidovců dávali preferenční hlasy své straně, takže je kandidáti KDU-ČSL přeskočili. Díky tomu se do sněmovny dostalo dvaadvacet lidovců a pouhých devět unionistů. To samozřejmě zdecimovalo sebevědomí Unie svobody a předznamenalo začátek konce.

Zásadní spor se mezi unionisty rozhořel už pár dní po volbách – máme jít do vlády se sociálními demokraty? Předsedkyně Hana Mar-

(257)

vanová navrhovala zůstat v opozici, ale pomáhat vládě tam, kde bylo třeba podporovat vstup do Evropské unie. To by ale znamenalo nést odpovědnost za vládu bez možnosti přímého ovlivňování. Navíc si unionisté nedokázali představit další čtyři roky v opozici. Marvanová byla přehlasována, a raději rezignovala na předsednický post. Bylo to férové rozhodnutí, protože stranu nemůže vést člověk, který nemá ani minimální podporu svých kolegů. Pravda je, že to byla pro unionisty velká prohra. Marvanová byla zřejmě jediná pravicově myslící poslankyně za Unii svobody. Ukázalo se to například už v září během jednání o povodňovém balíčku, který by znamenal zvýšení daní. Marvanová jako jediná z vládní koalice ve sněmovně hlasovala proti a musela si vyslechnout hodně emotivní urážky, když kvůli ní návrh neprošel. (Ministr financí ale pak sám řekl, nevádí, ty peníze ani nebudou potřeba.)

Předsedou Unie svobody se místo Marvanové stal mediálně naprosto nevýrazný Petr Mareš. Ve vládě měl na starosti podporu vědy či lidská práva, kde odvedl velký kus liberální práce, ale strana neuměla vůbec nic prodat. Stejně jako svého dalšího schopného ministra Vladimíra Mlynáře. Pavel Němec na ministerstvu pro místní rozvoj na sebe upozornil jen luxusním vybavením kanceláře a bytu.

Definitivní konec Unie svobody ale přichází ve chvíli, kdy se po neúspěšných volbách do Evropského parlamentu stává Němec místo Mareše předsedou strany. Tento nudný technokrat moci bez idejí je ironickou poznámkou pod čarou. Kdo si vzpomene na romantické začátky Unie svobody?

Lidovci zažili také pěkné kotrmelce. Cyril Svoboda sice svoji stranu znovu přivedl do vlády, ale nadšených ovací se nedočkal. Právě naopak. Když KDU-ČSL pohořela v senátních volbách, vytáhl Miroslav Kalousek do boje a oznámil, že po takovém neúspěchu by měl odejít. Stejně se vyjádřil i ministr životního prostředí Libor Ambrozek. Ke všemu Svobodu nebylo příliš vidět, a tak lidovci působili ve vládě nevýrazně.

Svoboda nadmiru sázel na to, že „klidná síla“ nebude chtít měnit svého šéfa, když sedí ve Strakově akademii. Nevěnoval tudíž před volebním sjezdem takovou pozornost objíždění krajů jako jeho konku-

(258)

rent Kalousek. Když pak na sjezdu prohrál, byl naprosto konsternovaný, v šoku. Stejně jako většina pozorovatelů a komentátorů. Copak může být člověk s Kalouskovou pověstí v čele strany?

Politika ale není nikdy černobílá. Kalousek dal lidovcům mnohem praktičtější tvář, podařilo se mu se Špidlou vyjednat řadu věcí týkajících se peněz pro krajské samosprávy či v oblasti bydlení. Zároveň vládu se sociálními demokraty podržel, byť už začal hledat spojence v ODS. Jeho teorií je, že KDU-ČSL může přežít a růst jedině v pravicové vládě, kde hraje sociálně citlivější roli. V levicovém kabinetu je to přesně naopak.

Velkou chvíli zažil Kalousek na jaře roku 2005, kdy se provalil skandál premiérovy rodiny. Ta totiž nedokázala médiím vysvětlit, kde vzala peníze na byt, a co víc, jak je možné, že Grossovi podnikají s Libuší Barkovou, která provozuje nevěstinec a dopouští se úvěrových podvodů. Kalousek tehdy trval na Grossově rezignaci, jinak jeho ministři opustí vládu. Tento spor následně vyhrál a došlo k výměně premiéra.

Kalouškův příběh je pro politiky varováním. I když se v kauze s Grosse zachoval správně, nevyšel téměř komentář, který by se nepodivoval nad tím, že zásadovost žádá zrovna člověk jako Kalousek. Je otázkou, jestli si svou minulostí navždy nezničil kariéru. Od lidí s podobnou pověstí, jako je například Vlastimil Tlustý, jej ale odlišuje jedna zásadní věc, snaží se ji napravit.

Komunisté – hvězda padá vzhůru

Neštěstím české politiky je existence levicové extremistické strany – KSČM. Vznikla na začátku dvacátých let odštěpením od sociální demokracie a od prvního okamžiku usilovala o svržení demokracie a zavedení diktatury proletariátu. Zároveň dosahovala pravidelně kolem deseti procent preferencí, což bylo dost na destrukci stranického systému. Při pohledu do záznamu z jednání sněmovny z roku 1929 se zdá téměř neuvěřitelné, že za slovy Klementa Gottwalda: „My se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutiti krk. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistry!“ je v závorce napsáno: smích v sále.

(259)

Že byli čeští komunisté učenlivými žáky, se mělo ukázat už velmi brzy. Podle vzpomínek lidí, kteří prošli nacistickými koncentračními tábory, s tím komunisté začali už tam a s využitím různých konexí posílali na smrt své ideologické protivníky. Jejich kolegové v exilu zase chystali převrat na státní úrovni a připravovali si ideální podmínky: po konci války měli v rukách všechna ozbrojená ministerstva, zahájili infiltraci ostatních politických uskupení, prosadili zákaz silných předválečných stran a vůbec vše připravovali pro převrat.

Po roce 1946 se našlo jen několik novinářů a veřejně činných lidí, kteří varovali před tím, že komunisté jen čekají na vhodnou chvíli, aby zničili demokracii. Tehdy jim nikdo nevěřil. Únor 1948 tak byl nevyhnutelný, a začala doba temna.

Oproti Polsku nebo Maďarsku neexistoval v československé komunistické straně v osmdesátých letech relevantní reformní proud. Proto se nemohla transformovat do sociální demokracie jako v Polsku či Maďarsku. Během revolučních dní 1989–1990 tomu ale noví politici vůbec nevěnovali pozornost. Bylo to stejně naivní, jako kdyby si Němci po druhé světové válce ponechali NSDAP.

Dnes si téměř nikdo nevzpomene, že po revoluci mělo slovo komunista pro drtivou většinu veřejnosti hanlivé zabarvení. Ještě v září 1991 mohl předseda KSČM Jiří Svoboda říci, i když hodně přeháněl: „Proti komunistům se pořádá štvánice.“ A dodal nechutné přirovnání: „Proto navrhuji, aby se na klopách nosily červené hvězdy jako kdysi žluté.“ Po prvních obavách, že společnost s komunisty zatočí, a tak je třeba na sebe neupozorňovat řečmi o minulosti, se s každým rokem projevovalo větší sebevědomí komunistů. Kritika uvadala, byla bezvýrazná a nekonkrétní, intelektuálové a politici včetně prezidenta Václava Havla věřili, že strana brzy zahyne pro nezájem veřejnosti. Tento relativní klid a neochota KSČM zakázat vedly k tomu, že strana měla před cestou vzhůru čas se posilnit. Navíc se jí v roce 1993 postavil do čela ortodoxní komunista Miroslav Grebeníček, kterého proslavil zejména jeho otec, jeden z nejbrutálnějších vyšetřovatelů padesátých let.

Nicméně až do roku 1998 žila KSČM na okraji politického spektra a jen bavit se s ní znamenalo společenské faux pas. Proto Grebeníček věděl, proč po podepsání dohody mezi ODS a ČSSD prohlásil,

(260)

že jeho stranu konečně čeká „cesta z politické izolace“. Miloš Zeman jej bude zoufale potřebovat k prosazování těch zákonů, na nichž se nedohodne s demokraty.

Přístup sociálních demokratů ke KSČM byl dá se říci alibistický: využívali jejich pomoc, kde jen to šlo, ale pak se tvářili, jako že s nimi nemají nic společného. Přesně to vyjádřila poslankyně ČSSD Milada Emmerová: „Mohu říct, že s komunisty jsme poměrně často zajedno v hlasování, ale nedoporučovala bych se k této spolupráci přímo hlásit.“ Skutečnost přímé spolupráce se ukázala například hned v listopadu 1998, kdy sociálnědemokratický místopředseda Senátu Ivan Havlíček vyzval voliče své strany, aby v druhém kole podpořili kandidáty komunistů. To se ještě Miloš Zeman ostýchal něco podniknout sám. Při dalších volbách do Senátu, v roce 2000, se mezi prvním a druhým kolem sešel s Grebeníčkem, aby si vyjádřili podporu. Toto prolomení odstupu od KSČM velmi tvrdě kritizovala Petra Buzková, ale byl to spíše ojedinělý výkřik.

Grebeníčková strana měla pro Zemana velký význam, byla totiž jediná, která s ČSSD zvedla ruku pro školský zákon, zákon o registračních pokladnách, plošné přídatky na děti, zákon o tripartitě či sociální pojišťovně. Podporovala ji i při nejrůznějším přerozdělování a dotacích (například pětimiliardové náhradě zemědělcům za sucho).

Komunisté se ale hodili i ODS. Především pokud šlo o vliv na média. KSČM například podržela společně s ODS a částí sociálních demokratů Radu pro rozhlasové a televizní vysílání, když Unie svobody navrhla deklaraci, podle níž rada nese odpovědnost za neprůhledné obchody kolem licence k televizi Prima. Obě strany se shodly i během krize v České televizi. Mimochodem v důsledku těchto líbánek s komunisty došlo poprvé v historii k tomu, že se členem Rady České televize a Rady pro rozhlasové a televizní vysílání stal kandidát za KSČM. Zástupci Grebeníčkovy strany měli s ODS také shodný názor na reformu veřejné správy, kterou chtěli odložit.

Většinou se při debatě na téma KSČM hovoří o jejím ideologickém nebezpečí a už méně o nebezpečí programovém. Je to logické, nacisty také dnes nikdo nerozebírá podle sociálního systému. To ale na druhé straně znamená, že pro tu část veřejnosti, která nevnímá historické souvislosti, je těžké si uvědomit absurditu jejich ekonomických

(261)

a sociálních návrhů, které by ve své většině stát zruinovaly. Udělejme tedy jen krátkou odbočku a podívejme se, co komunisté třeba ve sněmovně navrhovali.

Tak například v roce 1999 přišla KSČM s návrhem na podporu bydlení pro mladé lidi. Že bylo tehdejší neutěšenou situaci třeba změnit, by zřejmě odsouhlasily všechny parlamentní strany. Komunistický návrh ale žádal pro tento cíl sedmdesátimiliardovou dotaci ze státního rozpočtu jen na rok 2002 – a vůbec neřešil, kde na to vzít. Proto jejich plán spadl pod stůl. Komunisté přišli taky s tím, že by se měla postupně snižovat pracovní doba na pětatřicet hodin týdně. Podobné návrhy se přijímají i v Evropě, ale od komunistické verze se liší tím, že nezaručují zachování mzdy. Důvod je jednoduchý: ušetřená mzda se poskytne novému zaměstnanci, který se s tím stávajícím střídá. Komunistický návrh by tedy neměl požadovaný efekt – zvýšení zaměstnanosti. Rudí zákonodárci to ale chtěli obejít jinak – finanční náklady by kompenzoval stát. Podle expertů by to stálo každý rok kolem 18 miliard korun. Podobně slibovali zcela bezplatnou lékařskou péči pro lidi do osmnácti let nebo návrat k plošným přídatkům na děti ve dvojnásobné výši a podobně. Bylo to vždy stejné: velkolepý návrh na krásný život a nezájem, čím za něj zaplatit.

KSČM přišla také s návrhem na zřízení nového tripartitního orgánu – Rady hospodářské a sociální dohody. Proč to především pravice odmítla, vysvětlila poslankyně ODS Alena Páralová: „Ta instituce by měla sehrávat důležitou roli při legislativním procesu. Předkládala by stanoviska k návrhům zákonů a tato stanoviska by měla být součástí důvodových zpráv zákonů. Rada by mohla nepřímo prostřednictvím doporučení vládě zasahovat do oblastí daní, cel, obchodních vztahů, živnostenského podnikání, cen veřejných služeb a veřejné správy, zaměstnanosti, mezd, pracovněprávních vztahů, bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, sociálního, nemocenského a zdravotního zabezpečení a tak dále.“ Měla by prostě příliš velké pravomoci.

Jak si komunisté představují svobodu slova, bylo vidět při projednávání mediálního zákona, kde navrhovali pasáž, která by soukromým televizím a rádiím přikazovala, co mají vysílat: „Zároveň je provozovatel vysílání povinen zohledňovat reálné postavení politických stran a názorových hnutí v společenském a politickém životě, a to zejména

(262)

s ohledem na počet jejich voličů či příznivců a zastoupení v zastupitelských a výkonných orgánech.“

Komunisté zaznamenávali úspěch především u návrhů, které předkládali spolu a demokratickými stranami. A to se stávalo především v případě lobbistických návrhů.

Nepůjdeme cestou sebemrškačství

S ostražitostí vůči své temné minulosti se komunisté vůbec nenamáhalí, právě naopak. V roce 2001 s velkou pompou oslavili osmdesát let své strany, čímž jasně deklarovali, že jsou nástupci KSČ a ne novým subjektem, jak se v první polovině devadesátých let pokoušeli veřejnosti namluvit. Grebeníček k výročí jasně prohlásil: „My nepůjdeme cestou sebemrškačství, nechť se mrskají ti, co něco zavinili.“ Podle toho se chovali i ve sněmovně, když se hlasovalo o zákonech, které by umožňovaly vyrovnat se s tíživým dědictvím totality. Byli vždy proti (šlo např. o prodloužení nepromlčitelnosti zločinů komunismu, o prodloužení platnosti lustračního zákona, o vznik Institutu pro dokumentaci zločinů komunismu či odškodnění obětí sovětské okupace).

Sami komunisté na svých internetových stránkách připomínají, že se od totalitní doby tolik nezměnili. Dokument nazvaný „Analýza příčin a důsledků 17. listopadu 1989“ dává nahlédnout do duše dnešních komunistů. „Období 1948 až 1989 stále patří přes všechny kritické výhrady k nejlepším stránkám historie českého a slovenského lidu,“ píše se tu. Únorový převrat roku 1948 prý vedl k „spravedlivějšímu zřízení“. A znárodnění? „Šlo o výsostně demokratické akty, které spolu s demokratickými akty v kultuře otevíraly cesty pro prohloubení revolučních změn a pro jejich stabilizaci.“ Odbojáři se prý zapojovali „do diverzní, sabotážní a teroristické činnosti, namířené často proti obyčejným lidem obětavě pracujícím pro společnost“. Komunismus padl vinou „struktur ze zahraničí“ a „zradě“ doma, které už režim nedokázal odolat. „Důsledky vlády nové vládnoucí vrstvy pro celý národ nelze srovnávat s důsledky negativních stránek minulého systému. Mýtus o 40 letech devastace, který pilně šíří oficiální propaganda, nemá nic společného s objektivní historickou pravdou.“

(263)

Jinak řečeno, vítězství komunistů nevyklučuje nové znárodnování a politické procesy, protože je třeba se zbavit zrádců. Neomezená moc státu je totiž stále hlavním bodem programu, a pokud komunisté ve snaze ho ovládnout používají parlament, není to nic nového pod sluncem. KSČM zkrátka vycítila, že její hvězda stoupá vzhůru, a zakrvařená minulost už moc nevadí.

Že komunistům roste sebevědomí, dokazuje i srovnání s programem z roku 1992, kde se (ještě pod vlivem revoluce a veřejného odporu) psalo: „Impulsy komunistického hnutí výrazně a nesmazatelně ovlivnily moderní civilizaci v zápase za svobodu a spravedlnost. V jeho vývoji se však projeví i závažné omyly a systémové chyby. Omezení a hromadné porušování politické a ekonomické demokracie učinily systém tzv. reálného socialismu neživotaschopným... Pád tzv. reálného socialismu v mezinárodním měřítku na konci osmdesátých let znamenal zhroucení autoritářského a ideálům socialismu vzdáleného systému.“ I tehdy šlo samozřejmě čistě o taktiku, což prokázalo i vnitrostranické referendum, které bylo zveřejněno v únoru 1992, v němž se 75,94 % straníků vyslovilo pro udržení slova komunistická v názvu strany. Důvěryhodné odsouzení minulosti stále nepřichází, spíše naopak.

Svědčí o tom i stranický list *Haló noviny*, kde například v lednu 2006 vyšel článek, který obhajoval rozsudek smrti nad Miladou Horákovou, protože „souzena nebyla při vykonstruovaném procesu“. Vždyť spolupracovala s exilovými politiky a ti, a „to věděli všichni, nemohli nebýt v úzkých kontaktech se zahraničními centrály zvláštních a jiných služeb, tedy i s nimi“.

Ale zpět k letům 1998–2002: komunisté díky narušení klasického vztahu vlády a opozice a nedodržení radikálních předvolebních slibů Miloše Zemana sbírali bez přičinění preference a těšili se na volební zně. To ještě netušili, že jim demokraté chystají štědrý dárek v podobě „boje proti Němcům“. Na tom už pracovali čtyřicet let. Pak se zase ODS rozhodla snížit šance ČSSD na vítězství tím, že skrze svůj velký vliv na soukromé televize Nova a Prima zařídila, aby komunisté byli častěji v televizních debatách.

Bylo by však nepřesné přikládat odpovědnost za nárůst sebevědomí komunistů jen opoziční smlouvě. Stejně se na tom podílely i všechny demokratické strany, které s KSČM s klidem spolupracova-

(264)

ly na komunální úrovni. Symbolem této kolaborace se stala českobudějovická radnice, kde se Unie svobody, KDU-ČSL a ČSSD raději shodly s komunisty vedenými předlistopadovým politrukem, jen aby se zbavily vítězné ODS.

Od počátku devadesátých let u nás převládla představa, že strana zanikne tím, že vymře. Zatím to tak i vypadá: v roce 1990 měla KSČM 700 000 členů, o dva roky později o polovinu méně, v roce 1999 už jen 135 516, čtyři roky poté 100 781. (Mimochodem v roce 1999 byl průměrný věk členů 62,5 let.) Komunisté jsou stále nejpočetnější českou stranou, velké úbytky členstva jsou ale nepříjemné zejména v tom ohledu, že více jak třetina příjmů KSČM pochází především z příspěvků straníků, kteří odvádějí půl procenta platu. Další třetina jde ze státního rozpočtu a zbytek z pronájmu nemovitostí. Sponzoři se té strany zatím spíše štítí. Vedle toho ale roste počet voličů KSČM – jsou to většinou nespokojení radikálové. Význam jejich hlasů nabývá na důležitosti zejména ve chvíli, kdy je nízká volební účast.

Díky, pane prezidente

Na svých mítincích před volbami do sněmovny v létě 2002 Grebeníček křičel: „Tyhle volby neprohrají komunisté, ale listopadový režim.“ Mýlil se, ale úspěch jeho strany byl značně znepokojující. Podpořilo ji 882 653 lidí, což činilo 18,51 %. To znamená, že oproti volbám v roce 1998 se našlo téměř čtvrt milionu nových voličů. Jasný výsledek opoziční smlouvy a nacionální kampaně.

I po volbách v roce 2002 ale mohli komunisté rozbalovat jeden dárek za druhým. Nejdříve jim Vladimír Špidla zajistil post místopředsedy sněmovny, což byl ale pro ně u premiéra jen jednorázový úspěch. „Vladimír Špidla je ortodoxní antikomunista a odmítá se s námi bavit. Vstřícnost, která panovala za Miloše Zemana, je pryč a to se nám nelíbí,“ stěžoval si první místopředseda KSČM Vlastimil Balín.

Dlouhodobější úspěch jim přinesla volba prezidenta. Tehdy se na Pražském hradě nedařilo v prvních dvou kolech zvolit hlavu státu a rozhodně nikdo nedával šance kandidátu ODS Václavu Klausovi. Pak se ale blížilo třetí kolo a Klaus nečekaně zamířil na zasedání klubu KSČM. Tam měl prohlásit, že považuje laciný antikomunismus za

(265)

mrtvý a že chce být na rozdíl od Václava Havla prezidentem všech, tedy i KSČM. Grebeníček pak tajemně říkal, že minuty strávené s komunisty byli pro Klause velmi důležité. A tak Klaus uspěl.

Komunistický deník *Haló noviny* oslavoval: „Je to výsledkem i promyšlené politické taktiky KSČM... největší taktický politický úspěch KSČM... Snahy izolovat KSČM na politické scéně a zpochybňovat její demokratický charakter končí.“ Pravda je, že prezident pozval i Grebeníčka (na jednání o Evropské unii) do Lán, což bylo poprvé od roku 1989.

Zvolení Klause se KSČM vyplatilo ještě několikrát. Už pár dní po volbě Klaus v rozhlasu prohlásil: „Prázdný, silácký antikomunismus jsem (i před rokem 1989) považoval za strašně lehkou, lacinou a prázdnou filosofii.“ Svou myšlenku rozvinul při oslavách výročí sametové revoluce, kdy napsal do *MF Dnes* článek „17. listopad v českých dějinách“, v němž mimo jiné stálo: „Nesouhlasím s těmi, kteří vytýkají obyčejným lidem, že s totalitním režimem kolaborovali, že se nebouřili, že nedemonstrovali, že nezakládali různé opoziční skupiny, jako to udělala skupina intelektuálů – z větší části bývalých straníků.“ Podle prezidenta „reakcí oné masy ‚obyčejných občanů‘ na nesvobodné poměry byla rezistence, nevykonnost, náhradní aktivity“.

Agent Filip s lidskou tváří

V říjnu 2005 se Grebeníček rozhodl stáhnout z čela strany. Prý už neměl u straníků takovou oporu. Hovořilo se ale spíš o tom, že šlo o pragmatické rozhodnutí před volbami, gesto, jímž je možno získat nové voliče. Za svého následníka doporučil místopředsedu sněmovny Vojtěcha Filipa, který měl u veřejnosti překvapivě lepší renomé, přestože šlo o stejně kovaného komunistu, kterého navíc v polovině osmdesátých let nalákala ke spolupráci StB. Estébáci do jeho spisu napsali, že je „vidět, že je hrdý na to, že byl vytipován k plnění úkolů pro čsl. rozvědku“. V roce 1992 u soudu šéfové StB tvrdili, že si vše ve svazku vymysleli, což je tradiční postup estébácké elity. Po roce 1990 dělal Filip strmom kariéru, protože jej strana prezentovala jako lepší, mladší a modernější tvář KSČM. Přitom i nadále obhajoval minulý režim, politické procesy, Gottwald byl podle něj hrdina, stejně jako

(266)

pohraničníci, kteří stříleli lidi unikající před totalitou. „Ti lidé nespáchali žádný trestný čin, ti lidé riskovali svoje životy,“ říkal o pohraničnících Filip.

Jeho projev z března 2006, jímž zahajoval volební kampaň, dokazuje, že na komunistické ideologii se skutečně nic nemění. „Komunisté kapitalismus nechtěli v roce 1989, nechceme ho dnes a není pro nás perspektivou ani do budoucna,“ prohlásil. A zdůraznil: „základem kapitalismu bylo a je soukromé vlastnictví“. Jinými slovy: pokud se dostaneme k moci, přijde znárodnování. Projev doprovázel citáty z Gottwalda a dal jasně najevo, že strana se nikdy nebude reformovat. „Pokud by se KSČM vzdala socialistické perspektivy, stala by se sociálnědemokratickou stranou, a jak ukazuje polistopadový vývoj politického spektra, existence dvou stran stejného typu není dlouhodoběji možná. My se nechceme stát zbytečnými, proto budeme dál posilovat svou komunistickou identitu.“

Sebevědomí je pochopitelné, protože kromě prezidenta našli komunisté v roce 2006 ještě dva významné spojence – Jiřího Paroubka a Miloše Zemana. Byť k tomu měl každý jiný důvod. Zeman dokonce vyzval voliče sociálních demokratů, aby v případě nejistoty volili komunisty. Doufá ve vznik spojené levice, která mu v případě chuti (třeba až znovu projeví zájem stát se hlavou státu) pomůže k návratu do politiky.

Paroubek se proslavil prohlášením, že bude zákony prosazovat třeba s Maršany, čímž myslel i komunisty. Také brzy po nástupu na post premiéra opustil koaliční práci a přijal řadu zákonů s jejich podporou. Za to jeho poslanci zvolili komunistickou poslankyni do České konsolidační agentury, a co víc, šéfredaktorku *Haló novin* do rady České tiskové kanceláře. Známa propagandistka (a to už z předlistopadových let) tak má dohlížet na svobodu slova.

Kdysi tak silná kritika uvnitř ČSSD, že se s KSČM nemá spolupracovat, úplně utichla. Možná i pod vlivem případu poslance Oldřicha Němce, který byl vyškrtnut z kandidátky jenom proto, že prohlásil, že by Michal Kraus měl odejít z parlamentu, protože se zapletl do korupčního skandálu mimořádných rozměrů. Paroubek k tomu vydal prohlášení, že „když vedení strany vydá příkaz, že se nebude nikdo vyjadřovat“, tak prostě bude mlčet. Jak to připomíná slova Václava Housera ze zakládajícího sjezdu KSČ v roce 1921: „Chceme-li mít

(267)

silnou stranu, která by byla schopná činu, musíme mít jasno v organizacích s disciplínou železnou, přímo vojáckou. Celá strana musí být tímto vojáckým duchem prochnuta.“

Důvod premiérový vstřícnosti ke KSČM? Vysvětlil to zčásti sám Paroubek v lednu 2006 na obrazovce České televize: „Podle našich průzkumů, které máme k dispozici, a já se přiznám, že hodně ty věci konzultuji právě s průzkumy veřejného mínění... jenom na 40-45 % lidí zabírá možná jakási antikomunistická propaganda.“ Premiér ví, že komunisté jsou jedinou silou, která bude ochotná podpořit případnou menšinovou vládu ČSSD.

Stále dokola se vedou debaty o tom, jestli jsou komunisté demokratickou stranou, jestli je nepustit k moci, kde by se museli kultivovat. Jejich hrozba je prý už minimální, protože svět se změnil. Vždyť neexistuje Sovětský svaz. Bylo o tom už popsáno hodně papíru, i zde bylo však už ukázáno, že rudá síla stále hájí své původní postupy a ideje.

Kolik lidí dneska zná jména Schleicher a Pape? A přitom to jsou politici, kteří napomohli změnit chod světa: demokratickou cestou napomohli zlu, přivedli v roce 1933 Hitlera k moci. Nechtěli se dohodnout mezi sebou, tak sáhli po síle, o níž se domnívali, že ji lehce zkontrolují. Vždyť Hitler chtěl jen místo kancléře a dva ministerské posty pro své lidi. Podobně se o jedenáct let dříve dostal k moci Benito Mussolini. Liberálové a konzervativci „se domnívali, že účastí na moci fašisty zkorumpují a lehce je ovládnou. Mussolini vstoupil tedy při svém rozhodujícím kroku do pootevřených dveří,“ popisuje převrat v Itálii Jiří Kovtun v knize *Republika v nebezpečném světě*. Úplně stejný přístup přišel po druhé světové válce, kdy si demokratické strany myslely, že mohou „ovládnout“ komunisty, kteří ale už dávno ovládali je. 22. února 1948, pouhé tři dny před bolševickým pučem, vyšel na titulní straně nezávislých *Svobodných novin* úvodník k blížícím se volbám: „Za protektorátního pekla jsme poznali, co je vláda násilím, hrubou silou, nespravedlností a nesvobodou. Nacismus a fašismus zesílily v nás nenávist k jakékoli formě diktatury. Naučili jsme se vážit si ještě více než dříve občanských svobod a práv, zejména práva volebního.“

Dnes komunisté čekají na svou novou šanci. Proto Filip ve svém předvolebním projevu v březnu 2006 řekl, že po volbách nevznikne

(268)

„Česká socialistická republika“, protože to „vnitřní a zejména vnější podmínky v současné době neumožňují“. Je třeba počkat na případné krize Evropské unie či Severoatlantické aliance. Proto Filip používá sousloví v „současné době“ a proto jasně řekl, že „KSČM neuvažuje o své účasti v jakékoliv vládní koalici“. Už to by mělo být varováním: to je, jako kdyby sportovec řekl, že nechce doběhnout do cíle první. Komunistům stále nejde o úspěch v demokratické soutěži, ale o revoluční převrat.

Shrnutí politických stran

Český stranický systém je považován za jeden z nejstabilnějších v postkomunistických státech. Bezesporu na tom něco pravdy je, protože v parlamentu se více méně objevují stále stejné strany nebo jejich nástupci. V roce 1998 dokonce zmizeli Republikáni Miroslava Sládka, takže se systém ještě více pročistil. Přesto není na místě přílišné uklidnění. Právě naopak. Průzkumy CVVM už roky ukazují, že kolem dvou třetin Čechů se domnívá, že „politické strany jsou zkorumpované“. To už je masivní vyjádření nedůvěry. To ale není všechno. Podle průzkumu GFK z roku 2000 by téměř třetina Čechů kvůli uplaceným politikům a stranám souhlasila s okamžitým rozpuštěním parlamentu a každý druhý by přivítal vládu pevné ruky. A co je zoufalé, politickým stranám to evidentně příliš nevadí. Spíše pak řeší, proč o těchto problémech referují média. Když jsem například v roce 2001 psal o časté neúčasti poslanců na zasedání sněmovny, zástupce Unie svobody a častý absentér Jiří Vlach se na mě obořil: „Dávejte pozor, abysvým tématem neohrozil existenci této sněmovny.“

Podle průzkumu GFK si lidé myslí, že na rozšíření korupce se podílely více polistopadové než komunistické vlády. Zatímco těm demokratickým to dává za vinu 38 % Čechů, těm totalitním jen 26 %, dalších 34 % lidí si nemyslí, že by korupce rostla díky politikům. Nepochybně je to výsledkem známého pravidla, že minulost se lidem zdá vždycky lepší, ale i tak je to varující.

V tak silném odporu k politikům má Česko dlouholetou tradici. Nejsou pro to bohužel výzkumná data, ale četba prvorepublikového tisku i reakce samotných politiků to jasně dokazují. Výstižně to ve tři-

(269)

cátých letech popsal Hugo Bergmann ve své řeči před poslaneckou sněmovnou. Podle něj mezi lidmi vládne představa, že „výkon poslaneckého mandátu je snad jednou z nejlepších výdělečných činností v našem státě“, a „jistě nenadsadím, řeknu-li, že vykonavatel poslaneckého a senátorského mandátu patří k nejnenávidějším občanům tohoto státu“. Kam podobný přístup vede v době ohrožení, bylo vidět v roce 1938. Bez větších protestů byl rozpuštěn parlament a zredukovány politické strany, prostě systém se zhroutil.

Dnes naštěstí neexistuje tlak na Českou republiku zvenčí, takže krize legitimacy politických uskupení nemá fatální důsledky. Přesto už se projevují problémy – lidé stále častěji nechodí k volbám, podporují levicové extremisty z KSČM a projevují nezájem o veřejný život.

Rizikem je i to, že podle průzkumů téměř polovina Čechů rezignuje na jakoukoli aktivitu vůči stranám, protože čekají, že přijde strana nová, která bude mít jen šikovné, slušné a nepodplatitelné politiky. Objevuje se stále větší nechuť do stran vstupovat. Jenže čekání na blanické rytíře může zemi nakonec odvést na špatnou cestu. Ideální politici neexistují a ti stávající dostávají stále větší pole pro své působení bez zájmu, a tedy kontroly voličů.

Pomůže většinový volební systém?

Záchranu vidí někteří odborníci i politici ve změně volebního systému na většinový. Stále to prosazuje ODS, část sociálních demokratů, kdysi pro to byla i Unie svobody a také prezident Václav Havel. Mezi příznivce tohoto systému patřil i autor těchto řádků, ale jeho ochota zavádět britský či americký systém zmizela ve chvíli, kdy nahlédl do fungování stran v Česku. Politické strany nemají vypracované téměř žádné vnitřní mechanismy, které by jejich představitele kontrolovaly. To de facto ve své knize přiznává i Miloš Zeman. „Jednobarevná menšinová vláda sociální demokracie vyžadovala, abych z jednotlivých krajů stáhl téměř všechny schopné lidi. Nešlo samozřejmě jenom o ministry a jejich náměstky, ale i o sociální demokraty, kteří měli zastávat další politické funkce... Na krajích skutečně zůstala druhá liga.“

(270)

Jen proto se mohlo na ministerstvech tak plýtvat a mohli tu proplouvat lidé jako Miroslav Šlouf či Karel Srba.

Podívejme se na dvě volební období nejsilnější parlamentní strany, ČSSD. V celé zemi mají celkem 18 000 členů. (Například v roce 2002, kdy končila menšinová vláda, měli v Pardubickém kraji 718 zástupců, v Královohradeckém 866, ve Zlínském 741 apod.)

Podle stanov má každý okres právo navrhnout svého lídra, který má vysokou šanci dostat se na přední místo kandidátky. A teď se podívejme, kolik mají třeba ve Zlínském kraji jednotlivé okresy členů: Kroměříž 132, Uherské hradiště 123, Vsetín 284, Zlín 202. Z této hrstky se vybírají kandidáti do Senátu, obcí a krajů. Jste-li straníkem, máte, pokud projevíte zájem, téměř jistotu nějaké funkce. Jde tu o skutečnou krizi legitimacy – a to jsme teprve u čísel.

Je běžným zvykem, že zvolení poslanci si za asistenty vybírají někoho ze stranické buňky v regionu; zároveň se stávají členy okresního či krajského vedení. Mají pravomoc ovlivňovat výběr kandidátů do sněmovny – rozhodují tedy i o svých konkurentech. A je třeba ještě připomenout, že ne všichni straníci se vážně zajímají o velkou politiku. Stejně jako „laikové“ tvrdí, že jí nerozumí, a nechávají to na těch nahoře. Protože jsou ale nějakým způsobem napojeni na státní stroj, nejdou proti vedení strany, aby neohrozili svá místa.

Když se to sečte, řídilo od roku 1998 osudy deseti milionů lidí necelých osmnáct tisíc straníků – a to v lepším případě. Ve skutečnosti šlo přibližně o dvacet lidí. Proto byla úroveň vlády tak nízká a proto by bylo chybou v Česku zavádět většinový volební systém.

Kvůli nízkému počtu členů se stále více objevují takzvané hry s mrtvými dušemi: funkcionáři v regionech si vymyslí straníky, aby zvýšili počet členů, a zajistili si tak podporu a funkce. Naposledy to na jaře 2006 řešila ČSSD v Jablonci nad Nisou a ODS v Praze 5. V minulosti měla podobný skandál například Unie svobody v Brně.

Jsou i jiné cesty, jak využít málo početných stran. Zapišou se třeba všichni členové rodiny a zaměstnanci firmy šéfa buňky. Tak se v roce 1998 do sněmovny dostal za Unii svobody Vladimír Paulík, který po vyloučení ze strany použil úplně stejnou strategii a v roce 2002 se dostal na kandidátku Evropských demokratů v krajských volbách.

(271)

Je tu ještě další argument proti většinovému systému – veřejnost je podle průzkumů stále méně spokojená s politikou, neví, koho volit. V roce 2002 nevyužilo svůj hlas dvaatřicet procent lidí, kteří zůstali doma. Dalších téměř třináct procent volilo strany, které se vůbec nedostaly do parlamentu. To znamená, že už polovina Čechů neměla svého zástupce v nejvyšší politice. Kdyby se zavedl většinový systém, téměř by to z politického života vymazalo menší uskupení, jako jsou lidovci či unionisté, což je dalších minimálně třináct procent. Tím by se zúžila nabídka, a tudíž i zájem voličů. Koho by tedy potom vládnoucí strana vlastně zastupovala?

Námitka, že změna systému by oslabil rudé extremisty, nemusí platit. Mají pevné voličské jádro, takže se může stát, že na mnoha místech předčí i ODS a ČSSD. Nakonec by mohl nastat opak a většinový systém by podpořil posílení extremistů a frustrovaných lidí, protože by narůstala armáda lidí, kteří by ve sněmovně neměli své zastoupení.

Zkušenost s koalicemi

Události z podzimu 1997 a jara 2005 ukázaly, že koaliční vlády mají ve zdejších podnebí mnohem lepší smysl. Politické strany, i když spolupracují, fungují také jako konkurenti, navzájem se dívají pod prsty. Jen díky tomu se v roce 1997 ODA a KDU-ČSL postavily ODS kvůli finančnímu skandálu. Jen proto se o osm let později KDU-ČSL rozhodla zatlačit na ČSSD a Stanislava Grosse, aby vyvodil odpovědnost za skandál s podnikáním s Libuší Barkovou, která získávala peníze z řízení prostitutek a z podvodů.

Je tu ještě jedno úskalí – vnitřní nestabilita jednotlivých stran. Když dnes lidé zvolí sociální nebo občanské demokraty, liberály, zelené nebo lidovce, nebudou mít vůbec žádnou jistotu, že za dva roky to bude stejná strana. Nejlépe je to znovu vidět na sociální demokracii, která byla za Miloše Zemana čistě paternalistickou, tradiční sociální demokracií bez větších ambicí něco reformovat. Navíc naprosto lhostejnou k politické kultuře. Pak přišel Vladimír Špidla, který se svým chováním, až na drobnější výjimky, snažil nastavit férová pravidla. Především ale našel odvahu vstoupit do

(272)

koaliční vlády, zkusit aspoň minimální reformy a odmítnout jakoukoli spolupráci s KSČM. Jenže ho vystřídal Stanislav Gross, který sice mluvil o ještě tvrdších reformách, nakonec však byl ochoten vládnout s podporou komunistů jen proto, že nechtěl přiznat osobní odpovědnost za skandál s rodinným podnikáním. A do čtveřice se tu zjevil Jiří Paroubek, člověk, kterého ještě pár dní před jmenováním premiérem neznaly tři čtvrtiny obyvatel jeho země. A ten znovu zamířil k paternalismu a nejotevřenější spolupráci s KSČM od roku 1989. Voliči jsou nechtěnými svědky opaku toho, co ČSSD v kampani v roce 2002 slibovala.

Stejně silná pnutí a rozdíly jsou i v jiných stranách. Obdobnou proměnou si přešla například Unie svobody. Idealistický začátek s Janem Rumlem, technokratický konec s Pavlem Němcem. Podobně si nelze nevšimnout náhodnosti, s jakou se tvoří programy a vybírají představitelé stran včetně předsedů. Vždyť jak se Topolánek stal šéfem ODS, jak se Cyril Svoboda vyhoupl na post lídra Čtyřkoalice, jak se ocitli Karel Kühn, Michael Žantovský v čele svých stran, jak stanul Jiří Paroubek na postu premiéra? Náhodou.

Česká politika potřebuje pročistit, ale ne změnou pravidel, nýbrž jiným chováním. Kdy kompromis nebude vnímán jako zrada, kdy se nebude po koaličních partnerech požadovat, aby poslouchali na slovo. Cesta je v otevírání systému, nikoli v uzavírání. Třeba ve zvyšování počtu preferenčních hlasů, možnosti vybírat kandidáty napříč stranami nebo naopak v zavedení negativní volby pro nechtěné politiky.

Utěšovat se, že je český stranický systém stabilní, by bylo chybou. Už volby 2006 mohou naznačit další problémy. Jak silné otřesy nastanou v ODS či ČSSD, až jedna z nich neuspěje ve volbách? Usednou vůbec ve sněmovně po krachu Unie svobody nějakí liberálové? Šanci měla Strana zelených, ale průzkumy naznačovaly, že až polovina jejich případných voličů nevěděla, jestli k hlasovacím urnám skutečně vyrazí. A pokud Zelení uspějí, bude to opět na jedno dvě použití jako u ODA a US? A nevznikne nová forma opoziční smlouvy?

(273)

Role prezidenta

Václav Havel

Pozice prezidenta je v českém systému poměrně slabá – hlava státu nemá velké pravomoci. Přesto Václav Havel úlohu svého úřadu nebyvale povýšil. Dalo by se zde rozebírat jedno jeho rozhodnutí za druhým, ale význam prvního českého prezidenta spočíval jinde. Dokázal po celých třináct let svého vládnutí pozvedat kritický hlas ke svým spoluobčanům a politikům. Nepodbízěl se jim, právě naopak – odsuzoval projevy rasismu, sklon k ničení životního prostředí, omezování svobody či neochotu starat se o utlačované lidi v zahraničí. Ve společnosti, která byla komunisty vychována k tomu, aby se starala maximálně o sebe samu a nepomáhala jiným ve světě, připomínal, že solidarita je základ moderního státu. Odmítal šovinismus a našel odvahu se omluvit vyhnaným sudetským Němcům za napáchaná příkoří.

Výhodou prezidenta Havla bylo, že odolával populismu a nebudoval svůj kult osobnosti (například v roce 1991 odmítl návrhy poradců, aby kolem sebe vytvořil politickou stranu), přitom v zemi, která své prezidenty uctívá téměř nekriticky, by to šlo velmi lehce.

Vyšla řada kritických článků o tom, že Havel v první polovině devadesátých let až příliš často komentoval politické dění a různými cestami se do něj snažil zasahovat. To prý prezidentovi nepřísluší. V době abnormální moci vládních politických stran, slabé opozice a médií to ale mělo i své výhody. Byla tu aspoň nějaká oponentura, jiný hlas, který upozorňoval na témata mimo všeobecný zájem. Byť k tomu občas používal chybné metody, například když se na začátku devadesátých let jednalo o budoucnost společného státu, vyzval Havel své stoupence, aby šli jeho návrhy podpořit demonstracemi na náměstí. To byli ještě dozvuky Havla disidenta a nikoli Havla prezidenta. Ale střet s novými pravidly a stranami skončil přirozeně vykrytalizovanou remízou – Česko má silný parlamentní systém, kde je slabá hlava státu, ale s nezanedbatelným kontrolním hlasem.

Do praktické politiky ovšem Havel zasahoval mnohem méně než třeba Masaryk, který rozhodoval o odvolávání ministrů, přijímání zákonů a vytvořil si ve stranách i médiích síť informátorů a jakýchsi vyslanců, skrze něž se snažil ovlivňovat dění. Havel vlastně skončil

(274)

u apelů. Jak malý měl vliv na konkrétní dění, ostatně dokazuje i to, že neprosadil zvýšení některých svých pravomocí, neudržel společný stát a ani svého přítele Jana Rumla nedokázal v roce 1998 přesvědčit k sestavení vlády s ČSSD. Historik Antonín Klimek uvádí, že pro Masarykovo postavení byl výstižný postřeh belgického socialisty Vanderveldeho – „mravní diktatura“. Něco podobného by se dalo aplikovat i na Havla, ale spíše jako „mravní oponentura“.

Více politickým a aktivním prezidentem se však Václav Havel stává až se vznikem opoziční smlouvy. Dá se říct, že prezidentský post povýšil na klíčovou instituci až v tomto období. Samozřejmě že českou politiku ovlivňoval i v době předchozí, ale až v letech 1998–2002 naplno rozvinul svou hru na otevřené scéně a zásadně se podílel na formování dnešní podoby státu.

Vznik opoziční smlouvy evidentně Václavu Havlovi uvolnil ruce. Jako by cítil, že se hraje důležitý zápas o budoucnost české společnosti, a protože jde o jeho poslední volební období, je to i poslední šance něco prosadit. Tváří v tvář této výzvě se z něj stal otevřeně politický prezident, což bylo velmi důležité. A je dobře, že stejnou otevřenost projevuje i současná hlava státu, protože politika je tak mnohem čitelnější.

Václav Havel také dokázal svou zemi zakotvit v klíčových mezinárodních organizacích. I zahraniční diplomaté přiznávali, že bylo těžké brzdit vstup Česka do NATO a Evropské unie, když v čele stál Václav Havel. Při setkání velvyslanců pracujících v Česku jeden z nich podotkl, že zejména do aliance se nepřijímala ani tak Česká republika jako Václav Havel. „Myslím, že Češi těžko docení skutečný vliv, který Havel při prosazování rozšíření NATO měl. Já jsem s ním byl v dubnu 1997 ve Spojených státech. Jeho argumenty pro rozšíření byly nesmírně důležité v Senátu, v Kongresu... Je to jeho velká osobní zásluha, respektive on se o to zasloužil víc než kdokoli ve střední Evropě,“ řekl *Hospodářským novinám* známý politolog a ředitel výzkumu na Fondation des Sciences Politiques v Paříži Jacques Rupnik. „Jeho morální pověření a osobní důvěryhodnost podstatně usnadnily, abychom mohli pozitivně reagovat, když Clintonova administrativa zvažovala otázku rozšíření NATO,“ prohlásila ministryně zahraničí USA Madeleine Albrightová v *International Herald Tribune*.

(275)

Když pak vláda Miloše Zemana ohrožovala svou rétorikou, větší orientací na Východ a neochotou se jakkoli angažovat i základní spojenecké svazky s NATO a EU, opět to řešil Václav Havel. Podařilo se mu skloubit víru ve spojení se Spojenými státy stejně jako se zeměmi Evropské unie. Kdyby na svém postu zůstal i v letech následujících, mohl se stát významným spojníkem unie a Ameriky, které se dostaly do vážných rozporů kvůli válce v Iráku. Ostatně byl i signatářem prohlášení osmi státníků „Evropa a Amerika musí být jednotné“ ze začátku roku 2003. Mezi dalšími podepsanými byli například José María Aznar ze Španělska, Tony Blair z Velké Británie či Leszek Miller z Polska. V listě mimo jiné stálo: „Dnes více než kdy jindy je transatlantické pouto zárukou naší svobody.“

Václav Havel byl sice ikona budící mezinárodní respekt, ale jeho spoluobčané ho vlastně poznávali jen tu a tam coby přednášče moralistních projevů. Komunikace s veřejností byla jednoznačně největší slabinou prvního českého prezidenta. Byť za to mohla i nemoc, stáhl se hodně do ústraní, nepořádal téměř tiskové konference, neúčastnil se televizních debat s více hosty ani neobjížděl republiku. Tím se hodně lidem odcizil.

V červnu 2002 dostal Václav Havel dar, na který tak dlouho čekal: vznikla koaliční vláda s určitým morálním étosem, od níž si sliboval, že bude „méně technokratická než všechny předchozí kabinet“, a především bez Václava Klause. Ke všemu našel nečekaného spojence – Vladimíra Špidlu. Nečekaného proto, že nový premiér neměl Havla vůbec v lásce, dokonce v roce 1998 při volbě prezidenta hlasoval proti němu. Viděl v něm od reality održeného muže, který – jak byl Špidla přesvědčen – mohl svoji autoritou, kdyby jí zneužil, narušit demokratická pravidla.

Bylo však už řečeno, že Špidla premiér je někdo jiný než Špidla poslanec a ministr. Uvědomil si, že prezident je jeho silný spojenec ve snaze o kultivovanější politiku. Jejich soulad šel tak daleko, že prezident představil Špidlu americkému prezidentu Bushovi jako svého nástupce coby spojence USA. Kdo by si ještě vzpomněl na delegáta Špidlu brojícího proti vstupu do NATO?

Radost prezidentovi zkalila jen volba jeho nástupce, jímž se stal Václav Klaus.

(276)

Nedá se ubránit dojmům, že česká společnost odchod Václava Havla svým způsobem přivítala. Jestli byl na počátku devadesátých let pro řadu lidí účinným lékem na špatné svědomí z kolaborace, na začátku 21. století byl už jen nepříjemnou připomínkou, že tu nějaká kolaborace byla. Hodně lidí chtělo zapomenout. Někteří na své předlistopadové prohřešky, jiní na ty porevoluční. A Havel je připomínal.

Prezident se ale pochopitelně dopouštěl i řady chyb, které mu odháněly možné stoupence. Na začátku roku 1994 vyšel v týdeníku *Respekt* komentář Richarda Štencla, který prezidenta kritizoval za to, že vidí polemiky s Václavem Klausem jako něco, kde jde o „boj mezi dobrem a zlem, o spor mezi duchovnem a přizemností“. A komentátor uzavírá: „Zdá se, že v tomto ohledu se ovšem prezident dostává do určitého nebezpečí. Jeho boj za hlubší dimenze by mohl vyústit v ‚antiklausovský syndrom‘.“ A přesně to prezidenta postihlo.

Ačkoli to nerad přiznává, postoj k Václavu Klausovi jeho politiku hodně ovlivňoval. Na tom by nebylo nic špatného, vždyť jsou to ideové konkurenti. Horší je, že kvůli svému cíli přecházel prohřešky politiků, v nichž viděl naději na Klausovu porážku. Proto nekritizoval podezřelé kauzy kolem Luxových lidovců, ačkoli u ODS požadoval za to samé přiznání odpovědnosti, nevadil mu Zemanův Bamberk, nevyřešený dluh ODA v době Čtyřkoalice a naposledy skandální podnikání rodiny Grossových. Podpořil před volbami 2006 i premiéra Jiřího Paroubka, ačkoli spolupracoval s komunisty a rehabilitoval je a vtáhl zpátky do hry Miloše Zemana a Miroslava Šloufa a jejich praktiky.

Rozhodně je v dějinách demokratických společností naprosto ojedinělý úkaz, že se hrdina disident udržel v čele státu třináct let, a přestože se ušpinil o všechna ta lejstra milostí, amnestií, vet či jmenování soudců či velvyslanců, zůstal i na konci s kreditem slušného muže, který nedělal politiku ani kvůli penězům, ani kvůli slávě. A už to samo o sobě není málo.

Když 31. ledna 2003 končil mandát Václava Havla, napsal k tomu do týdeníku *Respekt* komentář vydavatel listu *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Berthold Kohler. A stejně jako před deseti lety vystihl řadu důležitých detailů. „Jelikož se Češi dělili o svého prezidenta se světem, neuzili si jen oněch pověstných patnácti minut slávy, ale užívali si jí celých třináct let. Za to však musela česká společnost zaplatit určitou cenu: ve

(277)

stínu postavy Václava Havla byla tato společnost sama vnímána zvenčí jen schematicky,“ napsal Kohler a dodal, že by se po poznávání Havla měla Evropa „snažit za tímto mužem objevit jeho národ“.

Václav Klaus

Že „objevit“ Čechy nebude tak snadné, dokázala už rozpačitá volba Havlova nástupce. 28. února nad mrazivou Prahou svítilo slunce. V útrobách Pražského hradu se koná už třetí kolo hlasování mezi filozofem Janem Sokolem a Václavem Klausem. V předchozích dnech někdejší předseda ODS porazil senátory Petra Pitharta a Jaroslava Moserovou, bývalého ministra ČSSD Jaroslava Bureše i Miloše Zemana či komunistu Miroslava Kříženeckého. Nestačilo to ale na celkové vítězství, protože Klause byla ochotná volit jen ODS. Zatímco ostatní strany své kandidáty měnily, občanští demokraté prohlásili, že nikdy neustoupí z podpory svého zakladatele.

Napětí je cítit z každého rohu. Kolem půl šesté večer se chodbami Hradu žene senátor ODS Josef Pavlata a křičí: „Kdo to ještě nevíte, Klaus je prezidentem!“ Když se svou zprávou míjí senátora a ředitele televize Nova, Vladimír Železný radostně vyskočí do vzduchu, mávne pravici a vykřikne: „Hurá!“ Místopředseda KSČM Jiří Dolejš říká, že je to „klíčový úspěch“ jeho strany. Klaus si totiž přišel požádat o jejich hlasy (a za zavřenými dveřmi, výměnou za nikdy nezveřejněné sliby, je dostal). Už z toho, kdo se z vítězství raduje, je patrné, že se Hrad mění. Občanští demokraté, Železný a komunisté slaví, unionisté, lidovci a část sociálních demokratů truchlí. Stoupenci prezidenta Havla prohrávají.

Lze si jen stěží představit větší obrat na Pražském hradě. Nejpatričtější je to ve vztahu k Evropské unii. Václav Klaus byl jediným prezidentem kandidátské země, který se otevřeně nevyslovil pro vstup své země do EU a odmítl vyvěsit unijní vlajku nad svým sídlem. Boj proti unii je hlavním tématem jeho prezidentství, dokonce pořádá turné po různých zemích, jako třeba po Spojených státech, kde EU označuje za hrozbu pro demokracii.

Mění se i pohled na minulost. Nejdůležitějšími protivníky totality už nebyli disidenti a odbojáři, jejichž „antikomunismus byl prázdný“,

(278)

ale „rezistence, nevykonnost, náhradní aktivity“ obyčejných lidí. V překladu tedy lenost, špatně dělaná práce a lhostejnost.

Protesty proti vepřinu na území někdejšího koncentračního tábora pro Romy v Letech u Písku zase nahradilo tvrzení, že šlo jen o „pracovní tábor pro ty, kteří odmítali pracovat“ a „oběti toho tábora byly primárně spojené s epidemií skvrnitého tyfu“. Což je jako z učebnice popírání holocaustu. Co ho k tomu vedlo? Pouze potřeba použít další argument proti EU. Evropský parlament totiž protestoval proti vepřinu na pietním místě. Když se prezidenta začali dovolávat neonacisté, trochu zbrzdil. Pozval si na hrad vybrané romské aktivisty a po svém se za výstřelky „omluvil“: Nechal je v hradní bráně na odchodu říct, že oni jako Romové si myslí, že Klaus vůbec není žádný rasista, že je lepší než ti, co ho za Lety kritizovali.

Není sporu o tom, že Václav Klaus je mnohem typičtějším reprezentantem Česka než Václav Havel. Před rokem 1989 budoval coby státní úředník socialismus, ale nevstoupil do KSČ, a jak sám říkal, příjemně žil. „I v těch nejčernějších komunistických letech já bych řekl, že standardní letní den jsem si šel odpoledne zahrát tenis a večer šel do jednoho z jazzových klubů a tam hrál Jirka Stivín,“ popisoval svůj život za normalizace v televizním dokumentu Husákovo ticho. Odmítal na rozdíl od svých kolegů v Prognostickém ústavu podepsat petici za propuštění Václava Havla z komunistického vězení, ale zase pořádal alternativní ekonomické semináře, vzdělával se ve svém oboru a sledoval dění v zahraničí. Nicméně zůstával mimo významnější akce směřující ke změně režimu.

Odvahu jít proti většinovému názoru našel na začátku devadesátých let, kdy ordinoval ekonomické reformy. Svým způsobem fascinoval – v zaostalé postkomunistické zemi ovládal angličtinu, uměl nosit oblek, měl znalosti a chuť diskutovat. Brzy, kolem roku 1993, ale zase volání většiny podlehl a reformní kroky značně obrousil. A od jeho zvolení prezidentem už z Hradu vlastně nezaznívá kritický tón vůči spoluobčanům.

Je to sice nečekané, ale jinak se stal Václav Klaus největším obhájcem svého předchůdce. Havla kritizoval za to, že vybírá ústavní soudce sám, ačkoli „tyto věci se dělají po jistých dohodách a ne proti zbytku politické špičky“. Coby prezident pak při výběru soudců či členů

(279)

bankovní rady ČNB nekonzultoval výběr vůbec s nikým. Stejně to bylo s kritikou Havlových vet zákonů, která byla podle Klause užívána příliš často, což „považuji za pošlapání základních prvků parlamentní demokracie“. Za tři roky svého vládnutí vetoval Klaus dvacet zákonů, tedy sumu, kterou Havel zvládl až za osm let. Podobně tak kdysi prvního prezidenta kritizoval za prosazování jiné zahraniční politiky, než definovala vláda, odklad jmenování či odvolávání ministrů, za řeči, že po volbách nemusí přijmout jakoukoli formaci vlády, či že vytváří alternativní mocenské centrum. To vše po nástupu do funkce Klaus začal dělat sám.

Jaký byl tedy Václav Klaus prezidentem během první poloviny svého volebního období? Mezi jednoznačné úspěchy patří vyřešení vládní krize během Grossovy aféry. Tehdy sociální demokraté nevěřili, že když Gross odstoupí, pověří znovu jejich člena sestavením kabinetu. Prezident to slíbil a dodržel. Tím situaci elegantně vyřešil. Do politiky se stejně jako Václav Havel snažil zasahovat minimálně, pouze prostřednictvím apelů a konzultací.

Slabší je to v plnění jeho ústavních úkolů – tam, kde má právo jmenovat (Ústavní soud, Nejvyšší soud, ČNB), dosazoval často politiky nebo sobě blízké lidi. Stejně chybně si vedl u vet zákonů, kde nešlo o neformální nedostatky, ale o to, že se prostě nějaké zákony prezidentovi nelíbily. To není v rozporu s Ústavou, spíše v rozporu s jejím duchem.

Jinak je Václav Klaus přesně takovou hlavou státu, jak mu to umožňují ostatní politici. Vyčítat mu odpor k Evropské unii je jako vyčítat fotbalistovi, že chce dát gól. Klaus byl takový vždycky, jeho vliv by ovšem mohl zůstat omezený, kdyby se mu vláda snažila oponovat a pokoušela se ukázat absurdnost jeho myšlenek. K tomu se ale nikdo příliš nemá, zřejmě kvůli jeho vysoké popularitě, maximálně se sklouzává k hloupým urážkám Klause, jako že je „chřadnoucí monarcha“.

Debata pak opět zůstává na publicistech, historících a vůbec intelektuálech, i když je pravda, že i mezi nimi se diskuse rozproudila až po třech letech Klausova vládnutí. Bezpochyby vrcholem zdejších analýz prezidenta je článek „Glosář myšlenek Václava Klause“, který v dubnu 2006 pro *Lidové noviny* sepsal bývalý profesor politologie na Columbij-

(280)

ské univerzitě v New Yorku Zdenek J. Slouka. Ve svém textu rozebírá řadu protichůdných myšlenek Václava Klause. Například se věnuje jeho tvrzení, že „fragmentace Evropy vytvořila její svobodu“. Slouka připomíná, že největší rozdrobení Evropy proběhlo na začátku 17. století, kdy tu fungovalo na devět set státeků, ale jediný, kdo se tu svobodně proháněl, byli žoldnéři v rámci třicetileté války.

Slouka také připomíná několik článků, kde prezident navrhuje multikulturalismus či občanskou společnost, protože jsou kolektivistické. „Tentýž Václav Klaus, pro něhož všechno kolektivní a kolektivistické je zlo, je současně hlučným apoštolem ‚skupinového‘ kolektivismu par excellence – kolektivismu politických stran,“ píše Slouka a připomíná výrok Klause z roku 2001, kdy ODS vyzýval: „musíme být důvěryhodným monolitem“. Podle Slouky je zásadní, že prezident útočí na občanskou společnost, ačkoli v Ústavě, na kterou Klaus přísahal, se píše, že republika stojí „na zásadách občanské společnosti“. „Není snad v myšlení Václava Klause tato hierarchie: zde je Ústava – nad ní je prezident – a nade vším už jen Václav Klaus?“ uzavírá Slouka.

Jdeme dál

Václav Klaus disponuje nevyčerpatelnou energií – píše knihy, pořádá semináře a vypráví ve školách. Prezidentský úřad je ideálním místem pro rehabilitaci špatné pověsti. Zdá se tak honosný, nad všechny nešvary společnosti povznesený, že vlastně musí být nositelem pravdy. Tři měsíce před zvolením prezidentem mělo Klause v oblibě jen 32 %, dva měsíce po volbě už 64 % a za další tři měsíce 70 % Čechů. To jasně dokazuje, jak prezidentský post sám o sobě přináší popularitu, protože za tu dobu nestihl udělat nic. Pražský hrad je prostě magický.

Jak už bylo řečeno, minimálně od roku 1996 se Václav Klaus snaží vyprávět svůj příběh, který je paralelní k realitě. První formulace vznikly po volbách v červnu 1996, kdy ho zradila společenská elita, o rok později mu vrazily kudlu do zad vnitrostranické osobnosti, v létě 1998 byl nucen zabránit destabilizaci země, byť to znamenalo držet u moci levice, na podzim 1999 čelil útoku nepolitické politiky Impul-

(281)

sů a Děkujeme, odejděte, v r. 2000 se snažil zničit mocenské centrum v České národní bance, v r. 2001 vrcholil boj s nedemokratickou Evropskou unií, v r. 2002 zachraňuje zemi před sudetskými Němci a v letech 2003 až 2008 je třeba předchozí roky sepsat a podtrhnout leskem prezidentského úřadu.

Snaha o vybudování maximálního kreditu moudrému muži zachází do naprostých detailů. Například ve svých článcích v novinách neustále do závorek uvádí i anglický překlad. V textu „Co je to evropeismus?“ z dubna 2006 pro *MF Dnes* píše: „Evropeisté si neuvědomují, že v drtivé většině případů je selhání státu (government failure) daleko větší a nebezpečnější než selhání trhu (market failure).“ Nejde o to, že by prezident chtěl spoluobčany učit základním anglickým slovíčkům. V Česku překvapivě i šestnáct let po revoluci budí maximální respekt znalost tohoto jazyka. V anketě *MF Dnes* z roku 2005 hned polovina dotázaných osobností Česka uvedla, že je fascinuje Klausova angličtina.

Vliv Klause by se ale neměl přeceňovat. Stejně jako u Havla se ukazuje, že popularita na Hradě neznamená nějaký větší účinek na obyvatele. Jinak by Česko nevstoupilo do EU, jinak by v předvolebních preferencích neměli zelení či socialisté takovou podporu a jinak by se občanské společnosti nedařilo tak dobře jako nyní.

„Nic nekončí. Jdeme dál,“ vykřikl Václav Klaus v roce 1997 po pádu své vlády. A i téměř deset let poté stále jde. Proto i nadále bojuje s občanskou společností či Evropskou unií – je zapotřebí stále udržovat napětí a spojovat jeho osobní boj se zájmy státu. Když ho dva evropští poslanci kritizovali za ostré výroky vůči unii, označil to za útok na stát, žádal omluvu Evropského parlamentu, a dokonce vyzval všechny domácí politiky, aby se za něj postavili. To není ješitnost, jak se na první pohled zdá, ale jasné poselství do nitra země i unie – kdo útočí na mne, útočí na celou zemi. Ideální závěrečná kapitola pro Klausovu knihu bájí a legend.

(282)

Závěr

Když Ronald Reagan poprvé kandidoval na post prezidenta Spojených států, kladl voličům na mítincích vždy stejnou otázku: Žije se vám po čtyřech letech vládnutí demokratů lépe? Pokud ne, je na čase tam pustit někoho jiného.

Po čtyřech letech vlády Miloše Zemana se lidem co do materiálního zabezpečení určitě nešlo hůř. Podařilo se snížit inflaci, přilákat několik zahraničních investorů, zvyšovaly se sociální dávky a také míra nezaměstnanosti byla snesitelná. Šlo to i na úkor velkého zadlužení země. Správu veřejného prostoru ale nelze vidět jen očima Karla Marxe, tedy hospodářským vývojem. Jde také o nastolení společenské atmosféry, politické kultury a pravidel chování. A tady nastal dramatický propad, jehož důsledky lze pociťovat i čtyři roky po skončení opoziční smlouvy.

Zřejmě nejhůř dopadly bezpečnostní, ale i některé justiční složky. Ty se naučily nejít proti mocným a odkládat jeden případ za druhým – konto ODS, Bamberk, Štířín, Olovo, korupci na ministerstvech atd., vše bez výsledků. Politici a jejich lidé se pak snažili vytvářet svá centra přímo v tajných službách i policii, což ještě více ohrozilo jejich výkonnost. A samozřejmě když mohou mít „svoji“ policii politici, proč by ji nemohla mít i mafie? Všechny skandály kolem Berdychova gangu, karlovarské či mostecké policie, kde se zjistilo, že gangsteři s bezpečnostními složkami čile spolupracují, nebo NBÚ, kde měli mafiáni své lidi a kontakty i na ředitele úřadu, jen dokládají, jak je tato praxe rozšířená. A dalo by se ještě dlouho pokračovat ve vyjmenovávání dalších případů.

Je nepochybné, že bude ještě zapotřebí hodně času, aby se tohle napravilo, i když tu a tam v poslední době probleskuje naděje. Například když policie pozatýkala korupčníky na ministerstvu obrany či dopravy, vyšetřuje také NBÚ, jsou i první odsouzení starostové a primátoři za korupci. Až dlouhodobější trend ale může ukázat, jestli to není jen anomálie.

Z politického hlediska byla opoziční smlouva problematická zejména v tom, že zaváděla nikde nevyzkoušenou třetí cestu – tedy narušování základních pravidel pro vládu a opozici, stírání rozdílů mezi levi-

(283)

cí a pravici. Tato nepolitická politika byla skutečně především mocenským kartelem, který rozparceloval sféru vlivu ve společnosti. Je to pro strany ideální forma vládnutí, protože každý je nějak mocensky uspokojen, a když se systém dostatečně uzavře, dá se v tom pokračovat donekonečna. V takovém prostředí jsou pak lidé plnění špinavé úkoly neoddělitelnou, a tudíž neodvolatelnou součástí. Kolem Miloše Zemana se vytvořila síť lumpů, což se dá doložit důkazy, přesto nenesli žádné následky.

Ačkoli je opoziční smlouva už nějaký ten rok mrtva, nostalgie po kartelovém paktu je stále poměrně silná a do jisté míry i funkční. Ukazují to zejména tajné volby do mediálních rad, kdy se klidně dohadují komunisté, občanští a sociální demokraté i lidovci s unionisty. Stírají se ideové rozdíly, hlavní je mít tam své lidi.

Základním nepochopením této knihy by byl závěr, že problematická opoziční smlouva se mohla konat jen kvůli Miloši Zemanovi a Václavu Klausovi. Ne, oni pouze jako první využili nedostatky systému, který nemá dostatečnou veřejnou kontrolu.

Když se vezmou instituce, které fungují v tradičně demokratických společnostech, a porovnájí se s těmi českými, je to naprosto shodné. Existují tu kontrolní úřady, soudy, místní či celostátní zastupitelstva. Ctihodné fanfáry znějí Pražským hradem, když přichází prezident, a do sněmovny vás nepustí v krátkých kalhotách. V mnoha případech je to ale jen jakási hra na instituce, protože je nerespektují ani ti, kteří je prostřednictvím zákonů tvoří.

Například Ústavní soud rozhodl, že regulované nájemné je diskriminační. Ministerští úředníci ale našli kličku, jak se tomu vyhnout. Soud tedy znovu prohlásil, že je to porušování Ústavy, ale vláda opět vypátrala skulinku, jak se vyhnout splnění nálezu. Nebo Ústavní soud vydá nález, že je nemravné, aby si strany odsouhlasily milion korun za každého zákonodárce. Ty ale nečekají ani na vysvětlení soudu, a už si schvalují 900 000 za každého poslance či senátora. Normálně by se tomu řeklo podfuk, ve světě Sněmovní ulice je to jediné správné řešení. Jakmile se přestane dodržovat Ústava či verdikty Ústavního soudu, hrozí anarchie. I proto komunisté navrhuji, aby se Ústavní soud zrušil úplně.

V celé západní civilizaci dochází k poklesu důvěry veřejnosti v po-

(284)

litiku. Pišou se o tom statě, analýzy, knihy. V Česku je debata o tomto fenoménu ještě na začátku. Přitom je možná aktuálnější než kdekoli v zahraničí. Proto také byla opoziční smlouva nebezpečná – útočila na základní pilíře, jako jsou nezávislé instituce, média a slušnost. Zrušila bariéry, které se vybudovaly těsně po revoluci. Pomalu zmizel étos plně demokratické společnosti, kdy platilo, že se ještě něco nesmí. Což se naštěstí po roce 2002 začalo pomaličku vracet. Pro voliče se ale politika ztratila v neznámu.

Podle průzkumů veřejného mínění se sedmdesát procent Čechů na začátku 21. století domnívalo, že politickým předákům chybí vize, kam zemi vést. To byl významný projev nedůvěry, ale naprosto oprávněný. S výjimkou prvních měsíců vlády Václava Klause a později Vladimíra Špidly Česku nevládli muži (ženy bohužel nedostaly šanci), kteří by nějakou vizi nabídli, a také oba zmiňovaní pánové brzy ztratili dech.

S rozčarováním veřejnosti souvisí i úroveň volebních klání. Kampaně, které jsou kvůli hlasování do obcí, krajů, Senátu, sněmovny a Evropského parlamentu téměř každý rok, jsou tak agresivní, vyostřené a špinící své konkurenty a polistopadový vývoj, že to otřásá samými základy státu. Čeští politici se označují za Hitlera či Stalina, což jsou nejhorší možné nadávky na této planetě. Nedá se to tedy překonat další expresí, ale stále se o to někdo pokouší. Zdá se, že řádná diskuse vlastně už ani není možná, protože politici mluví o chybách svých konkurentů, ne o svých plánech. Negativní kampaně jsou všude na světě. Problém Česka je, že demokracie ještě není ustálená, tudíž se může rychleji nakazit virózou.

Proč to šlo tak snadno

Závěrem je ale třeba vrátit se k jedné z prvních otázek, která v této knize zazněla. Jak je možné, že se Václav Klaus a Miloš Zeman dali tak jednoduše dohromady?

Velmi brzy se ukázalo, že oba pánové jsou si mnohem víc podobní, než jsou ochotni si přiznat. Prvních osm let demokratického Česka stáli ostře proti sobě, ale pak si řekli, že dohromady zmohou víc. A najednou se vynořilo tolik spojujících bodů. Jinými prostředky – je-

(285)

den s tváří lidového muže a druhý světáka – směřují k témuž cíli: vládě úzké elity, která si rozdělí funkce ve státě a bude se střídát u moci podle vůle voličů omezené volebními pravidly.

Zemanovi přijde „odpudivé“, když se „filmový režisér, sportovec nebo kdokoli jiný začne vyjadřovat o politice. A stejně tak, když se o politice začne vyjadřovat například katolický kněz. Tak onu autoritu, kterou případně získali ve svém profesním oboru, prostituují v oboru, kterému vůbec nerozumějí.“ To prohlásil v knize *Tak pravil Miloš Zeman*. Jeho teorie zpochybňuje samotný smysl demokratické společnosti, protože kdyby neměl právo vyjadřovat se k politice kdokoli, neměl by mít tedy ani právo volit. Přece nemůže vybírat zákonodárce, jejichž práci nechápe. „Lidé, kteří ztělesňují moc, nepostradatelně přispívají k velikosti národa, ale ti, kdo ji zpochybňují, pomáhají národu právě tak nezbytně, zvláště pokud je toto zpochybňování nezužité. Pomáhají nám pochopit, jestli my užíváme moc nebo moc využívá nás,“ prohlásil americký prezident J. F. Kennedy nedlouho před svou smrtí. Zeman tvrdil, že jeho vzorem byli zejména dva muži: T. G. Masaryk a právě Kennedy. Není příliš zřejmé, co od nich převzal, ale rozhodně ne přístup k občanské společnosti.

Václav Klaus zase kritizoval výzvy jako Děkujeme, odejděte za pokus o „destabilizaci politické situace“. Své myšlenky shrnul do prohlášení: „Občanská společnost je polemika se svobodnou společností! A je povinností každého demokrata ze všech svých sil do konce svých věků proti ní bojovat.“ Klaus s oblibou cituje liberálního myslitele F. A. Hayeka. Jenže právě Hayek zdůrazňoval: „Skutečný liberál si naopak musí přát co možná nejvíce těch ‚konkrétních společností uvnitř státu‘, dobrovolných organizací na spojnici mezi jednotlivcem a vládou.“ To je nejlepší obrana proti socialismu. Stejně jako, podle Hayeka, decentralizace moci, protože se pak ruší socialistická myšlenka, že společnost je stát. A právě myšlenku centralismu Klaus prosazoval.

Postavme vedle sebe dva výroky: „Snahy některých jednotlivců či skupin doplnit či nahradit demokracii různými formami zapojení vybraných sdružení či svazů do výkonu státní moci se opakovaně vynořují, u nás i v zahraničí.“ A druhý: „Myslím si, že současná struktura politického systému plně pokrývá potřeby všech sociálních skupin naší společnosti a jejich specifické zájmy. Proto rozhodně odsuzuji

(286)

vystupování skupin mimo tuto strukturu.“ Kdo tyto výroky pronesl? Jeden je Václava Klause a druhý lidovecko-komunistického předáka Josefa Andrše z ledna 1989, kdy kritizoval disidenty za účast na demonstraci během Palachova týdne. Rozdíl mezi oběma muži je ten, že Klaus nikdy neposlal policisty na demonstranty a nepokoušel se je zavírat. Ale pohled na veřejnost, která nemístně ruší práci politiků, si stejně jako Zeman zachoval.

V brilantní knize Petra Fideliusa *Řeč komunistické moci* se píše, že totalitní moci nejde o to většinu lidí zdecimovat, protože od ní potřebuje hospodářský výkon. Jde jí zejména o to, aby nemyslela a tupě plnila příkazy. „Teď už víme, jak by bylo možno lidskou mysl ochromit,“ konstatuje Fidelius. „Dvě věci jsou k tomu zapotřebí: vzít jí důvěru ke slově, přesvědčit ji, že na ně není spolehnouti, že nemají se skutečností nic společného; a za druhé – zmrazit přirozený, a tedy nepřilíš uspořádaný koloběh pojmů a slov a do jejich proměnlivých vztahů zavést mechanický pořádek.“ Podle autora dojde k vyprázdnění původního smyslu slov, vytvoří se jen rámce, v nichž se určené termíny budou smět použít. „To je tedy ta geniální metoda, jak bez viditelného násilí ovládnout člověka a přimět ho k totální poslušnosti,“ píše Petr Fidelius.

Ano, kniha *Řeč komunistické moci* se týká období totalitní moci, která už od roku 1990 nevládne. Co s tím tedy mají Klaus a Zeman společného? Jejich snaha vnutit lidem, že by se měli angažovat pouze při volbách, povyšování stran nad jakékoli jiné složky společnosti, útoky na média, a dokonce pokusy je zničit, politizace státních úřadů, ale i soudů, myšlenky na omezení nezávislých institucí, jako ČNB, NKÚ, či veřejnoprávních médií, to vše zapadá do světa obracení pravidel naruby – ohýbání jejich smyslu ve svůj prospěch. Tedy přesně v duchu Fideliusových slov.

Je těžké se vymanit z myšlenkového světa, který člověka celý život formoval. Komunismus je uložený hluboko. Což rozhodně není původní myšlenka; přišel s ní například v roce 1996 Miloš Zeman, kdy v České televizi prohlásil, že se mu nelíbí, když je jeho kritika chyb transformace označována za podvracení státu: „Bolševik jakoukoli kritiku nálepkoval slovy, že je to útok a podvracení základů socialismu. Ten styl myšlení minulého režimu v některých z nás stále přeží-

(287)

vá.“ Ale nejde jen o Klause a Zemana. Komunismem je zasažena většina populace a politiků. Projevuje se to především v nepřijímání kritiky. Jak říkával Miloš Jakeš, kritika musí být, ale konstruktivní. Což znamenalo žádná. První, co se analyzuje, není obsah sdělení, ale kdo a proč to říká. Když se nedaří najít nějaké spiklenecké centrum v pozadí, vyskočí na čele politiků pot. Ale ono se vždy nějaké vymyslí. Tak Topolánek přišel s teorií mediálního spiknutí proti své osobě, se stejně spásnou myšlenkou vyrazil do světa během svého pádu Gross. Mimochodem s ideou, že za kritikou sdělovacích prostředků vůči Stanislavu Grossovi musí stát nějaká temná síla, vystoupil i Václav Havel. Záškodníky za každým rohem viděl také Jiří Paroubek. Vladimír Železný a Miroslav Šlouf dokonce napsali knihy o tom, že jsou oběti štvavnice. Jednou tu byly konspirační teorie o útoku Hradu na demokracii, jindy zase o tajném řízení Ústavního soudu prezidentem. Lékaři nestávkují, protože chtějí, ale protože je manipuluje ODS. Jako by kritické nemohli mít svobodnou vůli.

Druhým typicky totalitním postojem je snaha řešit problémy silou. Na paní Regecovou, která nechce prodat pozemky, je poslán náměstek šéfa policie, který ji zastrašuje. Týdeník *Respekt*, jenž je kritický k vládě, má být zrušen. Poslanec ČSSD odsuzující svého stranického kolegu kvůli korupci je za otevřenost škrtnut z kandidátky. Menší strany ve vládě musejí poslouchat, nebo dostanou výpověď. Otázky smějí prezidentovi Klausovi klást jen spříznění novináři a premiér Paroubek vyhrožuje médiím, že jim zavede názorovou cenzuru. Veřejnoprávní televize nemá nárok na zvýšení koncesionářských poplatků, protože veřejnosti připomněla, jak se poslanci roztahují po Malé Straně. Kdo nevydá pole pro velkou zahraniční investici nebo silnici, bude nemilosrdně vyvlastněn a ještě veřejně potupen. Centrální banka je příliš nezávislá, tak je třeba ji zákonem omezit.

Hlavní důvod, proč se totalitnímu dědictví přesto už tolik nedaří, je vliv okolního světa. Je s čím srovnávat, funguje i tlak zvnějšku: když se například politici snažili omezit svobodu médií, protestovala Evropská komise i americký Kongres. A také proto je tak silný odpor některých politiků proti členství Česka v unii.

Klaus se Zemanem mají stejný pohled i na vládnutí: rozhodovací pravomoc má v rukou tvrdě svírat jedno centrum. Pravda, sociálně-

(288)

demokratická vláda přišla s reformou veřejné správy, ale odmítla jí dát nějaké výraznější kompetence. Kdyby si časem kraje nevyvzdorovaly větší autonomii, narostla by jen byrokracie a ne moc samospráv. Kabinet měl rozhodovat o všem, avšak bez řádné kontroly, vždyť všetečné oči situaci tolik komplikují. Opět tu probleskuje víra ve vlastní neomylné rozhodování, které nepotřebuje vypisovat veřejná výběrová řízení.

Ačkoli Václav Klaus volal po malém státu a Miloš Zeman po státu silném, oba dělali stejnou politiku. Jakousi směsici pravicových, levicových či marxistických kroků. Hlavně příliš lidem nesahat na jejich sociální výdobytky, protože by se mohli hněvat.

Oba bývalí předsedové se na konci svých kariér obklopili výhradně svými stoupenci. Vyžadují nejen naprostou loajalitu, ale i názorovou shodu. Nesmí tam být nikdo, kdo by je mohl politicky převýšit. A tak se jejich názory příliš nevyvíjely. Fungovalo to jako motor pro neustálé utvrzování představy, že jdou správným směrem. Není pak divu, že uvěřili své naprosté výjimečnosti. Těmto věrným pak odpouštějí všechno, co dělají, byť je to proti dobrým mravům. „Etické je to, co slouží vítězství socialismu,“ hlásal podobně V. I. Lenin.

A oba disponují silným charismatem. Poutají pozornost už svou přítomností, dokážou mimořádně skládat slova a pohotově reagovat.

Dalo by se namítnout, že přece dva lidé nemohou mít takový vliv na dění v zemi, vždyť tu jsou kolem nich další politici, místopředsedové, ministři. To je sice pravda, ale v zemích, kde funguje silný kult osobnosti, to možné je. A velmi snadno. Postavení Zemana a Klause bylo tak unikátní, že se zřejmě už nedá opakovat. A v tom je naděje. Na začátku roku 2006 šéfovali hlavním stranám Mirek Topolánek, Miroslav Kalousek, Martin Bursík, Pavel Němec a Jiří Paroubek. Tedy obyčejní politici bez ambice stát se vůdci; Paroubek se sice o to pokusil, ale neúspěšně.

Nadějné vyhlídky

Možná to bude vzhledem k předchozímu textu vypadat překvapivě, ale je evidentní, že léta 1998 až 2002 byla velmi úspěšná. Ukázalo se, že všechny kontrolní pojistky, které český systém má, fungují. Nejvyšší kontrolní úřad, Ústavní soud, horní komora parlamentu či média.

(289)

Během tohoto období se ale především projevilo, že se zdejší lidé dokážou vyburcovat k protestům, když jim politici přerostou přes hlavu. Všechny iniciativy jako dřevíčská výzva, Impuls 99, Děkujeme, odejděte, ČT - věc veřejná ukázaly, že do dění v zemi už v žádném případě nezasahují jen politici.

V tu chvíli se možná zdejší situace změnila stejně zásadně jako v roce 1989. Tehdy došlo k poznání, že země bude fungovat jen pod vedením demokratických stran. O deset let později si lidé uvědomili, že demokratické strany mohou fungovat jedině pod dohledem angažované společnosti. Tím není míněno, že veřejnost je od té doby stále na stráži; řada lidí se dokonce nechala přesvědčit, že aktivita ani neměla smysl, ale přece jen je cítit větší opatrnost.

Podle průzkumu agentury STEM z roku 2004 si každý druhý zdejší občan myslí, že bez nevládních organizací by nemohla fungovat demokracie; na 65 % Čechů se pak domnívá, že neziskové organizace „zastávají skutečné zájmy občanů“, a dále 80 % je přesvědčeno, že neziskové organizace vytvářejí mezi lidmi pocit sounáležitosti. Když se vedle toho postaví naprosto drtivá nedůvěra (75 %) vůči politickým stranám, je tu jasné poselství. Strany nepřezijí, pokud s občanskou společností nezačnou spolupracovat. Více než padesát tisíc nevládních organizací je inspirativní základna. „Zjistil jsem, že když veřejnost pochopí vaše úmysly, o zbytek se pak již postará sama. Lidé začnou psát dopisy poslancům a začnou na ně vyvíjet nátlak. Poslanci si pak uvědomí, že dříve nebo později budou muset zase předstoupit před voliče,“ napsal ve svých pamětech Ronald Reagan.

Doba vlády Miloše Zemana a Václava Klause také znamenala zlatou éru zdejší žurnalistiky. Novináři jako Sabina Slonková s Jiřím Kubíkem, Alexander Mitrofanov, Jaroslav Spurný, Petr Holub, Adam Drda, Jaroslav Plesl, Jiří Lechstina, Jan Macháček, Pavel Tigrid, Jiří Loevy a mnozí další se svými investigativními nebo názorovými články výrazně zasloužili o to, že většina skandálů byla odhalena, rozebrána a veřejnosti předložena. Nebýt jich, tak by mnohé kauzy, do nichž byli zapleteni politici či jejich poradci, skončila někde pod stolem.

(290)

Od pádu opoziční smlouvy se mnohé změnilo. Politika není určitě sametovější, ale je čitelnější. Nejlepším důkazem toho byl pád Stanislava Grosse na jaře 2005. Na jeho případě lze ukázat, jak se na politiku dá dívat z různých úhlů. Buď naříkat, jaká je to všude kolem špinavost a „fraška“ – když premiér vlády za vydatné pomoci své strany mlžil kolem vysoce podezřelých kšeftů své manželky s přítelkyní provozující nevěstinec, a ministr kultury chtěl kvůli tomu dokonce omezit svobodu slova. Nebo si naopak pochvalovat, v jakém to Češi žijí otevřeném světě, kde ani ministerský předseda nemůže ututlat svou špínu za nehty a vše se řeší hezky před očima veřejnosti. Po zvážení všech pro a proti je třeba říci, že skutečnosti odpovídá více ten druhý pohled. Demokratický systém nikomu nikde na světě nezaručuje, že do vlády usednou jen světci neschopní podrazu, zlé vůle či špinavosti. Může zaručit „pouze“ to, že tohle chování mocným mnohem obtížněji prochází, respektive že jim to společnost při správném používání příslušných nástrojů může zatrhnout.

Jinými slovy: nejde o to se divit, že se i v demokracii dějí skandály, ale jde o to se zajímat, jak končí. Zájem je vůbec podstatné slovo. Jak už bylo řečeno, pouze pět procent Čechů někdy kontaktovalo poslance, které zvolili. To je stejné, jako kdyby majitel truhlářské dílny čtyři roky nesledoval práci svých zaměstnanců. Není třeba dodávat, jak by to asi s firmou vypadalo. Znamená to ale mimo jiné i to, že drtivá většina zákonodárců nikdy nespátřila svého konkrétního voliče. Až se tohle změní, budou to mít stoupenci opoziční smlouvy mnohem těžší.

(291)

Přílohy

Opoziční smlouva

SMLOUVA

o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice

uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou

Preambule

Výše jmenované strany, u vědomí hrozby politické nestability a v zájmu zachování základních demokratických principů, vědomy si odpovědnosti dané jim voliči, vědomy si odpovědnosti za zajištění dlouhodobé politické stability v České republice a za pokračování ekonomické a společenské transformace započaté v listopadu 1989 a vědomy si dále odpovědnosti za postavení České republiky ve světě, uzavírají mezi sebou tuto smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice.

Tato smlouva upravuje procedurální otázky vztahu smluvních stran.

I.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou respektovat právo té z těchto stran, která zvítězila ve volbách, sestavit vládu České republiky, a vyjádří tento respekt neúčastí poslanců druhé strany při hlasování o důvěře vládě.

II.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou respektovat právo té z těchto stran, která se ve volbách umístila na druhém místě, být této vládě opozicí, a budou dále respektovat z tohoto práva vyplývající postavení, definované v následujících bodech.

III.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou respektovat právo opoziční strany obsadit místa předsedů obou komor Parlamentu České republiky a vyjádří respektování tohoto práva hlasováním pro kandidáty navržené opoziční stranou.

IV.

Výše jmenované strany se zavazují, že při ustavování orgánů Parlamentu České republiky budou postupovat po vzájemné dohodě.

(292)

V.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou respektovat právo opoziční strany zastávat místa vedoucích kontrolních orgánů Poslanecké sněmovny (Komise pro kontrolu BIS, Komise pro kontrolu vojenského obranného zpravodajství), předsedy rozpočtového výboru Poslanecké sněmovny a prezidenta NKÚ, a to buď přímo, nebo prostřednictvím opoziční stranou nominovaného nestranika.

VI.

Výše jmenované strany se zavazují, že v průběhu volebního období Poslanecké sněmovny žádná z nich nevyvolá hlasování o nedůvěře vládě ani nevyužijí ústavních možností vedoucích k rozpuštění Poslanecké sněmovny, a budou-li takové návrhy předloženy jiným politickým subjektem, nepodpoří je hlasováním. V případě hlasování o jednotlivých zákonech (včetně rozpočtu) nejsou výše jmenované strany nijak vázány.

VII.

Výše jmenované strany se zavazují předložit do 12 měsíců od podepsání této dohody návrh takových úprav Ústavy a dalších zákonů, které přesněji vymezí kompetence jednotlivých ústavních orgánů, postupů při jejich ustavení, a v souladu s ústavními principy České republiky posílí význam výsledků soutěže politických stran.

VIII.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou na základě vyžádání předsedů těchto stran nebo předsedů parlamentních klubů konzultovat způsob řešení zahraničněpolitických a vnitropolitických otázek před jejich projednáním v Parlamentu ČR, majíce vždy na zřeteli stabilitu, prosperitu a postavení České republiky ve světě.

IX.

Výše jmenované strany se zavazují, že po dobu trvání této smlouvy neuzavřou koalici nebo dohodu se třetí politickou stranou, která by znamenala vstup této strany do vlády nebo která by vedla k přeobsazení některé z funkcí vymezených touto smlouvou. Dále se zavazují, že neuzavřou se třetí stranou trvalou dohodu o hlasování v Parlamentu ČR a dále bez předběžné konzultace nenavrhnou za člena vlády nestranika.

X.

Tato smlouva je vypověditelná v případě porušení jakéhokoli bodu této smlouvy. V případě, že jedna ze stran dospěje k názoru, že smlouva není podstatných způsobem plněna a že vznikají důvody pro její vypovězení,

(293)

požádá o svolání smířčího řízení, na které každá ze stran deleguje tři zplnomocněné zástupce. Cílem smířčího řízení je dospět k řešení sporné situace při zachování platnosti smlouvy. Návrhy na řešení vzniklé ve smířčím řízení projednají příslušné orgány obou politických stran, které přijmou konečný závěr, se kterým seznámí v první řadě druhou smluvní stranu.

V Praze dne 9. července 1998 v pěti vyhotoveních.

Toleranční patent

Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD ze dne 14. 1. 2000

Česká strana sociálně demokratická a Občanská demokratická strana, které dne 9. 7. 1998 uzavřely Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí, konstatují, že jimi uzavřená smlouva přispěla ke stabilitě ústavních institucí a k důvěryhodnosti České republiky v zahraničí; vývoj posledních měsíců prokázal, že toto politické uspořádání – předurčené výsledky parlamentních voleb z června 1998 a následnou strategií a prioritami politických stran – nemá jinou uskutečnitelnou alternativu. Proto obě strany chtějí tohoto uspořádání využít jako základního rámce i pro zbytek volebního období; současná situace vyžaduje, aby byla tato smlouva doplněna dohodou umožňující realizovat podporu obou stran při prosazování národních zájmů České republiky a vyžadující překonání úzce stranických a partikulárních zájmů s cílem, aby byly vytvořeny podmínky pro úspěšné fungování České republiky v politické i ekonomické rovině, byl zajištěn rychlý a bezproblémový vstup naší země do Evropské unie, došlo k posílení výkonnosti a důvěryhodnosti některých ústavních institucí; i při plném vědomí výrazné rozdílnosti programů obou politických stran hledají cestu, jak realizovat oboustranně pověřovanou odpovědnost za prosazování národních zájmů České republiky v časovém období do řádných voleb v červnu 2002.

V zájmu realizace tohoto záměru obě zúčastněné strany považují za potřebné připravit a uzavřít následující dohody:

- Dohoda o státním rozpočtu na rok 2000 a rozpočtovém výhledu
- Dohoda o základních parametrech změny volebního systému
- Dohoda o přípravě České republiky na vstup do EU
- Dohoda o vzájemném vymezení věcných podmínek tolerance menšinové vlády
- Dohoda o komunikaci parlamentních klubů.

Obě strany pověřily jejich přípravou členy svého vedení, přičemž tato příprava bude zahájena ihned.

(294)

V případě úspěšného dokončení přípravy a podpisu první části těchto písemných dohod umožní ODS přijetí návrhu státního rozpočtu v 1. čtení a po podpisu zbylých dohod umožní konečné schválení státního rozpočtu na rok 2000.

DOHODA Č. 1

o státním rozpočtu na rok 2000 a rozpočtovém výhledu

uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou

I. Část týkající se bezprostředně státního rozpočtu

ODS, vědoma si neúnosnosti prodlužování rozpočtového provizoria, umožní v Poslanecké sněmovně v prvním čtení schválení základních ekonomických parametrů vládního návrhu státního rozpočtu na rok 2000.

ČSSD a ODS budou před konečným hlasováním ve třetím čtení konzultovat některé dílčí návrhy na změny rozpočtu.

ODS ve třetím čtení podpoří návrh státního rozpočtu na rok 2000, dojde-li ke splnění závazků uvedených ve Společném prohlášení delegací ČSSD a ODS ze dne 14. 1. 2000.

ČSSD se zavazuje, že na rok 2001 a 2002 vláda navrhne rozpočty s cílem mít v roce 2001 rozpočet s deficitem maximálně 20 mld. Kč a v roce 2002 s deficitem maximálně 10 mld. Kč. V dalším roce by měl být rozpočet vyrovnaný.

V letech 2001 a 2002 bude deficit veřejných rozpočtů (jako podíl na HDP) postupně klesat tak, aby v roce 2003 výše deficitu veřejných rozpočtů splňovala maastrichtské kritérium.

ČSSD a ODS se zavazují, že dosáhnou oboustranně přijatelné shody o podobě státních rozpočtů na roky 2001 a 2002.

II. Část doprovodných opatření

Nedojde ke zvýšení daňového zatížení občanů a firem včetně zdravotního a sociálního pojištění, tzn. ke zvýšení složené daňové kvóty.

ČSSD a ODS se zavazují, že nenavrhnou a nepodpoří změny sazeb u daně z příjmů.

Vláda urychlí legislativní práce směřující k zastavení růstu podílu mandatorních výdajů ve státním rozpočtu s tím, že předloží ideový záměr, zajišťující sociální stabilitu, do jednoho roku od podpisu této dohody.

ČSSD se zavazuje, že vláda urychleně přijme koncepci dalšího vývoje transformačních institucí s cílem prohloubit jejich transparentnost ve vztahu ke státnímu rozpočtu. Tato koncepce bude předmětem vzájemných konzultací.

(295)

ODS umožní vznik Státního fondu pro rozvoj bydlení a Státního fondu dopravy.

DOHODA Č. 2

o základních parametrech změny volebního systému

uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou

Podstatou změn je posílení významu voleb jako základního pilíře zastupitelské demokracie v České republice.

I. Poslanecká sněmovna

Základním cílem změn je nalezení volebního systému, který významně usnadní vznik funkční většinové vlády složené maximálně ze dvou politických subjektů.

Návrh bude:

předložen vládou do Poslanecké sněmovny, v PS projednán a schválen do 31. 7. 2000, účinnost zákona bude stanovena od 1. 1. 2002.

Zůstane zachován poměrný systém voleb při současném posílení většinových prvků.

Parametry:

volební kraje nepřesáhnou hranice krajů a jejich hranice bude tvořena hranicemi okresů,

počet volebních krajů bude stanoven na 35 s tím, že hlavní město Praha bude reprezentovat 4, Brno 1, Ostrava 1 z těchto volebních krajů, počet poslanců zůstane zachován a rozdělování mandátů bude prováděno vyrovnávací d'Hondtovou metodou.

Obě strany se zavazují, že nenavrhnou ani nepodpoří žádnou iniciativu vedoucí k vyvolání předčasných voleb.

II. Územní samospráva

U samosprávy na úrovni krajů je cílem vytvoření srozumitelného poměrného volebního systému vedoucího k efektivní správě krajů s tím, že bude zavedena 5% uzavírací klausule a rozdělování mandátů bude prováděno vyrovnávací d'Hondtovou metodou.

U obcí a měst je cílem provedení úpravy zákona na základě existujících zkušeností a dosažení vyšší stability zvolených orgánů s tím, že bude zavedena uzavírací klausule; dojde ke změně metody rozdělování mandátů tak, aby nedocházelo k nerovnému vztahu mezi počtem získaných hlasů a získaných mandátů; bude zvýšen počet zastupitelů, po jejichž odstoupení dojde k vypsání nových voleb tak, aby nové volby byly vyhlášeny, pokud

(296)

počet členů zastupitelstva poklesne pod hranici usnášeníschopnosti; bude zvýšeno procento hlasů pro kandidáta umožňující změnu pořadí na kandidátce.

DOHODA Č. 3

o přípravě České republiky na vstup do EU

uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou

ČSSD a ODS s ohledem na skutečnost, že vstup ČR do EU je otázkou národního zájmu; ve shodě na dosažení strategického cíle, kterým je vstup ČR do EU v rámci příští vlny jejího rozšíření; při vědomí nutnosti urychlit harmonizaci českého právního řádu s evropským právem tak, aby Česká republika mohla vstoupit do EU po 1. 1. 2003; ve snaze pozitivně reagovat na loňskou hodnotící zprávu EK a vykázat konkrétní výsledky před přijetím další hodnotící zprávy, se dohodly na následujícím mechanismu projednávání legislativy vázané na EU:

ČSSD a ODS budou pravidelně 2 x ročně konzultovat vládní seznam legislativních úkolů (vládních návrhů zákonů) souvisejících s harmonizací českého právního řádu s evropským právem. Seznam bude chronologicky členěn, hierarchizován podle věcných priorit a zohlední dosavadní průběh jednání o přistoupení ČR k EU a závazky přijaté ve vztahu k EU. Při prvních konzultacích bude zvláštní pozornost věnována legislativním úkolům, jejichž splnění je žádoucí do termínu, ve kterém bude vyhotovena první verze hodnotící zprávy EK pro letošní rok (červenec 2000).

ČSSD a ODS budou při schvalování příslušných zákonů respektovat platné znění odpovídajících právních norem ES a skutečnost, že volba forem a prostředků jejich transpozice je plně v kompetenci vnitrostátních orgánů. Důvodové zprávy návrhů příslušných zákonů budou proto doplněny o identifikaci a charakteristiku těch právních norem ES, které mají být příslušným návrhem transponovány. Při přípravě vládních návrhů zákonů a při zpracování pozměňovacích návrhů k těmto návrhům se jedna i druhá strana vyvarují ustanovení, která by byla v rozporu s evropským právem nebo šla v rozsahu právní úpravy nad rámec platných právních norem ES. Jedna i druhá strana nebudou argumentačně využívat právních norem ES k prosazování vlastních programových zásad, které s evropskými politikami nesouvisejí.

ČSSD a ODS zvolí z řad svých parlamentních klubů vnitroklubové zpravodaje (koordinátory), kteří budou zodpovědní za hledání a nalézání co největší shody při projednávání těchto návrhů zákonů a při odstraňování případných pozměňovacích návrhů, které by byly v přímém rozporu

(297)

s evropským právem, tak, aby byly akceptovatelné parlamentními kluby obou stran. K tomu budou využívány i parlamentní výbory pro evropskou integraci. Nedojde-li k dohodě na úrovni koordinátorů, přenáší se jednání na vedení klubů. Nedojde-li k dohodě ani na úrovni vedení klubů, může být na žádost jedné ze stran jednání přeneseno na úroveň vedení stran.

ČSSD a ODS považují vstup České republiky do EU za zahraničněpolitickou prioritu, a proto se zavazují v maximální míře vysvětlovat průběžně tento cíl občanům ČR a poskytovat jim přitom informace o všech aspektech dopadu členství v EU na českou společnost.

DOHODA Č. 4

o vzájemném vymezení věcných podmínek tolerance menšinové vlády

uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou

Ve zbytku volebního období dojde k výraznému pokroku v privatizaci. Bude to znamenat: doprivatizaci zbytkových podílů bank a dalších vybraných podniků; zahájení privatizace regionálních distribučních společností bez jejich předchozího postátnění.

Celkově budou zprivatizovány alespoň dvě třetiny majetku dosud drženího FNM, tj. cca 120–130 mld. Kč v dnešním tržním ocenění.

Celkové náklady na státní administrativu v ústředních orgánech a jimi řízených úřadech neporostou. Nedojde rovněž k růstu počtu zaměstnanců těchto institucí.

Vláda v roce 2000 předloží koncepci reformy důchodového systému, založeného na kombinaci průběžného a kapitálového financování.

Vláda neposílí úlohu státu ve zdravotnictví, nezhorší podmínky pro soukromý sektor a zachová stávající systém více zdravotních pojišťoven. Rozsah spoluúčasti pacienta nebude změněn.

Vláda minimálně zachová stávající podmínky pro rozvoj soukromého školství.

Vláda bude pokračovat v deregulacích nájemného a nápravě cen energií s cílem ukončit deregulace v roce 2002.

Vláda zabrání růstu administrativní zátěže občanů a firem. Regulace v síťových odvětvích, v mediální sféře a v obecném přístupu k podnikání bude prováděna pouze v nezbytném rozsahu a časovém rozložení požadovaném legislativou EU.

Vláda, vzhledem k našim závazkům v NATO, zajistí, že výdaje na obranu neklesnou pod 2,2 % HDP.

Vláda zabezpečí, aby zemědělské dotace byly přidělovány rovným způsobem vzhledem k formám vlastnictví.

(298)

DOHODA Č. 5

o komunikaci poslaneckých a senátorských klubů

uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou

Před každým zahájením schůze Poslanecké sněmovny a Senátu se budou předsedové klubů vzájemně informovat: o stanoviscích parlamentních klubů k jednotlivým bodům schůze, a to vždy písemně o vazbě jednotlivých bodů schůze k dohodě o věcných podmínkách tolerance menšinové vlády uzavřené mezi ODS a ČSSD.

Budou-li se lišit stanoviska poslaneckých klubů k bodům, jež alespoň jedna strana zařadila do kategorie bodů vázaných na dohodu o věcných podmínkách tolerance menšinové vlády, sejdou se ke společnému jednání předseda a dva místopředsedové klubů z každé strany. Z tohoto jednání bude pořízen písemný záznam autorizovaný jeho účastníky.

Nebude-li dosaženo společného stanoviska na jednání zástupců poslaneckých klubů dle předchozího bodu, budou informována vedení stran.

Chce-li návrhovač současně s návrhem zákona navrhnout vyslovení souhlasu již v prvním čtení nebo chce-li některý z poslaneckých klubů navrhnout zkrácení lhůty na projednávání zákona ve výborech na méně než 30 dní, je povinen neprodleně informovat druhou stranu této dohody.

Vznese-li druhá strana dle předchozího bodu námitku, použije se postup dle bodů 2 a 3 této dohody.

Body 4 a 5 vstupují v platnost dnem nabytí účinnosti novely jednacího řádu PS.

V Praze dne 26. ledna 2000 v sedmi vyhotoveních.

(299)

Poděkování

Ivanu Lamperovi, Martinu Kontrovi, Tomáši Pěknému, Antonínu Klimkovi, Ondřeji Kundrovi a mé ženě Paule.

Poznámka pro čtenáře

Rád bych čtenáře upozornil, že pracuji v týdeníku *Respekt*, který vydává Karel Schwarzenberg. A zmiňuji to proto, že v knize píšu o dřevíčské výzvě, která vznikla za jeho přispění. Zároveň chci připomenout, že moje maminka pracuje v České televizi, to kvůli kapitole o televizní krizi.

Případné postřehy prosím pošlete na tabery@respekt.cz.

(300)

Obsah

- (7) **Prolog**
- (9) **Kde to začalo**
- (10) Scéna první
- (12) Scéna druhá
- (14) Scéna třetí
- (16) **Strmý pád pravice**
- (18) Nechtěný balíček
- (22) Havlův rudolfinský projev
- (24) **Volební kampaň 1998**
- (25) ODS
- (26) ČSSD
- (28) Kufříkové spiknutí
- (31) Menší strany a prezident
- (34) **Vyjednávání o vládě**
- (37) **Klíčové mezníky opoziční smlouvy**
- (37) Uzavření spolupráce ODS a ČSSD
- (40) Tajné usnesení č. 513
- (43) Senátní volby – první neúspěch opoziční smlouvy
- (46) Fischer ruší klid
- (49) Médiokracie podle Železného
- (56) Není to Super?
- (59) Nečekaný nepřítel
- (63) Vznik tolerančního patentu
- (65) Pád vypelichaného lva – IPB
- (71) Volební zákon
- (79) Centrální banka musí poslouchat
- (85) Prezidentovi přes prsty – omezení pravomocí
- (88) Čtyřkoalice dobyla Senát
- (93) Brožík tramvají do stanice touha
- (95) Špidla bere nůžky
- (97) **Korupce**
- (103) Nejdražší dálnice v Evropě
- (106) Gripeny
- (110) Shrnutí korupce
- (112) **Špinavé kauzy**
- (112) Šloufovo království – poradci premiéra
- (121) Vydírání v kauze Štířín
- (126) Nepohodlný agent musí pryč
- (129) Válka o bezpečnostní složky

- (132) Jakubík prověrku dostane - zneužitá NBÚ
- (135) Ministr Svoboda tunelářem
- (136) Za služby se platí
- (139) Přítel z Komerční banky
- (140) Olovem na Petru Buzkovou
- (142) První pokus zastavit Slonkovou
- (144) Srba to zařídí
- (146) Český dům a připravená kulka
- (148) Shrnutí špinavých kauz
- (151) **Zahraniční vztahy**
- (151) Vstup do NATO
- (154) Kosovo - na pomoc spojencům či Slovanům?
- (156) Nejsem pro nic
- (158) NATO nebo slovanské bratrství?
- (160) Musíte mě poslouchat!
- (162) Od Rádia Svobodný Irák po 11. 9. 2001
- (163) Kavanova „neškodná“ zmínka
- (165) Kde je Šlouf? V Iráku
- (168) Útok na New York a česká cesta
- (171) Zachraňte Benešovy dekrety
- (173) Žádné smířovačky
- (178) Shrnutí zahraniční politiky
- (180) Kdo vlastně řídí diplomacii
- (182) **Občanská společnost**
- (184) Dřevíčská výzva
- (188) Impuls 99
- (192) Děkujeme, odejděte
- (198) Na Václavském náměstí
- (200) Krize ČT
- (204) Kdo má vybrat ředitele
- (206) Všemocná Sazka
- (213) Shrnutí občanské společnosti
- (215) **Reakce uvnitř politických stran**
- (219) **Sociální demokraté**
- (220) Miloš Zeman předsedou
- (222) Splněný sen
- (224) Cestou Buzkové?
- (226) Špidla v čele ČSSD?
- (228) Volby 2002
- (231) Základy se chvějí
- (232) Grossův krátký dech
- (234) Premiér náhoda

- (234) **Občanští demokraté**
(237) Mýtus sarajevského atentátu
(239) Obležená pevnost
(242) Proti Evropské unii
(244) Volby 2002
(247) **Čtyřkoalice tam a zase zpátky**
(247) Lidovci
(249) Unionisté
(250) Vznik Čtyřkoalice
(251) Co takhle jedna strana?
(252) Začátek konce – spor o Kalouska
(254) Kam se podělo 30 % preferencí
(257) Volební neúspěch, ale vláda bude
(259) **Komunisté – hvězda padá vzhůru**
(263) Nepůjdeme cestou sebemrškačství
(265) Díky, pane prezidente
(266) Agent Filip s lidskou tváří
(269) Shrnutí politických stran
(270) Pomůže většinový volební systém?
(272) Zkušenost s koalicemi
(274) **Role prezidenta**
(274) Václav Havel
(278) Václav Klaus
(281) Jdeme dál
(283) **Závěr**
(285) Proč to šlo tak snadno
(290) Nadějně vyhlídky
- (292) **Přílohy**
(292) Opoziční smlouva
(294) Toleranční patent
(300) **Poděkování**
(300) Poznámka pro čtenáře

ERIK TABERY

Vládeme, nerušit

Opoziční smlouva a její dědictví

Vydalo nakladatelství Ladislav Horáček - Paseka v Praze
a Litomyšli roku 2006 jako svou 524. publikaci

Typografie a technická redakce Petr Čížek

Na přebalu kresba Pavla Reisenauera

Odpovědný redaktor Allan Plzák

Výtvarný redaktor Bohuslav Holý

Vytiskla tiskárna FINIDR, s. r. o.,

Lipová ulice, Český Těšín

304 strany. Vydání první

ISBN 80-7185-446-8

Knihy nakladatelství Paseka

žádejte u svých knihkupců nebo na adrese:

Nakladatelství Paseka, obchodní oddělení

Chopinova 4, 120 000 Praha 2

tel.: 222 710 750-1

e-mail: paseka@paseka.cz

Aktuální informace o knihách nakladatelství PASEKA
najdete na internetové stránce www.paseka.cz